

valóság

A TARTALOMBÓL

Menyhay Imre: A kultúra, az animális társadalom és a parlagfű-kultúra

Szigetvári Krisztián: A Primo de Rivera-diktatúra (1923–1930) ideológiájának tükröződése a korszak tankönyveiben (3. rész)

Rigó Balázs: A hivatásrendi gondolat szerepe a portugál *Estado Novo* társadalomszervezési és gazdaságirányítási elveinek kialakításában

Győri Szabó Róbert: A brit–ír, protestáns–katolikus ellentét a labdarúgásban

Kapronczay Károly: Lengyelek a magyar egyetemeken a második világháború éveiben

Schill Tamás: Kéziratoss följegyzés az 1919-es dunapataji ellenforradalomról

Tompa Anna – Gereben Ágnes: A drog biológiai és társadalmi hatása

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

2
0
1
2

3

valóság

A Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat havi folyóirata

2012. március; LV. évfolyam 3. szám

Szerkesztőség
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.
Postacím:
1428 Budapest, Pf. 51
Telefon: 327-8965
Fax: 327-8969
E-mail: valosag@mail.datanet.hu
Internet: www.valosagonline.hu

Kiadja
a Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat
Felelős kiadó
Piróth Eszter igazgató
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.

Nyomás
Infopress Group Hungary Zrt.
Felelős vezető
Lakatos Imre
vezérigazgató

Index: 25 865

ISSN 0324-7228

Támogatónk:

Nemzeti Kulturális Alap,
Nemzeti Erőforrás
Minisztérium.

Nemzeti
Kulturális
Alap

OTP Bank Nyrt.

Szerkesztőbizottság
Benkő Samu
Bogár László
D. Molnár István
Harmati István
Kapronczay Károly
Pomogáts Béla
Simon Tamás
Tardy János
Tellér Gyula
Vigh Károly elnök
Zoltán Zoltán

Főszerkesztő
Tőkéczi László

Szerkesztők
Cseresnyés Márk
Kengyel Péter
Kucsera Tamás Gergely

Szerkesztőségi irodavezető:
Szalai Zsuzsanna

A kultúra, az animális társadalom és a parlagfű-kultúra

(Kultúratanítás és a társadalmi cél-összeférhetőség) „Elemi iskolás koromban a múlt század harmincas éveiben Smidt és Medgyaszai tanítónéni és Kozma Imre igazgató úr nem csak arra tanítottak bennünket az akkori Budafok tizenegyedik kerületi kelenvölgyi elemi iskola barakkjaiban, hogy szüleinket és az időseket tiszteljük, hogy a tömegközlekedési eszközökön adjuk át a helyünket nekik, meg hogy ne firkájuk be a falakat, hanem azt is, hogy az osztrák elnyomás idejében a költők és írók allegorikus történetekbe bújtatták az igazságot. Úgy emlékszem, hogy ennek bemutatására Smidt tanító néni Tompa Mihály *A rab madár* vagy valami hasonló című költeményét olvasta fel. Lehet, hogy emlékezetem csal, s valami pontatlanság csúszott be emlékezetembe, de hát elnézést, az esemény nem tegnap volt. Akárhogyan is volt, a történet arra mindenestre jó, hogy ehhez kapcsolódva felhívjam a figyelmet: A huszonegyedik században, amikor már a „holdonjárás” egykori utópiának számít, jogos azt gondolni, hogy az allegóriák ideje lejárt. Kertelés nélkül azonban a tárgyra térek.” (Menyhay, *Valóság*, 2003/7, 1.)

Tanítóim annak idején kultúrát tanítottak nekünk, azért, hogy kulturált felnőttek lehessünk. Kulturált az ember akkor, ha kanalizálni tudja a legősibb agystruktúrákban – a zsigeri agyban – programozott örömrre, előnyre, haszonra beállított hajtóerőket, amelyek – *szabadpályán, a kultúra szabályzó ereje nélkül – animális viselkedési kényszerként* jelentkeznek. Mielőtt egy kulturált ember valamit tesz, képes az ingerek által kiváltott viselkedések tendenciáit – ezeknek egyéni és társadalmi következményeit – mérlegelni és ennek megfelelően cselekedni. A probléma az, hogy az ember ugyan képes lenne cselekedeteinek minden mozzanatát átgondolni, képes lenne viselkedésének minden részletét értékelni, mielőtt cselekszik, de ez olyan időigényes, hogy leblokkolná a cselekvések egymásra vonatkoztatott töretlen folyamatát. Ha erre vállalkoznánk, akkor egy huszonnégy óra alatt a hétköznapi teendőink csupán egy jelentéktelen töredékét tudnánk elintézni és leállna az élet. A megoldást az ember a kultúráképzésben, a kultúra tanításában és tanulásában találta meg, és ezzel az egyedek döntését a jóról és a rosszról társadalmi szintre helyezte át, de ez nem azt jelenti, hogy nincsenek abszolút értékek, csak azt, hogy az embernek van egy bizonyos mértékű szabad akarata, ami mindenestre alkalmas arra, hogy az abszolút értékekkel mind társadalmi mind egyéni szinten szembehelyezkedjen. Mivel a társadalom konszenzussal – véleményeztetéssel – dönti el, hogy mi a jó és mi a rossz, a társadalom normális körülmények között el is várja, hogy szocializált polgárai nagy vonalakban a kultúra normái szerint viselkedjenek. Ezzel lehetővé válik a társadalmi viselkedések egyöntetősége, a társadalmi bizonyosság élménye, az, hogy egy rendezett világban élünk. A rendezett világ élménye biztosítja a szociális érzelmi védettséget, ami az egészséges én, az egészséges öntudat előfeltétele.

A kultúráképzés lényege, hogy a társadalom tagjai, mielőtt cselekednek – *persze a kultúra vonatkozásában történelmi perspektívában értelmezve* –, átgondolják, mérlegelik cselekvéseik következményeit, és konszenzussal, véleményegyeztetéssel eldöntik, hogy az egyén és a társadalom számára milyen viselkedések elviselhetők, azaz, milyen viselkedéseket kell úgy tekinteni, hogy azok a társadalmi cél-összeférhetőséget gorbombán nem sértik.

Talcott Parsons viselkedésteóriája szerint akkor konzisztens egy fejlődés, ha a társadalom és a kultúra, illetve a gazdaság és a gazdaságetika alkotó elemei közötti kölcsönhatás az egyensúly felé halad. „Ha egy normatív (társadalmi, gazdasági) szisztéma konzisztens akar lenni – állapítja meg –, akkor azon felül, hogy tagjai bár meglehetősen tág határokon belül különböző célokat tűznek ki maguk elé, ezeknek a céloknak a megvalósítása során nem léphetnek fel olyan viselkedési minták, amelyek egymás létjogosultságát kizárják. Egy normaszisztéma, amely egy interakció stabilitását hathatósan kívánja szolgálni, *kénytelen a szisztémán belül egymásra ható szisztémaelemek által követendő célokat is meghatározni, legalább is annyiban, hogy a célok összeegyeztethetősége ne legyen kizárt.*” (Parsons, Talcott 1967. 157.) A kénytelen szó használata relatív kényszert jelent, mert a kényszer csak akkor áll fenn, ha a normaszisztéma – ennek képviselője, az állam – a célösszeférhetőséget biztosítani kívánja, és nem az a cél, hogy azt a természetes differenciálódást védje, amely a vadon éltető ereje, mert ez a dzsungeli értelmezésű differenciálódás a kultúra mederbeterelő hatása nélkül a gyengébbeket permanensen gyengíti, és végső soron kihalásukat eredményezi.

Tehát a társadalmi cél-összeférhetőséget a társadalmi normaszisztémának kellene biztosítani. Ezt – a normaszisztémát – pedig az állam képviseli, sőt, jórészt a törvényhozáson keresztül formális normákkal ő maga hozza létre. Az állam felelősségét a társadalmi cél-összeférhetőség biztosításáért tehát nem lehet kiiktatni.

(*Az aktív és reaktív viselkedés*) Azokat a viselkedéseket – reakciókat – amelyek ingereket szünet beiktatása nélkül követnek, *reaktív* viselkedéseknek nevezzük. Ezek az állatok viselkedésére jellemzőek. Ha a szeretett gazdi véletlenül kutyája lábára lép, és a kutya erre fel reflexszerűen a gazdi lábszárába harap, ezért nem lehet a kutyát okolni. A kutya csak azt teszi, amit zsigeri agya követel. Az ember azonban a természettől megkapta azokat a tulajdonságokat, amelyek képessé tennék, hogy kiszabaduljon *a zsigeri agy* kizárólagosan *reaktív* (*de nem az emberséget és a társadalmi bizonyosságot biztosító, tanult, beidegződött, kondicionált, szokássá vált reaktív!*) viselkedések rabságából, és mind társadalmi személy, mind egyed, cselekedetének *eredetét* tekintve *aktívan* cselekedjen, azaz az ingerek és a cselekedetei közé képes legyen történelmi perspektívában és/vagy a jelenben szünetet közbeiktatni.

Miután a társadalmi cél-összeférhetőség valamelyest biztosítottnak látszik és erről *történelmi perspektívában* konszenzus születik, a társadalmi viselkedés *olyan értelemben aktív*, hogy ebben a korszak és a társadalom fejlettségi színvonalának megfelelő belátások nyilvánulnak meg. *De annyiban reaktív is marad*, hogy a konszenzus által meghatározott és begyakorolt – megtanult, kondicionált, beidegződött – viselkedéseket az ingerek gondolkodás nélkül váltják ki. A viselkedés mintajelleget vesz fel, uniformizálódik. Akkoriban, amikor a tradicionális európai kultúra még érvényben volt, várandós kismamák és az idős emberek nem kételkedtek abban, hogy a nyilvános közlekedési eszközökön le tudnak ülni, hogy lesznek olyanok, akik átadják nekik a helyüket. Ha egy ajtó elé egy nő és egy férfi egy időben érkezett, a nő biztos lehetett abban, hogy a férfi előre engedi.

Normális esetben a társadalom informális normákkal és az államon keresztül formális normákkal – ezek begyakorlása, kondicionálása után viselkedési mintákkal – biztosítja a viselkedések egyöntetűségét, a társadalmi bizonyosságot. A társadalmi bizonyosság a szociális érzelmi védettség alapja, ami *elveszi annak szükségességét, hogy az ember védekezzen*. Ennek óriási jelentősége van, mert – mint mondjuk – a legjobb védekezés a támadás. A támadás jogosságának igazolását veszi el a társadalmi bizonyosság és a szociális érzelmi védettség, ami az énerő – az éninőség – fejlődése szempontjából döntő jelentőségű.

A konszenzus után/folyamán kondicionált *reaktív* viselkedési minták már *nem a szabad pályán* természetes reakciókra való természetes reagálás alapján érvényesülnek, mint az állatok esetében. Vélhetjük, hogy ezek, a történelmi tapasztalatok alapján értelemmel felülvizsgált reaktív viselkedési minták már az állati viselkedésekhez mérten megnevesítettek, ha nem is ideálisan emberiek, de mindenesetre *emberibbek (kellenének, hogy legyenek)*. Persze előfordulhat – tapasztalhattuk és tapasztalhatjuk –, hogy az emberi értelem, akarat és döntésszabadság olyan viselkedési mintákat kondicionálhat, amelyek az állatok ragadozó magatartását messze fölülmúlják. (Oroszlánok elé vetés, csonkítás, vakítás, fülbe forró ólomöntés, fajirtás, hősihalál-intézmény, stb.) Értelemszerűen érvényes ez a jelenben folyó individuális döntésekre is. Amikor egy májzsugorodásban szenvedő alkoholista tovább iszik, amikor egy tüdőrákos ember tovább dohányzik, amikor egy trafikost néhány forintért megölnék, amikor diákok iskolai ámokfutásokkal és tanáraik bántalmazásával vezetik le feszültségeiket, bizonyosan ezzel a jelenséggel találkozunk individuális szinten, amely mögött azonban kétségtelenül az eldeformálódott szabados kulturális befolyás húzódik meg.

Tapasztalhatjuk, hogy az emberi értelem annyira elhomályosodhat, hogy a piaci mechanizmusokban rejlő ***egoizmusról gondolhatja***, hogy ezek képesek a társadalmi célösszeférhetőséget biztosítani, és ezzel a *zsigeri agy impulzusait gondolkodás nélkül hagyja érvényesülni, s mi több, ezeket emeli erkölcsi rangra. Ebben az esetben – mint a neoliberais/monetáris/globalizált társadalmi és gazdasági rend történelmi kialakulása során – a zsigeri agy követeléseire adható válaszokat a társadalom/állam nem nemesíti meg, hanem követi azokat a reakciókat, amelyek az állati viselkedésre jellemzőek. A társadalom tendenciáiban oda – az animális társadalmi körülmények közzé – indul vissza, ahonnan az ősidőkben a kultúra szabályzó ereje által kilépett, és ahová időnként különböző intenzitással vissza-visszatéretegetett. Teszi ezt napjainkban „hivatalosan”, intézményesített módon, tudományosan (Nobel-díjjal) alátámasztva.*

A kulturált ember tehát azokat a szabályokat, amelyeket követ, a zsigeri agy örömszerzésre beállított követeléseitől rendeli azzal, hogy a zsigeri agy által indukált nem tudatos ingerekre történelmi perspektívákban vagy/és individuális belátásai alapján a jelenben nem azonnal reagál, hanem képes az inger és a reakció közé (gondolkodási) szünetet közbeiktatni. Mint már mondtam, ezt a viselkedést nevezzük *aktív* viselkedésnek. Tipikus példa erre a magyar közmondás, amely tulajdonképpen fölszólítás az aktív/emberi viselkedésre, pl. amikor arra biztat, hogy „számolj húszig, mielőtt mondasz valamit”, vagy „aludj rá egyet”.

A (gondolkodási) szünetben képződött belátások alapján létrejött viselkedések belátásos viselkedések, amelyeket – ha társadalmi viselkedést szabályoznak –, akkor normáknak nevezzük. A normák intézményesített normaszisztémát képeznek (pl. a házassági, gazdasági, oktatási intézmény stb. normái), és ezek – az egymásra vonatkoztatott intézményi normák összessége – adja a kultúra *erkölcsi magját*. A *kultúra szoros értelemben* az egymásra vonatkoztatott és egymást szervesen kiegészítő intézmények – normaszisztémák – sora, amelyen a *szociokulturális – a társadalmi – valóság* nyugszik, és amelynek a *gazdaság intézményében a gazdálkodás- és vállalkozás- etika felel meg*. A kultúra erkölcsi magját a kultúra anyagi vonzata és a technikai normatívák egészítik ki. Azok a kultúrától függő termékek – az erkölcsi/szellemi/ideális kulturális javakon túlmenően –, amelyek előállítását egy bizonyos kulturális szint, illetve kulturális környezet tesz lehetővé, a *kultúra anyagi vonzataként* értékelendők. (Ha azt mondom, hogy lovas szekér, vagy azt, hogy úrhajó, akkor már a képben vagyok.) Azokat az előírányzott viselkedési mintákat, fogásokat, technikákat, amelyekkel egy adott kultúrán belül az ember környezetét alakítja, beleértve a tárgyak előállítását is, *technikai normatíváknak* nevezzük. A technikai normatívák segít-

ségével az ember egy művi környezetet teremt, ami az ember és természetes környezete közé ékelődik, és amely idővel óriási mértékben befolyásolja magát a kultúrát. A kultúra összetevőit *kultúrakomplexumnak* nevezzük, vagy egyszerűen kultúrának, amelynek tudományos jelentése a hétköznapi slamposága miatt szinte követhetlenné válik.

A kultúra erkölcsi magja is részéből tevődik össze: Az erkölcsi mag esszenciája, az erkölcs. Ezt kiegészítik a szokások és az illem. A társadalom az erkölcs megsértésére reagál a legérzékenyebben (pl. a párkapcsolatokat érintő praktikák megsértése vagy gyermekekkel szembeni erőszak esetén), de a szokások és az illem is lényegesen képes az erkölcsöt rombolni vagy erősíteni. Az a *szokás*, hogy befirkálják az épületeket (és ezt grafiti-művészetnek nevezik!), és az illem (telenség), hogy tömegközlekedésben a fiatalok nem adják át a helyüket az időseknek, nőknek és várandós anyáknak, lényegesen befolyásolja az erkölcsöt, amelynek következménye a piaci mechanizmusokban rejlő önérdékű hajtóerő erősítése, ami a gyakorlatban megjelenő etikát etikátlansággá alakítja, illetve az *etikátlanságot, mint alapbeállítódást erősíti*.

Összefoglalva és általánosítva mondhatjuk, hogy mielőtt egy kulturált ember cselekszik, képes az ingerek által kiváltott viselkedések tendenciáit értékelni és ennek megfelelően cselekedni. A társadalmi személy kollektív szintű viselkedését meg kell különböztetni a személy egyedi viselkedésétől. A társadalmi személy, aki a társadalom normái szerint cselekszik, *cselekedeteit a történelemben hosszútávon kialakult szokásokhoz igazítja*. A társadalmi személy azonban nemcsak, mint társadalmi személy aktív. Ez azt jelenti, hogy a kulturált ember, *mint egyed, fontos döntések előtt maga gondolkodik* és iktat be az inger és a reakció közé (gondolkodási) szünetet. A gondolkodási szünet lehetővé teszi, hogy az egyed pillanatnyi idő alatt villámgyors képzettársítási folyamatokban mérlegelje viselkedési lehetőségeit, ezek következményeit és a szerint döntsön.

Az egyik legnépszerűbb osztrák miniszterelnök, Dr. Bruno Kreisky, az újságírók kérdéseit rendszerint magas szintű aktív módon válaszolta meg. Egy kérdésre tekintetét fölfelvetette, közben mély lélegzetet vett és az így előállt szünetet még egy elnyújtott megjegyzéssel meghosszabbította, amikor azt mondta: „az én véleményem...” És aztán nyilatkozott. Politikusok, akikből a nyilvánosság előtt újságírók kérdéseire dől a szó, hátrányos helyzetbe kerülnek...

Az aktív viselkedés során szerepet játszó inger és a reakció között beiktatott szünet azt jelzi, hogy a cselekvő énje erős, stabil, mert képes az azonnali reakciókényszeren úrrá lenni. Magas frusztráció-tolerancia mérsékli agressziókészségét, és ezzel jelentősen hozzájárul a társadalmi békéhez.

Ahhoz azonban, hogy a belátásos viselkedés reaktív, kiszámíthatóvá és ezzel a társadalmi bizonyosság és a szociális érzelmi védettség eszközévé válhasson, a (korlátozó, mederbe terelő) kultúrát és ennek megfelelő viselkedéseket kondicionálni, tanulni kell és be kell gyakorolni. Ez a kultúratanulás lényege, amiben nekünk annakidején, már kisiskolás koromban Medgyaszai és Smidt tanítónéni és Kozma Imre igazgató úr segítettek.

Tragikus az a praxis, ami a pénzügyi válsággal kapcsolatban az aktív és a reaktív viselkedéssel összefüggően élénk táru: A pénzügyi válságot a kulturálatlan és még *szabad pályán operáló reaktív viselkedés* okozta, az, hogy bankmenedzserek az általuk kezelt idegen tőkét – mások megtakarításait – a profit reményének felcsillanására, gondolkodási szünet közbeiktatása nélkül fektették be.

A Soproni Egyetem Közgazdaságtudományi Karán 2009 őszén konferenciát tartottak a pénzügyi válságról, amelyen vitapartnerként vettem részt. A meghívottaknak egy bank konferenciamappákat ajándékozott, amelyek jobb felső sarkába ragasztott emblémák szö-

vege imígyen büszkélkedett: „Hiszünk a szerencsében”. Miután a plénum előtt nyilvánosan megköszöntem a szép ajándékot, feltettem a kérdést, hogy mi van akkor, ha a szerencse, amiben hisznek, nem jön be?

Az ember megkapta a természettől azokat a képességeket, amelyek az aktív viselkedés és ennek kondicionálhatóságának előfeltételei. Mondogatjuk, hogy az ember társadalmi lény. A társadalmi lény létét biztosító tényező a *konszenzuskészség, ami a kultúráképzés alapja*. A konszenzusra való törekvést a véleményegyezőség kényszere váltja ki, egyöntetű, szociális érzelmi védettséget biztosító viselkedés megvalósíthatósága érdekében, mert csak a konszenzus képes legalizálni azt a jót, amit a társadalom annak tart. A konszenzus egyben az emberi – bár korlátozott, de még így is figyelemre méltó – szabad akaratának záloga, mert konszenzussal *minden időben adott a lehetőség az érvényes szociokulturális értékrendet módosítani*. Csak akarni kell. Márpedig az ember rendelkezik akarattal is, és ideje lenne ezt – az akaratot – az egyéni és a kollektívérdekek összehangolása, valamint az oktondi, véres és emberellenes viselkedési minták kiszűrése érdekében nyomatékosan bevetni.

Mondogatjuk azt is, hogy az ember értelmes lény, tehát azt is meg tudná ítélni, hogy hosszú távon mi a valódi érdeke, milyen tartalommal kössön másokkal egyezséget, *ha viselkedése a kondicionálás előtt kulturált, azaz aktív lenne, vagy ha hajlandó lenne a már kondicionált és az emberséggel összeegyeztethetetlen viselkedési mintáit/normáit dekoncionálni (kioltani) és ezeket újabb, konzisztensekkel helyettesíteni*. De hát gyerekkorom Smidt és Medgyaszai tanító néni és Kozma Imre igazgató úr örökösének nyilván hiányzik az a kulturális környezet, amely volt tanítóimat akkoriban kultúrát-tanító – a szabadosságot korlátozó – tevékenységükben támogatta, és az emberséges aktív viselkedésnek utat nyitott *a még szabadpályán mozgó reaktívval szemben*.

Ma sem hiányoznak a kultúra-tanításra hajlamos és képes pedagógusok, csak kivették a kezükből azokat az eszközöket, amelyek a fegyelem fenntartásához és begyakorláshoz – kondicionálásához – szükséges lenne. Persze, e mögött a szabadpiacról megálmodott utópia áll, hogy a szabadság (a szabadosság), a szabadpiac-szlogen megold minden problémát, és hogy az ökonómiai-piaci szabadságot az élet minden területén – így a nevelésben is – alkalmazni kell. Soros György szerint viszont a félreértelmezett szabadság nem old meg semmit. Ki tudja ezt, ha nem ő? Ezt írja: „Én, aki nemzetközi pénzüpiacokon szereztem vagyonomat, ma attól félek, hogy a szabad versenyes kapitalizmus korlátlan terjedése és a piaci értékek behatolása az élet valamennyi szférájába nyitott és *demokratikus társadalmunk jövőjét fenyegeti*”. (1997) Máshol leszögezi: „Mindaddig, amíg a kapitalizmus az első számú társadalmi rendszer, a pénz utáni hajsza *felülemelkedik minden társadalmi megfontoláson. A gazdasági és politikai szabályozások életképtelenek*.” (1999. 129.)

(*Parlagfű-kultúra*) Parlagfű-kultúrán azt a szabados beállítódást értem, amely az erre érzékeny emberekben könnyen szellemi és erkölcsi allergiát okozhat. A parlagfű-kultúra már nem is igazán kultúra. A kultúrák általános jellemzője ugyanis a zsigeri agyban székelő hajtóerők mederbe terelése lenne, a parlagfű-kultúra viszont a hajtóerők szabadon engedésén alapul: a korlátlanságon, a szerzésvágyon, a haszon- és az örömelv burjánzásán nyugszik. Ezek a hajtóerők a piaci mechanizmusok mozgatói, amelyek feltétlen kulturális és törvényes mederbe terelést kívánna. Félreértés ne essék: a piaci mechanizmusokban rejlik a gazdasági teljesítmény jó része. A piaci mechanizmusokat nem lehet kiiktatni, csak felfüggeszteni. A felfüggesztés oda vezet, ahová a kommunista ideológia a gazdaságot és a társadalmat juttatta. A piaci mechanizmusok mederbeterelése azonban annál inkább szükséges, mert az egoizmusnak nincs határa, ha nincs külső erő, amely ennek határt szabna.

A határszabás normái ideális esetben bensőséggé válnak, és a társadalmi elvárásoknak megfelelően automatikusan szabályozzák a viselkedést, s ha nem válnak bensőséggé, akkor a büntetéstől való félelem és a társadalmi megbotránkozás (lenne) az, ami mederbe terel. Viszont, ha a piaci mechanizmusokat szabadjára engedjük, akkor ott kötünk ki, ahol ma vagyunk.

Nyilvánvaló, hogy a társadalom szétzilált és bűnözésre hajlamos neoliberális állapota nem képes példát mutatni, s minden jóindulatú intés, amire még esetleg esetenként lehetőség nyílna, úgy hat, mint amikor egy apa cigarettával a szájában lekever dohányzó fiának egy pofont, mondván, hogy egy ilyen taknyos kölyök ne dohányozzon, mert a dohányzás árt az egészségnek. A mai *neoliberális parlagfű-kultúrával nem lehet egészséges nemzedéket nevelni*. Ráadásul a véres történelem és az, hogy az ember még mindig animálisan, a piaci mechanizmusok egoizmusára támaszkodva – szabadpályán reaktívan – gazdálkodik, tovább rontja az imént említett példaadás szükségességére vonatkozó megállapításomat.

A történelem tapasztalatainak és tanulságain túlmenően empirikus vizsgálatok is mutatják – enyhén kifejezve –, hogy az ember nem angyal (Cohen, 1968). Ezzel még nem azt állítom, hogy az ember egykori angyalvolta lehetetlen. De ezt az engedményt csak azért teszem, mert nem akarom, hogy valamilyen irányból szidalom érje a házam táját.

A parlagfű-kultúra a gazdasági racionalizmus és maximalizáció mögött meghúzódo intellektuális slamposság szolgálatában áll, s az animális társadalom felé tartó menetelés minden eddigi alattomosan racionalizált következményét messze túlszárnyalni látszik, mert az emberiség legalább nyolevan százalékának kiiktatását veszi célba (vö.: Martin, Schumann, 1998. 12.; Menyhay, 2002. 37.). A munkanélküliség, a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek és kontinensek tudatos leírása, a hajléktalanság, a privát ügyet – a homoszexualitást – társadalmi erkölccsé való felemelési kísérletek, a nyomor, a bűnözés növekedése, a kábítószerelés, a leírhatatlan társadalmi differenciálódás és újabban megint a háborúskodás, mint konfliktuskezelési eszköz, a címkézés vagy az agyonhallgatás magasiskolájával együtt a parlagfű-kultúra további fő ismertetőjegyei.

A nevelésben futószalagon gyártott téves irányba mutató útjelzők gyermek- és nemzetnyomorító jellege egy bizonyos *kisebbségi réteg mérvadó konszenzusán és törvényhozásán túl* azokban az *asszociációs – képzettársítási – ajánlatokban rejlik*, amelyeket kiváltságosan a hírekben közölt általános erkölcsi züllöttség, sikkasztás és korrupció, valamint a kereskedelmi televíziók adásainak gyakori primitívítása és szennyessége tükröz. A képzettársítási ajánlatok nyújtása ma zömében önérdekeiket védő alacsonyabb szellemi és erkölcsi szinten állók kezében van.

A következő televíziós reklámot Ausztriában láttam.

„Egy négykerék-meghajtású, kétszáz lóerős terepjáró száguld a sivatagon át. A rohanó kolosszus homokot felkavarva egy kondenzcsíkhöz hasonló porfelhőt hagy maga után, s közben hallani a benne ülő férfi monológját. Azt mondja, hogy mindig mindenki akart tőle valamit, az anyját is beleértve. De a leglényegesebb, hogy a felesége is kívánt tőle valamit, mégpedig, hogy maradjon vele és a családjával. Erre a száguldó mély, férfias basszusával leszögezi: *»De én a szabadságot választottam!«*. Értsd, egy olyan járművet vásárolt, amelynek felesleges lóerőit utakon nem tudja kihasználni. Egy olyan autót vásárolt, amelybe a nyersanyagok egyre szűkösebb voltára való tekintettel pazarlásszámba menő mennyiségű nyersanyagot dolgoztak be, amely feleslegesen eszi a benzint, és feleslegesen szennyezi a környezetet, ha mással nem, azzal biztos, hogy elhasználódása után gondot okoz a roncs további sorsa.

Milyen asszociációs ajánlatokat nyújt a gyártó cég a televízió segítségével?

A családot cserbenhagyni férfiaságot és szabadságot jelent.

A szabadság elérhető, ha a szabadságszerető férfi a gyártó cég autóját vásárolja, és azal »lelép«.

Igénykeltés a néző anyagi helyzetére való tekintet nélkül.

Pazarolj nyersanyagot és energiát!” (Menyhay, 1998. 235.)

Egy másik példa, továbbgondolás céljából.

„Két doboz mosópor van az asztalon. Az egyik egy márkás mosópor, a másik egy felirat nélküli dobozban, ami kétszer olyan nagy, mint a márkás mosópor doboza. Egy háziasszonyt megkérdezzük: melyiket válassza? A háziasszony gondolkodás nélkül, mosolyogva a márkás mosópor után nyúl és határozottan azt mondja, hogy ezt! Mert ez jobb!” (Menyhay, 1998. 257.)

Gondoljuk csak tovább! Amit egy mosóporral meg lehet tenni, azt elvben meg lehet mindennel tenni. Íme, egy példa. Egy helyiség egyik felében karosszékekben egy vonzó, fiatal „szexi” nő ül egy aranyos kislánnyal az ölében. Az asztalon virág. A helyiség másik felében egy fekete lepellel leborított halálfejes koporsón akárminek a szimbóluma lehet, amitől óvni érdemes: vakember katonaruhában, cigaretta, alkohol, kábítószer, vagy akár egy üvöltöző ideál képe. Arra a kérdésre, hogy melyiket választja, a fiatalember kinyújtja a karját a vonzó hölgy és a gyermek felé, hozzájuk szalad és átöleli őket. (Menyhay, 1998. 257.) Ez a cigarettáról való társadalomszintű leszoktatás hatásos és kényszerített kerülő módja, egy új szokás, egy új alapbeállítódás, egy új norma/kultúraelem képzésének alapja.

A képzettársítási ajánlatok embert formáló szerepe különösen a gyermekkori szocializáció folyamán jelentős. Megfigyelték, hogy a gyerekek az óvodában előszeretettel püfölik egymást, ha előző este agresszív tartalmú filmet láttak a televízióban.

A szabados és primitív parlagfű-kultúra elhatalmasodását a mederbeterelő kultúra fölött a csigabiga gyermekdalszöveg több mint fél évszázad alatti változása jelzi impozánsan. A csigabiga gyereki, ég a házad ideki, kapsz tejet, vaját, holnapra is marad gyermekdalt napjainkban a következő szöveggel hallottam ismét: „Csigabiga told ki a szarvadat, ha nem tolod ki, összetöröm házadat.”

A „gyere ki” még szelíd, az indoklás még jóindulatú, óvó-védő, mert szegénynek ég a háza – meneküljön... Az alapbeállítódás még adakozó, még kerek – még nincs szöglete, ami sérthetne. A parlagfű-kultúrában már a faragatlan parancs „told ki” hangadó és a szándék már nem védő, hanem törő, zúzó, agresszív.

Az akkoriban három és fél éves kislányom felém fordult egy bottal a kezében. A botot rám irányította, mint egy puskát, és közölte velem, hogy lelő engem. Bum! – kiáltotta, és hozzátette, hogy köteles vagyok összeesni, mert most már halott vagyok. Elgondolkodtam, hogyan juthatott ilyesmi egy ártatlan szöke csöppség eszébe? Íme, a megoldás: kislányom egy mese-filmben látta, hogy a vadászok az állatokat lelövik. Az állatok megelegelték a vadászok tetteit, választottak maguk közül egy serifet, aki aztán halomra lőtte az embereket...

Azt, hogy a társadalmat képzettársítási ajánlatokkal elárasztók zöme saját üzleti érdekeiket védő alacsonyabb szellemi és erkölcsi szinten állók kezében van, a butító és manipuláló reklámokon túl kiváltságosan a primitív szex- és szörnyfilmek tükrözik, amelyek gyártása, finanszírozása és terjesztése bizonyosan nagyon sok ember közreműködésével jöhet létre. Ezek számát ugrásszerűen megnöveli az a réteg, amely a primitívségben örömet leli, amely azt szórakoztatónak találja. Ezek a tények világosan mutatják, hogy a parlagfű-kultúra társadalmi méreteket öltött. (Megjegyzem, hogy a szexfilmeket illetően nem az erotika elleni állásfoglalásról van szó, mert az erotika a teremtőerő eszköze, amelyet az élet fenntartása és a teremtés folytatása céljából az élőlényekbe plántált, és ami az emberben a legkifejlettebb.)

A következő rajzfilm-történet gyermekeknek – az ijesztően primitív szellemi és az erkölcsi szintet illetően – a parlagfű-kultúra esszenciája lehetne.

Egy kisfiú meg egy kislány limonádéárusító bódét nyitnak egymás mellett. A kislány limonádéját szeretik az emberek, és csak úgy hullik rá a dolláreső. A kisfiú elgondolkozik azon, hogyan tudná forgalmát valamilyen italkülönlegességgel növelni, hogyan tudna gyorsan meggazdagodni. Izzadt lábáról lehúzza a zoknijait és belemártja a pohárba öntött limonádéba, majd eladja a legközelebbi vevőnek, aki ujjongva kürtöli szét a hírt az új szenzációs ízű limonádéről. Az emberek végül is sorban állnak a kisfiú bódéja előtt, de ő ezt a hirtelen megnőtt keresletet nem tudja kielégíteni, ezért áttér nagyüzemi termelésre. Alkalmazottat állít be a pult mögé, ő maga pedig izzadsággal telített zoknik gyártásába kezd. Vásárol egy szobakerékpárt, azt agyonhajtva serkenti testét gyors izzadásra és futószalaggal dobáltatja be a poharakba az izzadástól csöpögő zoknikat. A kislány tönkre megy, a kisfiú meggazdagodik.

Ilyen asszociációs ajánlatokkal és hasonlókval, amelyek a parlagfű-kultúrát tenyésztik, és azt sugallják, hogy a primitívség, a becsapás, az ízléstelen hecc, a fogyasztás, a birtoklás, a feltűnési viselkedés, az agresszió, a rombolás, a tombolás, a rongálás, az ordítozás, a sikongatás, a homoszexualitás erkölcsi rangra emelése, a durva pornográfia, a legyőzés (a konkurenciaharc), az élvezetek hajszolása *a jó* – ilyen asszociációs ajánlatokkal hiába várunk az új, erkölcsösen gondolkodó, cselekvő és gazdálkodó ember megszületésére. A felsorolt társadalmi jelenségek nem az önmegvalósítást, nem az önorganizációs képesség fejlesztését, hanem *az öntévesztést, az önorganizációs képesség szétesését* szolgálják, aminek tragikus következményeit lépten-nyomon tetten érhetjük a gazdálkodás- és vállalkozásetikán túl a bennünket körülvevő társadalmi valóságban – az etikában és a felnövekvők szertelenségében, s mi több, súlyos, gyilkosságokig elmenő bűnözésében. Ilyen körülmények között *a homo sapiens képtelen a neoliberais erkölcsi mocsárból kiemelkedni.*

A kultúraváltozás, illetve a kultúra tudatos megváltoztatása programozott kondicionálás – tudatos, tervezett asszociációs ajánlatokon – keresztül, nem idealisztikus elképzelés, mert masszív empirikus adatok állnak ennek embert és társadalmat formáló ereje mögött. Jasper és Shagass kísérleti eredményeiből idézek: „Az agykéreg vizuális zónájával összekötött elektroda nem érzékel semmiféle hatást az akusztikus jelre. A klasszikus kondicionálás után, mely során a hangjelzést fényjelzéssel párosították, képes volt a hang egymagában azt az EEG-reakciót előidézni az agykéreg vizuális zónájában, amit azelőtt csak a fényjel tudott.” (In: Berelson–Steiner 1971. 117.) *A kondicionálás tehát megváltoztatja az agyműködést, új embert teremt. Ez az a mechanizmus, amelyet a régen várt új ember teremtéséhez masszív közösségi befolyással be kellene vetni, és – ugyancsak közösségi beleszólással – nem szabadna a polgárok karakteralakítását az üzleti érdekeiket védő alacsonyabb szellemi és erkölcsi szinten állók által közvetített asszociációs ajánlatokra bízni. Ez politikai, illetve ideológiai – filozófiai – kérdés, és mint ilyen, nem megváltoztathatatlan.*

„Ebben az értelemben teljes joggal beszélhetünk a gazdasági rendszer ellen vívott harorról, olyan módszert értve alatta, amely abszolút elsőbbséget biztosít a tőkének... Amikor ez ellen a rendszer ellen küzdünk, nem tekinthetjük a szocialista rendszert alternatív modellnek, amely valójában állampapírt jelent... Ez nem mond ellent a piacnak, *de igényli, hogy az állam megfelelőképpen szabályozza az egész társadalom alapvető szükségleteinek kielégítését... Nem fogadható el az az állítás, hogy az úgynevezett »létező szocializmus« bukása után a gazdasági szerveződés egyetlen modellje a kapitalizmus. Le kell rombolni* azokat az akadályokat és monopóliumokat, amelyek számos nemzet előtt elzárják a fejlődés útját.” (CENTESIMUS ANNUS. II. JÁNOS PÁL, ENCIKLIKA. IV. 35. 2–4.)

Ebben a szellemben szükségesnek mutatkozik a társadalmi közbenjárással folyó parlagfű-írtást a parlagfű-kultúrára kiterjeszteni.

(A parlagfű-kultúrához vezető út kezdete Európában a magukat szociáldemokratáknak nevező német nagytőkések segítségével) Az amerikai kultúra az angol, mindig is liberális anyakultúrából szakadt ki, amikor a telepesek az őslakos indiánokat elkezdték irtani, és az ökol szabályokat a mindennapok emberközi kapcsolataiban is alkalmazták. Történelmi perspektívában – a revolverhősök történeteibe beágyazva – világszerte gyorsan megszületett a vadnyugat fogalma. A vadnyugat azt is jelentette, hogy nem csak az intelligensebb, magasabb szellemi és erkölcsi szinten álló telepesek tudtak boldogulni, hanem az erősebb jogán válogatás nélkül mindenki, aki a vadnyugatra érkezett – ha boldogult, és nem a kilátástalanság és az alkoholizmus döntötte le a lábáról. Így vált Amerika a világ szemében a korlátlan lehetőségek paradicsomává. A korlátlan lehetőségek és a korlátlan kapitalizmus nyilván egy töröl, a korlátlanságból – a szabadosság erkölcsi rangra emeléséből – fakadnak. A revolverhősök tradíciói tovább élnek az amerikai polgárok szinte mániákus fegyvertartási szokásaikban és hétvégi lövöldözési szórakozásaikban, amelyekhez a politikusok nem mernek hozzányúlni, és ezzel akarva, nem akarva a parlagfű-kultúra tenyésztőinek sorába kerülnek. A fegyverhez fűződő szokások továbbgyűrűznek, és többek között különböző szekták gyilkolási és öngyilkossági praxisában, az iskolai átokfutásokban, valamint az amerikai államelnökök elleni merényletekben jutnak kifejezésre.

„A vadnyugat erőszakon alapuló, íratlan ökol szabályai később lecsaptak a nagyvárosok polgárságára is. A híres chicagói gengszterbandák önkényeskedései, a maffia virágzása, a Ku-Klux-Klan terrorja is ebbe az irányba mutatnak. Ehhez járult az emberek profitorientált butítása, a comics (a képregény), a bűnügyi, a giccses, a szörny- és primitív szexfilmek tömeges terjesztése, általában az együgyűség, a szenzációhajhászás, a kriminalitás, a terror és a szekták térhódítása, mindamelllett, hogy az amerikai polgárság jó része szexuális zavarokban szenved és a pszichiáterek jövedelmét gyarapítja. Az amerikai átlagember életfelfogása és életstílusa világosan tükrözi az informális erkölcsi normák felszínességét, amelyeket a formális normák – a törvények – akarva, nem akarva az alapbeállítódáson keresztül –, ha más okból nem is, de népszerűség kényszerből, gyakran támogatnak. Ebből következik, hogy az amerikai kultúraexport a világ jelentős részében nem minden esetben folyt és folyik a hivatalos amerikai politika tudatos irányításával, hanem az alapbeállítódásból szinte természetesen adódik, anélkül, hogy a rombolás, a primitívség tombolása tudatosodna.” (Menyhay, *Valóság*, 2008/6, 22.)

A második világháború után sikerült az amerikai szabados kultúrát – az amúgy is libertáriánus angolszász kultúra vadhajtását – átültetni a kontinentális Európába. Ezt a kultúráváltozásokra nem jellemző gyors folyamatot elősegítette az, hogy a háború minden borzalmát átél európaiak nem akartak többé nélkülözést, szenvedést és szomorúságot. A szvingező amerikai katonák lezsértsége megtestesítette mindazt, amire az európaiak vágytak. A lezseren a falnak dőlő és rágógumit rágó amerikai embertípus – vélhetően a CRÉVECOEUR szerinti új felsőbbrendű emberfaj egyedei (CRÉVECOEUR-t idézi Teachout, *Valóság*, 2007/8. 124.) – könnyen elismerésre és lelkes követőkre talált. A kultúráváltozásban lényeges szerepet játszott az is, hogy egy olyan kultúra átvételéről volt szó, amelyet mind gazdasági, mind katonai szempontból a győztes hatalmak legerősebb tagja képviselt. A képzettársítási ajánlat azt sugallta, hogy ha az amerikai életstílus képes volt az USA gazdasági és katonai hatalmát létrehozni, akkor ez Európának – sőt, az egész világnak – csak jót hozhat. A világ nagy része – köztük Európa – kritikátlanul másolta az amerikai életstílust, és ezzel szabad utat nyitott a parlagfű-kultúrának.

Nem kell sok fantázia ahhoz, hogy a kommunista – az államkapitalista – és a magánkapitalista rendszer közti rokonság kiderüljön. Mind a két rendszer materialista: a kommunista rendszer nehézipar-imádó, a másik pedig a pénzét bálványozza. Mind a kettő a nemzetköziség elkötelezettje. Az egyik a munkásosztály nemzetköziségére hivatkozik a marxizmus-leninizmus alapján tenyésztett szovjetkultúra és a szovjet ember felsőbbrendűségébe vetett hit alapján. A másik a tőke nemzetköziségét és általában a pénzt helyezi előnybe, és a munkaerő meg a tőke szabad mozgásának üdvösségét bizonygatja az angolszász kultúra magasabbrendűségébe vetett hit alapján. Ez az eszmei rokonság tette lehetővé azt, hogy az amerikanizálással egybekötött amerikai angolszász értelmezésű liberalizmus és ennek vélt felsőbbrendűsége – progresszívnek, haladónak vélt jellege – határozza meg a kultúra szétrombolásához vezető ifjúsági neoliberais és egyben – akármennyire is hihetetlenül hangzik – a kommunista mozgalom által is támogatott „liberális progresszív” elnevezését. Így lett ennek a mozgalomnak az izmus-neve Nyugaton *liberális progresszívizmus*. A magánkapitalista és a baloldali ideológia közti rokonság tette lehetővé, hogy a liberális progresszívizmust az akkori Nyugat-Németországban és rajta keresztül – annak ellenére, hogy ez is hihetetlennek tűnik – a magukat szociáldemokratának nevező nagytőkések, segítségével – népszerűsítsék, először Nyugat-Németországában, majd Európában.

Idézek: „Az iskola szétrombolása. Első periódus: Húsz éven keresztül, 1945-től 1965-ig megtörtént a morál általános elértéktelenedése egy átnevelési folyamatban, amit a német kormányok magukévá tettek, anélkül, hogy a CDU (keresztény demokrata párt), az FDP (a szabad demokraták) és SPD (a szociáldemokraták) ebbe az irányba elkötelezte volna magát.

Második periódus: Úgy 1967 körül a morál általános elértéktelenedéséből kiindulva lépett fel a *szélsőséges baloldali parlamenten kívüli opposzió a Német Szociáldemokrata Párt nagytőkés tagjainak előzetes hatalmi és anyagi támogatásának a segítségével... Például az első uszító- és pornólapot az 1960–61-es években a frankfurti városi tanács szociáldemokrata képviselője, BÄRMEIER adta ki saját kiadóján, BÄRMEIER és NICKEL kiadóvállalaton keresztül, 120.000 példányban, mégpedig Underground - Das Deutsche (!) Schülermagazin címmel... Ez robbantotta ki a német diák- és egyetemi hallgatók szövetségének felkelését. A radikális követelések között található a demokratizálás, a tekintélyellenes nevelés, a kényszerek alól való felszabadítás, az eddigi oktatási szisztéma felszámolása és a marxizmus kötelező bevezetése kötelező tantárgyként.” (Anrich, 1972. 32.) A tekintélyellenes nevelés követelése a tanárveréseknél és az iskolai ámokfutásoknál kötött ki, azoknál a jelenségeknél, amelyek a korlátlan lehetőségek hazájában már akkoriban – a hatvanas években – sem tűntek fel.*

Kétségtelen, hogy a demokrácia és szabadság megvalósítása a baloldal számára sem idegen. A szabadság- és a demokráciakövetelés a baloldali mozgalmak fellángolásának idejében különösen indokoltak voltak.

A németországi tragédia az egész világra kiterjedő tragédiasorozatok kezdete volt, mert a történések a német szociáldemokrácia józan tagjainak ellenőrzése alól kiesett. Pedig a józanok többségben voltak. A kisebbség óriási erőbevetéssel – erőszakkal és a nagytőkések pénzügyi támogatásával – tört célja felé, és olyan indokokkal operált, ami ellen nagyon nehezen lehetett volna érvelni, mert ezek az indokok a polgároknak mindig valamilyen előnyt jelentettek, ha mást nem, azt, hogy egyre inkább felszabadultak a fáradtságos önuralom gyakorlása alól. Az elszabadult és elemi erővel tomboló folyamat láttán a józan többség úgy érezte, hogy nincs más kiút, mint a menekülés előre. Úgy gondolták, hogy élére kell állni a megvadult eseményeknek, ha hatalmukat meg akarják tartani. Ezzel a forradalmi parázs lángokba csapott át. A kormányra kerülő szociáldemokraták az alattomosan felfuttatott mozgalom élére álltak, és támogatták a megvadult

demokratizálási folyamatokat. Ennek végső konzekvenciája az lett, hogy a felbújtott tömegek a demokráciára és a liberalizmusra való hivatkozással az államot kifacsarták, mint a citromot. Ezzel nyilván az akkori szvingelő és sikongató amerikai hisztéria jegyében és a pénzügyi körök nyomására szukcesszíve a szociális piacgazdaság haladó jellegét is kétségbe engedték vonni, ahelyett, hogy a szociális piacgazdaság anomáliáit korrigálták volna. Az akkori német szociáldemokrata kormány lehetővé tette a szabadjára engedett demokrácia- és szabadság-gólem tombolását.

Idézek: „Semmi esetre sem állítható, hogy a német központi kormány és a szociáldemokraták által vezetett tartományi kormányok a megvadult demokratizálási folyamatokat a legkülönbözőbb intézményekben fékeztek volna. Ellenkezőleg: utólagosan formális jogi alapokra helyezték a magát befészkelő strukturális forradalmat, annak ellenére, hogy ezeket kisebbségek erőszakolták ki, és az érvényes jogra való hivatkozással nem voltak hajlandók a megkaparintott hatalmat kiadni a kezükből.” (Anrich, 1972. 31.)

A német magántőkés-szocialista-kommunista felbújtók sikere arra is visszavezethető, hogy az agresszív követelések az általános emberi gyengeség tolerálásának – a szabadoságnak – kedveztek, és a tömegek számára mindég valamilyen előnyt, kedvezményt jelentettek, ezért a polgárok részéről hathatós ellenállásba nem ütköztek. De ilyen jellegű társadalompolitikára nem lehet az elbizonytalanodás és a kulturális torzulás nélkül hagyatkozni, mint ahogy ezt a tények is bizonyítják, nyugaton éppen úgy, mint keleten. A jelenlegi társadalmi és gazdasági anomáliák csupán a parlagfű-kultúra erkölcsi, szellemi és pénzügyi-gazdasági válságot szülő természetének közbeeső állomásai. A végállomás valóban a véget jelentheti. De jobb, ha nem én mondom ki ezt, hanem Soros György. Neki csak tudni kell ezt. „Globális társadalmunk szervezettsége siralmas – szögezi le. Nem tudjuk megőrizni a békét, és képtelenek vagyunk a pénzpiacok túlkapásait ellensúlyozni. E kettő nélkül pedig a globális gazdaság szükségképpen összeomlik...” (1999. összefoglaló)

IRODALOM

- Anrich Ernst: *Der Sozialismus der Linken. Nicht Fortschritt, sondern Rückschritt und volle Zerstörung.* D.N.-Verlagsgesellschaft m.b.H. Rosenheim, 1972.
- Berelson, Bernhard – Steiner, Gary A.: *Menschliches Verhalten, Grundlegende Ergebnisse empirischer Forschung.* Band I: Forschungsmethoden/Individuelle Aspekte. Verlag Julius Beltz, Weinheim – Berlin – Basel, 1971.
- CENTESIMUS ANNUS. II. JÁNOS PÁL, Enciklika. 1991.
- Cohen, K: *Abweichung und Kontrolle.* 1968.
- Martin, Hans-Peter – Schumann, Harald: *Die Globalisierungsfalle. Der Angriff auf Demokratie und Wohlstand.* Reinbek bei Hamburg, 1997. Magyar kiadás: *A globalizáció csapdája. Támadás a demokrácia és a jólét ellen.* Perfekt Kiadó, Budapest, 1998.
- Menyhay Imre: *Adalékok Káin „esti meséjéhez”.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998.
- Menyhay Imre: *Gazdálkodás, vállalkozás, etika. Társadalomelméleti gazdaságsszociológia alapvetése és alkalmazása.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002.
- Menyhay Imre: Neoliberalizmus és a dzsungel törvényei, 1. rész. In: *Valóság*, 2008/6.
- Parsons, Talcott: Einige Grundzüge der allgemeinen Theorie des Handelns. In: Hartmann, Heinz (szerkesztő): *Moderne Amerikanische Soziologie.* Hrsg. Stuttgart, 1967. (153–172) 157. Vö.: Menyhay, Emmerich: Pädagogische Innovation im Lichte der allgemeinen Theorie des Handelns von Talcott Parsons. In: Menyhay, Emmerich: *Kreativ-innovatives Denken und pädagogische Einsichten, az Aspekte pädagogischer Innovation* című tudományos sorozat 16. kötete. Frankfurt am Main — Bern — New York — Paris, 1990. 119–122. Vö.: Bidlingmaier, Johannes: *Zielkonflikte und Zielkompromisse im unternehmerischen Entscheidungsprozess. Studienreihe Betrieb und Markt.* XI. kötet. Wiesbaden, 1968. 64.: „Egy vállalat szociálökonomiai szisztémájában két vagy több funkcióhordozó azzal a várakozással lép együttesen fel, hogy az egyes funkcióhor-

dozók célkompromisszumos összefogásán keresztül céljaik jobban realizálhatók, mintha egyedül lépnének fel.” Vö.: Szretykó György: A politikai kultúra szerepe az érdekegyeztetésben. *Gazdaság és Társadalom. Társadalomtudományi folyóirat*, 1992/3. 32–42.

- Soros György: A kapitalista fenyegetés. *Magyar Hírlap*, *Gazetta*, *Lidové Noviny* és *SME* közös havi melléklete. 1997. január 25.
- Soros György: *A globális kapitalizmus válsága. Veszélyben a nyílt társadalom*. Scolar Kiadó, Budapest, 1999.

A Primo de Rivera-diktatúra (1923–1930) ideológiájának tükröződése a korszak tankönyveiben (3. rész)

(Egyéb tankönyvek csoportjából származó könyvek elemzése) Ebben a fejezetben a földrajz- és történelemtankönyveken kívül eső, egyéb tantárgyaknak csak a legérdekesebb tankönyveit és azok előszavait, idézeteit gyűjtöttem össze.

1923-ban a legfigyelemreméltóbb előszó JOSÉ MARÍA AZPEURRUTIA olvasókönyvében található: „*Idefigyvelj, gyermek... Egy új könyvet adunk a kezébe... egy új barátot, aki mindig hű lesz hozzád, mindig állhatatos, tele fénnel és igazsággal és szépséggel. Ez a könyv, spanyol gyermek, nem olyan, mint a többi. Ebben áldott földünk ma élő legjobb írói beszélnek hozzád, mert rajonganak érted, mivel te vagy Spanyolország jövője. (...) Létrehozta a csodát, hogy Hazámmal együtt egy nagyszerű bokrétaban egyesüljünk, melyet neked nyújtunk át, néped bölcsességének és tudásának legszebb és legillatosabb virágai formájában...!*”¹

Az ebben az évben megjelent két angol és a francia nyelvkönyv különlegessége, hogy mexikói kiadásúak. Örvendetes módon képanyag segíti bennük a tanulást, és a francia tankönyv teljesen célnyelvű. Sok szótagolás, ill. szótagolás segíti át a tanulót a kezdeti nehézségeken. Néhány Jézus életét bemutató tabló színesíti a köteteket. Ezenkívül mindhárom kötetben olvasmányként Jézus élete² és a pásztorok imádása³ is előkerül. Így szinte idegen nyelvű hittankönyvként is funkcionálnak ezek a nyelvkönyvek.

BALDIRI REIXACH katalán nyelvű könyve még a diktatúra létrejötte előtt jelent meg.⁴ Ez a tanári kézikönyv a kisgyermek nevelési módszertanáról szól, melyet a szerző a címlapon Istennek ajánl („*dedicada a deu nostre senyor*”). A szerző papi személy, így nem csoda, hogy az előszó szinte hittankönyvszerű bevezetést tartalmaz, az egyházi cenzúráról tanúszkodó szöveg is jóval hosszabb, mint a megszokott „*nihil obstat*”. A nevelésben az egyház érdekeit hangsúlyozzák.

Egy, a szerző megnevezése nélküli aritmetika könyv is felvonultat érdekes jelenségeket, pl. XIII. Alfonz király arcképével ellátott pénzérméket, melyeket az összeadási-szorzási feladatoknál találhat meg a tanuló.⁵ A felirat a következő: „*XIII. Alfonz, Isten kegyelméből*”. A törekvés ebben az esetben is nyilvánvaló: idejekorán tiszteletet kelteni az ország uralkodója iránt, itt értelemszerűen nem tettei, hanem isteni eredetűnek sugallt hatalma alapján.

1924-ben FELIPE ROBLES DÉGANO nyelvtankönyvét számos bibliai idézettel illusztrálták.⁶ Ezek segítségével magyarázzák a nyelvtani szabályokat. Így szinte kettős szerepet tölt be a tankönyv, hittan és nyelvtan oktatására is alkalmas, bár az élő nyelv művelésére így kevésé megfelelő.

A kötelező hittanoktatás mellett egyéb tantárgyakban is közvetlenül kívántak több-kevesebb vallási utalást tenni, ill. vallási tartalmakkal akarták megtölteni a laikus órákat és tankönyveket is. Pl. a VICTORIANO FERNÁNDEZ ASCARZA által írt biológia tankönyv előszava a Teremtővel is foglalkozik. „*Az ember, aki ebben az ujjongó imádatában Isten felé fordul, már megtanulta megismerni a Természetet.*”⁷

ARTURO CAYUELAS irodalmi antológiájának előszavában olvashatjuk: „*Bárcsak legfőbb szerzőink ismerete, halhatatlan műveik tanulása hozzájárulna fiatalságunk fejlődéséhez, megóvná őket a rossz ízlés fertőzésétől, egyben a nemes elegancia és a szép egyszerűség irodalmi vonzódást ébreszhetne bennük; a művészet megtanítja nekik a jó fogalmazást,*

*hogy mennyi erő és báj tartozik a jól gondolt dolgokhoz; végezetül együtt élnek dicsőséges irodalmi hagyományainkkal, melyek mélységes gyökere spanyol Hazánk áldott földjében és a katolikus vallásban kereshető!”*⁸

FÉLIX RESTREPO, az oktatás szabadságáról írt kézikönyvének előszava az alábbiakat tartalmazza: „*Őszintén hiszem, hogy az oktatásban az állami monopólium jelenleg betöltött helyzete gyászos Spanyolország kultúrája és maguknak a középiskoláknak a szempontjából is, melyeknek viselniük kell egy olyan igazságtalanságból származó utálatosságot, melyet semelyik művelt ország nem enged meg magának.*”⁹ Ezeket a sorokat nem a Köztársaság későbbi laikus államáról, hanem a Borbónok 1923 előtti alkotmányos monarchiájáról írta a szerző.

P. MARTÍNEZ *Madre España!!* című olvasókönyve regényes stílusban szól Spanyolország történelmének egyes fejezeteiről. A rajzok következetlen válogatásán kívül Spanyolországot következetesen „*Amerika anyjának*” nevezi a szerző.¹⁰ A kolonizációt a legtöbb történelemkönyvhöz hasonlóan egyértelműen pozitív folyamatként mutatja be.

Az **1925-ös** olvasókönyvekben a munkáról esik szó, és még olyan politikusokról, illetve modern prózáirókról is, akik a Primo de Rivera-rendszerrel szemben álltak, illetve felfogásuk nem illeszkedett a rendszer elveihez. ALBERT THOMAS munkájában helyet kapott Pablo Iglesias szocialista politikus, Emilio Castelar, az Első Köztársaság elnöke, Ángel Ganivet, a „98-as nemzedék” előfutárának számító költő.¹¹ De a legfeltűnőbb Miguel Unamuno szerepeltetése FÉLIX MARTÍ ALPERA által 1910-ben írt, de 1926-ban is kiadott irodalomkönyvében. Mindez azért érdekes, mert Unamunót a rendszer 1924-ben a Kanári-szigetekre száműzte, és még az ő nevét sem törli a cenzúra.¹²

1927-ben jelent meg ALBERTO RISCO irodalomtörténete, melynek előszavában így fohászkodik a szerző: „*Kérem Istent, hogy ez az új kiadás formálja kis tanítványaim keresztény ismereteit, és szeressék meg általa ne csupán klasszikusaink irodalmának bájait, hanem a műveikbe zárt erkölcsiséget és aszkétikus szépséget, melyeket semmilyen más irodalomban nem találhatunk; az irodalmi ízlésen keresztül alakítsa az irgalomhoz és a kegyelemhez való vonzódásukat is.*”¹³

JOSÉ A. ORTEGA BUESO olvasókönyvében a szótagok, a szótagolvasás után rögtön a földművelés témakörével foglalkozik a könyv, „*amelyből a nemzet gazdagsága származik*”.¹⁴ Tehát az olvasni éppen hogy tudó gyermekeket máris a föld értékének megismerésére, a földművelés hasznosságának elismerésére oktatják.

Az ALFREDO GIL MUÑIZ által jegyzett verseskötet Spanyolországot dicsőítő verseket tartalmaz, ezáltal nevelve hazafias polgárrá a diákokat.¹⁵

SÁNCHEZ DE OCAÑA **1928-as** matematika könyvének példáiban történelmi dátumok, személyiségek, földrajzi helyek szerepelnek.¹⁶ Pl.: „*Madridtól Sevilleig 573 km az út, Madridtól Manzanaresig 190 km. Hány kilométer a távolság Manzanarestől Sevilleig?*”¹⁷ Vagy: „*Kolumbusz Kristóf 1492-ben fedezte fel Amerikát, Gutenberg János 1450-ben találta fel a könnynyomatást. Hány év telt el a kettő között?*”¹⁸ Vagy: „*Katolikus Izabella 1474-be került trónra és 1504-ben halt meg. Hány évig uralkodott?*”¹⁹ Jól látható az igyekezet, ahogy a matematika oktatásába is igyekeznek egy kis országismeretet, földrajzot és történelmet csempészni, hogy ezzel is erősítsék – talán kissé eltúlzott mértékben – az identitástudatot.

1929-ben a szerző nélküli nyelvtankönyvben több Dél-Amerikáról szóló verset találunk. A könyvben a spanyol kor Amerikáját „*édennek*” titulálta.²⁰ A könyvet forgatva szintén tapasztalható a Latin-Amerikára irányuló figyelemfelkeltésre való törekvés.

ALFREDO GIL MUÑIZ könyve Spanyolország művészettörténetével foglalkozik.²¹

Városokat, múzeumokat, műemlékeket mutat be, hozzájuk fűződő hősi narrációval övezve.

JOSÉ DALMAU CARLÉS olvasókönyvében a hazáról szóló fejezetben elhangzik, hogy a „*haza a második anyánk*”, és „*nincs nagyobb dicsőség, mint meghalni a hazáért*”.²²

JUAN DANTÍN CERECEDA elemi mezőgazdasági ismereteket tartalmazó könyvének előszava megemlíti, hogy a földművelésből származik a nemzet gazdagsága.²³ Ezáltal elültetik a gyermekek fejében azt a gondolatot, hogy a föld, a földművelés mindennek az alapja, annál nem létezik semmi fontosabb.

Megjegyezhető, hogy Primo uralmának éveiben a gazdaságpolitika középpontjában az iparfejlesztés és az ehhez szükséges nyersanyagbázis megteremtése állt, viszont a mezőgazdaság dicsérete megfelel a konzervatív ideológia erőteljes ruralizmusának, a falu és népe apoteózisának.

(Az egyéb szempontok kvantitatív összesítése) Összesen 31 történelem-, 60 földrajz- és 6 db történelem-földrajz-könyvet adtak ki 1923 és 1931 között.

A kilencvenhét kötetből előszót 56, cenzori bejegyzést 20, ábrát 76, korosztály-megjelölést 48 tankönyv (33 alapfokú és 15 középfokú oktatási taneszköz) tartalmaz.

Százalékos arányban a könyvek 57%-a tartalmaz előszót, a cenzúra jegye csak minden ötödik kötetben jelent meg, a könyvek több mint háromnegyede tartalmaz valamilyen ábrát. Ebben leginkább a földrajz-könyvek jeleskedtek. A kötetek 49%-ában jelezték, hogy az oktatás melyik fokán tanuló diákok számára íródtak. Minden harmadik könyv az alsófokú oktatásban részt vevő gyermekek számára készült, a kötetek 15%-áról derült ki a borító alapján, hogy gimnáziumi tanulók számára adták ki.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a 335 elemzett tankönyv közül 183-ban van előszó, 92-ben cenzúrajelzés, 215-ben illusztráció, 154-ben pedig annak a megjelölése, hogy mely oktatási szint hányadik évfolyamának íródott a könyv.

Levonhatjuk a következtetést, hogy a tankönyvek csaknem 55%-ában található előszó. A cenzúra megjelölése 27%-os, miközben tudjuk, hogy az egységes tankönyv maga volt a megtestesült cenzúrázott tankönyv. Zavarokra vall, hogy a diktatúra fennállásának második felében még mindig a megdöntött rendszerre érvényes fogalmak találhatók egyes tankönyvek lapjain.²⁴ Ez elképzelhetetlen lesz majd a Franco-korszakban, de a közvetlenül a diktatúra után érkező Második Köztársaság idején is rövid időn belül kijavították és helyesbítették ezeket a fogalmakat, hogy a tankönyvekben található ismeretanyag a valóságos és az aktuális politikai és gazdasági állapotot tükrözze.

A könyvek csaknem kétharmadában (64%) található valamiféle rajz vagy ábra, de általánosan megállapítható, hogy rendkívül kevés képpel, abszolút nem a tanulók életkori sajátosságainak megfelelő módon készültek ezek a tankönyvek. Jellemző a korábbi évek spanyol tankönyveire is, hogy a szöveget helyezték előtérbe, és képi ábrázolással nagyon sok esetben egyáltalán nem egészítették ki az írott mondanivalót.

ESCOLANO BENITO történetíró cikke szól az illusztrációkról, melyek célja mindig az, hogy alátámasszák a szöveget és a megértést elősegítsék.²⁵

RAFAEL VALLS pedig a történelemkönyvek képeit elemezve felteszi a kérdést, hogy ezek vajon csak illusztrációk vagy dokumentumok is egyben.²⁶

Egy, a MANES-programhoz kötődő tanulmányban elemezték a korszak francia és spanyol tankönyvborítóit. A kutatás eredményéből szembetűnően kitűnt, hogy másfélszer annyi nemzeti utalás jelenik meg a spanyol borítókön, mint a franciakön. Ezekben a tankönyveken már a borítón megmutatkozik a hazafias szellem.²⁷ (Gondoljunk csak a külön-

böző címekre: *A faj*, *Spanyol anyaföld* stb., s mindehhez a spanyol címer, spanyolországi épületek, spanyol szimbólumok járulnak.)

A könyvek 54%-ból nem derül ki, melyik korcsoportnak íródott. Tartalmukból ez nyilvánvalóvá válik, de már a borítón is szükséges volna feltüntetni. Az egységes tankönyvek esetében a megjelölés kivétel nélkül megtörténik, de a többi tankönyv esetében ez az arány igen alacsony.

A feldolgozásra került tankönyveket értékelve kijelenthetjük, hogy mindenütt a szöveg dominál, és a tankönyvben a megértést elősegítő ábrák, képek mennyisége jóval alatta marad a korszerű követelményeknek. Mai fogalmaink szerint rossz, jelentős részben oktatásra alkalmatlan tankönyveket használtak a tárgyalt időszakban. A gyermek nem kapja meg a lehetőséget az 1920-as évek Spanyolországában, hogy elgondolkodjon, kérdéseket tegyen fel akár önmagának, akár környezetének a megtanultak alapján. A tömény tananyag elcsúsztatása, memorizálása és visszaadása az oktatás célja, kizárva ezzel a produktív, alkotó, fejlődő, innovatív gondolkodás, illetve az ehhez szükséges készségek és képességek kialakulását. Ezt a feladatot helyette iskolán kívüli tényezők (szülők, a szellemi környezet) vagy legalábbis az oktatás tankönyvön kívüli tényezői (tanítók, tanárok) mozdíthatták elő.

(*Konklúzió*) Amennyiben a korszak tankönyveivel kapcsolatosan a bevezetésben megfogalmazott téziseket megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy az előzetes feltevések helyesek voltak, még akkor is, ha némi pontosításra, kiegészítésre szorulnak az elemzés elvégzését követően.

Az egyik tisztázandó kérdés az volt, hogy a diktátor, illetve a rendszer ideológiája felfedezhető-e a tankönyvekben.

A tankönyvek tartalmának elemzése segítségével ez a feltevés beigazolódott, hiszen a tankönyvekben, különösebb nehézség nélkül fellelhető volt a rendszer ideológiájának több mozzanata. A katolicizmusra, az imperializmusra, a nacionalizmusra utaló részletek számos esetben megjelentek a földrajz- és a történelemkönyvekben. Ezen kívül az elemzett tankönyvek közül sokban találtam a szakmai szövegek mellett a tananyagoktól többé-kevésbé idegen szerzői véleményformálást, a rendszer fennállása okozta formai, vagy tartalmi befolyást.

A rendszer fennállását hiven tükröző könyvekben, sok esetben többek között a diktátorra, a diktatúrára vonatkozó konkrét utalások jelentek meg, vagy éppen az Egységes tankönyvek formájában már megjelenésükkel is tükrözték a rendszer oktatáspolitikájában bevezetett reformokat (az egységes tankönyv és a középiskolai érettségi átszervezése).

Az egységes tankönyv elrendelése, bevezetése után sem sikerült azonban teljes mértékben átrendezni a tankönyvpiacot; különböző okokból sok esetben a korábbi évek nem egységes tankönyvei is gond nélkül megjelenhettek. Mint említettem, a rendszer minden szegmensére vonatkozott ez a felemás állapot, ahogy egy deklaráltan diktatórikus rendszer diktatúrát próbált játszani, közben pedig recsegett-ropogott az államszerkezet, semmi nem működött úgy, ahogy előzetesen elképzelték. A rendszerrel szembenállók mindig is akadályt képeztek, de a rendszer szolgálatában álló cenzúra sem töltötte be maximálisan a szerepét.

A másik felvetett kérdésem az volt, hogy mikortól érvényesült közvetlenül, erőteljesebben a rendszer ideológiai ráhatása a különböző tankönyvekben. Itt azt állapítottam meg, hogy erre a diktatúra viszonylag késői időszakában került sor, azon egyszerű oknál fogva, hogy az első egységes tankönyv csak 1928-ban jelenhetett meg.

Az egységes tankönyvet azért hozták létre, hogy kontroll alatt tartsák a nevelést. Ezeket

a könyveket ugyan nem alkalmazták hosszú időn keresztül, de kibocsátói szándéka szerint ez volt az a tankönyvtípus, amelyből kizárólagosan tanítani lehetett. Ennek háttere a Katonai Direktóriumot váltó Polgári Direktórium törekvéseire vezethető vissza, amely 1925. december 2-án megkezdett működésével, immár civil köntösben igazi, érett autoriter célkitűzésekkel fordult a társadalom felé. Elképzeléseiket a szakpolitikuskos ebben az öt éves ciklusban próbálták megvalósítani, és az oktatáspolitikai területét megfigyelve látható, hogy a programot a bevezetés szintjén végrehajtották. Hogy önmagában sikeres volt-e a program, illetve annak végrehajtása, arról összetett vitát lehetne folytatni. Ha kizárólag a tanügy olyatén változtatásait vesszük figyelembe, melyek segítségével a tananyag kontrollálása volt a cél, kijelenthetjük, hogy elérték a céljukat. Az egységes tankönyv bevezetésével, az érettségi rendszer átstrukturálásával soha nem látott befolyást szereztek a középiskolákban. Ezzel nyíltan az volt a céljuk, hogy az egyetemekre már egy irántuk lojális tanulóréteg kerüljön. Persze nem számolhattak előre azzal, hogy a kortárs egyetemi hallgatók körében milyen folyamatokat indít el az 1928-as egyetemi reform, már a diktatúra lefelé hajló ágának kezdetén.

A tankönyvvelvezés során megállapítást nyert, hogy a több éve fennálló rendszer kiváló táptalajt adott a rendszerhű tankönyvíróknak. A rendszer fennállása önmagában is arra bátorította a szerzőket, hogy a magánvélemény közlését sem nélkülözve szerkesszék tankönyveiket. Természetesen az egységes tankönyv, mely zárt tankönyvpiaci jövőt vetített előre, a rendszer ideológiájának és magának a diktátor elképzeléseinek egyik legfontosabb alapja volt. Ezeket a tankönyveket az 1926. augusztus 23-án kelt királyi dekrétumot követően rendelés szerint 1928-ra megírták, és a középiskolai diákok asztalára kerültek tananyagként. Ezzel a lépéssel egy csapásra megváltozott a tananyag felépítése, és átstrukturálódott a tankönyvpiac.

Igaz, ez a hatás – mint láttuk – teljes körűen aránylag rövid időn át érvényesült. (Egy későbbi kutatás eldöntheti, vajon a Köztársaság a hivatásrendi-birodalmi-vallási szellemű tankönyveket és egyéb oktatási segédleteket egyszeri, azonnali aktussal törölte, illetve távolította-e el, vagy fokozatosan vonta ki őket a forgalomból.)

A kutatás megkezdése előtt azt a hipotézist állítottam fel, hogy az egyes tantárgyak esetében jelentős eltérést mutathat az ideologikus tartalom megjelenése a tankönyvekben. Emiatt a földrajz- és a történelemtankönyvek elemzésével foglalkoztam részletesebben, a többi tantárgy esetében pedig csak az érdekes példák kiemelésére szorítkoztam.

A torzító, megfogalmazásomban „ideologikus” megközelítés nem az alapértékek megjelenésében ragadható meg. Ezek némelyikével akár egyet is érthetünk. A patriotizmus egész történelmi korszakok egyik pozitív alapeszméje, de nagyon eltérő tartalmakkal tölthető meg, egészen a szélsőséges sovinizmusig. (A spanyol történelemben sokféle változata mutatható ki, a Napóleon elleni hazafias gerillamozgalomtól a kubai függetlenségi harcok számára létesített koncentrációs táborokig.) A szeparatizmus ellenes fellépés (vagyis annak a meggátolása, hogy valakik, eltérő céllal darabokat tépjenek ki Spanyolországból) magában véve indokolt. Amikor azonban ez a területi és nemzeti autonómia anatómia alá vonását jelenti, a spanyol történelemben nem ok nélkül ismételtelen előbukkanó föderalizációs törekvések demonizálására húzzák rá, akkor antidemokratikus-bürokratikus-centralista kísérletek látványos körképévé lehet.

Az irodalom tantárgy ideológiát hordozó jelentőségét előzetesen túlbecsültem. Jóval ki- sebb arányban használták ki az ebben rejlő, ideológiát sugalmazó lehetőségeket a szerzők, mint véltem. A spanyol nyelvemlékekből, a spanyol szerzők műveiből készített válogatások, antológiák tárgyszerűek, aránylag kevés elfogultsággal készültek. A legfontosabb

ideológia-hordozó témakör kétségkívül a földrajz és a történelem volt, az irodalmat nem használták fel a rendszer szócsöveként.

A földrajzi és történelmi tér széthúzásával, kitágításával Spanyolország egykoron betöltött dimenziói, hatalma, térben és időben gyakorolt befolyása a világ népei felett szinte az adott korba volt transzponálható, egyfajta alternatív jelenként tűnhetett fel a diákoknak. Egy olyan jelennek, amelyből fakadó jövő tudatos munkával a múltban már elért eredményeket visszahozhatja, az elszakadt gyarmati kapcsolatok újra összeforhatnak. Cél volt, hogy a spanyol diákok a jelenben is szinte Spanyolország szerves részének érzékeljék az egykori gyarmatokat. Az ezekről szóló képi és szövegi anyagot sokszor pontosan úgy is tálalták a tankönyvszerzők. Más helyeken a világ legnagyobb igazságtalanságaként állították be a gyarmatbirodalom összeomlását, a gyarmati országok elvesztését, és fennen hangoztatták, hogy a XV–XVI. századi spanyol és portugál földrajzi felfedezések humánusak voltak, és aranykort hoztak az ott élő népek számára.

Ez lényegbevágó a jövő szempontjából, hiszen a latin-amerikai országokkal történő, 1920-as évek során történt kapcsolatfelvétel, a kulturális élet erősítése csak így érhető meg. Ez a hatalmon lévők elképzelése szerint csak úgy biztosítható, ha a tanulók felnőttkorba lépve lojálisak maradnak a diktatúra célkitűzéseire. Akkor dolgoztak hatékonyan, ha a tanulók egy évszázaddal, más esetekben évtizedekkel a gyarmatbirodalom összeomlása után is megérik Latin-Amerika és Spanyolország összetartozását. Ezzel képesek lesznek erősíteni a kulturális kapcsolatokat, és elősegíteni Spanyolország külpolitikai céljait, fenntartani még meglévő gyarmatait Észak-Afrika területén. Így a közvéleményben talán kisebb ellenállásba ütközhet a kormányzat, és a nemzetközi porondon is a spanyol nemzet támogatására hivatkozva adhatja elő a diktátor pl. a Népszövetségben a Tanger városához fűződő kívánságait.

A fentiek értelmében 1926-ra jól átgondolt, koncepciózus stratégia és nagy egyetértés alakult ki a diktátor és a tanügyi szektort irányító Eduardo Callejo miniszter között. Ez a tengely egy évtizedekre szánt és jól megalapozott struktúrát és stratégiát álmodott meg, melynek segítségével az oktatáspolitikán, az oktatási rendszer átalakításán és a tankönyvcserén át szilárd eszmei hátteret próbáltak maguknak biztosítani a holnap új nemzedékében. Más kérdés, hogy miután a rendszer összeomlott, senki nem került be a felsőoktatásba a kétciklusú érettségi tanulmányok befejezésével szereshető emelt szintű érettségivel. Ennek a megoldása már a Második Köztársaság oktatáspolitikájára hárult.

Spanyolország XX. századi történetének további fejezeteit figyelembe véve látható, hogy Primo de Rivera diktatúrája sokban előképnek számít a kiépülő Franco-rendszer számára. Utódai sok esetben lemásolták őt, de Francóék kompromisszum-mentessége, ellenfeleikkel szembeni könyörtelensége össze sem hasonlítható Primo de Rivera diktatúrájának gyakorlatával. Hiszen míg Franco a végletekig üldözte, bebörtönözte és kivégeztette ellenfeleit, addig Primo de Rivera sokszor nem következetes, maximum a száműzetésig és a bebörtönzéseikig merészkedő leszámolási politikája „liberálisnak” tekinthető. Természetesen csak más diktatúrák gyakorlatával szemben lehet ezt állítani. Ami a harmincas évek második felét tekintve bizonyos; Franco tábornok sokat merített a Primo de Rivera-korszak tanügyi politikájából. Erre bizonyíték, hogy már diktatúrájának kezdeti korszakában rendre előtérbe kerültek a fenti kérdések és ideológiai szempontok a különböző tankönyvekben.

A Primo de Rivera-rendszer valamennyi gyengesége tetten érhető volt az oktatáspolitikában is. A diktatúra elképzelései nem teljesültek maradéktalanul, a végrehajtás során óriási hézagok támadtak, a cenzúra a rendszer elképzeléseivel homlokegyenest ellenkező vé-

leményeket is átengedett a tankönyvek tartalmának szűrése közben. Ilyen Franco esetében nem fordulhatott elő, ő abszolút „légmentessé” tette a cenzúrát, és nem hagyott lehetőséget az ellenvélemények megfogalmazására.

A jövőben, amennyiben a Franco-rendszer korszakára vonatkozóan készül publikáció, jó összehasonlítási alapként szolgálhat a jelen dolgozat, mivel kitűnik, hogy előképül tekinthető Primo de Rivera rendszere.

A közel negyven éven át fennálló Franco-rendszer is jobban érthető, ha Primo de Rivera cselekedeteinek mozgatórugóit megértjük. Számos esetben, így az oktatáspolitikában is lemásolta az első spanyol diktatúrát, csak jóval könyörtelenebbül, ellentmondást nem tűrően, generációkon át, maradéktalanul kiküszöbölve a „rendszeridegen” mozzanatokat. Ennek megfelelően hatása is mélyebben beépült a nemzeti tudatba.

A korszakokon átívelő értékek mentén történő vizsgálat esetében a monarchia a pozitív értékek közül ugyancsak nem zárható ki mereven, de ezt értelmetlen elvonatoztatni azoktól az éles különbségektől, amelyek pl. XIII. Alfonz 1902–1923 közti liberális királysága, utóbb az ugyancsak általa fémjelzett diktatórikus prefasiszta monarchia, majd Franco tábornok 1947 és 1975 közötti „király nélküli királysága” és I. János Károly alkotmányos-demokratikus monarchiája között vannak. Ha ezt a distinkciót elmulasztjuk, akkor csupán üres, semmire sem használható fogalmak maradnak a kezünkben, ezekkel tudunk zsonglőrködni.

A nemzeti egység hangoztatása is hasonló „zsákbamacska”. Lehet annak az eszmei kifejeződése, hogy valamely feladat megoldása csak az eltérő, vagy éppen ellentétes eredetű társadalmi csoportok, rétegek, osztályok összehangolt vagy legalább egy irányba ható erőfeszítésével lehetséges. De az is előfordulhat, hogy a társadalomban természetesen keletkező érdekellentétek, érdekkülönbségek lefojtására használják, rendszerint valamelyik társadalmi csoport kárára.

A bírálat tárgya lehet a könyvek stílusa is. A gyermekek – különösen a kicsik és serdülők, hajlanak a lelkesedésre, a nemzeti történelem jeles hősei és eseményei pedig alkalmasak ennek a természetes kiváltására. Semmiképp nem kifogásolható, sőt kívánatos, hogy a tankönyvek a megfelelő helyeken és módon éljenek ezzel a lehetőséggel. Ám a serdülőkor bekövetkeztével a tanulók egyre kényesebbek arra, hogy ez a lelkesedés ne csapjon át lelkesedésbe, netán ujjongásba. Ez ellentétes hatást válthat ki belőlük.

A dolgozat tankönyv- és tartalomelemző fejezete alapját szolgáltatathatja későbbi, hasonló típusú tankönyvkutatásoknak, melyeknek helyszíne lehet a madridi, vagy a soriai tankönyvgyűjtemény. Ezek célja a Második Köztársaság idején, ill. a Franco-rendszer különböző korszakaiban megjelentetett tankönyvek tartalomelemzése lenne.

A köztársaság, majd a második spanyol diktatúra könyvvállományának önálló kutatása és feldolgozása igen komplex feladat, melynek végeredményeként a két spanyol diktatúra és a Második Köztársaság oktatáspolitikája, illetve a tankönyvek ideologikus tartalma egymással is összevethetővé válik. Mindez szolgálja a korszakok mélyebb megismerését, más, eddig kevésbé feldolgozott oldalról történő megközelítést, a Primo de Rivera-rendszer és a Franco-korszak között meglévő párhuzamok további feltárását, sőt: az esetleg az egész korszakra nézve kontinuus mozzanatok kimutatását.

Mivel a Primo de Rivera-korszakban kiadott tankönyvek ideológiai szempontból végrehajtott tartalomelemzésére eddig Spanyolországban sem került sor, a meglévő kapcsolatok segítségével e publikáció rövidített változatának spanyol nyelvű megjelentetése is megvalósul – reményeim szerint – 2012 folyamán.

FORRÁSOK ÉS BIBLIOGRÁFIA

Fő kutatási szinterek

Biblioteca Nacional (Országos Könyvtár - BN), Madrid
 Universidad Autónoma de Madrid (UAM) könyvtárai, Cantoblanco
 Universidad Nacional de Educación a Distancia (UNED) könyvtára, Madrid
 Iberoamerikanisches Institut könyvtára, Berlin

Elsődleges források

Iskolai tankönyvek 1927–1931, 1935

(1927)

- AGUAYO Y MILLÁN, Miguel (1927): Apéndices de geometría y trigonometría. Edit. Hernando, Madrid.
 APALATEGUI, Francisco (1927): Gráficos de historia. Razón y Fé, Tolosa.
 ARCO, Luis del (1927): Nociones generales de geografía de América. Suc. de Torres & Virgili, Tarragona.
 ARCO Y MUÑOZ, Luis del (1927): Historia de la civilización española en sus relaciones con la universal: adaptada al cuestionario oficial de esta asignatura vigente en los instituciones nacionales de 2a enseñanza. Artes Gráficas Rabassa, Reus.
 ARAGÓN Y HERREROS, José de (1927): La escritura al dictado: libro escrito con destino a las escuelas normales, primarias y de adultos para la enseñanza de la ortografía práctica, conforme a la última edición del diccionario de la Real Academia de la Lengua. Pérez Malumbres, Bilbao.
 BARÓ, Teodoro (1927): El mundo: repertorio de conocimientos útiles para ejercicios de lectura graduada de impreso y manuscrito. Elzeviriana y Librería Camí, Barcelona.
 BENITO LANDA, Tomás de (1927): Consejos médicos y Reglas de higiene para evitar, curar y no contagiar la tuberculosis: (catilla para niños). Real Patronato de la Lucha Antituberculosa de España, Madrid.
 CHICO, Pedro (1927): Cómo se enseña la geografía en Francia. K.n., Madrid.
 Sz. n. (1927): Geografía y atlas: segundo grado. Edit. F.T.D., Barcelona.
 DALMÁU CARLES, José (1927): España, mi patria: método completo de lectura: libro quinto. PIA, S.A. Gerona.
 DALMÁU CARLES, José (1927): Primera parte de El camarada: método completo de lectura. Libro primero. PLA, S.A., Gerona.
 DALMÁU CARLES, José (1927): Segunda parte de El camarada: método completo de lectura. Libro primero. PLA, S.A., Gerona.
 FERRER Y RIVERO, Pedro (1927): Tesoro del Artesano: manuscrito para las escuelas de niños y de adultos. Libro segundo. Edit. Hernando, Madrid.
 FILLION, L. Cl. (1927): Lecciones de historia sagrada: para uso de los niños: curso medio ilustrado. Apostalado de la prensa, Madrid.
 FILLION, L. Cl. (1927): Lecciones de historia sagrada: para uso de los niños: curso elemental ilustrado. Apostalado de la Prensa, S.A., Madrid.
 FRANCOZ, Luis P. (1927): Gramática francesa. Imp. Pontificia, Barcelona.
 GARCÍA Y BARBARÍN, Eugenio (1927): Historia y geografía popular en América, especialmente de la española. Pla, S.A., Gerona.
 GIL MUÑIZ, Alfredo (1927): El alma de la raza: (poesías dedicadas a España): lecturas escolares escogidas. Hijos de Santiago Rodríguez, Burgos.
 GONZÁLEZ BLANCO, Edmundo (1927): Cincuenta españoles ilustres: biografías compuestas y acopiadas para su lectura en las escuelas. Ed. Yagües, Madrid.
 HERBERTSON, A.J. (1927): Geografía humana. Seix & Barral Herms, Barcelona.
 LLARDENT ESMET, Antonio (1927): Curso de aritmética. Imp. Julio Cosano, Madrid.
 LOZANO GONZÁLEZ, Antonio (1927): Teoría y práctica del solfeo. Marin, Zaragoza.
 MASVIDAL Y PUIG, Narciso (1927): Novísimo resumen de urbanidad para niñas. Lib. Rosals, Barcelona.
 OPISSO, Alfredo (1927): España y Portugal: su historia, su geografía, su arte y sus costumbres. Imp. Elzeviriana, S.A., Barcelona.
 ORTEGA BUESO, José A. (1927): El práctico: silabario cíclico racional. K.n., Valencia.
 PASCUAL DE SANJUÁN, Pilar (1927): Escenas de familia: continuación de „Flora”: libro de lectura en prosa y versos para niños y niñas. Imp. Elzeviriana, Barcelona.

- RISCO, Alberto P. (1927): Historia de la literatura española. Razón y Fé, Madrid.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, Gerardo /Szerk./ (1927): Derecho. Grado medio y ampliación. PLA, S.A, Gerona.
- SIUROT, Manuel (1927): La emoción de España: libro de cultura patriótica popular. Talleres Voluntad, Madrid.
- SOLANA, Ezequiel (1927): Reglas de urbanidad y buenas maneras: que conviene conocer a todo hombre para saber vivir en sociedad. El Magisterio Español, Madrid.
- Sz. n. (1927): Cartilla moderna de gramática. F.T.D., Barcelona.
- Sz. n. (1927): Geografía de Europa: libro II. Seix & Barral Herms, Barcelona.
- Sz. n. (1927): Geografía - atlas: tercer grado. Edit. F.T.D., Barcelona.
- Sz. n. (1927): Geografía de Europa. Seix & Barral Herms, Barcelona.
- Sz. n. (1927): Historia de la tierra: resumen de geología y paleontología. Seix & Barral Herms, Barcelona.
- Sz. n. (1927): Lecturas graduadas para nuestras alumnas. Publicaciones Calasancias, Barcelona.
- Sz. n. (1927): Lengua francesa. Primer curso. F.T.D., Barcelona.
- Sz. n. (1927): Lecturas graduadas para nuestras alumnas: libro tercero. Imp. de Publicaciones Calasancias, Barcelona.
- Sz. n. (1927): Nociones elementales de geometría práctica. Primer grado. F.T.D., Barcelona.
- VIVÉNS SANCHIS, Francisco (1927): Nociones de geografía: al alcance de los alumnos de las escuelas de primera enseñanza. Matías Real, Valencia.
- ZABALA URDANIZ, Manuel (1927): Compendio de historia universal. Imp. Jaime Ratés, Madrid.
- ZARCO, Mariano de (1927): Gramática de la lengua castellana: destinada a las escuelas de la enseñanza. Edit. De corazón de María, Madrid.
- (1928)
- ARAUJO, Carlos (1928): Versos para niños. Sociedad de Publicaciones Religiosas, Madrid.
- ARÉVALO Y CARRETERO, Celso (1928): Apuntes de higiene: adaptados al cuestionario oficial del bachillerato elemental. (R. O. de 13 de diciembre de 1927). Edit. Hernando, Madrid.
- BALLESTER Y CASTELL, Rafael (1928): Geografía política y económica. K.n., Barcelona.
- BALLESTER Y CASTELL, Rafael (1928): Nociones de geografía universal: adaptadas al cuestionario oficial de esta asignatura para los institutos nacionales de Segunda Enseñanza. K.n., Barcelona.
- BASTINOS, Julián (1928): Panorama: nuevo libro manuscrito que trata de la naturaleza y la civilizada. Imp. Elzeviriana y Librería camí, Barcelona.
- BRUÑO, G.M. (1928): Historia de la Iglesia Católica: desde su fundación hasta nuestros días. Escuelas cristianas, Barcelona.
- CASTELLÓ ALEIXANDRE, Joaquín (1928): Ejercicios de ortografía literal. Benjamin Ballester, Madrid.
- DALMÁU CARLES, José (1928): España, mi patria: método completo de lectura. Libro quinto. PLA, S.A., Gerona.
- ECHAURI, Eustaquio (1928): Literatura latina. Ed. Oficial, Madrid.
- FERNÁNDEZ ASCARZA, Victoriano (1928): Jerusalem, Belén y Jericó. Notas e impresiones breves de un viaje. El Magisterio Español, Madrid.
- IBARZ, Manuel (1928): Joyas literarias para niños. Dalmáu Carles, PLA.S.A., Gerona, 1928.
- MARIMÓN, Rafael (1928): Compendio de historia sagrada. Seix & Barral Herms, Barcelona.
- MASRIERA VILA, Víctor (1928): El dibujo en la escuela. Ed. Saturnino Calleja, Madrid.
- MONTEQUI DÍAZ DE PLAZA, Ricardo (1928): Química. Ed. Oficial, Madrid.
- MONZÓN GONZÁLEZ, Julio (1928): Nociones de física y química. Sucesores de Rivadeneyra, Madrid.
- MONZÓN GONZÁLEZ, Julio (1928): Nociones de física y química. Ed. Oficial, Madrid.
- PINO, Manuel del – MANZANARES, Manuel (1928): Alemán: primer curso. Ed. Oficial, Madrid.
- Real Academia Española (1928): Prontuario de ortografía de la lengua española: en preguntas y respuestas. Edit. Hernando, Madrid.
- PALACIO, Eduardo L. del (1928): Crestomatía francesa. Senén Martín Díaz, Madrid.
- PUEYO SALAMERO, Sebastián (1928): Religión y moral: primer año. Ed. Oficial, Madrid.
- PALMÉS, Fernando María (1928): Psicología. Ed. Oficial, Madrid.
- PLA CARGOL, Joaquín (1928): Las civilizaciones: el arte, las ciencias, las costumbres: Libro 6 del método completo de lectura: unos 450 grabados. Dalmáu Carles, Pla, S.A., Gerona.
- PUEYO SALAMERO, Sebastián (1928): Religión y moral: segundo año. Ed. Oficial, Madrid.
- REY PASTOR, Julio (1928): Elementos de geometría. K.n., Madrid.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, Gerardo (1928): Historia de España. Grado elemental. Casa Editorial Hernando, Madrid.
- ROXAS, Antonio de (1928): Literatura española comparada con la extranjera. Ed. Oficial, Madrid.

- RUPPERT, Enrique (1928): Gramática de la lengua alemana: método Gaspey-Otto-Sauer: método teórico-práctico: para uso de los españoles. Adrián Romo, Madrid.
- SARTHOU, B. (1928): Historia antigua: Oriente, Grecia y Roma. Poblet Hermanos y Compañía, Buenos Aires.
- SÁNCHEZ, José Rogerio (1928): Prácticas de lengua española: (lectura explicada, análisis gramatical, ejercicios fonéticos, ortográficos y de redacción). Editorial Hernando, Madrid.
- SÁNCHEZ DE OCAÑA, José (1928): Aritmética elemental. Sánchez de Ocaña, Madrid.
- SÁNCHEZ Y MARTÍNEZ, María Felisa (1928): Iniciación en la literatura española: (adaptada al cuestionario oficial del Bachillerato Elemental). Edit. Hernando, Madrid.
- Sz. n. (1928): Cartilla moderna de urbanidad. Editorial F.T.D., Barcelona.
- Sz. n. (1928): El libro de España. Editorial F.T.D., Barcelona.
- Sz. n. (1928): Historia natural. Editorial F.T.D., Barcelona.
- ÚBEDA Y GALLARDO, Luis (1928): Compendio de gramática española: para uso de los niños de instrucción primaria: grado superior. Hernando, Madrid.
- XIBERTA ROQUETA, Manuel (1928): Elementos de geometría. Ed. Oficial, Madrid.
- XIBERTA ROQUETA, Manuel (1928): Elementos de aritmética. Ed. Oficial, Madrid.
- YELA UTRILLA, Juan F. (1928): Historia de la civilización española en sus relaciones con la universal. Ed. Oficial, Madrid.
- ZARCO, Mariano de (1928): Elementos de geografía. Grados 1 y 2. Edit. Del corazón de María, Madrid.
- ZUBIZARRETA ARRILLAGA, Benigno (1928): Disquisiciones razonadas de gramática española: adaptadas a las novísimas modificaciones de nuestros días. K.n., 1928.
- (1929)
- ALABART BALLESTEROS, Luis (1929): Historia natural. Ed. Oficial, Madrid.
- BALLESTER Y CASTELL, Rafael (1929): Curso de Historia de España. K.n., Barcelona.
- BALLESTER Y CASTELL, Rafael (1929): Nociones de historia universal: adaptadas al cuestionario oficial de esta asignatura para los Institutos nacionales de 2 enseñanza. Talleres Gráficos, Barcelona.
- BALLESTER Y CASTELL, Rafael (1929): Nociones de geografía universal: adaptadas al cuestionario oficial de esta asignatura para los institutos nacionales de 2 enseñanza. K.n., Barcelona.
- BARGALLO, Modesto (1929): Manual de Física. Ed. Sardá, Reus.
- BUEN, Sadí de (1929): El paludismo: cartilla para dictar a los alumnos de las escuelas de las zonas palúdicas. K.n., Madrid.
- BURGERSTEIN, Leo (1929): Higiene escolar. Editorial Labor, Barcelona.
- BURGOS, Carmen de (1929): Programa de gramática castellana. K.n., Madrid.
- DALMÁU CARLES, José (1929): Lecciones de aritmética aplicadas a las diferentes cuestiones mercantiles para las escuelas y colegios de primera enseñanza. Libro del alumno 1. PLA, S.A., Gerona.
- DALMÁU CARLES, José (1929): Lecciones de cosas. Libro tercero. Dalmáu Carles, PLA, S.A., Gerona.
- DALMÁU CARLES, José (1929): Resumen de las lecciones de aritmética aplicadas a las diferentes cuestiones mercantiles para las escuelas y colegios de primera enseñanza. Libro del alumno. Dalmáu Carles, PLA, S.A., Gerona.
- DANTÍN CERECEDA, Juan (1929): Agricultura elemental española: ajustada al cuestionario oficial vigente. K.n., Madrid.
- DEMURO, Juan (1929): Selección de prosistas castellanos: libro de lectura: y de iniciación al estudio del idioma. Juan Ortiz, Madrid.
- ECHAURI, Eustaquio (1929): Lengua latina: segundo curso. Ed. Oficial, Madrid.
- ESTEVE GONZÁLEZ, F. (1929): Colección de juegos infantiles: recopilados para su adaptación en la lección de gimnasia. K.n., Toledo.
- FERNÁNDEZ ASCARZA, Victoriano (1929): La niña instruida: fisiología e higiene, con aplicación a la economía, medicina y farmacia domésticas, dispuestas para la lectura y estudio en las escuelas y colegios de niñas. El Magisterio Español, Madrid.
- FERNÁNDEZ ASCARZA, Victoriano (1929): El cielo: nociones de astronomía popular dispuestos para lectura en las escuelas. El Magisterio Español, Madrid.
- FERNÁNDEZ ASCARZA, Victoriano (1929): El Continente antártico. El Magisterio Español, Madrid.
- GARCÍA BARBARIN, Eugenio (1929): La prehistoria: Caldea, Asiria, Egipto, Fenicia, India. Dalmáu Carles, PLA, S.A., Gerona.
- GARCÍA BARBARIN, Eugenio (1929): Historia general contemporánea. Dalmáu Carles, PLA, S.A., Gerona.
- GIL MUÑIZ, Alfredo (1929): España histórica y artística: (ciudades-museos, monumentos y narraciones heroicas): lecturas escolares escogidas. Hijos de Santiago Rodríguez, Burgos.
- JAÉN MORENTE, Antonio (1929): Nociones de historia de América. Ed. Oficial, Madrid.

- JAÉN MORENTE, Antonio (1929): Nociones de geografía de América. Ed. Oficial, Madrid.
- JIMÉNEZ OSUNA, José Miguel (1929): Nociones de álgebra y trigonometría. Ed. Oficial, Madrid.
- LÓPEZ CATALÁN, Julián (1929): El libro de los párvulos: primer libro de lectura corriente destinado a completar la educación infantil. Elzeviriana y Lib. Camí, Barcelona.
- MIR PEÑA, Juan (1929): Física razonada. Edit. Urania, Granada.
- NUALART, C.B. (1929): Lecciones de cosas. Libro tercero. Seix & Barral, Barcelona.
- PELLEGERO SOTERAS, Cristóbal (1929): Nociones generales de Historia Universal. Ed. Oficial, Madrid.
- PÉREZ MARTÍN, Arturo – MONZÓN GONZALEZ, Julio (1929): Física. Ed. Oficial, Madrid.
- PLA CARGOL, Joaquín (1929): Elementos de ciencias físico-naturales: física y química. Grado elemental. Dalmáu Carles, PLA, S.A., Gerona.
- PLA CARGOL, Joaquín (1929): Las civilizaciones: el arte, las ciencias, las costumbres: Libro 6a del método completo de lectura: unos 450 grabados. Dalmáu Carles, PLA, S.A., Gerona.
- RAMOS YEVES, José María (1929): Elementos griegos y latinos que entran en la composición de numerosas tecnicismos españoles, franceses e ingleses. Edit. Hernando, Madrid.
- REY BÉJAR, Fernando (1929): El arte de estudiar. Imp. Zambrana, Málaga.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, Gerardo (1929): Geografía. Grado elemental. Edit. Hernando, Madrid.
- SÁNCHEZ, José Rogelio (1929): Prácticas de lengua española: (lectura explicada, análisis gramatical, ejercicios fonéticos, ortográficos, de interpretación, de redacción y recitado). Editorial Hernando, Madrid.
- SERRANO DE HARO, Agustín (1929): Terminología científica, industrial y artística. Ed. Oficial, Madrid.
- SIURÓT, Manuel (1929): La emoción de España: libro de cultura patriótica popular. K.n., Madrid.
- SOLANA, Ezequiel (1929): Doctrina cristiana e historia sagrada. El Magisterio Español, Madrid.
- SOLANA, Ezequiel (1929): Vida y fortuna a Arte de bien vivir: páginas dedicadas a los obreros, y muy especialmente a los alumnos de las escuelas primarias y de adultos. El Magisterio Español, Madrid.
- Sz. n. (1929): Catecismo de la Santísima Virgen. F.T.D., Barcelona.
- Sz. n. (1929): Geografía de España: cuarto grado. Edit. F.T.D., Barcelona.
- Sz. n. (1929): Geografía: segundo grado. Edit. F.T.D., Barcelona.
- Sz. n. (1929): Gramática española: segundo grado. F.T.D., Barcelona.
- Sz. n. (1929): Lecturas graduadas. Libro segundo. F.T.D., Barcelona.
- Sz. n. (1929): Primeras lecciones de inglés. F.T.D., México.
- TEJADA, Felipe (1929): Ortografía omnibus. Imp. del A. de H. del S.C. de Jesús, Madrid.
- UZCÁTEGUI, Emilio (1929): Historia de Ecuador: texto para la enseñanza de la historia patria: primera parte. Talleres tipo. Nacionale, Quito.
- (1930)
- ALONSO CORTÉS, Narciso (1930): Resumen de la historia de la literatura española. Colegio Santiago, Valladolid.
- BALLESTER Y CASTELL, Rafael (1930): Nociones de geografía e historia de América: adaptadas al cuestionario oficial de esta asignatura para los Institutos nacionales de 2 enseñanza. Talleres Gráficos, Barcelona.
- DALMÁU CARLES, José (1930): España, mi patria: método completo de lectura. Libro quinto. PLA, S.A., Gerona.
- FERNÁNDEZ ASCARZA, Victoriano (1930): Ciencias físicas (física, química e historia natural). Edit. Magisterio Español, Madrid.
- FERNÁNDEZ ASCARZA, Victoriano – SOLANA, Ezequiel (1930): Enciclopedia. Primer grado. Edit. Magisterio Español, Madrid.
- GONZÁLEZ, Beltrán R. (1930): Instituciones geográficas. Patronato de huérfanos, Madrid.
- HILLYER, V.M. (1930): Una geografía del mundo para los niños. Juan Ortiz, Madrid.
- HILLYER, V.M. (1930): Una historia del mundo para los niños. Juan Ortiz, Madrid.
- PALUZIE MIR, Faustino (1930): Atlas. Geográfico escolar. Imp. Elzeviriana y Librería Camí, Barcelona.
- PALUZIE MIR, Faustino (1930): Geografía general. Imp. Elzeviriana y Librería Camí, Barcelona.
- PLA CARGOL, Joaquín (1930): La tierra y su historia. PLA, S.A., Gerona.
- RUIZ AMADO, Ramón (1930): Compendio de historia de España. Edit. Librería Religiosa, Barcelona.
- RUIZ AMADO, Ramón (1930): Compendio de historia universal. Edit. Librería Religiosa, Barcelona.
- Sz. n. (1930): España en la mano. Edit. F.T.D., Barcelona.
- Sz. n. (1930): Historia de España. Comp. General de artes gráficas, Madrid.
- Sz. n. (1930): Historia y geografía hispanoamericana. Edit. Magisterio Español, Madrid.
- Sz. n. (1930): Historia de España. K.n., Madrid.
- Sz. n. (1930): Historia sagrada. Edit. F.T.D., Barcelona.

TORREGROSA, Juan (1930): Apuntes de nomenclatura química: dispuestos para los alumnos de Bachillerato elemental y universitario. Esc. Tipografía de San Antón, Madrid.

(1931)

ARTERO, Juan de la G. (1931): Atlas de geografía. Litografía de P. Fábrega.

DALMÁU CARLES, José (1931): España, mi patria: método completo de lectura. Libro quinto. PLA, S.A., Gerona.

IBÁÑEZ MARTÍN, José (1931): Geografía general y de Europa. Hijos de M. G. Hernandez, Madrid.

MARTI ALPERA, Felix (1931): Nueva enciclopedia escolar. Casa Editorial, Burgos.

MONTES, R. (1931): Los estados de Europa y de las demás partes del mundo. K.n., Granada.

SOLANA, Ezequiel (1931): Geografía. El Magisterio Español, Madrid.

Sz. n. (1931): Geografía física y astronómica. Seix & Barral Herms., S.A., Barcelona.

(1935)

AGUARDO BLEYE, Pedro (1935): Curso de historia III. Edad moderna. Espasa-Calpe, S.A., Madrid.

AGUARDO BLEYE, Pedro (1935): Curso de historia I. Prehistoria, edad antigua. Espasa-Calpe, S.A., Madrid.

ALONSO CORTÉS, Narciso (1935): Lengua y literatura. Imp. Castellana, Valladolid.

ASCARZA, Victoriano F. – SOLANA, Ezequiel (1935): Geografía. Editorial Magisterio Español, Madrid.

BALLESTER Y CASTELL, Rafael (1935): Geografía – Atlas. Grado superior. PLA., S.A. Edit, Gerona.

BALLESTER Y CASTELL, Rafael (1935): Geografía – Atlas. Segundo grado. PLA., S.A. Edit, Gerona.

BALLESTER Y CASTELL, Rafael – RUBIO Y MUÑOZ BOCANEGRA, Ángel (1935): Nociones de geografía general. Edit. R. Ballester, Tarragona.

DOPORTO MARCHORI, Luis (1935): Geografía de España. K.n., Madrid.

IBÁÑEZ MARTÍN, José (1935): Geografía de España. Unión poligráfica, Madrid.

IBÁÑEZ MARTÍN, José (1935): Lecturas de historia de España. Unión poligráfica, Madrid.

IBÁÑEZ MARTÍN, José – CEMBORAIN CHAVARRIA, Luis (1935): Historia de la edad moderna. Unión poligráfica, Madrid.

IBARRA Y RODRÍGUEZ, Eduardo (1935): España bajo los Austrias. Edit. Labor, S.A., Barcelona.

IZQUIERDO CROSELLES, Juan y Joaquín (1935): Compendio de historia general. Prehistoria y edad antigua. Imp. Edit. Urania, Granada.

IZQUIERDO CROSELLES, Juan y Joaquín (1935): Geografía especial de España y Portugal. Imp. Edit. Urania, Granada.

JIMÉNEZ DE BENTROSA, Modesto (1935): Manual de la historia media. Imp. Augustin Muñoz, Barcelona.

LLACH CARRERAS, Juan (1935): A través de España. PLA, S.A., Madrid.

LINACERO, Daniel G. (1935): Mi primer libro de historia. El diario palentino, Palencia.

MARTÍ ALPERA, Félix (1935): Nueva enciclopedia escolar. Santiago Rodríguez, Burgos.

REYES, Rafael (1935): Historia Sucinta de la literatura francesa. V. Blaso Ibañez, Madrid.

PLA CARGOL, José (1935): Nociones de historia natural. Dalmáu Carles PLA., S.A., Gerona.

POCH NOGUER, José (1935): Grandes caracteres. PLA, S.A., Gerona.

PORCEL Y RIERA, M. (1935): Grado preparatorio. K.n., Palma de Mallorca.

Sz. n. (1935): Geografía de América, Asia, África y Oceanía. K.n., Barcelona.

Sz. n. (1935): Atlas universal. Edit. Luis Vives, S.A., Barcelona.

Internetes források

DÉVÉNYI Anna – RUTSCH Nóra: Georg Eckert Nemzetközi Tankönyvkiadó Intézet (A világ legnagyobb tankönyvgyűjteménye, a tankönyvkiadás nemzetközi centruma) <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/02/devenyi-anna-%E2%80%93-rutsch-nora-georgeckert-nemzetkozi-tankonyvkiadato-intezet-a-vilag-legnagyobb-tankonyvgyujtemeny-a-tankonyvkiadasnemzetkozi-centruma/> (2010.07.11.)

JEGYZETEK

1 „Escucha niño... Un nuevo libro ha llegado a tus manos... un nuevo amigo, que te será siempre fiel, siempre constante, pleno de luz y verdades y de belleza. Este libro, niño español, no es cual otros.

En el te hablan – porque te adoran, porque es ti ven el porvenir de España – los mejores escritores que hoy tiene nuestra bendita tierra. (...) ¡Has obrado el milagro, todo de mi Patria, de unir en

- espléndido ramillete, a ti ofrendado, los flores más puras y fragantes del saber y del ingenio de tu raza en estos tiempos...!” – AZPEURRUTIA, José María (1923): Escucha niño...: libro de lectura variada integrado por composiciones ofrendadas a los niños españoles por varios de los mejores escritores que hoy tiene España. Tip. Yagues, Madrid, 5–6. o.
- 2 Sz. n.: Método de francés: segundo libro. Colección F. T. D., Mexikó, 1923, 184. o. vö.: Método de inglés: segundo libro. Colección F. T. D., Mexikó, 1923, 86. o.
 - 3 Sz. n.: Método de francés... id. m. 139. o.
 - 4 Baldiri Reixach: Instruccions per la ensenyança de minyons: obra utilíssima per la instrucció dels minyons, y descans dels mestres: ab laminas finas pera apender be de escriurer. Associació Protectora de l’Ensenyança Catalana, Barcelona, 1923.
 - 5 Sz. n.: Aritmética. Edit. Saturnino Calleja, Madrid, 1923, 10., 15. o.
 - 6 Felipe Robles Dégano: Gramática elemental de la lengua castellana. K.n., Madrid, 1924.
 - 7 „El hombre que en estos transportes de admiración se dirigía a Dios, había aprendido a conocerlo estudiando la Naturaleza.” – Victoriano Fernández Ascarza: El hombre: nociones de anatomía, fisiología e higiene: dspuestas para la lectura en las escuelas de Primera enseñanza de niños y adultos. El Magisterio Español, Madrid, 1924, 3. o.
 - 8 „¡Ojalá que el conocimiento de nuestros más excelsos autores, estudiados en sus obras inmortales, al par que contribuya a la formación sería de nuestros jóvenes y les preserve del contagio del mal gusto, hermanando en sus aficiones literarias la noble elegancia con la hermosa sencillez; les adiestre en el arte del bien decir, que tanta fuerza y atractivo añade a las cosas bien pensadas y bien sentidas; y finalmente les haga convivir con nuestra gloriosa tradición literaria, cuyas hondas raíces han buscado siempre su afianzamiento y su vida en el bendito suelo de la Patria española y de la Fe católica!” – CAYUELA, Arturo M. (1924): Antología escolar de literatura castellana. Razón y Fé, Madrid, XI. o.
 - 9 „Creo sinceramente que el sistema actual de monopolio del Estado en la enseñanza es funesto para la cultura de España, y para los mismos Institutos oficiales, los cuales tienen que cargar con la odiosidad de una injusticia que no se comete en ninguno de los países que tienen fama de cultos.” – R. Félix Restrepo: La libertad de enseñanza, Razón y Fé, Madrid, 1924, 5. o.
 - 10 P. Martínez: Madre España: libro de lectura, grado medio y superior. Imp. hijos de Benigno Ayora, Madrid, 1924, 59. o.
 - 11 Albert Thomas: Lecturas históricas: historia anecdótica del trabajo. Ed. Est. De Juan Ortíz, Madrid, 1925. és Enrique Díez-Canedo: Prosiastas modernos. Instituto-Escuela, Madrid, 1925.
 - 12 Félix Martí Alpera: Joyas literarias para los niños: breve reseña histórica de nuestra literatura y colección de biografías de notables escritores españoles, antiguos y modernos, seguidas de artículos, poesías o trozos literarios de los mismos. Perlado, Madrid, 1926, 56. o.
 - 13 „Quiera Dios que esta nueva edición siga formando el criterio cristiano de mis pequeños estudiantes, y haciendo que se enamoren, no solo de la hermosura literaria de nuestros clásicos, sino también de las bellezas morales y ascéticas que como en ninguna otra Literatura, se encierran en sus obras; para que el par que el gusto literario, se forme también en ellos el gusto por la piedad y la afición a la virtud.” – Alberto P. Risco: Historia de la literatura española. Razón y Fé, Madrid, 1927, 6. o.
 - 14 José A. Ortega Bueso: El práctico: silabario cíclico racional. K.n., Valencia, 1927, 32. o.
 - 15 Alfredo Gil Muñiz: El alma de la raza: (poesías dedicadas a España): lecturas escolares escogidas. Hijos de Santiago Rodríguez, Burgos, 1927.
 - 16 José Sánchez de Ocaña: Aritmética elemental. Sánchez de Ocaña, Madrid, 1928, 56. o.
 - 17 Uo. 18. o.
 - 18 Uo. 56. o.
 - 19 Uo. 56. o.
 - 20 Sz. n.: Gramática española: segundo grado. F.T.D., Barcelona, 1929, 27. o.
 - 21 Alfredo Gil Muñiz: España histórica y artística: (ciudades-museos, monumentos y narraciones heroicas): lecturas escolares escogidas. Hijos de Santiago Rodríguez, Burgos, 1929.
 - 22 José Dalmáu Carles: Lecciones de cosas. Libro tercero. Dalmáu Carles, PLA, S.A., Gerona, 1929, I. o.
 - 23 Juan Dantín Cereceda: Agricultura elemental española: ajustada al cuestionario oficial vigente. K.n., Madrid, 1929, 6. o.
 - 24 Ascarza, 1924: id. m. 58. o., vö.: Sotos de la Lastra: 64. o., vö.: Bellver y Checa: 34–35. o.
 - 25 Augustín Escolano Benito: Estrategias ilustrativas en la rimeria manualística escolar. In: GUERENA J-L. (szerk): Image et transmission des savoirs dans les mondes hispaniques et hispano-américains. Presses Universitaires François-Rabelais, Tours. Series „Études Hispaniques”, XIX, 2006, 372. o.
 - 26 Rafael Valls Montés: Las imágenes en los manuales escolares españoles de Historia, ¿ilustraciones o documentos? In: Iber. Didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia, nº 4, 1995, 105–119. o.
 - 27 Durando – Guibbert: id. m. 401. o.

A hivatásrendi gondolat szerepe a portugál *Estado Novo* társadalomszervezési és gazdaság-irányítási elveinek kialakításában

(Bevezetés) A két világháború közötti időszakban, s főként a gazdasági világválság által sújtott 1930-as években korábban soha nem látott intenzitással jelentkezett a szociális kérdés, illetve az ezzel kapcsolatos problémák megoldásának igénye Európa-szerte. Ekkorra ugyanis tulajdonképpen egyértelművé vált, hogy a kapitalizmus adott formájában válságba jutott, és hogy csak a munkaadó és a munkavállaló viszonyrendszerének, az állam nemzetgazdaságban betöltött szerepének újragondolása, illetve a széles munkás- és paraszt-tömegek szociális problémáinak minél gyorsabb és hatékonyabb kezelése teszi lehetővé a robbanással fenyegető társadalmi feszültségek enyhítését. Elterjedt volt az a vélemény, hogy maga az első világháború előtti gazdaság- és társadalompolitika jutott válságba, ezért azt mindenképp meg kell újítani, vagy valami egészen újjal kell felváltani.

Mindebben sokan egyetértettek a korszakban, de a különböző államok és társadalombölcselek eltérő megoldási javaslatokat fogalmaztak meg a mindenki által szükségesnek ítélt átalakulás felé. Ezek közé tartoztak a XI. Pius pápa által 1931-ben kiadott *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikában szereplő gondolatok is, amelyek több állam vezetőire nagy hatást gyakoroltak. Közéjük tartozott a Portugáliát 1932 és 1968 között irányító Antonio de Oliveira Salazar is. Ezt a megállapítást nem mulasztja el közölni szinte egyetlen, Portugália említett időszakra vonatkozó történetét vizsgáló szakirodalmi mű sem, ugyanakkor véleményünk szerint mindeddig nem született olyan összegzés, amely részletes, összehasonlító elemzés alá vontja volna a salazari Új Állam gazdaságirányítási és társadalomszervezési elveit és a pápai körlevél által közzétett elképzeléseket.

Írásomban éppen ezért arra törekszem, hogy képet adjak arról, milyen alternatívát kínált a világtörténelem e válságos időszakában a fennálló, illetve kialakulóban lévő politikai rendszerekkel, gazdaság- és társadalomirányítási elképzelésekkel szemben a katolikus egyház, és hogyan fogott hozzá Salazar a XI. Pius által megfogalmazott irányelvek a 30-as évek „új” Portugáliájának eszmetanába történő átültetéséhez.

(Az Új Államhoz vezető út – Portugália a XX. század hajnalán) A Portugáliában 1851-től az alkotmányos monarchia keretein belül működő kétpárti (regeneracionisták és progresszisták) váltógazdaságon¹ alapuló parlamentáris rendszer a XIX. század utolsó és a XX. század első évtizedében egymást követően több krízis is átélte. 1891-ben a Portóban kirobbant republikánus felkelés² zavarta meg a megelőző évtizedek alapvetően békés légkörét. Ezt a lázadást ugyan leverték a monarchia irányítói, a gazdasági válsággal³ és rendkívüli mértékűvé duzzadt korrupcióval súlyosbított belpolitikai zűrzavar azonban továbbra is fennmaradt. Mivel mindkét „váltópárt” több kisebb szervezetre hasadt, 1896-tól egyre nehezebbé vált a kormányalakítás. Ebben a helyzetben, 1906 májusában I. Károly király (1889–1908) João Franco szenátort nevezte ki miniszterelnökké, és korlátlan hatalommal ruházta fel őt. Franco a parlamentet az uralkodó támogatásával feloszlatta, új választást nem írt ki, az alkotmányt azonban formálisan nem helyezte hatályon kívül. A diktátor a gazdaságban szanálást kezdeményezett, és lépéseket tett a visszaélések megszüntetése ér-

dekében is. A teljhatalmú vezető azonban nem tudott kellő mértékű társadalmi támogatásra szert tenni, és helyzetén nem javított az erőszakos szervek bevetése, az 1907-ben bevezetett szigorú cenzúra, valamint az ellenállás központjaiként működő helyi illetőségű választott testületek feloszlása sem. 1908 januárjában antimonarchista felkelés tört ki, João Franco diktatúrájának azonban végül mégsem ez, hanem az 1908. február 2-án I. Károly és a trónörökös, Lajos Fülöp ellen Lisszabonban végrehajtott halálos kimenetelű merénylet vetett véget. A támadást követően a trónt a 18 éves II. Emánuel (1908–1910), Károly másik fia foglalta el, aki „Új Monarchiát” hirdetve visszaállította az alkotmányos rendszert, és már 1908 áprilisára új választásokat hirdetett. A következő másfél évben azonban nem került sor mélyreható reformokra, így a rendszer korábbi hibái ismét jelentkeztek. Már 1908 májusában újabb köztársasági összeesküvést lepleztek le, és az ország politikai vezetése is igen ingatag maradt. Utóbbit jelzi, hogy II. Emánuel mindössze két éves uralkodása alatt hét kormány váltotta egymást.⁴

Tovább bonyolította a helyzetet, hogy az 1910. augusztusi parlamenti választások Lisszabonban a republikánusok győelmét hozták, mire a flottában és a hadseregben zendülések kezdődtek.⁵ Ilyen előzmények után került sor az alacsony rangú tisztek által irányított, 1910. október 3–4-i köztársasági forradalomra a portugál fővárosban.⁶ Ennek következményeként Portugáliában megszűnt a királyság, a Bragançákat megfosztották uralkodói jogaiktól, II. Emánuel pedig családjával együtt előbb Gibraltárba, majd Angliába menekült.⁷ 1910. október 5-én Svájc és Franciaország után egész Európában harmadikként kikiáltották a köztársaságot.

Az államformaváltást követően Portugáliában radikális reformokra került sor. Új, demokratikus alkotmány és liberális választójogi törvény született. Eltörölték az egyházi előjogokat, feloszlatták a szerzetesrendeket és elkobozták vagyonukat. 1911-ben törvénybe iktatták az egyház és az állam szétválasztását és bevezették a polgári házasságkötést. Két évvel később pedig megszakadt a diplomáciai kapcsolat Portugália és a Szentszék között.⁸ Megreformálták a nemzeti valutát, csökkentették az államadósságot, új, a korábinál igazságosabb adórendszert vezettek be, és szélesítették az érdekvédelmi szervezetek jogait.⁹

Az Első Portugál Köztársaság azonban nem kínált megfelelő megoldásokat a társadalom súlyos problémáira, így fennállásának tizenhat éve alatt nem alakult ki valós legitimációs bázisa. A rendszer működését egyrészt az a feloldhatatlan belső ellentmondás nehezítette, hogy a republikánus és laikus eszmék nem léptek túl a nagyvárosok, elsősorban Lisszabon és Porto határain. A zárt vidéki településeken a modernizációt gátló tényezőként fennmaradt a középkori eredetű birtokstruktúra, az egyház jelentős befolyása, és a korabeli Európában legmagasabbnak számító 80%-os analfabetizmus.¹⁰ A felső középosztály által irányított politikai intézményrendszer a munkásság integrálására is képtelennek bizonyult, amit a köztársaság másfél évtizede alatt lezajlott 158 általános sztrájk is jelez. Az említett jelenségeken kívül a monarchia súlyos teherterteleként fennmaradó nagymértékű korrupció, valamint az egyébként is gyenge lábakon álló gazdaságot szinte teljesen kimerítő első világháborús részvétel rontotta az ország kilátásait.¹¹ Mindez természetesen a politikai életben sem maradt következmények nélkül. A republikánus vezetést állandó külső támadások érték a jobb- (monarchisták) és baloldaltól (szakszervezetek, munkásmozgalom, szocialisták és anarchisták) egyaránt, de maga a Republikánus Párt is megosztott volt. 1910 és 1926 között Portugáliában 45 kormány váltotta egymást, mintegy ötszáz miniszterrel, nyolc kormányt és négy köztársasági elnököt távolítottak el erőszakosan, 24 lázadásra, illetve felkelésre került sor, és a hivatalos rendőrségi jelentések szerint 1920–25 között 325 bomba robbant Lisszabon utcáin.¹²

Az Első Köztársaság időszakával kapcsolatban a fentiek mellett külön említést érdemel a Sidónio Pais őrnagy, a Lisszaboni Kadétiskola professzora által kialakított rendszer. A megerősített elnöki hatalom bevezetésével tekintélyes és cselekvőképes állam megteremtésére törekvő „republikánus diktatúra” 1917 és 1918 decembere között a Pais elleni halálos kimenetelű merénylet miatt ugyan mindössze 371 napig állt fenn, a monarchia és az 1911-es alkotmány működésképtelenné mutakozó parlamentáris köztársaságának elutasításán alapuló harmadik utas megoldásba vetett bizalom azonban sokáig meghatározó maradt a portugál politikai gondolkodásban. Ennek megfelelően Sidónio Pais és „Új Köztársasága” (*República Nova*) Salazar személye és az autoriter rendszer előképeként beépült az Új Állam ideológiájába, mint ahogy legnagyobb fogyatékoságát, a konkrét társadalmi-gazdasági program hiányát sem hagyták figyelem kívül az *Estado Novo* megteremtői.¹³

(A katonai diktatúra éve és Salazar útja a hatalomig (1926–1932)) Az Első Köztársaság utolsó éveire a fentiekben leírtak eredményeként a portugál társadalom szinte egésze elfordult az egymást sűrűn váltó kormányoktól, de általában a parlamentáris rendszertől is. 1919 januárjában, Portóban egy monarchista zendülés eredményeként néhány órára már ki is kiáltották a királyságot, megfelelő trónjelölt híján azonban a lakosság egy része egyre inkább a hadsereg beavatkozásától várta a kiutat az elszabaduló infláció, a nagyvárosokban mindennaposá váló anarchista és bolsevik merényletek és a győztesek oldalán harcoló Portugália számára eredménytelenül záruló világháborús béketárgyalások nyomán kilátástalanná váló helyzetből.¹⁴

Először 1925 áprilisában került sor tisztek egy csoportjának zendülésére a nemzeti restauráció jegyében, ez a megmozdulás azonban még nem járt sikerrel.¹⁵ 1926. május 28-án viszont Gomes da Costa tábornagy az egy nappal korábban Bragából indult seregei élén bevonult Lisszabonba,¹⁶ ahol az irányítás ekkor már Mendes Cabeçadas tengerészparancsnok kezében volt. Nem sokkal ezután háromtagú direktórium alakult Gomes da Costa, Mendes Cabeçadas és az utolsó pillanatban hozzájuk csatlakozó, az egyház által támogatott Óscar Carmona tábornok részvételével. Ennek a testületnek adta át a végrehajtó hatalmat Bernardino Machado köztársasági elnök miután a katonai kormányt elismerve lemondott államfői tisztségéről. Az új vezetés első ténykedése a parlamentáris intézmények átmeneti felfüggesztése volt, amit a közrend helyreállítása követett. Hamar kiderült azonban, hogy a direktórium nem rendelkezik a szándékai megvalósításához szükséges kormányzati tapasztalatokkal és adminisztrációs szakértelemmel, ráadásul a követendő irányelvek tekintetében sem volt egységes a tagok álláspontja. Ez utóbbinak volt betudható, hogy rövid időn belül előbb Cabeçadas távozott a háromtagú testületből, június végén pedig követte őt Gomes da Costa is, így a hatalom egyedül Óscar Carmona kezébe került.¹⁷

A katonai kormányzat intézkedései révén ugyan megszűntek az országban az anarchikus állapotok, a pénzügyi problémákkal azonban nem tudtak megküzdeni az új vezetők. Egy évvel a nemzeti forradalom után már az államcsőd veszélye fenyegetett. Az államháztartás rendbehozatalához és a portugál fizetőeszköz, az escudo stabilizálásához a kormány a pénzügyminiszter, Sinel de Cordes tábornok javaslatára 1928 januárjában a Népszövetséghez fordult kölcsönért, ám a Genf által szabott feltételek (a pénzügyek népszövetségi ellenőrzése, a vámbevételek jelzálaga, reformok az állami pénzkezelésben) tiltakozást váltottak ki a portugál közvéleményből, így a katonai hatalom eltekintett a népszövetségi kölcsön felvételétől.¹⁸ Ekkor került előtérbe ismét Antonio de Oliveira Salazar személye, illetve az általa és Gonçalves Cerejeira által irányított, a coimbrai egyetemen tömörülő, 1917-ben Katolikus Centrumpárt néven párttá alakult csoport.¹⁹ Salazar, akit az

új kormány²⁰ elnöke, Vicente de Freitas ezredes 1928. április 27-én nevezett ki pénzügyminiszterré, két évvel korábban már betöltötte ezt a pozíciót, ekkor azonban a frakcióharcok miatt rövidesen távoznia kellett a kormányból.²¹ Salazar és csoportja szigorú feltétellel,²² ugyanakkor a hadsereg privilégiumainak tiszteletben tartása mellett vállalta a pénzügyi szanálást, melynek végrehajtásához korlátlan felhatalmazást kapott. Ezzel kezdetét vette a „békés forradalom”, Salazar hosszú menetelése a hatalom felé.

Salazar már 1928. július 31-én közzétett első költségvetésében megszüntette a deficitet, sőt közel másfélmillió escudós többletet irányzott elő, és az első költségvetési év igazolta is elvárásait. A „pénzügyi diktatúra” éveit (1928–29) az „adminisztratív diktatúra” időszaka (1930–32) követte, melynek során Salazar, a gazdasági világválság portugál hatásait le-tompítva tovább folytatta a pénzügyi stabilizációt,²³ és hozzálátott a későbbiekben nevével fémjelzett politikai rendszer megalapozásához. 1930 júliusában egy új politikai tömörülés, az *União Nacional* (Nemzeti Unió) alakuló kiáltványával jelentkezett, 1932 májusában pedig, még mindig csak a pénz-, illetve a gyarmatügyek irányítójaként, beterjesztette az új alkotmány tervezetét. Az elkészült alaptörvényt azonban már miniszterelnökként bocsáthatta népszavazásra 1933 márciusában, minthogy Carmona elnök 1932. július 5-én kormányfővé nevezte ki az addigra jelentős politikai és társadalmi bázissal rendelkező államférfit.²⁴

(Hivatásrendiség az Új Államban – A hivatásrendi eszme fejlődése az 1930-as évekig) A XX. század első harmadában nemcsak Portugália, de egész Európa történetére az útkeresés nyomta rá a bélyegét. Az első világháború egyik legfőbb tapasztalatként a kontinens gondolkodóiban és a szélesebb közvéleményben is az a következtetés fogalmazódott meg, hogy a XIX. század uralkodó eszméje, a liberalizmus válságba jutott, s úgy vélték, ennek egyik legfőbb bizonyítékául éppen maga a világegés szolgált. Bár az általános válságerzet következményeként több európai államban is forradalmakra került sor 1917 és 1919 között, a következő évtized békés miliójében már-már úgy tűnt, csak átmeneti krízisről volt szó. Az 1929-ben kezdődő, elhúzódó gazdasági világválság azonban ismét felszínre hozta a liberalizmussal szembeni kritikákat. Ezek többnyire arról szóltak, hogy a szabadelvű ideológiáról végleg megbizonyosodott, amit már a századelőn is sejteni lehetett, vagyis, hogy nem képes megbirkózni sem a gazdaság, sem a szociális rendszer egyre szélesebb rétegeket érintő problémáival, és nem tud szilárd fogódzót biztosítani a világban helyét kereső, individualista, megtartó közösségek híján egyre gyökeretlenebbé váló modern ember számára sem.

Részben éppen a világválság által felvetett kérdések nyomán tette közzé XI. Pius pápa 1931. május 15-én, a XIII. Leó nevéhez fűződő, az egyház szociális tanításának első dokumentumaként számon tartott *Rerum novarum* enciklika kiadásának 40. évfordulóján, *Quadragesimo anno* kezdetű apostoli körlevelét.²⁵ XI. Pius elsősorban az motiválta, hogy a *Rerum novarum* által megfogalmazott gondolatokra alapozva, ugyanakkor azok általános jellegén túllépve, olyan új katolikus szociális és politikai doktrínát alakítson ki, amely alkalmazkodik a kor megváltozott körülményeihez, és képes alternatívát kínálni a liberális szabadversenyes kapitalizmussal, valamint a fasiszta és bolsevik diktatúrával szemben.²⁶ Ennek megfelelően, míg XIII. Leó enciklikája csak egyes szociális reformokat sürgetett, addig a *Quadragesimo anno* azt, a korban szinte általánossá vált álláspontot képviselte, hogy nemcsak, és nem elsősorban a gazdasági és szociális kérdések kezelésében elkerülhetetlen a megújulás, hanem magát a társadalomszervezés módját tekintve is. Ennek megvalósítására adott javaslatában abból a megfontolásból indult ki, hogy az első világháború után elmozdulás történt a tömegek szemléletében az individualizmustól a kollektívizmussal felé.²⁷ Éppen ezért a társadalom olyan újrastrukturálását javasolta, melynek alapjául egy adott

közösséghez, az azonos hivatással vagy foglalkozással rendelkezők csoportjához, azaz a hivatásrendhez tartozás szolgál,²⁸ tekintet nélkül arra, hogy az adott szakma munkavállalóiról vagy munkaadóiról van-e szó.²⁹ Az azonban, hogy a hivatásrendiség az emberre elsősorban a társadalom integráns tagjaként tekint, nem jelenti azt, hogy személyiségét figyelmen kívül hagyja. Hiszen lényege éppen abban rejlik, hogy nem elégszik meg kompromisszumos megoldásokkal, hanem az individuumot és a kollektívumot szintetizáló, a természetjog organikus-szolidarisztikus elvén alapuló, a keresztény perszonalizmust valló, önálló, sajátos rendszert alkot.³⁰ A XI. Pius körlevelében is megjelenő hivatásrendi eszme tehát ahhoz az Aquinói Szent Tamás által megfogalmazott skolasztikus társadalomfilozófiához tér vissza, melynek értelmében az ember természeténél fogva közösségi lény, ennek megfelelően nem individuumként, hanem az egyén által ellátott részfeladatok alapján egységbe rendeződő személycsoportok tagjaként jelenik meg a társadalmi folyamatokban.³¹ A hivatásrendiség organikus szemléletmódja szerint a társadalom tagolódása ebben a formában természetes folyamat, mert – ahogy Mihelics Vid írja – „a társadalom nem szerkezet, amelyet gépszerűen állít össze az ember, hanem élő szervezet, amely az egyének legszűkebb közösségeiből, a családból és a községből kiindulva bontakozik ki a legtökéletesebb társaságig: az államig”.³² Az így létrejövő, hierarchikusan tagolt, lépcsőzetesen felépülő emberi közösséget összetartó legfőbb erőként Szent Tamás az anyagi, szellemi és lelki (transzcendentális) értékeket integrálló közjő (*bonum commune*) eszméjét³³ jelölte meg, s ennek megfelelően ez a hivatásrendi gondolat központi érték kategóriája. Az állam, mint politikai közösség elsődleges feladata is ennek alapján kerül meghatározásra. Ez pedig nem más, mint a közjő eléréséhez szükséges keretek biztosítása, ami a hivatásrendek esetében abban nyilvánul meg, hogy tagságuk sorában a munkavállalók és a munkaadók képviselői mellett – az állam „segítő közreműködését” képviselő – a kormány küldöttei is jelen vannak.³⁴

Bár tényleges, az egyház által is támogatott szellemi mozgalommá csak az 1931-es enciklikát követően vált a hivatásrendiség, a középkori társadalmi rend felújításának, az újkori indusztriális társadalmak elvárásainak megfelelő, új köntösbe öltöztetésének azonban már a XIX. században is voltak hívei. Itt elsődlegesen a német, francia és osztrák korai szociális katolicizmus azon képviselőire gondolunk, akiknek szeme előtt az állami intervenció és az egyházi tanítás által közvetített egyetemes értékek alapján megújuló társadalom képe lebegett. A következőkben közülük emelünk ki – a teljesség igénye nélkül – néhány jelentős egyéniséget, röviden ismertetve a hivatásrendiséget érintő elképzeléseiket, melyek közül főként a francia gondolkodókhoz köthetők magát Salazart is befolyásolták az Új Állam eszmetanának kialakításkor.

Ide sorolható többek között Wilhelm Emmanuel Ketteler mainzi püspök (1811–1877), aki tevékenysége során elsősorban arra hívta fel a figyelmet, hogy az érdekvédelem a természetjog alapján minden munkavállalónak kijár, s mivel ezt a munkaadók többnyire nem veszik figyelembe, szükség van állami beavatkozásra a szociális kérdés megoldásához. Ennek kapcsán azonban azt is hangsúlyozza, hogy az állam közbelépése minden esetben kizárólag segítő és nem elnyomó jellegű lehet.³⁵ Ketteler a szabad szakszervezetek mintájára, állami segítséggel vélte megvalósíthatónak a munkások megszervezését. Ezeket az organizációkat azonban olyan kötelező tagságú, már a munkavállalókat is magában foglaló termelői társulásokká (*Produktiv-Assoziationen*) kívánta fejleszteni, amelyek a példaként szolgáló középkori céhekhez hasonlóan autonómiával rendelkeznek.³⁶

A mainzi püspök előzőekben ismertetett elképzeléseit fejlesztette tovább Franz Hitze (1851–1921), katolikus teológus és csoportja.³⁷ Hitze ugyanis a rendi alapon történő megújulás gondolatát az egész államra kiterjesztette. Ennek alapján úgy vélte, hogy a politikai

parlamentarizmust a hivatásrendi képviselőknek kell felváltania. Bár Hitze elgondolására még nagymértékben rányomta bélyegét a középkor iránti romantikus rajongás, ő már a kor szükségleteinek megfelelően akarta formálni a felállítandó intézményeket, és elsősorban a racionális belátástól remélte az új társadalmi és gazdasági rend elfogadását.³⁸

Ketteler hatása messze túllépett a német határokon: Franciaországban Albert de Mun gróf és René de la Tour du Pin márkí, Ausztriában pedig Karl von Vogelsang báró (1818–1890) indult el a nyomdokain. Az általuk vallott elképzelések ismertetését azonban meg kell hogy előzze az eredeti foglalkozása szerint bányamérnök Frédéric Le Play, francia szociológus nézeteinek bemutatása, minthogy Ketteler mellett ő is nagymértékben befolyásolta említett honfitársai, valamint a későbbiekben Salazar tevékenységét.

Le Play úgy vélte, hogy a társadalmi kérdések tanulmányozását a természeti törvények vizsgálatának metodikája alapján kell végezni, ezért a munkásság életkörülményeinek megfigyelését a munkáscsaládokéval kezdte, azon meggyőződése alapján, hogy a család a társadalom szövetének alapja.³⁹ Katolikus, konzervatív tudósként számára a család mellett természetesen a vallás volt a társadalom másik fő szervező és összetartó ereje, épp ezért elsődlegesen arra a kérdésre kereste a választ, hogy miként lehet a szekularizáció visszaszorításával ismét a vallást a társadalomszervezés legfőbb mozgatórugójává tenni. Ebből kiindulva úgy gondolta, hogy a munkások életkörülményeinek javításához szükséges felülről kezdeményezett társadalmi reformnak is a vallásos alapokon kell nyugodnia. Ennek jegyében a munkáshoz való viszonyoknak – mint ahogy egyébként a társadalmi működés egészének – a tízparancsolaton és az evangéliumi szereteten kell alapulnia.⁴⁰ Ezek a források ugyanis azoknak az erkölcsöknek, amelyek ha megromlanak a fennálló magántulajdoni rendszer válságát okozhatják, s ezen keresztül súlyos társadalmi torzulásokhoz vezethetnek. Le Play szerint a nemzetgazdasági szempontból egyébként szükséges ipari forradalom kísérőjelenségeként ez a folyamat tulajdonképpen el is kezdődött, s a tulajdonosok erkölcstelen üzletszemléletét, a munkások kiszolgáltatottságát, a közösségek felbomlását és az egyén kiszolgáltatottá válását eredményezte. Mindezek leküzdéséhez három lehetséges eszközt említ Le Play: az állami beavatkozást, a munkásszervezetek fellépését és a patronátus rendszer bevezetését. Utóbbi lényege, hogy mivel a nem állandó megélhetési forrást biztosító ipari bémunka nem teszi lehetővé a munkás számára vagyoni tartalékok képzését, ezért a karitatív intézmények mellett a munkáltató és a munkavállaló viszonyát kell módosítani. Erre ad lehetőséget a patronátus, amely a két fél között önkéntes alapon létrejövő, örökös kontraktus, amely a munkás és a munkaadó érdekeinek egyeztetése érdekében az anyagi haszon megszerzésén túl erkölcsi előnyök elérését is lehetővé teszi. Le Play paternalizmusnak nevezett eszméje kortársai körében nem voltak túl népszerűk, hiszen nem sokan mondtak le az extraprofitról. Mivel ezt ő maga is belátta, támogatta a munkáskérdés más eszközökkel történő megoldását is.⁴¹

Le Play legismertebb követői, Albert de Mun és René de la Tour du Pin hivatásos katonaként vettek részt az 1870–71-es francia-porosz háborúban, így mindketten a szolgálatuk teljesítése közben, hadifogásuk során ismerkedtek meg Ketteler írásaival.⁴² Az olvasottak és a párizsi kommün keltette megrázkódtatás hatására hazatérése után De Mun 1871 végén elvállalta a német Kolping Egyesületek mintájára létrehozott *Association des Jeunes Ouvriers de Notre-Dame de Nazareth* nevű legényegylet elnökségét, majd *Oeuvres de cercles catholiques d'ouvriers* (Katolikus Munkáskörök Mozgalma) néven további munkásegyletek szervezésébe kezdett Franciaország-szerte.⁴³ Utóbbiaknak De Mun, túllépve az alapító, Maurice Magnin eredeti tervén, amely elsősorban klubéletet kívánt biztosítani a munkások számára, az osztályok közötti együttműködés megalapozását, és munkás

tagjainak a szakszervezeti mozgalmakban való részvételre történő felkészítését szánta. A munkásegyleteket tehát a későbbiekben felállítandó, a munkaadókat és munkavállalókat egyszerre tömörítő testületek kiindulópontjaként fogta fel. A munkáskörök szövetségén belül 1872-ben külön bizottság alakult azzal a céllal, hogy kidolgozza a katolicizmus szociális tanítását. A munkacsoporton belül folyamatosan élesedő ellentét alakult ki a liberális nézeteket képviselő és az azokat mélyen elítélő tagok között, ami 1878 szeptemberében szakadást eredményezett.⁴⁴ A liberálisok elhagyták a bizottságot, a konzervatív irányvonalat képviselő De Mun és köre azonban tovább folytatta a munkát. Következtesen tartottak amellet, hogy a munkások helyzetének javításához gazdasági és szociális téren egyaránt elengedhetetlen az állami beavatkozás, ugyanakkor – már csak a túlzott mértékű intervenció lehetőségének elkerülése érdekében is – szükség van olyan testületekre, hivatásrendekre, amelyek döntőbírói tevékenységük révén elkerülhetővé teszik az erőszak és egyéni önkény alkalmazását a munkaadók és munkavállalók vitái során, így biztosítva mindkét fél jogainak kölcsönös tiszteletben tartását. Bár az 1880-as években törvényjavaslatok formájában de Mun kisebb-nagyobb sikerrel a gyakorlatban is több alkalommal igyekezett érvenyt szerezni elveinek,⁴⁵ elsősorban elméleti munkássága által gyakorolt jelentős befolyást az őt követő nemzedékekre.⁴⁶

Albert de Mun kortársa és barátja, Tour du Pin társadalmi elgondolásait a liberalizmus teljes elutasítására alapozta. Tagadta többek között a liberális közgazdaságtan tételeit, különös tekintettel a liberális katolikusok által módosított, a munkabérré és a béralkura vonatkozókat. Úgy vélte, hogy a munka a munkás személyétől elválaszthatatlan, ezért a munkaszerződés tárgyát képezi nemcsak a végzett munka, hanem maga a munkás is, munkateljesítményével együtt. A kontraktus ezért Tour du Pin értelmezésében nem adásvételi és nem is bérleti szerződés, hanem a kölcsönös szolgáltatásoké, vagyis az igazságos bérnek is az adott szolgáltatáshoz kell igazodnia, ugyanakkor – minthogy létfenntartásáért dolgozik – megállapításánál figyelembe kell venni a munkás szükségleteit is. Elgondolása szerint mindez csak a hivatásrendek keretein vagy egy esetleges munka törvénykönyvön belül szabályozható megfelelően. A hivatásrendeket olyan szakmai alapon szerveződő testületek formájában vélte megvalósíthatónak, amelyek a termelési egységen belül egyesítik a munkaadókat, a munkavállalókat és a diszelnökséget adó uralkodó osztályok képviselőit. Erre az első, lokális szintre épülnének a regionális, a legmagasabb szinten pedig a nemzeti hivatásrendek. Rendszerében a hivatásrendek a termelés profitjából származó oszthatatlan és elidegeníthetetlen vagyonnal bírnának, amelyből finanszírozhatók lennének a munkanélküli segély, a nyugdíj- és egyéb biztosítások, a szakmunkásképzők és a különböző szakmai tanúsítványok költségei. Az eddig említettek mellett Tour du Pin saját hatáskörükön belül törvényhozó, jogalkalmazó és végrehajtó hatalmat szánt a hivatásrendeknek. A Tour du Pin által vallott nézetek egy része megjelent az egyház szociális doktrínájában, de tézisei hatással voltak az olasz fasizmusra, és később a kereszténydemokrata gondolkodásra is.⁴⁷

Ahogy arra már a fentiekben is utaltunk, az osztrák szociális keresztény tanítás egyik első megfogalmazójára, Karl von Vogelsangra (1818–1890) is jelentős befolyást gyakorolt Wilhelm Emmanuel Ketteler püspök munkássága.⁴⁸ Vogelsang az 1875-től haláláig általa szerkesztett *Vaterland* című konzervatív lapban, valamint az ugyancsak általa alapított *Monatschrift für christliche Sozialreform* című folyóiratban tette közzé a szociális kérdéssel és egy konzervatív-keresztény jellegű új társadalom létrehozásával kapcsolatos gondolatait, az utóbbi kiadvány révén pedig maga köre gyűjtötte a korabeli Ausztria katolikus szociálpolitikusait és szociáletikusait. Szociálpolitikai elképzeléseiben az állami beavatkozástól várta a szociális helyzet megoldását, és bár emiatt az „államszocializmus” vádjá

érte, valójában Kettelerhez hasonlóan ő is csak kiegészítő szerepet szánt az államnak.⁴⁹ A feladatok jelentős részét ugyanis elmélete szerint elvégezték volna a természetjog alapján szerveződő, a munkavállalókat és munkaadókat egyaránt képviselő, önkormányzattal bíró hivatásrendek.⁵⁰ Hivatásrendi alapon beleszólási jogot követelt a vezető munkások részére mind a munkamenetekkel, mind a bérekkel kapcsolatos kérdésekbe, továbbá úgy vélte, a munkáskérdés végleges megoldásának kulcsa, hogy a munkásokat a tulajdonosi rétegbe kell beemelni. Elvei egy részét a németországi Centrumpárt mintájára 1880-ban alapított Keresztényszocialista Párt tette a magáévá.⁵¹

A katolikus társadalmi tanítás egységesítése, és a különböző irányzatokat képviselő gondolkodók szorosabb együttműködése érdekében Tour du Pin javaslatára és főtítkárságával 1884-ben a svájci Fribourgban *Union catholique d'études économiques et sociales* (Katolikus Társadalomtudományi és Közgazdasági Egyesület) néven nemzetközi összetételű bizottság alakult, amely évente megrendezett konferenciái nyomán tézisekben összegezte álláspontját a szociális kérdés megoldásával kapcsolatban, s azokat a csoportot irányító Gaspar Mermillod, genfi püspök közvetítésével eljuttatta a Vatikánba. Az általában csak „Fribourgi Unió”-ként emlegetett egyesület – amelynek tagja volt mások mellett Karl von Vogelsang és Albert de Mun, de a magyar Esterházy Miklós Móric is⁵² – 1888-ban emlékiratban fordult a pápához, amely a társadalmi problémák katolikus szellemű megoldását és az egyházfő megnyilatkozásának szükségességét hangsúlyozta.⁵³ XIII. Leó a megkeresés hatására már ekkor kilátásba helyezte, hogy körlevelet bocsát ki a munkások helyzetéről,⁵⁴ és komoly előkészítő munka után három évvel később, 1891. május 15-én meg is jelentette a fentebb már említett *Rerum novarum* kezdetű enciklikáját,⁵⁵ amely „összegezve az egyházi hagyományt, az evangélium üzenetéből kiindulva választ adott a kor sürgető kérdéseire (tulajdonjog, osztályharc, szakszervezetek), és rámutatott az Egyháznak a társadalomban betöltött feladatára.”⁵⁶ Mindezzel nagy hatást gyakorolt a későbbi keresztény-konzervatív gondolkodókra, illetve elvei alapján kezdte meg működését Európában a keresztényszociális szakszervezeti és politikai mozgalom.⁵⁷

A hivatásrendi gondolat értelmezésére, illetve egy azon alapuló új társadalomkép megfogalmazására tehát – ahogy azt az előzőekben láthattuk – már a XX. század előtt is voltak törekvések, tényleges kibontakozására, tudományos, filozófiai, gazdasági és szociológiai megalapozására azonban csak az 1920-as évek elején került sor. Ebben elsődleges szerepet töltött be az osztrák katolikus közgazdász, társadalomfilozófus és szociológus, Othmar Spann (1878–1950), valamint 1921-ben megjelent *Der wahre Staat* (Az igazi állam) című műve. A bécsi egyetemen oktató professzor munkásságával lerakta az univerzalista organikus társadalomszemlélet és az univerzalista tudomány (*Ganzheitsforschung*) alapjait.⁵⁸ Az individualizmussal szembeállított univerzalizmus lényege, hogy az előbbivel ellentétben nem az egyént, hanem a társadalmat és annak különféle relációit tekinti lényegesebb társadalmi alkotóelemnek. Ebben az értelmezésben az állam a társadalom összefogójaként, a legfőbb jó hordozójaként jelenik meg, de nem azért „mert egyik vagy másik államférfi, uralkodó vagy politikus a jóra törekszik, sokkal inkább az Egész (az Államközösség = *Gezweigung*) a Jó hordozója, mivel magában foglalja minden En (= *Ichheit*) legfontosabb életelejét (= *Lebenswesentliche*) és felfogja annak szellemi létét (= *geistiges Dasein*), sőt mint önmaga is teljes mértékben Szellemi, önmaga is a Jó szubsztanciája.”⁵⁹ Spann elképzelésében (monista univerzalizmus) tehát az állam szerepvállalása a társadalomban fokozottan hangsúlyos, legitimációja pedig a demokratikus rendszerektől eltérően nem a népszuverenitásból ered. Mindebből elméleti síkon már egyértelműen körvonalazódik egy, a parlamentarizmust autoriter berendezkedéssel felváltó politikai rendszer képe, melynek

gyakorlati megvalósulása⁶⁰ a spann-i neotomista idealista gondolatmenet szerint a hivatásrendi állam, amit a horizontálisan és vertikálisan egyaránt egymásra épülő rendek által megalkotott „államrend” (*Staatsstand*) tetőz be.⁶¹

A Spann hatására már hivatásrendiségnek, újrendiségnek, testületi államnak nevezett elképzelés az 1920-as, 30-as években Európa katolikus országaiiban egyre népszerűbbé vált, és a nyomában megjelent egy új szellemi irányzat, amely az állam- és társadalomszervezés tekintetében a hivatásrendi gondolat, filozófiájában a keresztény egzisztencializmus, világnézetében a neotomizmus és gyakran az ultrakonzervativizmus, szociális téren pedig a szolidáris-szubszidiáris reformok mellett foglalt állást.⁶² Ezeket az eszméket fogta össze XI. Pius pápa *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikája. A pápai körlevél kiszabadította az említett nézetrendszert a katolikus gondolkodók szűk körű teoretikus vitáinak korlátai közül, és általa olyan alternatív programot kínált fel az ekkorra már minden lehetséges hibáját felmutató liberális demokráciával, valamint a totális diktatúrák formájában megvalósuló kommunista és nemzetiszocialista rendszerekkel szemben, amelynek az 1930-as években Európa-szerte több követője akadt.⁶³ Közéjük tartozott Antonio de Oliveira Salazar is, aki – ahogy azt a fentiekben már jeleztük – az általa kidolgozott alkotmányból kiindulva 1933-ban *Estado Novo*, azaz Új Állam néven hozta létre Portugália egészen 1974-ig fennálló politikai rendszerét.

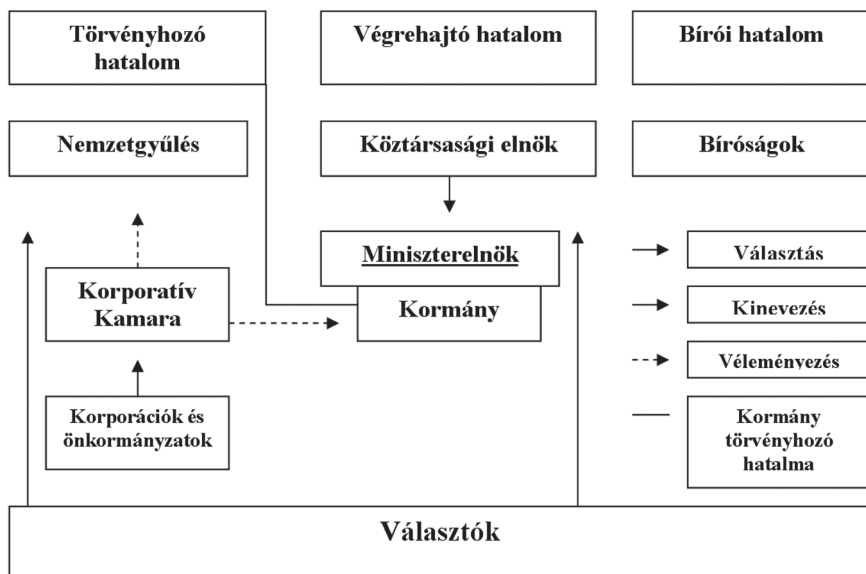
(Az *Új Állam politikai rendszerének megteremtése*) Portugáliában már 1929 óta folytak viták kormányzati körökben arról, hogy milyen típusú rendszernek kell követnie a katonai diktatúrát. Elsősorban az volt a kérdés, hogy folytatják-e a köztársasági hagyományt, úgy módosítva azt, hogy bár fenntartják az állam és a közrend tekintélyét, nagyobb függetlenséget biztosítanak a mindenkori kormánynak a parlamenttel szemben, vagy olyan berendezkedést hoznak létre, amely szakítva a demokratikus és parlamentáris irányvonallal, a korábbiaktól eltérő államjogi elképzelésekre és politikai intézményrendszerre alapozva új fejezetet nyit a portugál történelemben.

Az 1928 és 1933 között Salazar által lépésről lépésre kiépített Új Állam az utóbbi elgondolás jegyében fogant. Az új rendszer a katolikus egyház enciklikáiban⁶⁴ megfogalmazottak mellett elsősorban a francia szociológia korábban említett alkotóinak elgondolásaira, valamint az 1910-es évektől színre lépő nacionál-szindikalista, és monarchista, a szociális feszültségek kezelésére antibolsevik megoldásokat sürgető *Integralismo Lusitano* (Luzitán Integralizmus) elnevezésű mozgalom,⁶⁵ illetve ezen keresztül közvetetten a francia Charles Maurras és orgánuma, az *Action Française*⁶⁶ eszméire alapozva hirdette meg a republikanizmus alternatívájának szánt modernizációs programját. Ennek az új, erős államot és kollektív jogfelfogást hirdető alkotmányosságnak a lényegét Salazar a következőképpen foglalta össze, 1930. június 30-i, politikai doktrínáját körvonalázó beszédében: „A világ mind a belső, mind a nemzetközi rend tekintetében beigazolódottan az állam gyöngeségének korszakán megy át; de az ellenhatás, mely ebből keletkezik, nem kevésbé túlzó: az állam mindenhatósága és istenítése kezdődik újra. Mind az egyik, mind a másik túlzással, erős, de erkölcsileg határolt államot kell szembeállítani, oly államot, melynek hatalmát az emberi jogok elve és az egyéni szabadság biztosítékai korlátozzák, melyek egyben minden társadalmi szolidaritás legfelsőbb követelményei. [...] De ugyanakkor, alkotmányjogi tekintetben – tiszteletben tartva a korlátozó tényezőket, amelyekre az előbb utaltunk – meg kell erősíteni azokat a biztosítékokat, melyeket az állam politikai és igazságszolgáltatásbeli függetlenségének fenntartása megkíván, mindazokkal a támadásokkal szemben, melyekben a túlzó individualizmus és a nemzetköziség részesíthető.”⁶⁷ Salazar szeme

előtt tehát egy autoritárius, antidemokratikus és antiliberalis állam képe lebegett,⁶⁸ a totális állam létrehozásának lehetőségét azonban elvetette,⁶⁹ és rendre visszautasította azokat az állításokat, amelyek az *Estado Novo*-t a totalitárius rendszerekkel azonosították. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy mindezek ellenére a rendszer kezdeti évtizedében nem zárható ki az olasz fasizmus bizonyos befolyása, ez azonban elsődlegesen annak a hatásnak tudható be, amelyet az 1930-as évek értelmiségi köreire a fasiszta gondolkodásmód nemzetközi viszonylatban gyakorolt.⁷⁰

A salazari *Estado Novo* „egységes és korporatív köztársaság”⁷¹ formájában öltött testet, melynek keretei között Portugália ötödik, sok tekintetben a korábbi hazai alpnormák folytatásának tekinthető, 1933-as alkotmánya – amely egyben az első formalizált korporatív alapjogi törvény – az igen széles törvényhozói jogokkal ellátott végrehajtó hatalom dominanciáját rögzíti. Ebben a közjogi konstrukcióban a szuverenitás alapjául a nemzet szolgál, melynek képviseletét az államfő (köztársasági elnök), a Nemzetgyűlés (*Assembleia Nacional*), a kormány és a bíróságok látják el.⁷² A hét évre közvetlenül választott⁷³ köztársasági elnök kizárólag a nemzetnek tartozik felelősséggel.⁷⁴ Kinevezi és eltávolíthatja a miniszterelnököt és a minisztereket, kitzúzi a választások időpontját, alkotmányozó hatáskörrel ruházza fel a Nemzetgyűlést, továbbá jogkörébe tartozik annak rendkívüli ülésszakra történő összehívása, elnapolása és feloszlata, valamint a nemzet képviselete és a külpolitika irányítása.⁷⁵ Az államfő tanácsadó szerveként működött a tisztagú Allamtanács,⁷⁶ mellyel a Nemzetgyűlés összehívását, elnapolását vagy feloszlataát megelőzően, valamint szükségállapot esetén köteles volt konzultálni.⁷⁷ Bizonyos mértékéig korlátozta az elnök mozgásterét, hogy az alkotmány a miniszterelnök, illetve az illetékes miniszter vagy miniszterek ellenjegyzéséhez kötötte rendelkezéseinek hatályba léptetését, kivéve a miniszterelnök kinevezésére vagy elmozdítására vonatkozókat, valamint a Nemzetgyűléshez küldött üzeneteket és az államfői tisztségről való lemondás esetét. Kizárólag a köztársasági elnöknek volt felelős a miniszterelnök, aki egyszerre több tárcát is irányíthatott, és indokolt esetben kibocsáthatott elnöki rendeletet is, ami egyébként a köztársasági elnök jogkörébe tartozott. A kormányzással kapcsolatos feladatokat – jelentéstétel a köztársasági elnök számára, törvény-, határozat- és rendelettervezetek készítése, a közigazgatás ellenőrzése – az alkotmány erre vonatkozó rendelkezése alapján a kormányfő a minisztertanáccsal közösen látta el. Bár politikai felelősséggel a minisztertanács a Nemzetgyűlésnek nem, csak a miniszterelnöknek és az államfőnek tartozott, kizárólag olyan, ún. rendeleti törvényeket⁷⁸ bocsáthatott ki, amelyekre a Nemzetgyűléstől előzetesen felhatalmazást kapott.⁷⁹ Az Új Állam törvényhozó testülete, a Nemzetgyűlés 90 képviselőjét⁸⁰ közvetlen és titkos szavazással, négy évre választották. A minden évben november 25-étől három hónapon át üléselőző Nemzetgyűlés feladata a végrehajtó hatalom túlsúlya miatt elsősorban a kormány által előterjesztett törvénytervezetek megvitatására és elfogadására, valamint az alkotmány és a törvények betartásának felügyeletére korlátozódott.⁸¹ A Nemzetgyűlés mellett az alkotmány rendelkezett egy Korporatív Kamara (*Câmara Corporativa*) létrehozásáról is, amely „a helyi önkormányzatokat és a társadalmi érdekek képviselőit foglalja magában, különválasztva ezeket az érdekeket közigazgatási, erkölcsi, művelődési és gazdasági rendű alapvető elágazásaikban”.⁸² Az alkotmány idézett cikkelye értelmében a korporációk, helyhatóságok, egyetemek és az egyház reprezentánsait magában foglaló Korporatív Kamara tanácsadó, véleményező testületként segítette a Nemzetgyűlést, illetve a kormány törvényalkotó munkáját.⁸³ A tulajdonképpen felsőháznak tekinthető testület összetétele azonban – minthogy nem a korporatív szisztéma betetőzésére szolgált – az alkotmány által leírt formában még nem volt végleges, azt külön törvény (1934. évi 24 683. sz. törvény) hatá-

rozta meg. Ez utóbbi rendelkezés 1934-ben felállított az egyes miniszterek és két akadémiai jogtudós részvételével működő Korporatív Tanácsot (*Conselho Corporativo*), amely kijelölte a már kialakult korporatív szervezettel rendelkező, valamint az azt egyelőre még nélkülöző munkavállalói kategóriák képviselőit.⁸⁴

Az Új Állam politikai rendszere

Az Új Állam politikai intézményrendszerében az 1926. évi forradalom után betiltott politikai pártok örökébe a fentiekben már említett Nemzeti Unió (*União Nacional*) lépett. Ez a szervezet a kormány által 1932. augusztus 20-án jóváhagyott alapszabálya értelmében minden pártjelleg nélkülözött és független volt az államtól.⁸⁵ A hatalomgyakorlásban szerepet nem vállaló, tulajdonképpen a kormányzat adminisztratív együttműködő szerveként funkcionáló politika tömörülés létezésének elsődleges célja a nemzet megszervezése volt, vagyis politikai pártállásuktól függetlenül egyesítenie kellett mindazokat, akik magukévá tették az Új Állam hivatalos ideológiáját. Reprezentálnia kellett azt a nemzeti egységet, amelyet a parlamentáris demokráciákban működő politikai pártok, a rájuk jellemző értékluralizmus miatt nem voltak képesek megteremteni. Mindezek tükrében igen találó Manuel Braga da Cruz megállapítása, miszerint „az *União Nacional* több volt, mint állampárt, mint a kormány pártja, mint a rendszer pártja. [...] Azt vállalta magára, hogy hazafias párt, vagyis kombinálja a politikai párt funkcióit az egyszerű hazafias egyesület jogosultságaival, s úgy működik, hogy az Estado Novo ne legyen egypárti állam, hanem csupán olyan állam, amely egyetlen párttal rendelkezik”.⁸⁶

(*Társadalomszervezés és gazdaságirányítás az Új Államban*) Az 1933-as alkotmány tehát – ahogy azt az előzőekben láthattuk – egy a végrehajtó hatalom elsődlegességére épülő, deklaráltan aktív, beavatkozó állam létrehozását irányozta elő. Salazart azonban e cél kijelölésével nem az államhatalom valamennyi korlátjának ledöntése és egyeduralmukodóvá tétele

vezérelte az alaptörvény megalkotásakor, hanem az, hogy az államnak így biztosított tekintély révén lehetőség nyíljon egy „társadalmi és korporatív állam” létrehozására, amelynek, az organikus társadalomszemlélet jegyében, a „nemzet élő kifejezésévé” kell válnia úgy, hogy magában foglalja a nemzettestet alkotó szervezeteket a családtól a közigazgatási testületeken át az erkölcsi és gazdasági korporációkig.⁸⁷ Az államnak tehát cselekvően kell fellépnie egy, az előbbieken jellemzett szervesen felépülő társadalmi rend kialakulásához, azt pedig, hogy pontosan mit kell tennie ennek érdekében, az alkotmány 6. cikkelye fogalmazta meg. Eszerint az államnak törekednie kell a nemzet erkölcsi egységének megőrzésére, illetve elő kell mozdítania annak megvalósulását, egyúttal meg kell határozni és tiszteletben kell tartania azokat a jogi természetű biztosítékokat, amelyek a természeti jogból vagy a törvény erejéből eredően megilletik a társadalmat alkotó egyéneket, illetve csoportokat. Ezenkívül minden lehetséges eszközzel el kell érnie, hogy valamennyi társadalmi tevékenység során érvényre jusson „az érdekek igazságos összhangja”, vagyis a közérdek primátusa a magánérdekkel szemben, természetesen ez esetben is a jog által megszabott keretek között. Az alaptörvény jelzett szöveghelye értelmében az állam elsődleges feladatai közé tartozik azonban az is, hogy elősegítse a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok életkörülményeinek javulását, így megakadályozva, hogy azok a létminimum alá süllyedjenek.⁸⁸ Salazar tehát olyan erős államot kívánt létrehozni Portugáliában, amely a gyenge és a mindenható állam szélsősége között foglal helyet, s amely, minthogy a jog és az erkölcs a talpkövei, tiszteletben tartja polgárainak egyéni szabadságát és biztonságát, mint a társadalmi közösségvállalás legfontosabb követelményeit, és felelősséget vállal a szociálisan legrosszabb helyzetben lévő állampolgáraiért. Lényegében ugyanezt a gondolatsort fogalmazza meg XIII. Leó pápa is *Rerum novarum* kezdetű enciklikájában, amikor arról ír, hogy az államnak⁸⁹ érintetlenül kell hagynia minden polgár és család cselekvési szabadságát, ugyanakkor nem tévesztheti szem elől a közjó szempontját sem, ezért – bizonyos határokon belül – latba kell vetnie tekintélyét a jogsértések kiküszöbölése, illetve megtorlása érdekében. A két vizsgált dokumentumnak az állam szerepét tárgyaló részei közötti további párhuzam, hogy a pápa szerint is az állami vezetésre hárul az alsóbb rétegek oltalma, mert „a gazdagok amúgy is körül vannak véve saját védőbástyáikkal, s így kevésbé szorulnak rá az állami védelemre, míg a szegények tömegei, akik semmilyen saját eszközzel nem rendelkeznek érdekeik megvédésére, kizárólag az államra támaszkodhatnak”⁹⁰

A tulajdonnal, a tőkével és a munkával kapcsolatos kérdések tárgyalásában is sok hasonlóság mutatkozik az Új Állam ideológiája⁹¹ és a pápai enciklikák, elsősorban a *Quadragesimo anno* által megfogalmazottak között. Az utóbb említett körlevél először is élesen elválasztja egymástól a magántulajdonhoz való jogot és a magántulajdon felhasználását, hangsúlyozva, hogy nem helytálló az a megállapítás, mely szerint a magántulajdonjog a vele való visszaélés vagy használatának felfüggesztése következményeként megsemmisülne, illetve elveszne.⁹² Ezt követően a tulajdon kettős, individuális és közösségi természetéből kiindulva megállapítja, hogy a magántulajdon használatánál nem csak az egyéni érdekeket, hanem a közjót is figyelembe kell venni, és az államvezetésre bízva, hogy ennek alapján mérlegelje, mit tehetnek és mit nem a tulajdonosok javaik használata során.⁹³ Ez az elképzelés olvasható ki az alkotmány mellett az Új Állam másik legfontosabb alapdokumentumaként számon tartott Nemzeti Munkaszabályzat (*Estatuto do Trabalho Nacional*) 12. és 13. cikkelyéből is. Közülük az előbbi értelmében az állam külön-külön elismeri mind a tulajdonjogot, mind a vele való rendelkezés lehetőségét, utóbbi ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy a tulajdonjog gyakorlását „a törvények alávetetik a korlátozásoknak, amelyeket a közérdek és a közösség egyensúlya és önfenntartása követel”.⁹⁴ Vagyis a portugál hivatásrendi állam elismeri ugyan a tulajdonjogot, de csak abban a

mértékben, amelyben ez a közérdekkel összeegyeztethető. Lényegében a magántulajdonnak az imént ismertetett megközelítésmódjából ered a Munkaszabályzat 14. cikkelyének a tőkére vonatkozó azon intenciója, miszerint érdekeit össze kell hangolnia a munka és általában a gazdaság egészének érdekeivel is.⁹⁵ Ennek háttérében a munka szervezetének és magának a gazdaságnak azon alapelve húzódik meg, amely szerint a tőke és a munka között tulajdonképpen nincs ellentét, s amelyet a *Rerum novarum* és a *Quadragesimo anno* egyaránt hangoztatott. Előbbiben XIII. Leó pápa ennek megfelelően megfogalmazta a tőke és a munka egymásrautaltságát,⁹⁶ XI. Pius pedig ebből kiindulva arra a következtetésre jutott, hogy: „Teljesen hamis beállítás akár kizárólag a tőkének, akár pedig kizárólag a munkának tulajdonítani azt a hozadékot, amely valójában ezek együtt hatásának eredménye; tehát minden vonatkozásban igazságtalan, ha ezek bármelyike, tagadva a másik ebbéli hatékonyságát, magának követeli a haszon egészét.”⁹⁷ A Nemzeti Munkaszabályzatban foglaltak értelmében azonban a portugál elképzelések bizonyos szempontból túl is lépnek a hatékony működés érdekében egymásra utalt tőke és a munka elvén azzal, hogy kimondják, a tőkének, mivel szociális funkciót lát el, közérdekből biztosítania kell a saját védelmét. Ennek érdekében a szabályzat tartalék pénzalap kialakítására kötelezi a vállalatokat, „amely megóvjá őket a tevékenységükhöz fűződő esetlegességektől, megkönnyíti alkalmazkodásukat a piac menetéhez, s átmenti őket a válságokon”.⁹⁸ Mindez tehát arra szolgál, hogy a tőke teljesítse a rá háruló szociális funkciót, vagyis a minél magasabb hozamú termelés révén minél több munkás számára biztosítson megélhetést. E feladat ellátásában azonban az állam nem utalja kizárólag magára, hanem a Nemzeti Munkaszabályzat 19. cikkelye alapján előnyben részesíti a közérdekek figyelembevételével kiemelkedően teljesítő magánvállalkozásokat.⁹⁹ Mindebből arra következtethetünk, hogy a portugál állam nem veti el a kapitalista gazdasági rendet, de ragaszkodik ahhoz a hivatásrendi gondolatban gyökerező értékrendhez, amely a tőke önérdekét, az egyéni nyereséget alárendeli a szociális célnak, állampolgárai minél kielégítőbb ellátásának.

Kiemelt szerephez jut az Új Állam társadalom- és gazdaságszervezési elképzeléseiben a család intézménye, mint a „legtermészetesebb szociális sejt”,¹⁰⁰ amely az első helyet foglalja el az állam organikus politikai alkotóelemei között. Ezt juttatja kifejezésre Salazar az új alkotmány gazdasági elveit tartalmazó beszédében, amikor a liberális gazdasági gondolat válságának okait taglalva rávilágít a család gazdasági életben betöltött jelentőségére: „Eltorzítottuk a munka fogalmát és elfelejtettük a munkás személyiségét, emberi méltóságát; értéket csak annyit láttunk benne, mint amennyi egy termelő gépezetben is megvan, megmértük energiáját és még csak nem is emlékeztünk arra, hogy a munkás a család egyik eleme és, hogy az élet nemcsak benne van, hanem feleségében, gyermekeiben és otthonában is. Ami az utóbbit illeti, még tovább is mentünk: bomlasztottunk, munkába hívtuk az asszonyt és a gyermekeket, mert ők is termelőérték képviselnek [...] a gyakorlatban szétromboltuk a családot szétkülönült egységekre, egymástól független elemekre [...]”¹⁰¹ Az idézett gondolatoknak megfelelően az alkotmány is külön foglalkozik a családdal kapcsolatos kérdésekkel, ezzel is jelét adva az állam azon törekvésének, amely arra irányul, hogy a 19. századi liberalizmus által megteremtett, minden közösségtől elvonatkoztatott egyént ismét visszavezesse a természetes kis közösségekhez, így beillesztve a társadalom szerves rendjébe. Az alkotmány ennek megvalósulása érdekében az állam hatáskörébe utalja a család intézményének patronálását, s ennek kapcsán feladatul szabja számára, hogy mozdítsa elő a független családi otthonok alapítását és a családi vagyonok felhalmozását, védelmezze az anyaságot, az adókat a család törvényes terheinek figyelembevételével alkossa meg, ösztönözze a családi munkabér bevezetését, továbbá erre szolgáló intézmények létrehozá-

sával segítse elő a szülők gyermeknevelési és oktatási kötelességének teljesítését.¹⁰² Ezen a téren sem kíván azonban az illetékes közösség helyébe lépni, csak abban az esetben, ha a szülők nem tudják ellátni feladatukat, vagy elhunytak.¹⁰³ Mindez természetesen nem áll távol a *Quadragesimo anno* gondolatvilágától sem, amit alátámaszt, hogy szintén szorgalmazza olyan módszerek kidolgozását, amelyek lehetővé teszik a családfők olyan bérezését, amely az egész család szükségleteit fedezi.¹⁰⁴

Amint azt az előbbieken láthattuk, mindkét elemzett dokumentum a család létfenntartásához szükséges bérszínvonal biztosítása kapcsán teremt közvetlen kapcsolatot a társadalom és a munka világa, a gazdaság között, s ez egyáltalán nem véletlen, hiszen, ahogy Salazar 1933. március 6-án a Nemzeti Unió portói székházában tartott beszédében fogalmazott: „A dolgozó ember nincs egyedül. Természetes társadalomba beékelve él, amely rendszerint nem az a család, amelyből származik, hanem az, amelyet ő maga alapított.”¹⁰⁵ Az így megkezdett gondolatmenetet, beszédének közvetlenül a családdal kapcsolatos kérdéseket tárgyaló szakaszában a következőképpen folytatja: „A dolgozónak nem kell egyedül maradnia hivatása gyakorlásában sem. Természetesen hajlani fog arra, hogy csatlakozzon másokhoz foglalkozása anyagi és erkölcsi érdekeinek eredményesebb megvédésére.”¹⁰⁶ Ezzel a fordulattal Salazar a családtól, a társadalom legkisebb sejtjétől, eljut az Új Állam és egyben a hivatásrendiség eszmeiségének talán legalapvetőbb eleméhez, a gazdaság és egyúttal a társadalom különböző termelési ágazatok szerint hasonló érdekeket képviselő hivatásszervezeteken alapuló megszervezésének gondolatához. Ennek kiindulópontjával egyrészt az a szubszidiaritás elvéként ismert elképzelés szolgál, hogy az államnak bizonyos feladatokat a kezelésük terén elérhető legnagyobb hatékonyság érdekében át kell adnia a társadalom azon csoportjainak, amelyeket azok a legközvetlenebbül érintenek, másrészt az az elgondolás, amely szerint a társadalmi béke megvalósulását és a hatékony gazdasági működést gátló osztályharc kialakulása az említett hivatásszervezetek, hivatásrendek együttműködésével elkerülhető.¹⁰⁷

A fentiekben felsorolt célok elérése érdekében rendelkezett a Nemzeti Munkaszabályzat a termelésnek, illetve ezzel szoros összefüggésben a tőke és a munka viszonyának olyan szabályozásáról, amely a szubszidiaritás elvének megfelelően maguktól az önkormányzat alapján tömörített termelőktől, illetve az azonos foglalkozási csoportok alapján megszervezett munkaadóktól és munkavállalóktól indul ki. Ebben a viszonyrendszerben az állam csak a közjó figyelembevételére ügyel, ezáltal azonban Salazar elképzelése szerint nem vonul teljesen háttérbe, hanem mint a gazdaságban érdekelt fél „védi, irányítja, saját céljainak vagy aktuális politikai érdekeinek megfelelően, ahogy a gazdaság elemei is – a termelőerők – részt vesznek az állam alapvető életében, s hozzátartoznak létrehozásához”.¹⁰⁸ Az előbbieken említett, a Nemzeti Munkaszabályzat által kialakított szabályozó szerkezet lényege tehát az, hogy a munkaadók és a munkavállalók termelési ágak szerint elkülönülő, párhuzamosan szerveződő érdekkiegyenlítő szervezetei hierarchikusan egymásra épülve egy csúcsszervezetben egyesülnek. Ez a csúcsszervezet a munkavállalók és munkaadók képviselőit paritásos alapon magába foglaló korporáció, az alárendelt testületek pedig az úgynevezett korporatív szervek, a szindikátusok (*sindicatos*) és grémiumok [grémiumok] (*gremios*). A munkavállalókat tömörítő szindikátusokat és a munkaadói érdekeket képviselő grémiumokat¹⁰⁹ magasabb fokú testületként a föderációk csoportosítják, amelyek területi illetékességük alapján lehetnek regionálisak és országosak. A rokonszaktmák föderációi uniókba tömörülhetnek, amelyek így egy-egy gazdasági ágazat valamennyi érdekeltjét képviselik. A Munkaszabályzat rendelkezése értelmében a vázolt rendszer csúcán elhelyezkedő korporációk „miután integránsan képviselik a nemzet tevékenységeit, különböző

szerveik útján részt vesznek a körzeti tanácsok és a tartományi tanácsok megválasztásában és a korporatív kamara megalkotásában”.¹¹⁰ A Munkaszabályzat hangsúlyozza, hogy a hivatási alapon történő szerveződés nem kötelező, a termelésnek csak azon ágaira vonatkozik, amelyek esetében az állam erről kifejezetten rendelkezik.¹¹¹

(*A hivatásrendiség és a korporatista rendszer*) Az eddig elmondottakból kiderült, hogy Salazar elvi szinten a hivatásrendi gondolat eszmeisége által meghatározott, szabad társuláson alapuló gazdaság- és társadalomszervezési szisztémát hirdetett, amelyet a munka és a termelés, illetve a munka és a tőke szolidaritása, az egyéni kezdeményezés elismerése, a munka szabadságának és a tulajdonlás jogának elismerése jellemez, s ahol az állam elsősorban bírói szerepre szorítkozik, és csak abban az esetben avatkozik be, ha a közjó, a közérdek sérül.¹¹² Maga Salazar is úgy vélte azonban, hogy az Új Állam lényegének megértéséhez nem elegendő, ha azt önmagában vizsgáljuk,¹¹³ ezért az alábbiakban összefoglalásképpen nekünk is érdemes néhány szempont alapján röviden összevetnünk a salazari hivatásrendi és az olaszországi államkorporatista szociális érdekegyeztetésre vonatkozó elveket.¹¹⁴ Ez az összehasonlítás véleményünk szerint nemcsak azzal az előnnyel jár, hogy közelebb visz az Új Államban kialakított elvi rendszer jobb megértéséhez, hanem lehetővé teszi azt is, hogy a jövőben, további kutatások révén élesebb definíciós határvonalat alakíthassunk ki a hivatásrendiség és a korporatizmus fogalmi között. A két területi alapú elképzelésben mutatkozó eltérések ismertetését a legnyilvánvalóbb különbséggel kell kezdenünk, s ez a következő: a korporatista rendszerben működő korporációk tulajdonképpen felülről szerveződő, állami „ernyőszervezetek”, míg a hivatásrendiség testületei, a hivatásrendek spontán természetű, alulról kezdeményezett szerveződések. További eltérés, hogy míg az előbbi, állami irányítás alatt álló,¹¹⁵ a politikai rendszer részeként működő testületekbe kötelező belépni, addig az utóbbiak önkéntes alapú tagsággal rendelkező, nem politikai, hanem sokkal inkább társadalmi jellegű organizációk. Mindezen eltérések mélyebb elemzése, valamint annak megállapítása, hogy a salazari Új Állam hivatásrendi gondolatban gyökerező gazdaság- és társadalomszervezési elvei a gyakorlatban milyen mértékben érvényesültek, további, elsősorban gyakorlati szempontú vizsgálatot igényel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

Kiadott források

- XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű enciklikája. In: *Az egyház társadalmi tanítása*. Dokumentumok. Szerk.: TOMKA Miklós – GOJÁK János. Fordította: DÉR Katalin. Szent István Társulat, Budapest, 1993.
- XI. Pius pápa *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikája. In: *Az egyház társadalmi tanítása*. Dokumentumok. Szerk.: TOMKA Miklós – GOJÁK János. Fordította: DÉR Katalin. Szent István Társulat, Budapest, 1993.
- BIZZARRI, Aldo: *Origine e caratteri dello „Stato Nuovo” portoghese*. Istituto per gli studi di politica internazionale, Milano, 1941.
- SALAZAR, Oliveira: *A békés forradalom*. Athenaeum, Budapest, 1941.

Szakirodalom

Összefoglaló művek

19. századi egyetemes történet. 1789-1914. Szerk. VADÁSZ Sándor. Korona Kiadó, Budapest, 2005.
20. századi egyetemes történet. I. Európa. Szerk.: NÉMETH István. Osiris, Budapest, 2006.

Az egyház társadalmi tanítása. Szerk.: BERAN Ferenc – LENHARDT Vilmos. Szent István Társulat, Budapest, 2003.

BIRMINGHAM, David: *Portugália története.* Ford.: LUKÁCS Laura. Pannonica Kiadó, Budapest, 1998.

Önálló monográfiák

FRYER, Peter–PINHEIRO, Patricia McGowan: *Oldest ally. A Portrait of Salazar's Portugal.* Dennis Dobson, London, 1961.

GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1924-1944.* Typovent Kiadó.

KAY, Hugh: *Salazar and modern Portugal.* Hawthorn Books, Inc., New York, 1970.

MIHELICS Vid: *Az új Portugália.* Franklin Társulat, Budapest, 1938.

MIHELICS Vid: *Keresztényszocializmus.* Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1993. [Budapest, 1933.]

MIHELICS Vid: *Világproblémák és katolicizmus.* Dom kiadás, Budapest, 1933.

PAJZS Elemér: *Salazar. Egy kis ország nagy építője.* Auróra Könyvkiadó, Budapest, 1924.

Tanulmányok

BÁN Éva: Az Estado Novo politikai rendszere. In: *Valóság.* 2003. 4. sz. Internetes forrás. URL: <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=64&lap=0> (A letöltés dátuma: 2010. szeptember 10.)

Iffj. BERTÉNYI Iván: Fasiszta diktatúra vagy a keresztény társadalmi tanítás megvalósítása. In: *Protestáns Szemle,* 2000/4. sz.

BOTOS Máté: A konzervatív társadalomfilozófia atyja: Frédéric Le Play (1806–1882). In: *Magyar Szemle,* 1996. május. 522–524.

CZIRÁKI László: A *Rerum novarum* előestéjén. In: *Vigília,* 1981.

FELNER Máté: Heinrich Ahrens – A természetjog hozzájárulása a hivatásrendi gondolathoz. In: *Kutatási füzetek.* XI. Ünnepi szám Harsányi István 75. születésnapjára. Szerk.: FISCHER Ferenc – VITÁRI Zsolt – VONYÓ József. Sorozatszerk.: FISCHER Ferenc – HARSÁNYI Iván – ORMOS Mária. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2005. Internetes forrás. URL: <http://www.publikon.com/htmls/tanulmanyok.html?ID=33&essayID=103> (A letöltés dátuma: 2010. augusztus 24.)

GERGELY Jenő: XIII. Leó és a keresztényszocializmus. *Vigília,* 1998/11. sz.

GERGELY Jenő: A százéves *Rerum novarum.* In: *História,* 1991/5-6. sz.

GIANONE András: Az *Actio Catholica* és a politika. In: *Vigília,* 2000/4. sz.

HÁID Tibor: A portugál alkotmány történeti előzményei. In: *Bolyai Szemle.* A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Bolyai János Katonai Műszaki Kar Kiadványa. 2010/ 1. sz. 123–146.

HARSÁNYI Iván: Salazar és hivatásrendi állama az európai történelemben. In: *Iberoamericana Quinqueeclesiensis* 3. Szerk.: FISCHER Ferenc, KOZMA Gábor, DOMINGO Lilón. Pécsi Tudományegyetem Ibero-Amerika Központ, Pécs, 2005.

M. SZEBENI GÉZA: A francia kereszténydemokrácia történetéről. In: *Múltunk,* 2007/3. sz. 166–201.

PÁNDI Lajos: A Salazar-diktatúra éve. In: *Századok,* 1987/6. sz. 1061–1099.

SZÉKELY Gábor: Kereszténydemokrácia Németországban. In: *Múltunk,* 2007/3. sz. 202–236.

SZILÁGYI Ágnes Judit: A portugál integralista mozgalom. In: *Metszéspontok – Tanulmányok a portugál és brazil történelemből.* Szerk.: Anderle Ádám. Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskola Modernkori Programja. Szeged, 2009.

SZILÁGYI Ágnes Judit: Sidónio Pais és „Új Köztársasága” Portugáliában – 1917-1918. In: *Metszéspontok – Tanulmányok a portugál és brazil történelemből.* Szerk.: Anderle Ádám. Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskola Modernkori Programja. Szeged, 2009.

ZACHAR PÉTER Krisztián: A „Ständestaat” eszméisége és az érdekképviseletek. In: *Társadalmi és gazdasági érdekvérvényesítés a XX. században.* Szerk.: DOBÁK Miklós – KARDOS József – STRAUSZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010. 75–118.

JEGYZETEK

1 A Portugáliában kialakult politikai váltógazdaság nem azonos annak brit változatával, itt ugyanis nem a parlamenti többség alakított kormányt, hanem a kinevezett kormány hozta létre a ma-

ga parlamenti többségét. A pártok nem rendelkeztek helyi szervezetekkel, a választási kampányokat a körzeti hatalmasságok („kacikák”) irányították, biztosítva az aktuálisan kormányzó

- párt nagy többségét. L. *19. századi egyetemes történet. 1789-1914.* Szerk. VADÁSZ Sándor. Korona Kiadó, Budapest, 2005. (A továbbiakban: VADÁSZ, 2005.) 460.
- 2 A lázadás előzményeként a britek 1890-ben felszólították a portugálokat, hogy hagyják el az Angola és Mozambik közötti területeket, s mivel Portugália rossz gazdasági helyzete miatt nem tudta vállalni a fegyveres összeütközést, kénytelen volt átadni az említett területeket. A republikánus propaganda, az erőteljes monarchiaellenes hangulatot kihasználva, a koronát tette felelőssé a történetek miatt. L. PAJZS Elemér: *Salazar. Egy kis ország nagy építője.* Auróra Könyvkiadó, Budapest, 1924. (A továbbiakban: PAJZS, 1924.) 5.
 - 3 A krízis kialakulásában több tényező is szerepet játszott: az 1860-as évek óta folyamatosan csökkenő borexport, az importgabona ezzel párhuzamosan növekvő ára, a rabszolgaság eltörlése 1869-ben, Afrikában a Kongó és a Zambézi kereskedelmi medencéinek elvesztése, és az a forradalom, amely 1889-ben eltávolította a Portugáliában uralkodó Bragança-ház dél-amerikai ágát. L. BIRMINGHAM, David: *Portugália története.* Ford. LUKÁCS Laura. Pannonica Kiadó, Budapest, 1998. (A továbbiakban: BIRMINGHAM, 1998.) 116.
 - 4 VADÁSZ, 2005. 463.; PAJZS, 1924. 8.; és HARSÁNYI Iván: Salazar és hivatásrendi állama az európai történelemben. In: *Iberoamericana Quinqueeclesiensis* 3. Szerk. FISCHER Ferenc, KOZMA Gábor, DOMINGO Lilón. Pécsi Tudományegyetem Ibero-Amerika Központ. Pécs, 2005. (A továbbiakban: HARSÁNYI, 2005.) 72–73.
 - 5 *20. századi egyetemes történet.* I. Európa. Szerk. NÉMETH István. Osiris, Budapest, 2006. (A továbbiakban: NÉMETH, 2006.) 186. (Az események illetően alakulását bizonyos mértékig már előrevetítette, hogy az 1908-as községi választásokon a városok vezetésében erős köztársasági többség alakult ki, míg a falvak többnyire konzervatív irányítás alá kerültek. L. HARSÁNYI, 2005. 73.
 - 6 Az 1910. októberi forradalmi események Lisszabonra korlátozódtak. A társadalom változást sürgető csoportjai ugyanis itt képviseltették magukat a legnagyobb számban: az ország orvosainak, tanárainak, könyvelőinek fele, az iparban alkalmazottaknak 30%-a élt és dolgozott a fővárosban. Jellemző, hogy miután a fővárosban átvették az irányítást a forradalmi erők, táviratilag utasították a vidéki településeket a köztársasági lobogó felhúzására. L. BIRMINGHAM, 1998. 123–124.
 - 7 A király október 4-én este előbb egy vacsorán vett részt, amelyet a Portugáliába látogató brazil elnök tiszteletére adott, majd hazament bridzselni. A kártyapartit azonban a városban zajló összecsapások miatt már nem tudta a palotában befejezni. Egy Lisszabontól kb. 50 km-re fekvő kis halászfalu, Ericeira kikötőjében várt rá *Amélia* nevű hajója, amely Gibraltárba vitte. Innen V. György (1910–1936) angol király szállíttatta Angliába őt és hozzátartozóit. L. BIRMINGHAM, 1998. 124–125. és FRYER, Peter – PINHEIRO, Patricia McGowan: *Oldest ally. A Portrait of Salazar's Portugal.* Dennis Dobson. London, 1961. (A továbbiakban: FRYER – PINHEIRO, 1961.) 111.
 - 8 Az egyházzal szembeni fellépés részint a portugál szabad közművesek hagyományos antiklerikalizmusából fakadt. A tárgyalt időszakban közel 4000 taggal rendelkező mozgalom kapcsolatszereze átszötte a társadalom felsőbb rétegeit, tagjai fontos szerepet játszottak az Első Köztársaság vezetésében. L. BIRMINGHAM, 1998. 130.
 - 9 VADÁSZ, 2005. 464. és NÉMETH, 2006. 186.
 - 10 Mindennek azért volt nagy jelentősége, mert a vidéki lakosság a korabeli Portugáliában az össznépszerűség 82–83%-át jelentette.
 - 11 Az államháztartás hiánya a korszak végére rendkívüli méreteket öltött: az 1910-ben 6,9 millió fontnyi külkereskedelmi deficit 1926-ra megközelítette a 17 milliót, a költségvetési hiány pedig az 1910/11-es pénzügyi év 60 millió fontjához képest 1925/26-ra 1281 millióra szökkent fel. L. Ifj. BERTÉNYI Iván: Fasiszta diktatúra vagy a keresztény társadalmi tanítás megvalósítása. In: *Protestáns Szemle*, 2000/4. sz. (A továbbiakban: BERTÉNYI, 2000.) 238.
 - 12 NÉMETH, 2006. 186–187.; PÁNDI Lajos: A Salazar-diktatúra éveit. In: *Századok*, 1987/6. sz. (A továbbiakban: PÁNDI, 1987.) 1062., valamint FRYER–PINHEIRO, 1961. 113.
 - 13 Közelíti egymáshoz a két rendszert az a gondolat, mely szerint olyan egységes kormánypárt-ra van szüksége, amely a nemzetet megosztó pártok helyébe lépve összeköti a portugálokat – Pais „Új Köztársasága” esetében a Nemzeti Köztársasági Párt (*Partido Nacional Republicano*, Salazar Új Államában pedig a Nemzeti Unió (*União Nacional*) – tekintet nélküli vallási vagy politikai meggyőződésükre, továbbá az, hogy az Első Köztársasággal szemben mindkettő jó kapcsolatot ápolt a katolikus egyházzal. Lásd erről részletesen: SZILÁGYI Ágnes Judit: Sidónio Pais és „Új Köztársasága” Portugáliában – 1917-1918. In: *Metszéspontok* – Tanulmányok a portugál és brazil történelemből. Szerk.: Anderle Ádám. Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskola Modernkori Programja. Szeged, 2009. 49–64.
 - 14 NÉMETH, 2006. 187.
 - 15 Az eset érdekessége, hogy a zendülésben részt vevő katonatisztekkel szemben a kormány azt az Óscar Carmona tábornokot bízta meg a vád képviselésével, aki egy évvel később maga is részt vett

- az Első Köztársaság megbuktatásában, sőt előbb miniszterelnökként, majd köztársasági elnökként vezetője lett az új rezsimnek. A fennálló rendszerrel szembeni ellenérzését azonban már ekkor sem rejtette véka alá: nyíltan szembehelyezkedve az őt megbízó kabinettel a puccsban szerepet vállaló tiszték felmentését indítványozta. L. PAJZS, 1924. 14–15.
- 16 A katonák Bragatól Lisszabonig tartó menetelése „A rongyosok paradéja” néven vonult be a portugál történelembe. L. MIHELICS Vid: *Az új Portugália*. Franklin Társulat, Budapest, 1938. (A továbbiakban: MIHELICS, 1938.) 19.
- 17 Carmona, miután összetűzésbe került Costa tábornaggal, száműzte őt az Azori-szigetekre, ugyanakkor a szárazföldi erők parancsnokává léptette elő, ő maga pedig egy államtanácsi dekrétum alapján az államfői pozíciót foglalta el 1926 novemberében. A fentiekre és erre lásd: FREYER – PINHEIRO, 1961. 114. és PAJZS, 1924. 17–18.; 29.
- 18 Salazar a *Novidades* (Újdonságok) című lapban már ekkor figyelmeztetett, hogy a kölcsön felvételének, ha előtte nem teszik rendbe a költségvetést, súlyos következményei lehetnek. L. HARSÁNYI, 2005. 83.
- 19 A Coimbrai Egyetem tanárainak és hallgatóinak részvételével még 1912-ben alakult meg a Kereszténydemokrata Akadémiai Központ (*Centro Académico da Democracia Cristã*), amelynek Salazar is tagja volt. A csoport párttá alakulva a polgári radikalizmus antiklerikalizmusával és szélsőségesnek ítélt individualizmusával szembeni fellépést és a szociális kérdések keresztény-szociális alapon történő kezelését tűzte zászlajára. Az egyetemről induló politikai közösség vezető személyiségei az *Új Állam* idején valamennyien jelentős pozícióba kerültek: Gonçalves Cerejeira Lisszabon főpátriája, Fernando dos Santos Costa honvédelmi miniszter, Mário de Figueiredo a Nemzetgyűlés és a Nemzeti Oktatási Tanács elnöke lett. L.: FREYER – PINHEIRO, 1961. 116.
- 20 A katonai hatalomátvételt követő átmenet első jogi vetülete az 1911-es, republikánus Alkotmány és a választójogi törvény módosítása volt, a műveltségi censzust és a katonák kizárását megszüntető, minden 21. életévét betöltő portugál férfinak választójogot biztosító Sidónio Pais-féle reformoknak megfelelően. Az így újra megnövelt számú, 900 000 szavazásra jogosult Óscar Carmona tábornokot közvetlenül választotta meg köztársasági elnökké. L.: HAID Tibor: A portugál alkotmány történeti előzményei. In: *Bolyai Szemle*. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Bolyai János Katonai Műszaki Kar Kiadványa. 2010. 1. sz. 140.
- 21 MIHELICS, 1938. 26–27. és PÁNDI, 1987. 1064–1065.
- 22 Salazar feltételei az alábbiak voltak: 1. Minden miniszter úgy határozza meg tárcájának költségvetését, hogy azok ne haladják meg a pénzügyminiszter által számukra meghatározott kereteket. 2. Minden olyan miniszteri intézkedést előzetesen egyeztetni kell a pénzügyminiszterrel, amely hatással van az állami bevételekre és kiadásokra. 3. A pénzügyminiszter vétőt emelhet az állami kiadások minden olyan természetű növelése ellen, amelyhez még nem biztosították a hitelfedezetet. 4. A pénzügyminiszter együttműködik a többi minisztériummal az állami kiadások csökkentése és a bevételek maximalizálása érdekében. L.: SALAZAR, Oliveira: *A békés forradalom*. Athenaeum, Budapest, 1941. (A továbbiakban: SALAZAR, 1941.) 56–57.
- 23 A Salazar által végrehajtott pénzügyi műveletekre részletesen l.: MIHELICS, 1938. 28–41.
- 24 Az alkotmány legitimitását szolgáló népszavazásra a salazari rendszer szempontjából igen pozitív nemzetközi viszonyok között került sor, hiszen nem sokkal korábban jutottak kormányra Németországban a nemzetiszocialisták, néhány héttel később létrejött Ausztriában a Ständestaat, pár hónap múltán pedig Spanyolországnak is jobboldali vezetése lett. A fentiekre és erre l.: HARSÁNYI, 2005. 87–89.
- 25 XI. Pius pápa *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikája. In: *Az egyház társadalmi tanítása*. Dokumentumok. Szerk.: TOMKA Miklós – GOJÁK János. Fordította: DÉR Katalin. Szent István Társulat, Budapest, 1993. (A továbbiakban: *Quadragesimo anno*) 57–103.
- 26 XI. Pius már 1922-es megválasztása óta tervezte egy új szociális enciklika kiadását. Ennek az egyik előkészülete volt 1922-ben az *Actio Catholica* megalapítása, amely arra hívta fel a világiakat, hogy vegyenek részt aktívan a közéletben, a párt-politizálástól ugyanakkor tartsák távol magukat. L. erre részletesen: GIANONE András: *Az Actio Catholica* és a politika. In: *Vigília*, 2000/4. sz. 275–279.
- 27 GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1924-1944*. Typovent Kiadó. Budapest, 1993. 84.
- 28 A hivatásrendek kívül a *Quadragesimo anno* más testületek létrehozását és működését sem zárja ki: „Hangsúlyozni kell, hogy ugyanígy szabadon alapíthatók az egyes hivatások határain túlterjedő szövetezések is.” L. *Quadragesimo anno* 83.
- 29 Az új társadalmi rendre vonatkozóan l.: *Ouadragesimo anno* 81–86.
- 30 Lásd erre részletesen: MIHELICS Vid: *Keresztényszocializmus*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933. (A továbbiakban: MIHELICS, 1933a.) 3–9.
- 31 Erre utal XI. Pius is enciklikájában: „Mivel a

- 'rend', ahogy Szent Tamás kitűnően elemzi, olyan egység, amely több elem harmonikus elrendezettségéből keletkezik, így a valóságos és fogalmának megfelelő társadalmi rend is megkívánja, hogy a társadalom különböző tagjait valamilyen erős kötelék kapcsolja egységgé." *Quadragesimo anno* 82. L. még erre: ZACHAR PÉTER Krisztián: A „Ständestaat” eszmeisége és az érdekképviseletek. In: *Társadalmi és gazdasági érdekérvényesítés a XX. században*. Szerk.: DOBÁK Miklós – KARDOS József – STRAUSS Péter – ZACHAR Péter Krisztián. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010. (A továbbiakban: ZACHAR, 2010.) 81–82.
- 32 Idézi: BÉKÉS Márton: A rendiség felújítása. A hivatásrendiség egy lehetséges értelmezési módja. *Első század*, 2006./1. sz. (A továbbiakban: BÉKÉS, 2006.) 103.
- 33 Aquinói Szent Tamás különbséget tesz az egyén javát akaró részleges jól (*bonum particulare*) és a közösség java (*bonum commune*) között. Elfogadja ugyan az előbbi jogosultságát is, de figyelmeztet rá, hogy ennek illeszkednie kell a közösségébe. L. *Az egyház társadalmi tanítása*. Szerk. BERAN Ferenc – LENHARDT Vilmos. Szent István Társulat. Budapest, 2003. (A továbbiakban: BERAN – LENHARDT, 2003.) 178.
- 34 „Az állam irányítóinak mindenekelőtt általában és egységesen a törvények és intézmények olyan teljes rendszerén kell munkálkodniuk, amelyek eredményeképpen már magából az állam rendszereből és irányításából mintegy automatikusan adódik a közösség és az egyének jóléte.” L.: XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű enciklikája. In: *Az egyház társadalmi tanítása*. Dokumentumok. Szerk.: TOMKA Miklós – GOJÁK János. Fordította: DÉR Katalin. Szent István Társulat, Budapest, 1993. (A továbbiakban: *Rerum novarum*) 64. A kérdéssel kapcsolatban lásd bővebben: MIHELICS, 1933a. Az állam c. fejezet. 28–34.
- 35 Tulajdonképpen a szubszidiaritás (kisegítés) elvét vetíti előre, amit később a *Quadragesimo anno* fejtett ki bővebben. Nem véletlen tehát, hogy XIII. Leó pápa a *Rerum novarum* kiadásakor, 1891-ben „nagy elődjének” nevezte Kettelert, és elveit átültette körlevelébe. L. BERAN – LENHARDT, 2003. 200–201.
- 36 MIHELICS, 1933a. 42. és SZÉKELY Gábor: Kereszténydemokrácia Németországban. In: *Múltunk*, 2007/3. sz. 211.
- 37 Az említetten kívül további két csoport is Ketteler tanításait tekintette kiindulópontjának. Az egyik az Adolf Kolping (1813–1865) nevével fémjelzett „legényegyleti irányzat”, amely fiatal munkásoknak kívánt segítséget nyújtani egzisztenciájuk megalapozásában egyesületi formában (l. *Kolping Egyesületek*). A másik csoportot a Ketteler szemináriumából kikerülő fiatal papok, Franz Christoph Moufang (1817–1890) és tanítványai alapították. Ők azt vallották, hogy a szociáldemokratákkal kell tartani mindaddig, amíg azt a liberalizmus megdöntéséért vívott küzdelem megkívánja. L.: MIHELICS, 1933a. 41–42.
- 38 MIHELICS, 1933a. 42.
- 39 Lásd erre részletesen: BOTOS Máté: A konzervatív társadalomfilozófia atyja: Frédéric Le Play (1806–1882). In: *Magyar Szemle*, 1996. május. 522–524. (A továbbiakban: BOTOS, 1996.)
- 40 Hasonlóképpen fogalmaz a *Quadragesimo anno* is a gazdasági élet keresztény szellemű megszerzéséről szólva: „A lelkek e tragikus romlottsága ellen – ami mindaddig, amíg fennáll, meg fog hiúsítani minden törekvést a társadalom újjászülésére – nincsen semmi más hatásos gyógyszer, csakis az, ha az emberek egészen és őszintén megtérnek az Evangélium tanításához, Annak parancsaihoz, Akinél egyedül vannak meg az örök élet igéi [...]” L.: *Quadragesimo anno*. 136.
- 41 BOTOS, 1996. 524–526.
- 42 MIHELICS, 1933a. 44.
- 43 A Mozgalom 1873-ban tartotta első országos nagygyűlését, 1875-ben pedig már 150 munkáskört és 18 ezer tagot, ezen belül 15 ezer munkást számlált. L. MIHELICS Vid: Világproblémák és katolicizmus. Dom kiadás, Budapest, 1933. (A továbbiakban: MIHELICS, 1933b) 33.
- 44 A keresztény liberális csoport, amelyet Charles Périn (1815–1905) belga közgazdász irányított, a helyi egyházi hatóságok támogatását élvezte ugyan, Rómától azonban meglehetősen elszigetelve működött. A szakadás után kialakult irányzatok közül jelentősebb erőt képviselt még az ún. Liégei iskola Belgiumban, amelyet Doutreloux érsek (1835–1901) vezetett. A harmadik ismertebb iskola a de Tourville abbé (1842–1903) által képviselt csoport (*École de la Science Sociale*). L.: BOTOS Máté: Adalékok az első szociális enciklika keletkezéstörténetéhez. 67.
- 45 Nagy szerepe volt abban, hogy a francia törvényhozás 1884-ben megszavazta a szakszervezetek engedélyezésére vonatkozó törvényt, de hazájában elsőként vetette fel az évi háromezer franknál kevesebbet kereső munkásokra és alkalmazottakra vonatkozó kötelező biztosítás, és egy munkügyi minisztérium létesítésének lehetőségét is. L. MIHELICS 1933b. 38–39.
- 46 De Mun munkásságával kapcsolatban l. még: MIHELICS, 1933b. 27–49. és M. SZEBENI GÉZA: A francia kereszténydemokrácia történetéről. In: *Múltunk*, 2007/3. sz. 175–176.
- 47 Uo. 176–178.
- 48 Ez abban érhető tetten leginkább, hogy az eredetileg állami hivatalnokként dolgozó Vogelsang, Ketteler hatására tért meg, és katolizált Innsbruckban.
- 49 L. 32. lágjegyzet.
- 50 Meg kell jegyeznünk, hogy – ahogy arra a fentiekben jelzett tanulmányában már Zachar Péter

- Krisztián is felhívta a figyelmet – Vogelsang a fogalomhasználat tekintetében nem teljesen következetes, rendszerében ugyanis a hivatásrend megfelelőjeként többször is a korporáció, illetve a „hivatási közösségek” (*Berufsgenossenschaften*) kifejezések szerepelnek. L. ZACHAR, 2010. 38. lábjegyzet.
- 51 ZACHAR, 2010. 84. és BERAN – LENHARDT, 2003. 205–206.
- 52 Az unió teljes taglétszáma 50-60 fő közöttire tehető, de a tagok többsége vagy soha, vagy csak egyszer vett részt a gyűléseken. L.: BOTOS, 71. 20. lábjegyzet.
- 53 A tervezet a következő kérdések filozófiai és teológiai tisztázását ajánlotta: 1. Az ember és a munka; 2. A magántulajdon és annak használata; 3. A társadalom szervezete; 4. Az állam szerepe a gazdasági és társadalmi életben, 5. Nemzetközi együttműködés a munkabér, a közérköls, a termelés kérdésében. Ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban több irányzat versengett egymással a csoporton belül, de végül a Vogelsang által képviselt korporációs elv nyerte el a többség támogatását. L. erre részletesen: CZIRÁKI László: *A Rerum novarum* előestéjén. In: *Vigília*, 1981. 381–383.
- 54 XIII. Leó egyébiránt már 1877-ben, perugiai püspökként Kultúra és Egyház címmel körlevelet adott ki a munkáskérdésről. L. BERAN – LENHARDT, 2003. 212.
- 55 MIHELICS, 1933b 40–41. és BERAN – LENHARDT, 2003. 203–204.
- 56 I. m. 218. Jelentősége a későbbi társadalmi kérdésekkel foglalkozó körlevelek és megnyilatkozások szempontjából is igen nagy. Ezt támasztja alá, hogy minden szociális enciklika elején a *Rerum novarum* történeti értékelése szerepel, és a legtöbb annak évfordulóján született (vö. *Quadragesimo anno* – XI. Pius; 1931; *Mater et magistra* – XXIII. János; 1961; *Laborem exercens* – II. János Pál; 1981; *Centesimus annus* – II. János Pál 1991.) L. Uo. 217. és GERGELY Jenő: A százéves *Rerum novarum*. In: *História*, 1991/5–6. sz. 3–4.
- 57 Ezzel kapcsolatban lásd részletesen: GERGELY Jenő: XIII. Leó és a keresztényszocializmus. *Vigília*, 1998/11. sz.
- 58 Spann munkásságát magyarul legutóbb elemzi: HARKÁCSI Péter: *Az osztrák hivatásrendi alkotmány (1934)*. Disszertáció. Kézirat. Debrecen, 2006. 55–64.
- 59 SPANN, Othmar: *Der wahre Staat. Vorlesungen über Abbruch und Neubau der Gesellschaft*. Verlag von Quelle und Meyer. Leipzig, 1923. 50. Idézi: ZACHAR, 2010. 72. lábjegyzet.
- 60 Érdekes, hogy bár Spann számára a nemzetiszocialista mozgalom túnt megfelelőnek arra, hogy a gyakorlatban is megvalósítsa egy új állam-berendezkedés létrehozására irányuló elképzeléseit – 1933. május 1-jén be is lépett az osztrák NSDAP-be –, azt azonban nem ismerte fel, hogy személye Németországban csupán eszközként szolgált a náci ideológia legitimálására és terjesztésére intellektuális körökben. Sőt Ormos Máriának, egy a Pécsi Tudományegyetemen elhangzott előadásából az is kiderült, hogy miután a rendi gondolat a hivatalos ideológia mellett a német társadalom egészében sem talált követőkre, Othmar Spann, mint a hivatásrendiség fő ideológusát, később egyenesen kiutasították Németországból. L. ZACHAR, 2010. 95–96. és FELLNER Máté: Heinrich Ahrens – A természetjog hozzájárulása a hivatásrendi gondolathoz. In: *Kutatási füzetek*. XI. Ünnepi szám Harsányi István 75. születésnapjára. Szerk.: FISCHER Ferenc – VITÁRI Zsolt – VONYÓ József. Sorozatszerk.: FISCHER Ferenc – HARSÁNYI Iván – ORMOS Mária. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2005.
- 61 BÉKÉS, 2006. 102–103.; ZACHAR, 2010. 95.
- 62 Az 1920-as, 30-as évek „új szellemiségére” részletesen l.: MIHELICS, 1933b. 90–95.
- 63 Az ilyen berendezkedések közé sorolható Miguel Primo de Rivera (1923–1930), majd Francisco Franco (1939–1975) spanyolországi uralma, valamint az Engelbert Dolfuß nevével fémjelzett ausztriai „Ständestaat” (1933–1938).
- 64 A már említett *Rerum novarum* (1891) és *Quadragesimo anno* (1931) kezdetű enciklikák mellett hatással volt Salazarra XIII. Leó két korábbi megnyilatkozása: a szociális kérdéseket tárgyaló 1878-as *Quod apostolici* és a keresztény állam alkotmányával foglalkozó 1885-ös *Immortale dei* kezdetű körlevele is.
- 65 A portugál integralizmusra vonatkozóan l.: SZILÁGYI Ágnes Judit: A portugál integralista mozgalom. In: *Metszéspontok* – Tanulmányok a portugál és brazil történelemből. Szerk. Anderle Ádám. Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskola Modernkori Programja. Szeged, 2009. 65–75.
- 66 Lásd erre: LUDASSY Mária: *Fehér jakobinizmus*. Charles Maurras és az *Action Françes*. Kávé Kiadó, Budapest, 1999.
- 67 SALAZAR, 1941. 105–106.
- 68 „Antiparlamentárisok, antidemokraták, antiliberálisok vagyunk, s korporatív államot akarunk építeni.” – mondta, ugyanakkor kifejtette: „[...] nem fogjuk elkövetni azt a bűnt, hogy istenítjük az államot, az erőt, a technikát, a szépséget, a hibát. Nem vonatkozunk Istennel.” Idézi: BÁN Éva: *Az Estado Novo politikai rendszere*. In: *Valóság*, 2003. 4. sz. 69–70. (A továbbiakban: BÁN, 2003.)
- 69 Úgy vélte ugyanis, hogy „az az állam, amely kivétel nélkül mindent alárendelne az általa képviselt nemzetre, vagy faj eszméjének, erkölcsöt, jogot, politikát és gazdaságot, szükségszerűen képzelne magát mindenható lénynek, önmaga forrásának és céljának, és gonoszabb abszolutizmust hírna élet-

- re, mint az az abszolutizmus, amelyet a liberális rendszerek felváltottak. Egy ilyen állam lényegénél fogva pogány lenne, természeténél fogva öszeférhetetlen a mi keresztény civilizációnkkal, s előbb-utóbb hasonló forradalmakba döntene, mint amelyek sötétté tették a régi történeti rendszereket, sőt új vallásháborúba, amelyek súlyosabbak a régieknél.” Idézi: MIHELICS, 1938. 69.
- 70 HAIDL, 2010. 141.
- 71 Az 1933. évi alkotmány 5. cikkelye fogalmazott így, kimondva, hogy „A portugál állam egységes és korporatív köztársaság, amely a polgároknak törvény előtti egyenlőségén, valamennyi osztálynak a civilizáció jótéteményeihez való eljutásán és a nemzet minden szerkezeti elemének a közgazgatási életben és a törvényhozásban való részvételén nyugszik.” L.: Constituição Política da República Portuguesa. Art. 5. In: BIZZARRI, Aldo: *Origine e caratteri dello „Stato Nuovo” Porthogese*. Istituto per gli Studi di politica internazionale. Milano, 1941. (A továbbiakban: Alkotmány.)
- 72 Uo. Art. 71.
- 73 Az 1933. évi alkotmány értelmében a köztársasági elnök-választáson azok a portugál állampolgárok vehettek részt, akik betöltötték 33. életévüket, és polgári, valamint politikai jogaikkal korlátozások nélkül rendelkeztek, egy 1959-es módosítás azonban közvetett, a parlamenti kamarák, valamint a városi és tartományi testületek választott tagjaiból álló elektori testület általi elnökválasztást vezetett be. L. ezekre: Alkotmány Art. 73. és KAY, Hugh: *Salazar and modern Portugal*. Hawthorn Books, Inc., New York, 1970. (A továbbiakban: KAY, 1970.) 55.
- 74 A portugál uralkodók hozzátartozói hatodiziglen nem voltak választhatók a köztársasági elnöki méltóságra. L.: Alkotmány Art. 74.
- 75 Alkotmány Arts. 81–82.
- 76 Az államtanács tagjai: a miniszterelnök, a Nemzetgyűlés és a Korporatív Kamara elnökei, a legfelsőbb törvényszék elnöke, a főállamügyész és öt közéleti kiválóság, akiket az államfő választ, és akik tisztségüket életfogytiglan töltik be. L.: Alkotmány Art. 83.
- 77 Alkotmány Arts. 83–84.
- 78 Az elnevezés a kormány és a Nemzetgyűlés által alkotott törvények megkülönböztetésére szolgál.
- 79 A kormány által a Nemzetgyűlés előzetes felhatalmázása alapján kiadott rendeleti törvényeket a kibocsátásukat követő öt ülésének valamelyikén újra a törvényhozó testület elé kellett terjeszteni, s ha a parlament megtagadta jóváhagyását, a rendeleti törvény hatályát veszítette. A kormány működésére l.: Alkotmány Arts. 107–115.
- 80 1945-ben 120, 1959-ben pedig 130 főre emelték a Nemzetgyűlés tagjainak számát. L.: HAID, 2010. 142.
- 81 Mindez tetten érhető a törvényalkotás menetében is, amely általában a következő módon zajlott: a miniszterelnök a személyesen általa vagy a kormányval közösen kidolgozott törvénytervezeteket átküldi a Nemzetgyűlés elnökének, aki azokat a képviselők elé terjeszti. Azok a törvényjavaslatok, melyeket a Nemzetgyűlés megszavaz, az államfő elé kerülnek. Amennyiben ő a hozzá eljuttatott törvényt 15 napon belül, az ismét visszakerül a Nemzetgyűléshez, amely azt újból megvitatja. Abban az esetben, ha tagjainak 2/3-a újra elfogadja a javaslatot, az államfő már nem tagadhatja meg a törvény kihirdetését. Bár a törvénykezdeményezés joga a Nemzetgyűlés minden tagját megillette, olyan törvényjavaslatot vagy módosítást, amely a költségvetési kiadások növelésével vagy csökkentésével járt volna, nem nyújthattak be a képviselők. A fentiekre és erre l. részletesen: Alkotmány Arts. 85–101.
- 82 Alkotmány Art. 102.
- 83 A kormány köteles megküldeni a kamarának minden törvénytervezetet még azelőtt, hogy azt a Nemzetgyűlés elé terjesztené. A kamara pedig, miután megvitatja a javaslatot, véleményét írásos formában eljuttatja a kormányhoz, amely azt a törvénytervezettel együtt átadja a parlamentnek. A Korporatív Kamara működésére l.: Alkotmány Arts. 102–106.
- 84 KAY, 1970. 55.
- 85 Statuto della *Uniao Nacional*. In: Art. 1.
- 86 BRAGA DA CRUZ, Manuel: *As origens da Democracia Crista e o Salazarismo*. Presenca. G. I. S. Lisszabon, 1980. Idézi BÁN, 2003. 69.
- 87 Tulajdonképpen ezt a gondolatmenetet fogalmazza meg az alkotmány fentebb már idézett 5. cikkelye is. L.: 67. lábjegyzet.
- 88 Alkotmány Art. 6.
- 89 XIII. Leó az államot a következőképpen definiálja: „Államon itt nem olyan kormányzati formát értünk, amelyben az egyik vagy a másik nép ténylegesen él, hanem olyant, amelyet egyrészt a természet összhangban lévő – helyes – szemlélet követel, s amelyet másrészt az isteni bölcsesség megnyilatkozásai helyesnek mondanak [...]” L.: *Rerum novarum* 26.
- 90 *Rerum novarum* 29.
- 91 A Nemzeti Munkaszabályzat (*Estatuto do Trabalho Nacional*) 11. cikkelye értelmében: „A tulajdon, a tőke és a munka szociális funkciót teljesítenek a gazdasági együttműködés és a szolidaritás rendszerében.” L.: *Estatuto do Trabalho Nacional*. Art. 11. In: BIZZARRI, Aldo: *Origine e caratteri dello „Stato Nuovo” Porthogese*. Istituto per gli Studi di politica internazionale, Milano, 1941. 176–187. (A továbbiakban: Munkaszabályzat)
- 92 „Tehát a tulajdonként bírt dolgok adott megosztásának tiszteletben tartása, a magántulajdon szabta határok áthágásának, vagyis a más jogába való

- behatólásnak a tilalma az úgynevezett kölcsönös jogszerűség parancsa, míg ellenben az, hogy a magántulajdonnal rendelkezők vagyonukat kizárólag erkölcsösen használhatják fel, nem az előbbi jogintézmény tárgya, hanem másfajta értékekből ered, és ezek az utóbbi kötelezettségek »törvényes keresetre nem adnak jogot«, nem peresíthetők.” L.: *Oadragesimo anno*. 41.
- 93 *Quadragesimo anno* 49.
- 94 Munkaszabályzat Art. 13.
- 95 „A mezőgazdasági, ipari vagy kereskedelmi vállalkozások céljából felhasznált tőkére az a kötelezettség vonatkozik, hogy összeegyeztesse jogos érdekeit a munka és a közgazdaság érdekeivel.” L.: Munkaszabályzat Art. 14.
- 96 „Sem a tőke munka nélkül, sem a munka tőke nélkül nem lehet meg.” L.: *Rerum novarum*. 15.
- 97 *Quadragesimo anno*. 53.
- 98 Munkaszabályzat Art. 18.
- 99 Munkaszabályzat Art. 19.
- 100 SALAZAR, 1941. 38.
- 101 SALAZAR, 1941. 169.
- 102 Alkotmány Arts. 12–13.
- 103 Ennek kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy bár a nevelés szabadságát biztosította a családok számára az alkotmány, az állam akarata szerint a szülőknek és az oktatási intézményeknek is szem előtt kellett tartaniuk az új rendszer alapeszméit a gyermekek nevelése során. Erre és az állam alapeszméire l.: SALAZAR, 1941. 38. *Decálogo do Estado Novo*. In : BIZZARRI, Aldo: *Origine e caratteri dello „Stato Nuovo” Porthogese*. Istituto per gli Studi di politica internazionale, Milano, 1941. 68–70.
- 104 *Quadragesimo anno* 71.
- 105 SALAZAR, 1941. 178.
- 106 SALAZAR, 1941. 181.
- 107 *Quadragesimo anno*. 80–81.
- 108 Idézi: BÀN, 2003.
- 109 „A nemzeti szindikátusoknak és grémiumoknak jogi személyiségük van; törvényesen képviselik ugyanazon kereskedelmi ág, iparág, vagy foglalkozás munkaadóinak, illetve alkalmazottainak és munkásainak egész kategóriáját, akár beiratkoztak, akár nem; képviselik érdekeiket az állam és a többi korporatív szervek előtt; kollektív munkaszerződéseket kötnek, amelyek kötelezőek mindazokra, akik ugyanahhoz a kategóriához tartoznak; tagjaiktól beszedik a fenntartásukhoz [...] szükséges díjakat, és a törvények rendelkezéseinek megfelelően közérdekű funkciókat gyakorolnak.” L.: Munkaszabályzat. Art. 42.
- 110 Munkaszabályzat. Art. 45.
- 111 Munkaszabályzat. Art. 41.
- 112 Ez a gyakorlatban nem teljesen valósult meg ebben a formában, hiszen korlátozták a munkások jogait a sztrájk és a *lock-out* (a munkáskizárás) tiltása révén, emellett – ahogy azt fentebb láthattuk – az állam, bár alapvetően a spontán szerveződést támogatta, egyes gazdasági ágazatokban mégis kötelezően rendelkezett a korporációs szervezetek létrehozásáról.
- 113 „Kifejtettük [...] az Új Portugál Állam néhány jellemző vonását. De úgy érezzük, hogy lényegét jobban megérthessük, össze kellene hasonlítanunk egyrészt azokkal a rendszerekkel, melyekkel általában összetévesztik a mienket, vagyis a diktatúrákkal és az európai tekintélyi államokkal, másrészt az olyanféle államformákkal, aminő az angol parlamentarizmus, mely a mienkkel határozottan szembenállónak tűnik fel.” L.: SALAZAR, 1941. 45–46.
- 114 Ezekre lásd az 1934. évi 163. törvény, azaz a korporációs törvény szövegét. In: MUSSOLINI, Benito: *A korporációs államról*. Vallecchi, Firenze, 1940. 217–223.
- 115 Ezt fogalmazza meg a *Quadragesimo anno* 95. szakaszában XI. Pius is: „az állam, amelynek be kellene érnie a szükséges és elégséges segítségnyújtással, itt bizony a szabad cselekvés helyébe nyomul [...] igazgatása túlságosan adminisztratív és politikai jellegű [...] inkább partikuláris politikai célokat szolgál, mint egy jobb társadalmi rend megteremtését és fejlesztését.”

A brit–ír, protestáns–katolikus ellentét a labdarúgásban

(Bevezetés) A sok évszázados múltra visszatekintő ír-katolikus és brit-protestáns konfliktus középpontjában a legutóbbi szűk évszázadban, a független ír állam létrejötte óta Ulster, az Egyesült Királyság fennhatósága alatt maradt Észak-Írország áll. Az érintett, szembenálló nemzetek identitásában a futball lassan másfél száz éve meghatározó szerepet tölt be. A labdarúgás a kezdetektől hallatlan népszerűségnek örvend az ír és a brit szigetek minden szegletében – nem véletlen, hiszen a futball „őshazájáról” van szó.

A nemzeti-nemzetiségi-vallási konfliktusok és a labdarúgás összefüggéseit vizsgálva meglepő, hogy a brit–ír probléma nem elsősorban Észak-Írország futballját determinálja, illetve hatja át, hanem sokkal inkább Skóciáét. Ez a konfliktus képezi alapját több mint száz éve a világ leghíresebb városi futballrivalizálásának, a két glasgow-i csapat, a Rangers és a Celtic a sporton mindig is túlmutató, olykor drámai és tragikus versenyfutásának. Skóciában az ír bevándorló közösség kapcsán a nemzetiségi, vallási, politikai és társadalmi tényezők együttesének köszönhetően egy máshol nem tapasztalható sajátos, tartós és súlyos konfliktus alakult ki a sport világában. A két skóciai klub viszonyán, összecsapásain keresztül a skót nagyvárosban voltaképpen – más egyéb tényezők mellett – az ulsteri megosztottság kihelyezett tagozata működik.

A két glasgow-i klub rivalizálása az északír, az ír–brit, katolikus–protestáns szembenállás leképeződéseként a futballtörténelem legvéresebb párharcává fajult, csaknem egy évszázadon át a gyűlölet jegyében zajlott, nem egyszer halálos áldozatokkal is járt. A Rangers és a Celtic, illetve szurkolóik között feloldhatatlannak tűnő politikai és vallási ellentét feszül. Kettőjük összecsapásai – melyet hagyományosan Old Firm elnevezéssel illetnek – mindig is messze túlmutattak egy város két csapatának „szokványos” rivalizálásán, vallás, politika és nacionalizmus, az ír katolikusok és a skót protestánsok vallási-etnikai-politikai ellentéte mozgatja évszázados párharcukat.

A továbbiakban a Rangers és a Celtic kapcsolatát vizsgáljuk meg részben történeti megközelítéssel, részben pedig a konfliktus összetevőit, jellemzőit járjuk körül. Ezt követően kitekintünk az ír szigetre, hiszen érdekesnek tűnő probléma, vajon az északír probléma ott helyben miért tükröződik jóval kevésbé a labdarúgásban, mint Skóciában.

(A Celtic–Rangers rivalizálás története – Előzmények) A két legendás skóciai futballklub történetéhez a tények mellett számtalan mítosz, legenda tapad. Évszázados ellentétük két sokkal régebbi és mélyebb gyökerű konfliktusra vezethető vissza, nevezetesen a brit reformáció feszültségeinek és a brit–ír szembenállásnak a leképeződése, megértéséhez az ír, illetve a skót (tágabban a brit) történelem utóbbi évszázadainak ismerete szükséges.

Ami a skót, illetve a brit történelmet illeti, az Old Firm egyik kiindulópontja a 16. századi skót reformációig nyúlik vissza. Skócia vallásilag megosztottá vált, részben protestánsok, presbiteriánusok lakták, de erős maradt a katolicizmus is. A skót protestánsok és a katolikusok között az európai átlaghoz képest jóval nagyobb feszültség alakult ki, ami súlyos incidensekben robbant ki, a vallási megosztottság a legfontosabb társadalmi-politikai törésvonallá mélyült.

A 17. század végén, a 18. század elején katolikus szempontból kedvezőtlen fordulatok következtek. Egyrészt 1689-ben, amikor a holland származású Orániai Vilmos lett Anglia,

Írország és Skócia királya, és a protestáns uralkodó trónra lépésével véget vetett a katolikus monarchiának. Másrészt 1707-ben, amikor az angol és a skót parlament kimondta az egyesülést, az unió főként az angolok érdeke volt, így akarták megakadályozni, hogy Skócia élére katolikus király kerüljön. Az unió új dimenzióval erősítette meg a skót társadalom kettéosztottságát, egyfelől voltak lojalisták, a brit birodalomhoz és uralkodóhoz hű elsősorban protestáns vallású emberek, másfelől a köztársaságpártiak, az angol uralmat elutasító, a függetlenséget követelő, az írekkel szolidaritást vállaló katolikus csoportok. A 18. század végén Glasgow-ban, a brit felvilágosodás egyik meghatározó központjában több tucatnyi katolikus, illetve katolikusellenes társaság működött.¹

A katolikusok idővel marginalizálódtak, Skócia csaknem teljesen protestáns területté vált. Az ellentét a 19. század közepétől lángolt fel újra, és egészült ki az ír–brit ellentéttel, amikor írországi katolikus munkások ezrei települtek át tömegesen nyugati skót területekre. Ők a burgonyavész, az éhínség, a szegénység elől menekültek el hazájukból, a legszegényebb kivándorló csoportot alkották, akik még az amerikai hajójegyet sem tudták kifizetni, ezért jobb híján választották a protestáns Skócia közeli, iparosodó térségeit. A bevándorlás fő célpontja Glasgow városa volt, mivel az iparosodással az addig is a legnagyobb, gazdaságilag legjelentősebb skót város hatalmas ipari központtá növekedett. Skócia ezzel importálta az ír konfliktust.

(A Rangers alapítása) Az iparosodó, modernizálódó Skóciában ekkoriban, a század utolsó harmadában már pattogott a labda, megjelent a labdarúgás. A skót futball patinás múltra tekint vissza, csaknem az angolla egyidős. A Skót Futballszövetség az angol után a második legidősebb szövetség, 1873-ban alapították, ebben az évben írták ki először a Skót Kupát, amely az angol FA Kupa után a legöregebb kupasorozat a világon. Egy évvel korábban, 1872-ben rendezték a világon az első nemzetközi válogatott mérkőzést, Skócia és Anglia párharca Glasgow-ban gól nélküli döntetlennel ért véget.²

Glasgow városa sem maradt ki a sportág rohamos elterjedéséből. A Glasgow Rangerst 1872-ben helyi, skót protestánsok alapították, a nevet egy angol rögbi csapattól kölcsönözték. Az első években barátságos mérkőzéseket valamint skót kupameccseket játszottak, mivel 1890-ig nem rendeztek bajnokságot Skóciában. Az első bajnoki címre nem kellett sokáig várniuk, az első kiírást azonnal meg is nyerték, három évvel később következett az első kupasiker. A századfordulóig még kétszer hódították el a skót kupát, és egy bajnokságot nyertek, ami felülmúlhatatlan menetelés volt, a tízcsapatos bajnokság mind a 18 mérkőzését megnyerték.³ A klub különösebb vallási vagy politikai célzat nélkül alakult, első két évtizedében nem is alakult ki ilyen jellegű identitása, néhány katolikus játékos is tagja volt a keretnek, bár támogatói bázisa kezdettől a hajóépítő üzemek protestáns munkásaiból került ki.

(A Celtic alapítása⁴) Időközben a város katolikus ír közössége is fogékony lett a labdarúgásra, és ebben is csak magukra, az önszerveződésre voltak utalva. A skót társadalom ugyanis nem fogadta be az ír bevándorlókat, mindenhonnan kizárták, kirekesztették őket, protestáns vállalatok többnyire nem alkalmazták őket. A skóciai írek körében az elnyomás, a hátrányos megkülönböztetés, a gazdasági problémák erős összetartozás érzést alakítottak ki, közösségük a vallás és a nacionalizmus révén léptek túl a nehézségeken. A szegregált ír katolikusok kialakították a saját, elkülönült társadalmukat, saját cégeket, társaságokat, egyesületeket, futbalcsapatokat hoztak létre, a helyi katolikus egyház ebben sokat segített. Ezek közé tartozott a Celtic is.⁵

A klubot formálisan 1887 novemberében egy ír származású katolikus szerzetes, a szegények iskoláztatásával foglalkozó marista rend tagja, Walfrid atya alapította. Egyszerre több cél is vezérelte. Egyrészt a futballklubon keresztül társadalmi, közösségi életre, összetartásra kívánta nevelni a szegénységben élő katolikus írek gyermekeit, hogy így megtartsa őket a kisebbségben lévő katolikus közösség mellett, valamint anyagilag is segítette őket, mivel az atya másik célkitűzése a glasgow-i írek szegénységének enyhítése volt. Az atyát a fővárosi Hibernian mintája inspirálta, a klubot Edinburgh-ban szintén ír bevándorlók alapították 1874-ben, a csapat Skócia keleti részén képviselte az országban élő íreket és a katolicizmust. A klub nevét maga az atya javasolta, amely egyszerre utalt az ír és a skót gyökerekre, hiszen mindkét nép egyaránt kelta eredetű.⁶ Walfrid ugyanis egyszerre akarta skót és ír identitásúvá tenni a klubot, a két közösség összehozására, társadalmi integrációjára törekedett, azt remélte, egy futballklub összehozhatja a skótokat és íreket, protestánsokat és katolikusokat. Nem kellett ahhoz éles szemű megfigyelőnek lenni, hogy valaki észlelje, a nagyvárosban évről évre erősödött a feszültség Glasgow skót lakói és az újonnan betelepült, egyre nagyobb létszámú írek között.

Az atya mellett a klub megalapításában, illetve vezetésében az ír önrendelkezési mozgalmat támogató, Skóciába bevándorló ír katolikusok, illetve leszármazottaik vettek részt, tagjai, támogatói, szurkolói és játékosai is ebből a körből kerültek ki. A Celtic első elnökét a város püspöksége adta, aki egyben az írországi Sinn Fein oszlopos tagja volt – a klub más vezetőihez hasonlóan. A klub története az alapításától kezdve szorosan összefonódott a katolicizmussal és annak egyházával, valamint Írországgal, az ír nemzettel és az ír önrendelkezésért harcoló Home Rule mozgalommal.⁷

Ami a katolikus kötődést illeti, miközben a klub hangsúlyozta katolikusságát, sosem nyilvánította magát kizárólagosan katolikus egyesületnek, bár lényegében erről volt szó. A kapcsolat kölcsönösen előnyös, a klubot a katolikus egyház máig támogatja, míg a Celtic a katolikus szervezeteknek rendszeresen kölcsönadta a stadionját, ahol miséket, sport és egyéb rendezvényeket tartottak.⁸ A csapat stadionjának avatómeccsét számos pap megnézte, akik azután is gyakran kilátogattak, egyházi emberek (nem csak katolikusok, bár más nem nagyon él a lehetőséggel) azóta is ingyen megtekinthetik a csapat hazai mérkőzéseit. 1891/92-ben három trófeát hódított el a csapat (a skót, a városi és a Jótékonyági Kupa), a sikerről a pápának táviratban számoltak be: „Őszentsége, három kupát nyertünk!”, bár válasz nem érkezett.⁹

A szegénység elleni küzdelem jegyében az egyesület kezdettől jótékonyági alapként is funkcionált, amely élelmet próbált biztosítani a szegénynegyednek számító, többnyire írek által lakott East End városrész lakóinak. A klub egyik legendás elnöke, aki a 20. század első felében több mint harminc évig töltötte be ezt a posztot, gyakran mondogatta, hogy „a Celtic avégből alapított, hogy táplálja Skócia nyugati részének ír népét”.¹⁰ Jótékonyági tevékenységét főleg katolikus szervezeteken keresztül fejtette ki, de nem kizárólagosan. Ez az alapelv a katolikusok egy részének nem tetszett, 1892-ben az egyik glasgow-i katolikus lap elmarasztalta, amiért adományából „méltánytalanul” keveset adott katolikus intézményeknek.¹¹

A Celtic zöld-fehér színválasztása világosan kifejezte a klub identitását, az ír nemzeti színeket gyakran a négylevelű ír lóherével (shamrock) és pápai jelvényekkel díszítették. Az első években a csapat fehér mezben játszott zöld gallérral és elől egy vörös kelta keresztrel, 1890-ben váltottak a függőleges zöld-fehér csíkos szerelésre, az új század elején tértek rá a máig használt vízszintes csíkokra, ez a szerelés még egyértelműbben az ír kötődésre utalt.

A Celtic hamarosan még talán jobban ír lett, mint amennyire katolikus, szinte inkább volt tekinthető írországi, mint skóciai klubnak – legalábbis a Nagy-Britanniában és Írországban élő írek így tartották. A klub egyik vezetője 1891-ben kijelentette, hogy „a Celtic csapata az ír nép büszkesége szerte Angliában, Írországban és Skóciában”. Az 1890-es években a klub rendezvényeit az „Isten mentsd meg Írországot!” felkiáltással zárták.¹² Írországban a csapat játékosait az első időkben „íreknek”, „a mi fiainknak” nevezték. Amikor egyikük bekerült a skót válogatottba, az ír média úgy kommentálta az eseményt, hogy a születési helyén kívül semmilyen skót kötődése nincs.¹³

A futballklub a katolikus alsóbbrendűségi érzés leküzdésére is szolgált, és az atya „válalkozását” ebből a szempontjából hamar siker koronázta, szinte azonnal jöttek az eredmények. A Celtic 1888 májusában játszotta első hivatalos meccsét, mégpedig éppen a Rangers ellen, a barátságos találkozón 5-2-re elpáholta ellenfelét, a csapatban a Hibernian nyolc vendégjátékosa szerepelt. 1889-ben, a csapat első bajnoki évében rögtön bejutott a skót kupa döntőjébe, de ott 2-1-es vereséget szenvedett a jómódú Third Lanark csapatától. Az észak-keleti régió kupáját viszont megnyerte, ez volt a klub első trófeája. 1892-ben a Celtic megszerezte az első skót kupagyőzelmet, 5-2-re nyert a Queen’s Park ellen, egy évvel később, vagyis mindössze öt évvel a klub megalapítása után összejött az első skót bajnoki cím is, amit a következő években további bajnoki eredmények követtek.¹⁴ A Celtic néhány év leforgása alatt az egész skóciai és írországi katolikus közösség büszkeségévé, jelképévé vált, a skóciai ír közösségnek önbecsülést, tartást, sikerélményt adott, erősítette reményeiket. A klub sikerei az írek nemzeti nagyságát növelték, igazolták, „minden győzelem a becsmérőket megbélyegző tett volt, minden elnyert kupa és zászló pofon a skót uralkodó réteg arcán.”¹⁵ A skót és ír katolikus újságok ettől kezdve a skóciai futballcsapatok közül kiemelten foglalkoztak a Celtic-kel, valósággal dicsőítették a csapatot.

A Celtic tevékenysége kezdettől fogva átpolitizálódott, politikai tartalmat kapott, az ír önrendelkezési igények, nemzeti megmozdulások aktív támogatója volt, azonosult az ír nemzeti ügyekkel. Ez a századfordulótól kezdve megerősödött, annak következményeként, hogy a Skóciába vándorolt írek aktívan támogatták az otthon maradó írek önrendelkezési mozgalmát (miközben a befogadó állam politikai ügyei nem foglalkoztatták őket).¹⁶ A Celtic erős kötődését az ír politikai törekvésekhez a klub vezetőinek személyisége is visszatükrözte, hiszen számos ír szervezetben tevékenykedtek, és főként az ír nemzeti ügyért való lelkes elkötelezettségüknek, politikai tevékenységüknek köszönhetően ezt a tisztségüket.¹⁷ Ritka kivétel volt az az elnök, aki 1899-ben támogatta az angolok bürellenes dél-afrikai háborúját. A klub vezetősége és támogatói felháborodtak ezen, úgy vélték, hogy saját véleményét mindenki kinyilváníthatja, de nem a Celtic elnökeként. A csapat háza táján mindenki egyöntetűen elhatárolódott a „brit imperializmust” szolgáló állásponttól. A klub ezzel ellentétben a „derék bürokat” támogatta, akik „oly nemesen szálltak harcba a szabadságért”.¹⁸

A játékosok is követték a klub átpolitizált irányvonalát, de elkötelezettségük kevésbé volt erős. A Celtic futballistái már a 90-es évek elején sztrájkoltak a magasabb fizetésért, az Irish Weekly így írt a jelenségről: miközben az egyesület játékosai „azt követelik, hogy a hitért és a hazáért futballozhassanak”, mindenki tudja, hogy „heti harminc shillingért játszanak”.¹⁹

(Az ellentét kibontakozása) A Celtic sikereit a protestáns skót társadalom nem nézte jó szemmel, az újságok a bajnoki cím visszahódítására képes, igazi „skót” futballcsapat felállítását követelték.²⁰ Mivel hamar kiderült, hogy a pályán méltó ellenfele a Celtic-nek, ez a csapat a Rangers lett. Nem véletlen, hiszen Glasgow prosperitása, a lakosság erőteljes

növekedése mindkét klubnak biztos bázist adott a játékos és szurkolói utánpótlásnak, hamarosan ketten kezdték uralni a skót ligát. A Rangers protestáns karaktere egyre erősödött, de antikatólikus jellege ettől függetlenül a 10-es évek elejéig nem volt még túlságosan erős, ahogyan a két klub közötti feszültség sem volt különösebben erőteljes, a két csapat, a szurkolók közötti versengés még sportszerű keretek között zajlott.

Az ellentétet a 20. század elején Skócia, azon belül Glasgow gazdasági fejlődése, illetve az írországi fejlemények fokozták tovább. 1912-ben új iparosodási hullám kezdődött a városban, egy belfasti cég hajóépítő üzemet nyitott a Clyde partján, és állítólag csak protestáns munkásokat alkalmaztak (ami a Rangers táborát jócskán megerősítette). A katólikus ír és a skót protestáns munkások közötti addigi törekeny egyensúly felbomlott, óhatatlanul elmélyült közöttük az ellentét, ami vallási alapon nyilvánult meg.²¹ Ami az ír szigeteken történeteket illeti, egyre erősebb lett az írek és az unionisták közötti viszály, a konfliktus akkor erősödött fel igazán, amikor 1912-ben a Home Rule Mozgalom célhoz ért, és Írország önálló parlamentet kapott. A feszültség ettől nem oldódott, és Írország a világháború éveit alatt fokozatosan polgárháborúba sodródott, ami 1920-ban Írország kettészakadásához vezetett, a sziget politikailag, államjogilag kettévált. A déli, nagyobbik rész kivált a brit államból és Ír Szabad Állam (1936-ig), majd Ír Köztársaság néven önállósodott, független állam lett, míg az északi terület, Ulster az Egyesült Királyság részeként brit uralom alatt maradt.²² A konfliktus időközben átcsapott Glasgow-ba is, elmergesítette a városban élő skót protestánsok és ír katólikusok viszonyát, egy katólikust eddig sem tekintettek igazi skótnak, most ez még inkább így lett.

Mindezek következtében a két vallási csoportot jelképező futballklub és szurkolóik viszonya teljesen elmérgesedett, rivalizálásuk antagonisztikus ellentétté, olykor halálos ellenségeskedéssé fajult, egymással vívott mérkőzéseik csatává váltak, összecsapásaik már nem elsősorban a sportról, a labdarúgásról szóltak. A folyamat visszafelé is hatott, a két glasgow-i csapat látványos és eldurvult szembenállása az egész városban, illetve egész Skóciában kiterjesztette, tovább fokozta az ír sziget vallási, nemzeti konfliktusai miatti feszültséget, illetve a skóciai protestánsok és katólikusok közötti ellentétet.

A Celtic konzekvensen felsorakozott Írország függetlenségi törekvései mögé, ami visszafelé is hatott, a tízes évektől a klub támogatása elsősorban az ír függetlenségért vívott harc, másodsorban pedig a katólikus egyház támogatását szimbolizálta. A skót protestáns nacionalizmus pedig vallási és politikai törekvéseket ráerőszkolva valósággal „kisajátította” a Rangers-t, a csapat a Celtic protestáns ellentézise lett, protestantizmusa mellett ekkortól vált ádázan antikatólikussá. Az egyesület világosan deklarálta hitvallását a „protestáns klub protestáns embereknek” jelmonddal. Ekkortól vált szabállyá, hogy a klub távol tartja magától a katólikusokat – voltaképpen követte a sport terén, amit a protestáns tulajdonú iparvállalatok tettek ebben az időben. Az egyesület a klánszellemhez hűen csak igazi skótokkal, azaz skót protestáns vezetőkkel, alkalmazottakkal dolgozott, az 1910-es években pedig úgy határozott, hogy kizárólag protestáns játékosokat szerződtet, vallását nyíltan vállaló katólikust nem igazolnak le. A következő évtizedekben még mutatóban sem volt katólikus a csapat vezetői, alkalmazottjai, játékosai között, ez a katólikusellenes diszkrimináció íratlan szabály volt, hivatalosan nem ismerték el soha. A klub ezen politikájával a skót protestáns közösség messzemenőig egyetértett, a klub népszerűsége ugrásszerűen megemelkedett, szurkolóik is ragaszkodtak ahhoz, hogy a Rangers katólikusmentes maradjon.

A Rangers azóta nemcsak a skót protestantizmus egyesülete, hanem egyenesen Skócia zászlóvivő, vezető, ízig-vérig skót klubjának tekinti magát, de egyúttal az északir unionisták támogatójaként lojális az Egyesült Királysághoz és a protestáns uralkodóhoz is (az

egyesület piros-fehér-kék színösszeállítás, zászlaja, szimbólumvilága is ezt jelzi), ami némi ellentmondást hordoz. Ez a furcsa helyzet az ír- és katolikus ellenességből következik. Mindenesetre az erős skót identitáson túl a monarchiába és az állam egységébe vetett hit egyaránt jellemzi a klub szurkolóit.

A Rangers politikáját a sértettség és a kudarcélmény is motiválhatta, ugyanis a 20. század első két évtizedében a Celtic egyértelműen riválisa fölé nőtt, és két hosszabb siker-szériát is jegyzett. 1905–1910 között hatszor egymás után bajnoki címet szerzett, ráadásul úgy, hogy 1907-ben a sportág skóciai történetében először nekik sikerült a duplázás, vagyis a bajnokság és kupagyőzelem, sőt, egy évvel később megismételték a bravúrt. A világháború éveiben, 1914–1917 között zsinórban négy bajnoki elsőséget szerzett a csapat, a Celtic ekkor állította fel a máig felülmúlhatatlan brit rekordot a leghosszabb veretlenségi szériát illetően, három éven át, 62 mérkőzésen maradtak veretlenek, míg aztán a már megnyert bajnoki szezon utolsó meccsén otthon kikaptak a Kilmarnock ellen.²³

(Az Old Firm név) A derbi elnevezésére (magyarul: Régi Cég) kétféle magyarázat van forgalomban. Az egyik szerint első mérkőzésük után a helyi lapok a békés mederben lefolyt találkozó kapcsán azt írták, hogy úgy játszottak, mint régi, jó barátok (they played as old firm friends).

A másik teória szerint az Old Firm név a 20. század elejéről származik, amikor a két klub magasan kiemelkedett a skót futballmezőnyből és uralni kezdte a ligát, és arra utal, hogy attól kezdve hatalmas anyagi hasznot hoztak a két rivális kivétel nélkül teltházassal mérkőzéseik, a rangadó bevétele mindig jó előre tervezhető volt, mint egy cég életében. Megosztott királyságuk megőrzése közös érdekké vált, az egyeduralomból egyikük sem tudott volna hasznot húzni, jó cégtársakként máig ügyelnek arra, hogy ez az állapot, a túlfűtött rivalizálás megmaradjon. Az elnevezés tehát ironikusan arra utal, hogy az Old Firm egy olyan versengés, melynek felfokozott voltából mindkét „cég” jól jár anyagilag. Manapság évi 120 millió font profitot hoz a két csapat négy bajnoki összecsapása (és nagy valószínűséggel a kupában is mindig megmérkőznek egymással).

(A konfliktus mélyülése a két világháború között) A glasgow-i ír katolikus – skót protestáns ellentét, és ennek nyomán a két csapat rivalizálása a következő években a gazdasági nehézségek következtében folyamatosan tovább mérgesedett. A város húzóágazata, a hajógyártás válságba került, a munkahelyek megszűnése következtében az itt dolgozó sok ezer protestáns és katolikus munkás közötti ütközés elkerülhetetlenné vált. A nagy gazdasági világválság idején a katolikusok vallási alapon bűnbakokká váltak, a két csapat szurkolói között rendszeressé váltak az erőszakos incidensek, a Rangers és a Celtic hívei gyakran estek egymásnak puskákkal, késekkel felfegyverkezve, felfegyverzett utcai bandák hadakoztak egymással (például a Rangers részéről a Billy Boys, másik oldalról a McGregory Boys).²⁴

Az Old Firm a két világháború között katolikusok és a protestánsok, az ír függetlenségért fellépők és az unionisták küzdelmének szimbólumává vált, összecsapásaikon ettől kezdve brit, protestáns unionisták játszottak a katolikus ír köztársaságpártiak ellen. A két klub azóta az északír konfliktus szembenálló feleihez kötődik, a Rangers mindig is hitet tett az észak-írországi unionisták mellett, míg a Celtic máig a függetlenségre törekvő ír ellenoldalt képviseli.

A két világháború között a Rangers rendületlenül ragaszkodott a kizárólagosan protestáns karakteréhez, sőt, szigorítottak az előírásokon. A klub alkalmazottai retorziókra számíthattak, ha katolikus személlyel házasodtak össze. Az ulsteri Belfastban több jótékonyági mérkőzést játszott, melyek bevétele az unionista, szélsőségesen antikatólikus Orániai

Rend kasszáját gyarapította. Orániai Vilmosnak az írek elleni 1690. évi boyne-i győzelmét a narancsba öltözött glasgow-i protestánsok minden év július 12-én a városban tett körmenetük részeként a Rangers stadionjában is ünnepelték.²⁵ De a klub egyéb protestáns, katolikusellenes rendezvényekre is szívesen kölcsönadta létesítményeit.

Miközben a skóciai írek politikai aktivitása Írország nagy részének függetlenedése után látványosan csökkent, a Celtic nem így tett: kezdettől erősen kötődött a független ír államhoz, a két világháború között a csapat nyaranta Írországba látogatott, az egyesület ötvenéves jubileumát ünneplő díszvacsorán a szabad ír állam himnuszát mellékeltek az étlaphoz. Ugyanakkor a klub valamit oldott merev játékos-politikáján, nem korlátozta játékosai körét, és nem katolikus labdarúgókat is leigazolt, bár továbbra is főként a skóciai és az írországi ír katolikusok jelentették a fő utánpótlási forrását.²⁶

Ami a két futballcsapat eredményeit illeti, ezt a két évtizedes periódust egyértelműen a Rangers uralta, összesen 14-szer végeztek a bajnokság élén, 1928-ban, negyedszázados bojt után megnyerték a skót kupát is, sőt, ekkor már összejött a klubnak a régóta vágyott duplázás is, amit a 30-as években többször megismételtek.²⁷ A szerényebben teljesítő Celtic nevéhez ebből a korszakból egy speciális rekord kötődik: 1937-ben a klub úgy aratott győzelmet az Aberdeen ellen a skót kupadöntőn, hogy a helyszínen 147 ezren látták a mérkőzést, ez máig európai csúcset.²⁸

(A II. világháború végétől a 80-as évek végéig) A Rangers a II. világháború után sem módosított arculatán, és habár a világ körülötte óriásit változott, a klub a 80-as évek végéig továbbra is Skócia legprotestánsabb futballklubjaként tevékenykedett, Bill Murray szerint egyben erősen antikatolikus és szektás egyesületnek volt tekinthető.²⁹ A klub egészen a század végéig kötődött az északír unionista, oránista eszmékhez és csoportokhoz, illetve az erősen antikatolikus skóciai szabadkőműves körökhöz, vezetői szoros kapcsolatban álltak a Skóciában jelentős szabadkőműves mozgalommal – a részletek homályosak maradtak, titkos volt a szervezet. A szurkolók gyűléseit oránista és szabadkőműves páholyokban rendezték, ulsteri unionista szervezetek javára gyűjtöttek.³⁰

Habár Skócia legtöbb egyesülete szintén protestáns karakterű, ahol a legtöbb tisztségviselő, futballista protestáns volt, de nem kizárólagosan, ehhez a csak a Rangers ragaszkodott. A Rangers ugyan 1976-ban közzétett egy, a valóságot elleplező, szektarianizmust elítélő nyilatkozatot, ám ezt még egyáltalán nem gondoltak komolyan, a szurkolóknak pedig nagyon nem tetszett.³¹ Skóciában jogi értelemben már nem érte hátrányos megkülönböztetés a katolikusokat, de a velük szembeni vallási előítélet tartotta magát. Ezért a skót társadalom jelentős része nem ítélte el a Rangers és szurkolói ideológiáját, hallgatólagosan támogatta verbális hadviselésüket, ha a tettegességet már nem is.

A Rangers továbbra sem igazolt katolikus labdarúgót. A csapat egyik játékosa, 1976-ban a tényeknek megfelelően jelenthette ki egy újságírónak, hogy „ha katolikus lenne, soha nem volna annyira ostoba, hogy elhiggye, valaha is a Rangers játékosa lehetne”.³² Ez a mondat arra is példa, hogy a rivalizálás első évtizedeitől a játékosoknak azonosulniuk kellett a klub antikatolikus irányvonalával. Az Old Firm győztes meccsei után a szurkolókkal együtt énekeltek az írelles dalokat. A játékosoknak még azt sem bocsátották meg, ha katolikus párt választottak maguknak.

Amikor a klub külföldi játékosokat kezdett igazolni, akkor is ügyelt arra, hogy ír vagy katolikus véletlenül se legyen köztük, ír katolikus pedig végképp nem, így főleg protestáns angolszász (dél-afrikai, ausztrál) és skandináv focisták (dánok, svédek, izlandiak) játszottak a klub színeiben.

A világháború utáni első húsz év a Rangers nagy korszaka volt, 1964-ig tízszer végzett a bajnokság élén. A frissen kiírt Liga Kupát (Scottish League Cup) 1947-ben rögtön elnyerte, az 1948/49-es szezonban pedig a skót futballtörténelem első tripláját jegyezte besöpörve a bajnokságot és a két országos kupát is. A csapat a Kupagyőztesek Európai Kupájának első kiírásában, 1961-ben bejutott a döntőbe (első brit csapatként az európai kupák történetében), amit 1967-ben megismételt, de mindkétszer elveszítette a finálét (előbb a Fiorentina, azután a Bayern München ellen).³³ A Celtic ellenben a két évtized alatt mindössze egy bajnoki címet szerzett. Mindenesetre egy nevezetes diadalt elkönnyvelhetett: 1953-ban a II. Erzsébet királynő trónra lépését ünneplő Koronázási Kupát a Celtic nyerte. A kupán a legjobb skót és angol csapatok vettek részt, a döntőben a Hiberniant verte 2-0-ra. Három évvel később a csapat a kiírása után tíz évvel először nyerte meg a ligakupát, a következő évben megismételte a sikert, mégpedig a Rangers-t verte 7-1-re.³⁴ A Celtic játékonysági szerepe ezekben az évtizedekben a gazdasági prosperitás, a kedvező társadalmi folyamatok, az írek középosztályosodása nyomán visszaszorult, de soha nem tűnt el.

A 60-as évek közepétől egy csaknem másfél évtizedes sikerszéria köszöntött be a Celticnél, máig ez volt a csapat történetének legdicőségesebb korszaka, a Rangers csak másodhegedűs szerepet játszott ebben az időszakban, tizenegy évig nem nyert bajnoki aranyat, és négy évig semmilyen trófeát sem gyűjtött be. A Celtic 1964-ben a Kupagyőztesek Kupájában az elődöntőig menetelt, ott azonban 4-3-as összesített vereséget szenvedett a budapesti MTK-tól, mégpedig úgy, hogy az első mérkőzésen a skót csapat hazai pályán sima 3-0-s győzelmet aratott, ám a visszavágón az ellenfél 4-0-s győzelemmel megfordította a párharcot.³⁵ Egy évvel később 11 év szünet után a csapat elnyerte a Skót Kupát, újabb egy év múlva pedig 12 év szünet után szerzett ismét bajnoki címet, valamint másodszor is bejutott a KEK elődöntőjébe, de ott 2-1-es összesítéssel veszített a Liverpool ellen.

1967-ben aztán minden összejött a klubnak, felülhetett Európa képzeletbeli futballtrónjára. Megnyerte ugyanis a Bajnokcsapatok Európa Kupáját, a döntőben 2-1-re győzött a jóval esélyesebb milánói Internazionale ellen, a világ ünnepelte a futball sikerét a catenaccio fölött. A Celtic volt az első brit, illetve nem-latin egyesület, amely megnyerte a BEK-et. A győzelem értékét növeli, hogy a csapat minden játékosa Skóciából származott, sőt, Glasgow 50 km-es körzetében születettek mindannyian, közülük tizen a klub saját nevelésű focistája volt. Csak saját nemzetbeli játékos-garnitúrával rajta kívül egyedül a Steaua Bukarest nyert BEK-et (1986-ban). 1967-ben a csapat minden más trófeát is elhódított: bajnok, skót kupagyőztes, övé lett a ligakupa és a Glasgow Kupa – összesen 5 trófea. Ezzel máig egyedülálló Skóciában, sőt, az FC Barcelona 2008/2009-es hat-trófeás sikeréig a világon.³⁶

1970-ben a Celtic ismét a BEK-döntőig menetelt, az elődöntőben a Leeds United-et odavissza megverte, a glasgowi-i visszavágót 134 ezer néző látta, ami nézőcsúcás az európai kupák történetében. A finálé ezúttal nem sikerült, hosszabbítás után 2-1-re kikapott a holland Feyenoord-tól.³⁷ Két évvel később a BEK elődöntőig jutott a csapat, az Internazionale tizenegyesrúgásokkal bizonyult jobbnak. Újabb két év múlva ismét összejött a BEK elődöntő, de összesítésben 2-0-ra kikapott az Atletico Madridtól. Közben a csapat stabilan uralta a skót pontvadászatot, 1974-ig zsinórban kilenc bajnoki címet szerzett.

A szűk másfél évtized zömében, 1978-ig Jock Stein edző volt a siker kovácsa, 12 éves trénersége alatt a csapat 25 trófeát gyűjtött (10 bajnokság, 8 skót kupa, 6 ligakupa, 1 BEK győzelem). Utóda az 1967-es álomcsapat kapitánya lett, aki rögtön bajnoki címmel nyitott, a versenyfutás az utolsó fordulóban dőlt el, amikor odahaza drámai csatában 4-2-re megverték a városi riválist.³⁸

A Rangers ezzel párhuzamosan sokkal nehezebb időszakot élt meg, a 70-es évek elején pedig rövid idő alatt megjárta a poklot és a mennyországot. 1971-ben döbbenetes tragédia történt a csapat stadionjában Old Firm meccsen. A pályán drámai végjáték zajlott, a 89. percben a Celtic szerzett vezetést, ám a lefújás előtti másodpercekben a hazai csapat egyenlített. A hazai közönség örjögött, tombolt, a keleti lelátó nem bírta a terhelést, leszakadt, 66 ember lelte halálát, 140 fő megsérült. Az áldozatok csaknem fele tizenéves volt, a legfiatalabb egy kilencéves kisfiú volt, aki Liverpoolból érkezett megnézni a meccset.³⁹

Bár a Rangers riválisánál jóval kevesebb sikert aratott ezekben az években, mégis ekkor érte el fennállása legnagyobb diadalát, mégpedig máig egyetlen nemzetközi kupagyőzelmét. A tragédiát követő évben, 1972-ben megnyerte a KEK-et, az elődöntőben a félelmetesen jó, Beckenbauer-féle Bayern Münchent ejtették ki, majd a döntőben 3-2-re győzték le a Dinamo Moszkvát.⁴⁰ A finálé főhőse a két gólt szerző Willie Johnson volt, aki a klub legendás, és egyben az egyik legfurább figurája volt, egyszer öt meccsre eltiltották, mert egy szöglettrúgás előtt a sarokban kikapott egy korsó sört az egyik szurkoló kezéből és beleivott.⁴¹ Az öröm azonban nem lehetett teljes, a mérkőzés után ugyanis botrány tört ki, ittas skót szurkolók lepték el a pályát, a kupát ezért zárt kapuk mögött adták át, és egy évre kitiltották a klubot a nemzetközi kupákból. A kupák történetében a Rangers volt az első csapat, ami emiatt nem védhette meg címét.

A 70-es évek második felében néhány évig a csapat visszaszerezte az irányítást a skót bajnokságban is, 1975-öt követően három szezon alatt kétszer is tripláztak, ők nyerték az utolsó, hagyományos kiírás szerint futó bajnokságot, majd az első, alapos átalakítással beindított új pontvadászatot (ami Premier League elnevezéssel fut azóta is), ettől kezdve a kisebb létszámú mezőnyben minden csapat négyszer méri össze erejét egy bajnoki év alatt. Az új kiírás szerinti első év küzdelmeiben az 1890-es első bajnokságból már csak három csapat maradt meg (a két glasgow-i óriásklubon kívül a Hearts), a többi klub zöme már feloszlott, néhányan alacsonyabb osztályban játszottak.⁴²

A 80-as évek hatalmas botrányral indult, a skót kupa 1980-as döntőjét a Celtic és a Rangers vívta egymással, de nem csak a játékosok csaptak össze a gyepen, hanem a lefújás után a szurkolók is, akik mindkét részről beözönlöttek a pályára, és nem barátkozni szándékoztak, a rengeteg sebesülést okozó durva tömegverekedésnek lovasrendőrök vetettek véget. Ezt követően a 80-as évek során egyik csapat sem dominált, négy aranyat szerzett a Celtic, kettőt a Rangers, négyszer pedig más klub végzett a bajnokság élén (az évtized az Aberdeen és a Dundee United nagy korszaka volt).⁴³ A Celtic-nek a kerek jubileumok sikerültek kiválóan. 1985-ben megnyerte a 100. skót kupát (2-1 a Dundee United ellen), 1988-ban pedig a 100. bajnoki évüket duplázással ünnepelték. Közben megnyertek egy idegtépő bajnokságot, 1986-ban egy gól különbséggel végeztek az élen – kivételesen nem a Rangers, hanem a Heart of Midlothian előtt –, mégpedig az utolsó fordulóban aratott 5-0-s győzelmüknek köszönhetően, és annak, hogy a rivális két gólt kapott a hajrában.⁴⁴

(A Celtic–Rangers szembenállás az ezredfordulón – fokozatos enyhülés. Első az üzlet!)
Az áttörés a Rangers antikatólikus politikájában 1989-ben történt meg – véletlenül éppen a közép- és kelet-európai államszocialista rezsimek összeomlásának évében. A történelmi fordulat Graeme Souness, a Rangers akkori menedzserének nevéhez fűződik, ő akkor úgy látta, hogy klubja a „siker és a vallási fanatizmus” közötti választáson áll, és abban hitt, hogy a szektás elkülönülés hamarosan véget ér. A menedzser kezdeményezésére a klub új tulajdonosa és egyben elnöke⁴⁵, engedélyezte egy olyan katolikus játékos szerződtetését, aki korábban az ősi riválisnál játszott, ezzel látványosan jelezte, hogy szakítani kíván a

(szinte) kizárólagosan protestáns csapat-összeállítással. Maurice Johnston lett az első olyan sztárfutballista a csapatban, aki korábban a Celticben is megfordult. Előtte is futballozott néhány katolikus a Rangersben, de ők titkolták vallási hovatartozásukat, és többnyire nem az ősellenségtől jöttek, vagy nem voltak kulcsjátékosok. A száz év alatt mindössze tucatnyi játékos fordult meg mindkét csapatban, de nem tartoztak a meghatározó, emblematicus figurák közé. Annak a csapatnak a szurkolótáborára, ahonnan eligazoltak, kivétel nélkül áruháznak tartotta őket.⁴⁶ Ebben az értelemben Mo Johnston is határesetnek számított, mivel közismerten nem volt hívő katolikus, édesapja pedig Rangers szurkoló volt (érdekes módon a csapatnak mindig volt egy csöppnyi katolikus szurkolótábor is).

Mo átigazolásának hírére hatalmas botrány tört ki. A protestáns szurkolók Skócia és Észak-Írország-szerre felháborodással fogadták a katolikus csatár leigazolását, szemükben ez istenkáromlással, a klub hagyományainak az elárulásával ért fel. Tüntettek a stadion előtt, elégették csapatzászlóikat, a csapat menedzserének a képét, „koszorúkkal gyászolták a klub protestáns identitásának halálát”.⁴⁷ Ulsterben a szurkolói klubok bojkottálták a csapat meccseit, a Rangers termékeit.

A Celtic tábornak sem tetszettek a történetek, áruháznak, renegátnak bélyegezték, bosszúval fenyegették a játékos: „A kollaboránsok sem tudnak térdkalács nélkül játszani” – hirdette például egy utcai falfirka. A rendőrség lekapcsolt néhány Celtic szurkolót, akik állítólag merényletre készültek a labdarúgó ellen. A szurkolók felháborodását csak fokozta, hogy Mo Johnston az átigazolása előtt nem sokkal kinyilvánította, hogy a Celtic az egyetlen klub, ahol játszani akar.

A biztonság kedvéért a játékos elköltöztették Londonba, onnan járt edzésre és meccsre bérelt különrepülővel, később Edinburgh környékén kapott házat. A támadóval egyébként jól járt a Rangers, 1989 és 1991 között száz bajnoki meccsen játszott, és összesen 46 gólt szerzett. A kedélyek vele kapcsolatban még évekkel később sem csillapodtak le, nem volt esélye a békés életre Skóciában, ezért Johnston a 90-es évek közepén elhagyta az országot. Souness már korábban bedobta a törülközőt, a Rangers szektás szurkolói kiutálták, 1991-ben keserűen távozott a klubtól, kijelentve, hogy „a fanatizmus mindig jelen lesz az Ibroxban”.⁴⁸

Hiába a rajongók szélsőséges érzelmi reakciója, már nem volt visszaút, a váltást a gazdasági logika, a futballvilág globalizálódása, szórakoztatóiparrá válása, a benne rejlő hatalmas üzleti lehetőség kényszerítette ki. A protestáns játékosokhoz ragaszkodás beszűkítette a klub lehetőségeit, hiszen kizárta az esélyét, hogy a Rangers például az ír-skót konfliktust még csak hírből sem ismerő, ám futballozni annál inkább tudó dél-európai vagy latin-amerikai játékosokkal erősítsen.

Az egy szem katolikus fecske néhány évig még nem csinált nyarat, a Rangers katolikus-ellenes karaktere az évszázad végéig nem változott, ám a klub végül fokozatosan szakított korábbi politikájával, és az igazi áttörés, a váltás az ezredforduló táján félig-meddig bekövetkezett, végérvényesen győzött az ún. Souness-forradalom.⁴⁹ Ma már vallási hovatartozásra való tekintet nélkül bárkit leigazol, a csapat színeiben az elmúlt évtizedben csaknem annyi katolikus játékos futballozott, mint a Celtic-ben (pl. német, svéd, portugál, holland, argentin nemzetiségűek), sőt, az olasz Lorenzo Amoroso még csapatkapitány is lett, nekik igazán pikáns lehetett hallgatni saját szurkolótáboruk katolikusellenes dalait. Az mindenestre továbbra is rendkívül ritka, hogy az ősellenségtől igazolnának játékos.⁵⁰

A két klub tehát az utóbbi két évtizedben próbál túllépni a vallási, etnikai alapú ellentéteken, és profi, nemzetközi szinten is jegyzett egyesületté, egyben profitorientált gazdasági vállalkozássá igyekeznek alakulni, a két csapat egyre több nem brit/ír játékosat igazol, vallási hovatartozásra való tekintet nélkül.

A kluboknak viszont gazdasági okokból érdekükben áll, hogy fenntartsák az „ősi” rivalizálást, mert amíg a két csapat meccsei teltházások, amíg Nagy-Britanniában, Írországban és a világ más pontjain tömegek követik nyomon a két csapat versengését, addig megy a régi bolt, vagyis az Old Firm. Hiszen nyilvánvaló, hogy mint minden más nagy hagyományú sportesemény, így a glasgow-i örökrangadó is most már elsősorban üzlet.

(90-es évek: még mindig futballháború) A két csapat szurkolótáborra úgy látta a két csapat viszonyát, mintha helyettük is harcolnának egy játéknak álcázott, de valójában véresen komoly csatában, ahol a jó és a rossz csap össze egymással. A meccset körbevette a háborús légkör, és annak allegóriái, tapintható a gyűlölet a szurkolótáborok között, brutális, durva szövegű transzparenszekkel, rigmusokkal (pl. halállal fenyegetőzve) gyalázták egymást, vallás ihlette harci dalokat énekeltek, mindkét fél egyfajta dzsihadként élte meg a szembenállást.⁵¹

A szurkolási formák is jól mutatják azt, hogy a két glasgow-i klub rivalizálása az ulsteri, az ír–brit, a katolikus–protestáns ellentétet fejezi ki, a drukkerék skót mivoltukat az Old Firm kapcsán egyáltalán nem hangsúlyozták. A Celtic tábor ír nemzeti jelképeket, az ellenoldal pedig a brit, unionista szimbólumokat vonultatott fel.

A zöld-fehér színben pompázó, hatalmas ír állami lobogókkal felvértezett Celtic-tábor az Ír Köztársaságot, IRA-t dicsőítő, az ulsteri unionistákat, az antikatolikus Orániai Rendet, a szabadkőműveseket és a királynőt pocskondiázó dalokat (pl. Soldier’s Song), rigmusokat énekeltek. Az egyik jellegzetes szurkolói rigmusuk: „Üsd-vágd az oránista-szabadkőműves fattyakat! (Get stuck intae them Orange-Masonic bastards!)”⁵² A Celtic szurkolók beceneve a Tims, egy, a 20-as években működő glasgowi katolikus utcai bandáról nevezték el őket, a név a skót városba települő ír bevándorlókat szimbolizálja. A zöld-fehér csíkos mezbe öltözött kemény magnak pedig Jungle (Dzsungel) az elnevezése. A Celtic Park környékén évtizedekig az IRA számára gyűjtöttek, sok fiatal szurkoló IRA karszalagot viselt. Sokáig magán a pályán is az ír nemzeti lobogó lengett.

A Rangers tábor egy része az ősi rivális elleni mérközéseken brit nemzeti színekbe öltözött, a kék-piros-fehér összeállításból a királpártiságra utaló kék a hangsúlyos, rengeteg brit lobogóval (Union Flag) szerelkeztek fel, általában elénekeltek a Rule Britannia-t. Szurkolóik másik része narancssárgába öltözött, ezzel emlékeztették az ellentábort Orániai Vilmos győzelmére, amivel a katolikus monarchia véget ért. A Rangers-hívek a mai napig kultikus személyként tisztelik Orániai Vilmost, vagy ahogy ők nevezik: „Billy királyt”, a katolikusok legyőzőjét, ő a szurkolók legközkedveltebb jelképe, az egyik szurkolócsoport órá utalva vette fel a Billy Boys nevet. A klub hivatalos színeiben is fellelhető a narancssárga a brit birodalmat jelképező kék és fehér mellett.⁵³ A Rangers hívei rigmusaikban a katolikusokat, a pápát és az IRA-t gyalázták, szerintük a briteknek kellene uralni az Ír szigetek egészét és az íreket (az egyik nótában többek között a „térdig gázolunk a katolikus vérben” sor szerepel), a Celticet terrorista társaságnak tekintették, amely támogatja az IRA-t. Az észak-írországi protestáns, unionista félkatonai szervezeteket dicsőítő dalokat is énekeltek (pl. Derry’s Wall), továbbá éltették a glasgow-i ír katolikusok ellen az 1920-as években verekedéseket provokáló, atrocitásokat elkövető protestáns bandát, a rasszista „Billy Boys” csoportosulást is.⁵⁴

A rivalizálás számtalan tragédiát okozott az elmúlt évszázadban. Skóciában már sokan elvesztették az állásukat, mert rossz csapatnak szurkoltak, a szurkolótáborok között állandó a gyűlölködés, rendszeresek az erőszakos atrocitások, rengeteg a verekedés. Egy Rangers–Celtic meccs hétvégéjén a város sürgősségi osztályán a betegek száma a kilenceszeresére nő. Az Old Firm biztosítására csaknem Glasgow egész rendőrsége kivonul.

A meccs napján a stadionon kívül gyakoriak a halálos áldozattal járó incidensek is a két szurkolótábor között, nem elsősorban a huligánok összecsapásairól van azonban szó, egy-egy rossz helyre tévedt, csapata mezében pompázó magányos szurkolót kapnak el az ellentábor vérgőzös hívei, elég, ha az illető a másik csapat mezét viseli, és máris nekiesnek, agyonverik, megkéselelik. A 90-es években hét év alatt 8 halálos áldozatot szedett az Old Firm.

1995-ben egy 16 éves Celtic-szurkolót ölt meg egy Rangers-fan egy buszmegállóban, a támadás oka a Celtic-mez volt, az áldozat ráadásul nem is volt katolikus. Az elítélt gyilkos a börtönben mégis politikai elítélt státust igényelt magának. Négy évvel később három Celtic szurkolót is leszúrtak, illetve agyonverték, közülük az egyikük ismét egy 16 éves fiú volt, akít a szülei féltettek, ezért nem is járt Old Firm meccsre, a házuk közelében kapta el két Rangers-szurkoló, mert kedvenc csapata mezét viselte. A másik két szurkoló ír kocsmában nézte meg a találkozózt, és amikor onnan eltávoztak, az utcán az egyiket nyílpuskával mellkason lőtték, a másikat leszúrták, utóbbi belehalt a sérüléseibe. De nemcsak helyben szed áldozatot az Old Firm: a 2000-es évek elején egy Celtic mezt viselő fiatalembert Észak-Írorszában, Belfast városában az Ulster Freedom Fighters nevű paramilitáris unionista szervezet tagjai ölték meg.⁵⁵

A rendőrség futball-huliganizmusként értékelte a történeteket, pedig ez a fajta erőszak a kérdés kutatója szerint azon messze túlmutat. Semmi személyes motívum, nézeteltérés nem állt az esetek mögött. Az áldozatoknak nem is önmagában a Celtic-drukkerség volt a bűnük, hanem csapatuk mezét viselve az agresszorok azonnal írként és katolikusként azonosították őket, ezáltal vált láthatóvá az ellenoldal által gyűlölt identitásuk. Az esetek voltaképpen protestánsok szélsőséges szektarianizmusának következményei, a futball a fanatikus szurkolóknál legfeljebb segít áttörni a civilizációs mázt, és szabadon engedni az egyébként lefojtott katolikus- és ír gyűlöletet.

A Celtic hivatalosan nem foglalt állást szurkolói meggyilkolása kapcsán, nyilvánosan nem ítélte el a Rangers szurkolóit vagy a másik klubot, a bűnbakkeresés helyett megoldást keresett a bajra, valamint a saját háza táján kezdett el söprögetni. Ugyanezt tette a Rangers is. A skót parlamenttel, az egyházakkal és civil szervezetekkel összefogva a két klub végre fellépett a saját szélsőségeik, a szektás huligánok ellen. Azóta próbálják a meccseikről kitiltani a szektás, sértő dalokat (a Rangers például a Billy Boys című híres-hírhedt dalt), a provokatív zászlókat, transzparenseket, a bajt okozó szurkolókat, s a békés szurkolást propagáló szurkolói csoportok alakításánál bábáskodtak (Bhoys Against Bigotry – Celtic, Pride Over Prejudice – Rangers).

A Celtic 1996-ban indította el rasszizmus-ellenes, a vallási bigottság elleni kampányát (Youth Against Bigotry). Ez volt Skóciában az első ilyen kampánysorozat, amelyet egy futballklub kezdeményezett. Az egyesület kiadott egy állásfoglalást a társadalmi küldetéséről (Social Mission Statement), amelyben többek között az szerepel, hogy a klub célja az ír katolikusok skóciai hátrányos megkülönböztetése, és a velük szembeni előítéletek elleni fellépés (valamint szerepet és felelősséget vállal a helyi szociális társadalmi intézmények támogatásában).⁵⁶ A Celtic azóta elhatárolódik a szektáriánus és bigott elemektől, keményen fellép saját szurkolótáborának radikálisaival szemben is, akik erőszakra felbujtó dalokat énekelnek, illetve nyíltan kinyilvánítják az északír szélsőséges politika, terrorcselekmények melletti szimpátiájukat.⁵⁷ A csapat honlapján ma már külön oldalon olvashatunk az elfogadhatatlan szurkolói magatartásról (Unacceptable Conduct), a rendbontó és erőszakos viselkedést nevezik így. A klub hosszan részletezi, mi az, ami nem megengedett, külön kiemeli a vallási hovatartozás motiválta esetet. Önmeghatározása szerint a Celtic

olyan profitalapon működő, politikailag semleges futball egyesület, amely a nép, vagyis nemre, korra, vallásra, fajra tekintet nélkül mindenki klubja kíván lenni, akik a futballt egészséges szórakozásnak és társadalmi integrációs aktornak tartják. („The Club always has been and always will simply aim to be the team of the people.”)⁵⁸

(*A fanatizmus mozgatórugói*) Franklin Foer szerint a klubok valójában ma is „tovább tüzelik a gyűlölködést, mert tudják, hogy jót tesz az üzletnek”.⁵⁹ Kiváltképpen a Rangers az, amely közvetlenül túl sok mindent nem tesz a vallási fanatizmus csökkentéséért, változatlanul árul például narancsszínű mezeket.

A két klub vezetői között mindig is akadt olyan, aki maga is szította a feszültséget. A legutolsó a sorban az ügyvéd Donald Findley a 90-es években volt a Rangers elnökhelyettese, és sajátos stílusban provokálta az ellentábort, a Celtic otthonában vívott meccseiken például a díspáholyban mindig látványosan ünnepelte csapata szerzett góljait.⁶⁰ 1999 tavaszán kénytelen volt kilépni a klub vezetőségéből. A Celtic elleni győzelmet ünnepeve a csapat játékosainak társaságában nyilvános helyen az ellenfelet pocskondiázó, durván katolikusellenes Rangers-dalokat énekelt, de pechjére valaki videóra vette és nyilvánosságra hozta az esetet. Aznap este több Celtic-szurkolót is brutális támadás ért a Rangers hívei részéről, a társadalmi felháborodás nyomán a csapatvezető viselkedése is súlyosabb megítélés alá esett, országos méretű botrány és vita kerekedett belőle.⁶¹

Findley néhány hónapig megbélyegzett ember lett, a sajtó a nemzet szégyenfoltjának nevezte, le kellett mondania. Ez önmagában helyénvaló is lenne, hiszen végre következménye lett egy visszatetsző viselkedésnek, a gond ott kezdődik, hogy voltaképpen bűnbakot kreáltak belőle, miközben egy olyan társadalmi szimptomát tükrözött vissza, amivel azonban senki sem volt hajlandó foglalkozni, egyszerűbb volt őt deviánsként kezelni. A sportvezető ugyanis nem tett semmi olyat, ami ne lett volna a skót futballszurkolók körében általános magatartásforma, elítélése egyben társadalmi önvizsgálatot igényelt volna, ami nem történt meg. A protestánsok zöme a lelke mélyén nem ítélte el az ügyvédet, a dalokat egy ártalmatlan hagyomány részeinek tekintik – érdekes módon a Celtic tábora, vezetősége sem ítélte el cselekedetét. Mondhatnánk, hogy mindkét fél csak a skót focifolklór követendő és szerves tradíciójának tartja számon az ilyen megnyilvánulásokat.⁶²

A két tábor közötti szembenállás tehát még mindig rendkívül erős maradt. A két klub iránti fanatizmus alig csökkent, és még csak nem is korlátozódik a tudatlan, műveletlen, könnyen befolyásolható, hergelhető emberekre, a két csapat szurkolóinak a zöme komoly történelmi ismeretekkel rendelkezik, legalábbis ami a brit és az ír történelmet, annak vallási vonatkozásait illeti, de mindkét oldal rendkívül elfogultan szelektálja, értelmezi a történelmi tényeket, folyamatokat. A fociklubok iránti rajongás kvázi valláspótlékként szolgál, masszív keretet ad az életnek, közösségbe integrál, célokkal, értékekkel szolgál, s egyszerűen kijelöli azokat, kik az életben a jók és a rosszak.

A fanatizmust korábban talán igen, de a század végén már nem magyarázták Glasgow társadalmi, gazdasági viszonyai sem, a város évtizedek óta prosperált, nagy volt a jólét, csekély arányú volt a munkanélküliség, nem léteztek olyan feszültségek, amelyeket valahol le kellett volna vezetni – a futball világa erre kétségtelenül alkalmas terep.

A fanatizmus mozgatórugói idővel némileg átalakultak, a Rangers szurkolótáborának zöme szekularizált gondolkodású, nem kötődnek szorosan a protestantizmushoz, inkább az a közös bennük, hogy a brit egység és a monarchia hívei, unionisták, írellenesek,

Észak-Írország kiválásának ellenzői. A Celtic táborában is megjelent a szekularizáció, de itt jóval erősebb a vallási kötődés, és továbbra is az Ulsterrel kiegészült, egységes, önálló ír állam hívei, a klub ma is számon tartja ír és katolikus gyökereit, büszkén hangsúlyozza ír eredetét, a független Írországhoz kötődése máig folyamatos és erős. A két tábor vallási alapú elkülönülésének szívósságára utal, hogy egy 2003-ban végzett felmérés szerint a Celtic szurkolóinak háromnegyede vallotta magát katolikusnak, és csak 4% volt protestáns, míg a többi a szekuláris identitást jelölte meg. A Rangers táborban kétharmados volt a protestánsok aránya és mindössze 5% a katolikus, a maradék szekuláris.

(Botrányok – bírói részrehajlás) Az Old Firm története bővelkedik nevezetes mérkőzésekben, amelyek közül sokat botrány is övezett, és így van manapság is, amikor az indulatok a korábbihoz képest valamelyest mérséklődtek.

A számos hírhedt meccs közül kiemeltem az 1999. májusi derbit a Celtic otthonában. A tét nem volt csekély, ha a Rangers nyer, megvédi bajnoki címét, ehhez mérten az átlagosnál is felfokozottabb hangulatban zajlott le a találkozó. Ennek megfelelően már az első félidő eredményezett egy páros kiállítást: a Celtic norvég jobbhátvédje és a Rangers színes bőru angol szélsője mehetett zuhanyozni. A szünet előtt 1-0-s vendégvezetésnél a Celtic francia balhátvédjét is kiállította Hugh Dallas játékvezető, ezért a közönség soraiból valaki egy pénzérmével fejbe dobta. A második játékrészben befújt egy vitatott büntetőt is a vendégeknek, amiért négy hazai szurkoló befutott a pályára, a „spori” a mérkőzés után csak rendőri kísérettel tudta elhagyni a stadiont.⁶³

A meccsen történtek két szempontból is általános megfigyeléseket igazoltak. Egyrészt érdekes, ámde voltaképpen érthető, hogy mindegyik kiállított játékos külföldi volt: az Old Firm összecsapásain a skótok ma már jobban fegyelmezik magukat, mint a külföldiek, mivel jobban tudatában vannak, hogy milyen indulatokat válthat ki a stadionban és a városban, ha a pályán konfliktus alakul ki. Az Egyesült Királyságon túlról érkező idegenlégiósok érkezése előtt a skótok sem fogták vissza magukat, bár akkor is sok esetben angolokkal zördültek össze: 1987-ben például három angol (Rangers) és egy skót játékos (Celtic) között tört ki balhé a meccsen, hármójukat kiállították, és mind a négyen bíróság elé kerültek.

Másfelől a Celtic szurkolói szerint nem volt véletlen a bíró ténykedése, Dallast „Mason is black” néven emlegetik, összeesküvés-elméletük szerint együttműködik a skót protestánsokkal, és ezért fúj mindig a Rangers csapatának. A játékvezetés örökzöld témája a rangadóknak – természetesen nem csak itt, hanem világszerte. Mindenesetre a bírói részrehajlásról a világon legmélyebben talán a Celtic szurkolói vannak meggyőződve. Hitük szerint a túlnyomó részben protestáns („orániai”) skót bírói kar nagy része száz éve folyamatosan elfogult a Celtic rovására. Erről a skóciai katolikus lapok folyamatosan cikkeznek. Egy jezsuita pap megvizsgálta a 20. század első felének örökrangadóiról szóló meccstudósításokat, és ez alapján megalapozottnak találta, hogy az Old Firm összecsapásain a játékvezetők a Rangers javára fújnak. Számításai szerint a Celtic 16, míg a Rangers csupán négy meg nem adott gólt ért el, miközben kettő, illetve nyolc tizenegyeszt rúghattak.⁶⁴ Van néhány további „bizonyíték”, amire a Celtic hívei hivatkoznak szoktak. Az egyik Rangers-játékos visszaemlékezéseiben megemlíti egy olyan bírót, aki a Rangers győzelmeit szolgáló hamis ítéleteivel dicsekedett. Emlegetik azt az 1996-ban történt esetet, amikor a játékvezető egy Celtic játékost kezdés előtt kizárt a mérkőzésről, mert a pályára lépve keresztet vetett, amit ő szándékos provokációnak értékelt.⁶⁵

A skót protestáns média ennek kapcsán csak „Celtic-paranoiáról” beszél, szerintük az egész csak kitaláció, áldozat-elmélet. Kétségtelen, hogy a felhozott esetek többnyire régen, évtizedekkel ezelőtt történtek, nehéz bármit is bizonyítani.

(*A párharc a futballpályán*) A század végére Glasgow futballinfrastruktúrája olyan megújuláson, modernizáción ment keresztül, hogy a korábbi évtizedekhez képest még inkább elmondható, hogy a város a világ egyik legjelentősebb futballközpontja. Három olyan korszerű stadionja van, amelyek nagyobbak 50 ezer fő befogadóképességnél, ebből kettő a legjobb minősítéssel is rendelkezik – az átépítések előtt, az állóhelyeket még engedélyező korszakban százezer főnél is több néző fért el a lelátóikon. Hasonló nivójú létesítményekkel csak nagyon kevés város büszkélkedhet a világon. A háttérfeltételek tehát a hagyományosan magas színhez képest is még inkább adottak⁶⁶

1988/89-től magasan a riválisa fölé növe páratlan sikersorozatba kezdett a Rangers. 1997-ig egymás után kilenc bajnoki címet szereztek, amivel beállították a Celtic addigi rekordját.⁶⁷ 1988-ban nyitányként a párharc történetének egyik legnagyobb arányú vereségét mérte a katolikus riválisra (5-1), 1992/93-ban a különböző kiírásokban egymás után 44 tétmérkőzésen keresztül nem talált legyőzőre (beleértve a bajnoki, a kupa- és a nemzetközi meccseket), és eljutott a Bajnokok Ligája csoportköréig.⁶⁸

A 90-es évek a Celtic-nél nem a sikerekről, hanem a klub körüli változásokról szóltak. 1991-ben véget ért egy évszázados tradíció, amikor Liam Brady lett az új edző, eddig csak olyan tréner volt a csapatnak, aki korábban a klub játékosa volt. Három évvel később egy kivándorolt üzletember, Fergus McCann vette át a gazdasági gondokkal küzdő klub tulajdonlását, és a brit futballklubok történetének legsikeresebb részvénykibocsátásával helyreállította a klub anyagi bázisát. Ezzel párhuzamosan az igazgatótanácsból kikerült számos olyan tag, akik között sokan családi, generációs alapon töltötték be a tisztséget – véget ért az a hagyomány, hogy a vezetőséget néhány elkötelezett család adja. 1997-ben holland edző érkezett a csapathoz, méghozzá az a Wim Jansen, aki 1970-ben a Celtic-vel BEK-győztes Feyenoord játékosa volt.⁶⁹

A 90-es évek második felében hosszú eredménytelenség után megjötték a Celtic sikerei is, hat év böjtölés után 1995-ben megszerezték a 30. skót kupagyőzelmüket, két évvel később ligakupagyőzelem következett (15 év szünet után), és 1998-ban tíz év után ismét bajnoki címet ünnepelhettek, a Rangers így nem tudta megdönteni a zsinórban elért bajnoki elsőségek Celtic-es csúcsát. A rákövetkező évben a protestáns klub visszavágott, története első külföldi (egyébiránt protestáns holland) edzőjének a vezetésével tripláztak, vagyis a bajnokság mellett megnyerték a skót kupát és a ligakupát is.⁷⁰

A 21. század nyitó évtizedében a rivalizálásban ismét a Celtic felé billent a mérleg nyelve, újabb nagy korszak következett a csapat életében, az első években a svéd csatár, Henrik Larsson vezérletével, aki a klub történetének egyik legnagyobb ikonja lett. 2000/2001-ben kupameccsen és bajnokin is legyőzték az ősi riválist, begyűjtötték a liga kupát, a skót kupát és a bajnoki címet is, három évvel később szintén a bajnokság élén végeztek. Larsson bemutatkozása egyébként rendkívül balszerencsésen sikerült, első meccsen gólpasszt adott az ellenfélnek, ezzel ki is kaptak, második fellépésén öngólt lőtt egy BEK meccsen. Aztán beindult a szekér: 2001-ben 35 bajnoki góljával Európa legeredményesebb csatára lett, összesen 53 gólt ért el a szezonban.⁷¹

2003 és 2005 nyarán is drámai végkifejletet hozott a bajnoki évszárás. Előbb a skót foci történetének egyik legizgalmasabb véghajrája után mindössze egy gól különbséggel végzett az élén a Rangers, az utolsó fordulóban ugyan a Celtic 4-0-ra győzött, de

ez nem volt elég, mivel a rivális 6-1-re diadalmaskodott. Két évvel később is az utolsó fordulóban bukta el a Celtic a bajnokságot, a Motherwell otthonában kaptak ki úgy, hogy három perccel a vége előtt még vezettek, a Rangers ellenben hozta az utolsó fordulót, és bajnok lett.⁷² A Celtic-et egy nagy nemzetközi menetelés kárpótolta, aminek a végére azonban nem sikerült feltenni a koronát: 2003-ban a csapat bejutott az UEFA-kupa döntőjébe, ám ott 3-2-re veszített az FC Porto ellen. 80 ezer szurkoló utazott el Skóciából a sevillei döntőre, ez rekord, ennyi drukker soha nem kísért el egy csapatot külföldi meccsére, abban az évben a szurkolótábor UEFA és FIFA elismeréseket kapott a lelkes és egyben sportszerű szurkolásért.

A Celtic 2005–2008 között a skót Gordon Strachan edző vezetésével zsinórban három skót bajnoki címet és két kupagyőzelmet ért el.⁷³ A Bajnokok Ligájában kétszer is továbbjutottak a csoportkörből, a legjobb 16 között estek ki két elitklub, az AC Milan, illetve az FC Barcelona ellen, ugyanez a bravúr ezekben az években a Rangersnek is sikerült egy ízben (a Villareal állította meg). Mindkét csapatról elmondható, hogy általában a nemzetközi kupákban otthon nyer, míg idegenben kikap, a két glasgow-i stadion két igazi oroszlánbarlang.

A 2000-es évek végétől megint fordult a kocka, azóta a Rangers az úr. A csapat a 2007/08-as kiírásban bejutott az UEFA-kupa döntőjébe, ahol azonban az oroszországi Zenit jobbnak bizonyult nála. A rákövetkező évben megnyerte a bajnokságot, 2009–2010-ben pedig úgy lett bajnok, hogy a szokásos lebonyolítási rend szerinti négy párharcból hármát megnyert, csak az utolsó, már tét nélküli meccsen tudott győzni a Celtic, és sok ponttal lemaradva végzett a második helyen. A legutóbbi évben az utolsó fordulóig nyílt maradt a bajnokság, végül a Rangers lett ismét a befutó, immár zsinórban harmadszor, míg a Celtic legalább a skót kupát begyűjtötte.⁷⁴

Összeségében egyetlen másik országban sem uralta-uralja két csapat így a bajnokságot, mint Skóciában, ketten együtt 1890 és 2011 között 115 bajnokságból 96-ot nyertek, és 68-szor hódították el a kupát. Nem csoda, hogy a skót futball vezetői igencsak vonakodnak, ha szóba kerül, hogy a két csapat csatlakozzon az angol bajnoksághoz. Glasgow protestáns csapata vezeti a skót örökkrangsort, máig bezárólag 54-szer végzett az élen (ez világszűcs, továbbá 33-szoros skót kupagyőztes, 27-szer nyerte meg a ligakupát) ennél többet a világon még egyetlen csapat sem nyert, míg a Celtic 42-szer szerzett bajnoki címet, 35-ször a skót kupát és 14-szer a ligakupát. A skót élvonal történetében csak 14 olyan idény volt, amikor a Rangers nem tudott a dobogóra kerülni, az elmúlt 15 évben mindössze csak egyszer fordult elő, hogy a tizenkét csapatos bajnokság (Scottish Premier League, SPL) első két helyén ne a Rangers és a Celtic végezzen – előbbi 2006-ban szégyenszemre csak bajnoki bronzérmes lett (korábban 1988-ban történt ilyen utoljára).⁷⁵

A két csapat egymással szembeni összesített mérlegét tekintve is a Rangers a sikesebb. 1888 óta 2011 nyaráig a bajnoki, a kupa- és a ligakupameccseket tekintve 394-szer találkozott egymással a két csapat, 157-szer a protestánsok győztek, míg a katolikusok „csak” 142-szer, a döntetlenek száma pedig 95, mindkét csapat több mint 500 gólt szerzett egymás ellen.⁷⁶ A legtöbb néző Old Firm-ön 133 ezer fő volt, mégpedig az 1969-es skót kupadöntőn, a két csapat tartja a legtöbb néző rekordját egy brit bajnokin, 1939. január elején csaknem 119 ezer néző látta a derbit.⁷⁷

(A skót devolúció és az északír békefolyamat hatásai) A század legvégén két további jelentős esemény megváltoztatta, először elvben, majd a gyakorlatban is csökkentette a két klub szembenállásának intenzitását, mégpedig az 1997-ben elindult skót devolúció,

valamint északír békefolyamat, amely 1998-ban a Nagypénteki Megállapodásban elvileg történelmi nyugvóponttra jutott. Mindkét esemény csak lassan, fokozatosan fejtette ki a hatását a skót és az északír társadalomra, és ezzel összefüggésben a két glasgow-i klubra.

Észak-Írországban a kedélyek még sokáig nem csillapodtak, a kölcsönös bizalmatlanság légkörében a két fél között nem jött létre az együttműködés, konfliktusaik mindennaposak maradtak, bár az erőszakos incidensek száma mérséklődött, ám a terület még évekig közvetlen londoni irányítás alatt maradt, és a brit hadsereg sem távozott. Körülbelül egy évtized kellett, míg a békemegállapodásban megalkotott modellnek megfelelően valóban működni kezdett az ulsteri brit protestánsok és ír katolikusok közös kormányzáson alapuló békés együttélése.⁷⁸ A két közösség viszonya fokozatosan pacifikálódik, normalizálódik, a radikális-szélsőséges csoportok, nézetek visszaszorultak, a demilitarizálási folyamat a végére ért, az IRA befejezte tevékenységét, a brit haderő elhagyta az északír területeket, Észak-Írország belső önrendelkezése a konszociációs demokrácia alapvetései alapján megvalósult.

A skót devolúció sem azonnal érezte hatását a két klub viszonyában. Skócia népessége 1999-ben választotta meg saját parlamentjét, amelynek nyomán felállt a skót kormány, a belső önrendelkezés széles hatáskörökkel megvalósult. A skót társadalomban azóta fokozatosan erősödik a külső önrendelkezés, vagyis a Nagy-Britanniából kilépés, az önállóság vágya. A hosszú távon Skócia függetlenségét célul kitűző Skót Nemzeti Párt (SNP) egyre nagyobb szerepet játszott a skót politikai életben, mígnem 2011-ben akkora többséggel nyerte meg a skót választásokat, hogy egyedül alakíthatott kormányt. A párt deklarálta, hogy a kormányzati ciklus végéig Skócia függetlenségének kérdésében népszavazást kíván kiírni.

E két tényező a 21. század első évtizedének a végére fejtette ki konfliktus-csillapító jótékony hatását a Celtic és Rangers közötti ellentétekre. Nem állnak rendelkezésre felmérések arról, hogy a Rangers táborában milyen arányt képviselnek a független Skócia hívei, de ha a lakossági átlaggal számolunk, akkor is immár a klub szurkolóinak mintegy fele az önálló skót állam támogatója. Értelemszerű, hogy az Angliáról leválást szorgalmazza egyidejűleg egyre nehezebb radikális unionista nézeteket vallani Ulster vonatkozásában. Az ellentmondás már feloldhatatlan, hogyan ítélnék el az északír katolikusok függetlenségi vágyait, amikor maguk is erre törekednek? Ráadásul az északír békefolyamat révén érése is értelemszerűen elvette a konfliktus életét, ha Ulsterben a két közösség elásta a csatabárdot, akkor a glasgow-i szurkolók miért esnének a korábbiakhoz hasonló intenzitással egymás torkának? Bár a Celtic részéről azt hozzátehetjük, hogy bár a klub hivatalos szinten elhatárolódik az ír nacionalizmustól, valójában máig híve az ír sziget egészét magában foglaló független ír államiságnak, ami a békefolyamat nyomán, hosszú távon akár békés úton is bekövetkezhet.

Manapság, amikor többek között algériai, bosnyák, amerikai, guineai, ausztrál, görög és japán labdarúgók lépnek pályára a két csapat szerelésében, amikor a skót függetlenség van napirenden, és kibontakozott az északír békefolyamat, már közel sem ugyanazt jelenti az Old Firm, mint korábban. Ma már nem elsősorban a felek vallási meggyőződése miatt számítanak rangadónak a Rangers–Celtic meccsek, hanem az üzleti megfontolások mellett a hagyományok tisztelete, a történelem folytonosságához való ragaszkodás és a két csapat mindenkori jó szereplése miatt. A két skóciai klub népszerűsége jottányit sem csökkent.

Bár korábbi önmagához képest valamelyest csillapodott a két klub versenyfutásának

a hőfoka, de az általa kiváltott érzelmek intenzitása, a szurkolók hevessége szempontjából a világ többi nevezetes rivalizálásához képest az Old Firm még mindig különlegesnek számít.

(Az északír kérdés és az ír-északír futball – Miért nem az észak-írországi focit sújtja ez az ellentét?) A labdarúgás hőskorában Ulster területén is egyre-másra létesültek labdarúgó egyesületek, természetesen a katolikusok, illetve a protestánsok külön klubokat hoztak létre. Katolikus oldalon a Belfast Celtic egyesület volt a leghíresebb, helyi protestáns riválisa a Linfield volt. Ez utóbbit 1886-ban munkások alapították, és gyorsan nagy népszerűsége tett szert.⁷⁹ Ulster más településein is működtek klubok.

A protestáns uralom alatt álló tartományban azonban a katolikus klubok helyzete instabil volt, játékosaik és szurkolóik nem érezhették magukat biztonságban, hiszen a kizárólag protestánsokból álló rendőrségtől sok jóra, elfogulatlan rendteremtésre, rendbiztosításra nem számíhattak. 1948-ban a két belfasti csapat találkozásán a Linfield szurkolói meccs közben berohantak a pályára és megverték a belfasti Celtic játékosait, a jelen lévő protestáns rendőrség a kisujját sem mozdította. A nyomást nem lehetett tovább bírni, a belfasti katolikus csapat egy évvel később a megszűnés mellett döntött, és példáját Ulster legtöbb katolikus klubja is követte.⁸⁰

A vallási-nemzeti konfliktus ettől kezdve többé-kevésbé elkerülte az ulsteri futballpályákat. A futball katolikus szerelmesei a legközelebbi, protestánsokkal küzdő nagy csapat, a skóciai Celtic szurkolói lettek. Észak-Írországból csaknem félmillió ír katolikus lakosnak nem maradt és máig sincs igazán saját helyi csapata, amelynek tömegbázisa, illetve érdemi eredményei lennének. Helyi katolikus rivális híján a protestánsok értelemszerűen felsorakoztak a Rangers mellé.⁸¹

Ulster futballját az 50-es évek óta két meghatározó belfasti klub, a Linfield és a Glentoran uralja. (Őket hívják a Két Nagy-nak, ők a belfasti Big Two.) A legutóbbi bajnokságot, 2009/2010-ben a legsikeresebb északír egyesület, a Linfield nyerte, és mellette az északír kupát is elhódította. Ez volt a csapat 49. bajnoki címe 1890 óta és a 40. kupagyőzelmük (míg a Ligakupát 29 alkalommal hódították el).⁸² Az azt megelőző előző bajnoki évben az a Glentoran diadalmaskodott, amely összesen már 23-szor nyert bajnokságot és 20 alkalommal lett kupagyőztes, valamint hétszeres Ligakupa győztes. A csapat vallási kötődése nem hangsúlyos, a honlapon nem találni rá semmiféle utalást, mint ahogy a jelképeiből sem lehet igazán sokra következtetni (címerüket egy gall kakas ékesíti és egy francia felirat: „Le jeu avant tout” – „A játék elsősorban”). Mindenesetre 2010-ben a Glasgow Rangers ellen barátságos mérkőzést játszottak, ebből kiindulva több mint kétséges a katolikus mivoltuk.⁸³ Az északír bajnokságban a további jelentősebb csapatok között is főleg belfasti gárdákat találunk, ilyen például a Crusaders és a Cliftonville (1879-es alapításával a legrégebbi északír futballklub).

Mivel a helyi futballklubok máig csekély jelentőségű, szerény hírű csapatok, ezért Észak-Írországból az ottani katolikusok változatlanul a Celtic-et, a protestánsok pedig a Rangers-t tekintik a sajátjuknak, mindenekfölötti, elsődleges klubjuknak. De a két skóciai klub nem csak a brit és ír szigeteken rendkívül népszerű, a Skóciából és Írországból a világ különböző tájaira kivándorló skót protestánsok és ír katolikusok leszármazottai hatalmas szurkolói tömeget jelentenek, a Celtic szurkolói bázisa például 9 milliós, ebből 1 millióan Észak-Amerikában élnek.

Ulsteren belül különösen az ír-brit szembenállás gócpontjának számító Belfast városában népszerű a két egyesület, több boltban is kaphatóak a mezeik, az itteni Rangers-

klubok egyben az Orániai Rend bázisai. A város katolikus negyedeiben nem ajánlatos Rangers pólóban feltűnni, mint ahogy a fordított felállás sem túl szerencsés. A városban az Old Firm meccsei hasonló indulatokat és erőszakos incidenseket váltanak ki, mint Glasgowban. Egy néhány évvel ezelőtti megállapítás jól illusztrálja a helyzetet: „Belfastban bonyolult ügy taxival egy Rangers-klubba eljutni. Az ember nem szívesen kockáztatja meg, hogy esetleg egy Celtic-drukker vagy egy IRA-szimpatizáns ül a volán mögött.”⁸⁴

A két csapat meccseire, különösen az egymás elleni összecsapásaira a mai napig tömegével érkeznek Angliából és Észak-Írországból a különböző meggyőződésű szurkolók. Ulsterből protestáns unionisták és ír katolikusok ezrei kelnek útra a tengeren át, hogy a helyszínen lássák kedvencük mérkőzéseit. Az ulsteri Celtic-szurkolók fanatikusabbak, egy szociológus számításai szerint a belfasti drukkerok 80%-a évente tizenhat-szor nézi meg élőben kedvenc csapatának skóciai meccseit. Ez minden alkalommal egy egész hétvégi programot és tetemes kiadásokat jelent.⁸⁵

(Az északír kérdés és az ír labdarúgó-válogatott[ak]) Az Egyesült Királyságban a labdarúgás kezdeteitől eldőlt, hogy az országot nem egy válogatott képviseli, hanem az egyes országrészek, így Anglia, Skócia, Wales és Írország külön nemzeti tizenegyet állíthatnak fel, és vehetnek részt a világ labdarúgásában.

Ennek megfelelően 1884-től mintegy harminc éven át Írországot a Belfast központú Ír Labdarúgó Szövetség (Irish Football Association, IFA) irányítása alatt egy nemzeti válogatott képviselte. Am miután 1920-ban a sziget déli része függetlenné vált, a szuverén ír állam természetesen létrehozta a maga futballszövetségét, és a dublini székhelyű Írországi Labdarúgó Szövetség (Football Association of Ireland, FAI) 1924-ben összehívta az ország első futballválogatottját. A problémák innen kezdődtek. Írország függetlenné válása, illetve Ulster brit fennhatóság alatt maradása óta rengeteg vita és konfliktus származott abból, hogy a zöld sziget labdarúgói a szuverén ír állam futballválogatottjában, avagy az Egyesült Királyság részeként önálló „nemzeti” válogatottal rendelkező Észak-Írország csapatában játszanak-e.

Az új állam az első évtizedben általában a független ír területekről válogatott be focistákat, ebben a periódusban mindössze néhány focistának volt északír válogatott múltja. 1936 tavaszán a csapat Írország néven lépett pályára Svájc ellen, és a szövetség deklarálta, hogy az ír szigetek egészét képviseli, ezért északról is beválogat játékosokat. Ez a szándék a következő évtől csak erősödött, amikor az ír alkotmány is deklarálta, hogy egész Ír-föld egy nemzeti területet alkot. Ettől kezdve a belfasti régi, illetve a dublini új szövetség is az ír sziget egészére vonatkoztatta jogkörét, és az északi és déli részből is játékosokat válogatott magának. A következő időszakban, 1950-ig az ír játékosok választhattak a két rivális szövetség, a két nemzeti tizenegy között.

A legtöbb ír játékos hű maradt választásához és kizárólag egyik vagy másik válogatottban szerepelt egész pályafutása során, akadtak azonban szép számmal kivételek, akik válogatottat cseréltek – tehették, mivel mindkét csapatba meghívót kaptak. A század közepéig számos ír játékos akadt, akik pályafutásuk során az északír és az ír válogatottban is játszottak. Ők az ún. kettős válogatott ír játékosok (dual irish international footballers).

Az érintett játékosok zöme a mai Írország területén született, akik először a belfasti szervezésű válogatottban játszottak, majd csatlakoztak a megszerveződő ír állami válogatotthoz. Akadtak olyanok is, akik ulsteri születésüként először az északi, majd a

déli állam csapatában játszottak. A 30-as évektől inkább arra találunk példát, hogy az északír illetőségű játékosok kezdettől a szabad ír állam válogatottját választotta magának. De előfordult az is, hogy ír válogatott igazolt át, vagy „vendégszerepelt” az északír válogatottban.⁸⁶

Néha szokatlan és egészen furcsa esetekhez vezetett ez a helyzet. 1936-ban az egyik játékos egy héten belül mindkét (egyébként) győztes ír válogatottban pályára lépett két eltérő ellenféllel szemben. 1946-ban pedig két futballista három napon belül mindkét ír csapat színeiben játszott Anglia ellen, a déli ír állam egyébként története során akkor találkozott először az angolokkal.⁸⁷

1946-ig a belfasti szövetség nem volt tagja a Nemzetközi Labdarúgó Szövetségnek, a FIFA-nak, és a két ír csapat sosem indult el ugyanolyan nemzetközi tornákon. A voltaképpen északír szövetséggé zsugorodott IFA indult a brit államok kupáján, míg az írországi FAI vett részt az olimpiákon és világbajnokságokon. 1950-ben aztán egy kezelhetetlen szituáció miatt véget ért a kettős válogatottság lehetősége, mégpedig azért, mivel Ulster FIFA-tagsága után mindkét csapat elindult a világbajnoki selejtezőkön. Az északír csapatban négy olyan játékos is pályára lépett a Wales elleni selejtezőn, akik már Írország területén születtek, és mind a négyen ír színekben is játszottak ugyanebben a kiírásban vb-selejtezőt. Vagyis két válogatottal is szerepeltek ugyanazon a tornán. Az ír panasz nyomán a FIFA vizsgálatot indított, és beszüntette a kettős szereplés lehetőségét: azóta a születési hely alapján dől el, hogy az ír sziget lakói melyik válogatottban szerepelhetnek. A FIFA 1953-ban azt is megtiltotta, hogy bármelyik csapat Írország néven szerepeljen a jövőben. Az egyik válogatott neve ettől kezdve Ír Köztársaság, a másiké Észak-Írország lett.

Ettől kezdve a helyzet elvileg és gyakorlatilag is rendeződött, a felnőttek között a következő évtizedekben senki nem játszott az ír és az északír válogatottban is, a két szövetség viszonya bő fél évszázadon át viszonylag békés és konfliktusmentes volt.

Az utóbbi években azonban az ír szigeten a válogatottban szereplés ismét ellentmondásos és botrányokat kavart ügygé vált. Mert hiába a szabály, miszerint az Észak-Írországban született játékosok elvben az északír válogatott tagjai lesznek, ha az északír katolikus labdarúgók egyre nagyobb számban kívánnak Írország színeiben játszani. Emögött mélyebb társadalmi, politikai okok és pragmatikus megfontolások is meghúzódnak, a Nagypénteki Egyezmény nyomán pedig erre lehetőségük is nyílt.

Az egyik legutóbbi és egyben legnagyobb publicitást kapó botrány akkor tört ki, amikor egy északír születésű, rendkívül tehetséges fiatal labdarúgó, a Manchester United húsz éves középpályása, Darron Gibson 2007-ben úgy döntött, hogy az Ír Köztársaság válogatottjában kíván játszani. Az eset azért is figyelemreméltó, mert a játékos elvben nem felelt meg az összes kritériumnak, amely alapján lehetősége nyílt volna a választásra. Az északír válogatott mégis elvesztette egyik leendő alapemberét, aki azóta a szomszéd rivális államot erősíti.⁸⁸ Gibson helyzete azért volt pikáns, mert korábban mindkét ország ifjúsági válogatottjában megfordult, tizenhat évesen az északír korosztályos válogatottban kezdte, majd onnan nyergelt át az ír vonalra. Mielőtt felnőtt szintre is az ír nemzeti tizenegyet választotta, az északír válogatott szövetségi kapitánya az utolsó pillanatig győzködte arról, hogy álljon el szándékától, de hiába.⁸⁹ A Nagypénteki Egyezmény óta nem Gibson volt az egyetlen, aki élni kívánt a lehetőséggel, de ő volt a legnagyobb név, ezért robbant ki botrány az ő esetéből. Ráadásul a három másik futballista (két északír és egy írországi játékos), akik hasonló váltásról döntöttek, végül visszavonták döntésüket, és maradtak az eredeti válogatottjuknál.⁹⁰

Gibson döntése általános vitát robbantott ki az ír és az északír labdarúgó szövetség között arról, hogy egy északír születésű játékos játszhat-e az ír nemzeti csapatban. Nem csak a két érintett szövetség rúgta össze a port, az ügy a FIFA elé került, de még az északír parlamentben is vita kerekedett belőle. Elvben az a játékos, aki nem Írország területén született, csak úgy szerepelhet az ír válogatottban, ha bebizonyítja, hogy élő és erős kötelék fűzi az államhoz (származás, lakhely). Azonban a Nagypénteki Megállapodás nyomán Észak-Írország státusában bekövetkezett változások miatt a helyzet bonyolódott, hiszen azóta az Ír szigeten született összes északír illetőségű személynek joga van az ír állampolgársághoz, ha azt meg kívánja szerezni. Gibson ez alapján jogosult az ír válogatottságra, és elvben bármely más észak-írországi játékos is, már ha igényli az ír állampolgárságot. Az ilyen esetekre vonatkozó FIFA-szabályok meglehetősen rugalmasak, az északír szövetség nemzetközi szinten már nem talált fogódzót.

IRODALOM

- Céges ügyek Glasgow-ban. 2010. okt. 23. http://derbi.blog.nepsport.hu/archives/2010/10/23/Ceges_ugyek_Glasgow-ban
- Orániai Vilmos és Walfrid atya – a Rangers–Celtic rangadók története. <http://www.nemzetisport.hu/cikk.php?cikk=214348>, 2008.12.27.
- Burns P. – Woods P. Oh, Hamden in the Sun... Edinburgh, Mainstream Publishing, 1997
- Foer, Franklin: A világ fociszemmel. *HVG*, Budapest, 2008, 40–64. o.
- Fulton, Gareth: Northern Catholic fans of Republic of Ireland soccer. In. Alan Bairner. *Sport and the Irish: Histories, Identities, Issues*. Dublin: UCD Press, 2005, p.145.
- Györi Szabó Róbert: Kisebbség, autonómia, regionalizmus. Osiris, Budapest, 2006
- Hassan, David – McCullough, Shane – Moreland Elisabeth: North or South? Darron Gibson and the issue of player eligibility within Irish soccer. In. *Soccer & Society*, Vol. 10, Issue 6, November 2009, 740–753. o.
- Hiroki Ogasawara: Performing Sectarianism: Terror, Spectacle and Urban Myth in Glasgow Football Cultures. Goldsmith, London, 2003
- Kearney, Richard: Újkelták és modern írek. *Magyar Lettre International*, 1996/97 tél
- McGarry, John (szerk.): Northern Ireland and the Divided World: the Northern Ireland Conflict and the Good Friday Agreement in Comparative Perspective. Oxford, Oxford University Press, 2001
- MacColl, Graham: The Official Biography of Celtic. Headline, London, 2008
- Murray, Bill: A Celtic és a Rangers. In. *Replika*, 17–18. szám, 1995. június, 121–132. o.
- Murray, Bill: The Old Firm and the New Age. Trafalgar Square Publishing, 1998
- Murray, Bill: The Old Firm: Sectarianism, Sport and Society in Scotland'. John Donald Publishing, 2000
- Murray, Bill: Bears and Bigotry: Rangers, Celtic and the Old Firm. Mainstream Publishing, 2005
- O'Leary, Brendan – McGarry, John: The Politics of Antagonism. Understanding Northern Ireland Conflict and Change in Britain. London, Athlone, 1996
- O'Leary, Brendan: A Brit–Ír Egyezmény természete. *Regio*, 2003/2, 25–61. o.
- Pál Mónika: E puribus unum? – Az 1998-as nagypénteki Egyezmény. *Regio*, 2003/2, 3–24. o.
- Ruane, Joseph – Todd, Jennifer: The Social Origins of Nationalism in a Contested Region: the Case of Northern Ireland. In: Coakley, John (szerk.): The Social Origins of Nationalist Movements. 1994, 187–211. o.
- Sanders, Andrew: Scottish Football and Sectarianism. 2002, 62 p
www.math.nus.edu.sg/aslaksen/celtic/Sanders.doc
- Winstanley, Katharine. Northern Irish Identity and Scottish Football: Sport, Nationalism and International Relations. Conference paper, ISA's 50th Annual Convention, New York, 2009
<http://www.linfieldfc.com>
<http://www.glentoran.com>
http://en.wikipedia.org/wiki/Dual_Irish_international_footballers
<http://www.rangers.co.uk> – a Rangers honlapja
<http://www.celticfc.net> – a Celtic honlapja

JEGYZETEK

- 1 Franklin Foer: A világ foci szemmel. 2008, 47. o.
- 2 A skót válogatott nyolc alkalommal jutott ki VB-re és kétszer EB-re, de sohasem jutott tovább a csoportkörökből vagy első fordulókból. A skót válogatott szurkolói (Tartan Army) híresek arról, hogy tömegesen kísérik el a csapatot külföldi meccseikre, ezért és sportszerűségükért már UEFA-díjat is kaptak.
- 3 http://www.rangers.co.uk/articles/20090227/the-founding-fathers_2255467_1570943, http://www.rangers.co.uk/articles/20090227/the-beginning-of-glory_2255467_1570946
- 4 MacColl, Graham: The Official Biography of Celtic. 2008.
- 5 Foer: 2008, 47. o.
- 6 <http://www.celticfc.net/mainindex>
- 7 Michael Davitt volt az illető. Murray, Bill: A Celtic és a Rangers. 1995, 121. o.
- 8 Foer: 2008, 47–49. o.
- 9 Murray: 1995, 122. o.
- 10 Tom White volt ez az elnök. Murray: 1995, 123. o.
- 11 Murray: 1995, 123. o.
- 12 Murray: 1995, 124. o.
- 13 A Peter Sommers nevű labdarúgó. Murray: 1995, 124. o.
- 14 http://www.celticfc.net/about_briefhistory
- 15 Murray: 1995, 126. o.
- 16 Winstanley, Katharine. Northern Irish Identity and Scottish Football: Sport, Nationalism and International Relations. 2009.
- 17 Így például John Glass és Tom White. Murray 1995, 126. o.
- 18 MacLaughlin volt a renitens vezető. Murray: 1995, 125. o.
- 19 Murray: 1995, 124. o.
- 20 Foer: 2008, 48–49. o.
- 21 Murray: 1995, 121. o.
- 22 O’Leary, Brendan – McGarry, John: The Politics of Antagonism. Understanding Northern Ireland Conflict and Change in Britain. 1996, Győri Szabó: Kisebbség, autonómia, regionalizmus, 2006, 154–185. o.
- 23 http://www.celticfc.net/about_briefhistory, http://derbi.blog.nepsport.hu/archives/2010/10/23/Ceges_ugyek_Glasgow-ban
- 24 Foer: 2008, 48–49. o.
- 25 A Celtic pedig az ír köztársaságiak jelentősebb ünnepeit ülte meg. Foer: 2008, 48–49. o.
- 26 MacColl, 2008.
- 27 A világháborús éveket is a Rangers dominálta, de ennek az időszaknak a mérkőzései nem számítanak hivatalosnak, a skót bajnokság szünetelt.
- 28 http://www.rangers.co.uk/articles/20090227/the-dominant-force_2255467_1570967, http://www.celticfc.net/about_briefhistory
- 29 Murray: 1995, 127. o.
- 30 Murray: 1995, 129. o.
- 31 Murray: 1995, 127. o.
- 32 Doug Bailie nyilatkozott így. Murray: 1995, 128. o.
- 33 http://www.rangers.co.uk/articles/20090227/blue-steel_2255467_1571334, http://www.rangers.co.uk/articles/20090227/a-classic-team_2255467_1571369
- 34 http://www.celticfc.net/about_briefhistory
- 35 <http://www.mtkhungaria.hu/index.php?action=history&opened=5>
- 36 MacColl: 2008, http://www.celticfc.net/about_briefhistory
- 37 Érdekes, hogy a Celtic csapatából Tommy Gemmel mindkét BEK döntőben gólt szerzett, pedig nem volt gólyáros, tíz év alatt 247 meccsen 37 gólt jegyzett. http://derbi.blog.nepsport.hu/archives/2010/10/23/Ceges_ugyek_Glasgow-ban
- 38 Billy McNeillről van szó. MacColl, 2008, http://www.celticfc.net/about_briefhistory
- 39 Nem ez volt az első tragédia az Ibrox-ban. 1902-ben a Skócia–Anglia válogatott meccsen az egyik fából készült lelátó leszakadt a túl sok néző súlya alatt. 25 ember halt meg, majdnem 600-an megsérültek. A mérkőzést egy hónappal később újrajátszották, 2-2-es döntetlen lett. A bevételt az áldozatok családjának ajánlották fel. A tragédia után sokkal jobban odafigyeltek a stadionépítésnél a biztonsági szempontokra. Az Ibroxot felújították, 1909-ben rendeztek újra nemzetközi meccset benne. <http://www.rangers.co.uk/page/ibroxdisasasters/0,,5,00.html>
- 40 http://www.rangers.co.uk/articles/20090227/glorry-in-europe_2255467_1571776
- 41 További néhány a csapat legendás játékosai közül: Ally McCoist, aki 15 év alatt 581 meccsen játszott a csapatban (ez a harmadik legtöbb), 355 gólt szerzett (ez a csúcs). Előbbi terén John Greig a csúcstartó, aki 17 év alatt 755 alkalommal lépett pályára. http://derbi.blog.nepsport.hu/archives/2010/10/23/Ceges_ugyek_Glasgow-ban
- 42 http://www.rangers.co.uk/articles/20090227/treble-rousers_2255467_1571780
- 43 http://www.rangers.co.uk/articles/20090227/john-amp-jock_2255467_1571782
- 44 MacColl, 2008, http://www.celticfc.net/about_briefhistory
- 45 David Murray.
- 46 Az első Tom Dunbar volt az alapítások után nem sokkal, az első jelentősebb tudású átigazoló George Gordie Livingstone az 1900-as évek elején. Ilyen volt például a középpályás Alfie Conn, ő volt az egyetlen játékos, aki mindkét klub

- színeiben skót kupát nyert, 1973-ban a Rangers csapatával éppen a rivális ellen (még gólt is szerzett), majd 1977-ben Celtic színeiben a Gers ellen, és ezen a finélén is gólt lőtt. <http://www.rangers.co.uk/page/oldfirm/0,,5,00.html>
- 47 Foer: 2008, 49–50. o.; Sanders: 2002, 17–21. o.
- 48 Foer: 2008, 43., 49–51. o.; Sanders: 2002, 17–21. o.
- 49 Angliában azóta is így nevezik a klub történelmi nyitását, amit a menedzsere kezdeményezett.
- 50 Az utóbbi években Kenny Miller volt az ingázó: egy szezont a Rangers-nél töltött el, majd 2006–2007-ben a Celticnél játszott, azután tartósan visszatért a Rangers-höz. Foer: 2008, 43. o. http://derbi.blog.nepsport.hu/archives/2010/10/23/Ceges_ugyek_Glasgow-ban
- 51 Hiroki Ogasawara: *Performing Sectarianism: Terror, Spectacle and Urban Myth in Glasgow Football Cultures*. 2003, Sanders, Andrew: *Scottish Football and Sectarianism*. 2002, 31–38. o.
- 52 Murray: 1995, 121. o.; Sanders: 2002, 42–44. o.
- 53 Celtic – Rangers. <http://www.nemzetisport.hu/cikk.php?cikk=214348>
- 54 Foer: 2008, 40. o.; Murray: 1995, 129. o.; Sanders: 2002, 38–41. o.
- 55 Hiroki Ogasawara 2003 i. m.; Foer: 2008, 41. o.
- 56 http://www.celticfc.net/corporate_socialmission
- 57 Hiroki Ogasawara: 2003.
- 58 <http://www.celticfc.net/mainindex>
- 59 Foer: 2008, 43. o.
- 60 Aki egyébként mindkét csapat huligánjait többször is sikeresen védte a bíróságokon. Foer: 2008, 56. o.
- 61 Sanders: 2002, 14–17. o.
- 62 Foer: 2008, 56–57. o.; Sanders 2002: 14–17. o.
- 63 Hiroki Ogasawara: 2003.
- 64 Foer: 2008, 53. o.
- 65 Foer: 2008, 53–54. o.
- 66 A Celtic Park 61 ezer, a Rangers stadionja, az Ibrox Park 51 ezer, a skót nemzeti aréna, a Hamden Park 53 ezer fős. Ilyen város London, Madrid, Barcelona, Milánó.
- 67 A részletekről lásd http://www.rangers.co.uk/articles/20090225/nine-in-a-row_2255467_1577415.
- 68 A legnagyobb különbségű bajnoki Rangers győzelem 5-0 volt 1893-ban az ősi rivális ellen, 2000-ben 5-1-re győztek. 1943. január 1-jén volt egy 8-1-es siker is, de a háború alatti meccsek nem számítanak hivatalosnak. <http://www.rangers.co.uk/page/oldfirm/0,,5,00.html>
- 69 http://www.celticfc.net/about_briefhistory
- 70 Dick Advocaat a csapat történetének mindössze tizedik trénera volt. http://www.rangers.co.uk/articles/20090225/oranjeboom_2255467_1577529
- 71 Ő a Celtic történetének harmadik legjobb gólvágója, 221 bajnokin 173 gólt szerzett, a legeredményesebb csatár 472 találattal James Gregory. A klub legendás játékosai közül még néhány:
- Billy McNeill, aki 790 alkalommal játszott a csapatban, és ezzel csúcstartó, vagy Jimmy 'Jinky' Johnstone, illetve Tommy Burns, a legfrissebben pedig Neil Lennon, aki 2000–2007 között a csapat meghatározó ír játékosa volt, több mint 300 pályára lépéssel. http://derbi.blog.nepsport.hu/archives/2010/10/23/Ceges_ugyek_Glasgow-ban
- 72 http://www.celticfc.net/about_briefhistory
- 73 Strachan volt Jock Stein mellett az egyetlen, aki az első három éve alatt három bajnoki címet nyert. http://www.celticfc.net/about_briefhistory
- 74 http://www.rangers.co.uk/articles/20090203/walters-return-2007-11_2255467_1596277
- 75 <http://www.rangers.co.uk/page/clubhistoryindex/0,,5,00.html>, http://www.celticfc.net/about_briefhistory
- 76 A legtöbb gólt rúgó Rangers játékos a párharcban R. C. Hamilton, aki 35 gólt szerzett a 19–20. század fordulóján, őt követi Ally McCoist, 1983–98 között 27 találattal, ugyanennyit szerzett a Celtic színeiben a rekorder Jimmy McGrory. <http://www.rangers.co.uk/page/oldfirm/0,,5,00.html>
- 77 <http://www.rangers.co.uk/page/oldfirm/0,,5,00.html>
- 78 A modellről lásd O'Leary, Brendan: *A Brit-Ír Egyezmény természete*. *Regio*, 2003/2, 25–61. o.; Pál Mónika: *E puribus unum? – Az 1998-as nagypénteki Egyezmény*. *Regio*, 2003/2, 3–24. o.; Györi Szabó: 2006, 174–185. o.
- 79 <http://www.linfieldfc.com/history.asp>
- 80 Foer: 2008, 62. o.
- 81 Winstanley: 2009.
- 82 <http://www.linfieldfc.com/history.asp>
- 83 <http://www.glenoran.com/club-honours/>
- 84 Foer: 2008, 64. o.
- 85 Foer: 2008, 59. o.
- 86 Illusztrációként lássunk néhány példát. Dinny Hannon volt az első, aki északír válogatottság után (1908–13 között 6-szor) az ír csapatban lépett pályára az 1924-es olimpián. 1931 tavaszán Tom Farquharson és Peter Kavanagh úgy döntött, hogy az Északír–Wales derby helyett az ír–spanyol összecsapáson játszanak. 1937 őszén ennek a fordítottja történt, Tommy Breen inkább a brit kupán játszott Skócia ellen, pedig elvben a Norvégia elleni vb-selejtezőn kellett volna az ír válogatottban szerepelnie. Ugyanígy döntött egy évvel később Bill Hayes, aki a lengyel–ír meccs helyett az északír–angol találkozót választotta. Mindkét játékos egyúttal végleg otthagya a déli állami nemzeti csapatát. 1931-ben két ír válogatott játékos, Fred Horlacher és Jimmy Bermingham a déli szövetség tiltása ellenére északír színekben léptek pályára, és ezért három hónapra eltiltották őket. Utóbbi játékos többé nem lett válogatott, Horlacher viszont a 30-as években az ír válogatott oszlopos tagjává vált. 1946 nyarán az ír válogatott ibériai túráján négy olyan északír játékos is részt vett, akik

korábban szerepeltek az északír válogatottban. Ráadásul egyikük, Paddy Sloan lőtte a győztes gólt a spanyolok elleni váratlan győzelemkor.

- 87 Jimmy Kelly, illetve Johnny Carey és Bill Gorman. http://en.wikipedia.org/wiki/Dual_Irish_international_footballers
- 88 Hassan, David – McCullough, Shane – Moreland, Elisabeth: North or South? Darron Gibson and the issue of player eligibility within Irish soccer. In. *Soccer & Society*, Vol. 10, Issue 6, November 2009, 740–753. o.
- 89 2007-ben már többször is kerettagja volt az EB-

selejtezőkön játszó felnőtt ír csapatnak, végül a Dánia elleni barátságos mérkőzésen debütált, a következő év őszen Cíprus ellen volt először kezdő. Klubszinten Gibson 2004-ben került a jelenkori brit labdarúgás legsikeresebb csapatához, a Manchester Unitedhez. Kölcsönben eltöltött szezonom után az angol élvonalban 2008 novemberében mutatkozott be, pár nappal később már a Bajnokok Ligájában is játszott.

- 90 Tony Kane (aki ifjúsági szinten mindkét válogatottban játszott) és Michael O'Connor, illetve Marc Wilson.

Lengyelek a magyar egyetemeken a második világháború éveiben

1939 őszén, a magyar földön menedéket keresett lengyel menekültek jelentős része iskola-köteles gyerek és fiatal, valamint vagy kétezer főiskolás és egyetemista volt. Az előbbieket közt vagy félezer katonai menekült volt, akiket a német–lengyel háború kirobbanásakor hívtak be katonai szolgálatra. A magyar kormányzat minden körülmények között gondoskodni akart róluk, a szociális gondoskodás keretein belül biztosítani kívánta a tanulási lehetőséget számukra. Ez az indítéka annak, hogy a hozzátartozók nélkül érkezett gyerekeket és fiatalokat különválasztották, és a Balaton környékére irányították őket. Az első ifjúsági táborot Zamárdiban szervezték meg, ahol Antall József kormány megbízott, a BM szociális osztályának vezetőjének segítségével a Horthy Miklós Állami Gyermeküdülő egyemeletes – a menekültek körében „sárga házként” emlegetett – épületében helyezték el őket. Itt és általában a lengyel oktatás formáinak kérdésében eltérő álláspontot képviseltek a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a polgári menekültek ügyeit intéző hivatalos és társadalmi szervezetek képviselői. Hóman Bálint kultuszminiszter csak annyit engedélyezhetett, amennyit a német hatóságok vezettek be a megszállt lengyel területeken. Így csak az elemi iskolai és a szakmunkásképzésről lehetett szó, középfokú és egyetemi szintű oktatásban való részvételhez nem járulhatott hozzá.

A Balatonzamárdiban 1939. szeptember végén összegyűlt lengyel fiatalok többségét – 200 középiskolai, 100 elemi iskolai korú – a 14/15 életévet betöltötték alkották, és a legtöbb probléma éppen velük kapcsolatban merült fel. Az idősebbek – életkorukat öregbítve – harcolni akartak a németek ellen, ezért nagyarányú volt a szökés, de a fegyveres szolgálatra alkalmatlanok körében is nagy feszültség uralkodott. Jelentős részük elszakadt a családjától, minden okmány nélkül sodródott át magyar földre, a bizonytalanság, a kilátástalanság érzése uralkodott el rajtuk. Számukra egyetlen lehetőségként a rendszeres oktatás megszervezése szolgált, amelynek megvalósítására Balatonzamárdiba küldték Hieronim Urban menekült gimnáziumi igazgatót és több szaktanárt, valamint a fiatalok nevelésében járatos felnőtt segítőköt. Az internátusban 150 fiatalt helyeztek el, a többieknek négy nagyobb méretű villát béreltek. Antall József kérésére a határokon működő magyar bizottságok külön nyilvántartásba vették a pedagógusokat, akiket ide vagy a nagyobb lengyel menekülttáborokban szervezett iskolákba vezényeltek, de a gyerekes menekült családokat is ilyen táborokba irányították. A fluktuáció a gyermekes menekült családoknál is jelentős volt, de a tanárok többsége is nyugati országokba evakuált. Így Balatonzamárdiból is, 1939 végéig közel húsz tanár távozott nyugatra, átlagban 16 szaktanár biztosította az iskolai foglalkozásokat, miközben a létszám átlagban 250 fő volt. A táborot 1940. december elsejétől balatonzamárdi Lengyel Gimnázium és Líceumnak nevezték, mellette külön elemi iskola is működött. Természetesen felmerült az a gondolat is, hogy a lengyel gyerekeket magyar tannyelvű iskolákba kell beszervezni. Ez azonban a magyar és a lengyel oktatási rendszer eltérése miatt nem lett megvalósítható. Lengyelországban az 1932. évi oktatási törvény értelmében hétéosztályos általános iskolai oktatási rendszer volt érvényben, amelyből – a hatodik osztály befejezése után – középiskolai képzési formába lehetett tovább lépni, az ipari szakmunkásképzéshez pedig a hétéosztály befejezése volt kötelező. Ez a rendszer alapjaiban tért el a magyar oktatási gyakorlattól. A magyar iskolai rendszerhez való csatlako-

zásban nyelvi nehézségek is akadályt jelentettek. A lengyel emigráció vezetői is a lengyel oktatási rendszer megtartását akarták, mert lengyel bizonyítványt akartak adni.

Az általános iskolai oktatás megszervezése nem jelentett gondot a lengyel menekültek gondozását biztosító Belügyminisztérium IX. szociális osztálya és a Honvédelmi Minisztérium 21. alosztálya részére, míg a középfokú oktatás megszervezését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium – az állandó német tiltakozások miatt sem – engedélyezte. Ennek céljára szervezte meg a Belügyminisztérium az Ifjúsági Tábort Balatonlellén, ahol a középiskolás korú gyerekeket helyezték el, ahol „napi elfoglaltságként” folyt a lengyel tanrendnek megfelelő iskolai oktatás. A tábort a BM IX. osztálya szervezte meg, biztosította a fenntartás pénzügyi alapjait, míg az oktatási programot a Lengyel Polgári Bizottság dolgozta ki, biztosította a tankönyveket, a megfelelő szintű oktatási szakembereket. Az iskola létrehozásában elvülhetetlen érdemeket szerzett Varga Béla plébános, kisgazdapárti parlamenti képviselő (1946 után a Nemzetgyűlés elnöke, az emigrációban a Magyar Nemzeti Bizottmány elnöke), aki az oktatás céljaira átadta az egyházközség tulajdonában levő községi kultúrházat, s segítségével az Ifjúsági Tábor megfelelő panziókba és szállodákba települhetett.

Az oktatási program az emigráció középiskoláira, szakmunkásképzőire és általános iskoláira egyaránt vonatkozott, amely azonos volt a lengyelországi követelményrendszerrel, természetesen kiegészülve a magyar nyelv és történelmi ismeretekkel, a művészeti és szabadidős foglalkozásokkal. A Balatonbogláron élő – átlagban 300 fős létszámból – a gyerekek egyharmada általános iskolás volt. A lengyel polgári és katonai táborokban szervezett lengyel általános iskolák száma 27 volt, mellettük még 8, zsidó vallású gyerekek számára szervezett külön iskola létezett, de legjelentősebb a váci Lengyel Tiszti Árvák Otthona volt, amely árva zsidó vallású gyerekek álcázott kollégiumi rendszerű iskolája és otthona volt 3–18 évesek számára. Ebből a szempontból jelentős, hogy a balatonboglári táborban is összesen 123 zsidó vallású gyerekek adtak ki bizonyítványt, illetve ennyien fejezték be tanulmányaikat.

A második világháború alatt a balatonboglári lengyel középiskola egyetlen lengyel nyelvű gimnázium és líceum volt a németek megszállta területeken. Itt kell megjegyezni, hogy megvolt Nagykanizsán, Kiskunlacházán és Egerben is lengyel középiskola megszervezésére a törekvés, de ezek a nagy katonai fogolytáborok felszámolása után megszűntek, illetve Egerben olyan tanfolyam működhetett, amelyek egy balatonboglári vizsga letételére készítették fel a gyerekeket. Balatonboglár lengyel gimnáziuma fogalommal vált az emigrációban.

(Egyetemisták) A lengyel menekültek oktatásügyén belül a legtöbb nehézséget az egyetemi tanulmányok végzésének biztosítása jelentette. Közel félezerre tehető azoknak az egyetemistáknak a száma, akik mint behívott katonák érkeztek Magyarországra, és vagy másfélezer volt a polgári menekülteként magyar földre lépett egyetemisták-főiskolások száma. Ezek a számok lengyel menekültek nyilvántartásaiból, névjegyzékeiből származnak, akik egy része gyorsan távozott Magyarországról. A lengyel emigráció szellemi elitje Budapesten „koncentrálódott”, így azok a fiatalok is, akik valamilyen formában magyar egyetemen kívánták tanulmányaikat folytatni. A felsőfokú tanulmányokat folytatni szándékozókról a lengyel katonai táborokban is készültek összeírások, ebből ismerjük a közel félezeres létszámot. Amikor a lengyel ifjúsággal kapcsolatos elképzelések formálódtak a magyar hatóságok és a lengyel emigráció szervezetei között, világossá vált, hogy az egyetemi és főiskolai tanulmányokat a magyar hatóságok nem engedélyezik. Hóman Bálint muiniszter mereven ragaszkodott azokhoz a formákhoz, amelyeket a megszállt lengyel területeken a németek engedélyeztek. Attól viszont nem zárkózott el, hogy az egyetemek – autonómia-

juk következtében – vizsgakötelezettség nélküli előadás látogatást engedélyezzenek. A BM IX. osztálya minden menekült számára napidíjat, valamint szállásdíjat biztosított, illetve munkavállalási engedélyt adott ki. Addig nem is volt gond, amíg a táboron kívül való lakhatóságot engedélyezték, de bizonyos igazolványok megadásánál problémát jelenthetett a tényleges „foglalkoztatás” megnevezése. A munkavállalási engedély az előbbi „lefedte” ugyan, de az egyetemisták esetében a „vizsgakötelezettség nélküli előadás látogatás”-hoz be kellett iratkozni az egyetemre. Erre a Vallás- és Oktatásügyi Minisztérium állásfoglalása nem adott lehetőséget, de – éppen az egyetemi autonómiából fakadóan – egyéb körülményeket is figyelembe vehettek.

A lengyel követség Teleki Pál miniszterelnöktől kért segítséget, és így kompromisszumos alapon rendeződött a kérdés. Minden egyetemi tanulmányt folytatni kívánó emigráns személy kérelmével a miniszterelnökséghez fordult, aki a hozzájárulás kiadását a Belügyminisztérium IX. osztályának, személy szerint Antall József személyes igazolásához kötötte. Az előbb vázolt eljárással engedélyezték a teljes jogú egyetemi tanulmányokat, elismerték az addig letett vizsgákat is.

A Lengyel Polgári Bizottság 1941 elején átvette azt a két budapesti épületet, amelyeket a Belügyminisztérium a lengyel egyetemi kollégiumi célokra átengedett. A Lengyel Polgári Bizottság vállalta a fenntartási költségeket is, amelyhez a magyar menekültügyi szervezetek is jelentős összegekkel hozzájárultak. Az elvi megállapodás értelmében is hasonló módon jártak el a tandíj kérdésében is, aminek felét a Lengyel Polgári Bizottság, a fennmaradó összeget pedig a menekülteket segélyező magyar szervezetek fizették. A lengyel egyetemistákat csupán a beiratkozási díj terhelte, megélhetésüket és egyéb költségeiket a Belügyminisztériumtól biztosított kiemelt segélyből fedezték.

A megállapodás szerint a Lengyel Polgári Bizottság – a budapesti Lengyel Intézet keretén belül – megalakított egy bizottságot, amelynek elnöke Zbiegniew Zaleski, az intézet igazgatója, a Pázmány Péter Egyetem lengyel lektora és a lengyel irodalomtörténet professzora volt. A Bizottság tagja lett Stefan Grzybowski, a vilnai Báthori István egyetem és Stefan Filipkiewicz, a krakkói Művészeti Akadémia professzora. Hozzájuk kellett benyújtani a magyar egyetemen történő tanulmányok folytatásához a kérelmet, mellékelve az érettségi bizonyítvány, addigi egyetemi tanulmányaik dokumentumait. Természetesen a háborús körülmények között sokan nem rendelkeztek az előírt dokumentumokkal, így a bizottság megelégedett ezek tanúkkal történő igazolásával, hazulról postán kapott nyilatkozatokkal, illetve a balatonboglári lengyel gimnázium odarendelt tanáraival történt konzultációról írott jegyzőkönyvvel. A balatonboglári lengyel gimnáziumban érettségizetteknek természetesen ott szerzett bizonyítványaikat kellett bemutatni. A körülmények megvizsgálása után a Bizottság tett javaslatot az egyetemi tanulmányok végzésére, illetve vállalt „garanciát” a betérjesztett dokumentumok valódiságáról. A bizottság alaposan megvizsgálta a kérelmező által betérjesztett anyagokat, illetve felkészültségét felsőfokú tanulmányokra. Azért voltak rendkívüli esetek is: 1941 legelején szökött magyar földre – a zöld határon át – egy fiatal lengyel lány (Anna Hermann-Rutkowska), aki az egyik földalatti lengyel középiskolában érettségizett és magyar egyetemen kívánt tanulni. Ő a balatonboglári lengyel gimnáziumban tett újabb vizsgát. A Lengyel Polgári Bizottság 1941 elején felhívással fordult a lengyel polgári és katonai menekülttáborok lakóihoz, hogy lehetőség nyílik egyetemi tanulmányok folytatására olyanoknak is, akik a háború miatt szakították meg tanulmányaikat. Az ügyet Zygmund Haczewski szervezte, aki személyesen járt el a legkülönbözőbb helyen levő táborokban minden jelentkező esetében. Az egyik jelentésében sajnálattal állapította meg, hogy a számításba vett fiatal időközben evakuált, csatlakozott a harcoló len-

gyel hadsereghez vagy Angliában folytat már tanulmányokat az ott megszervezett lengyel menekült egyetemen. A Bizottsághoz 277 kérelem érkezett, de a háború alatt legalább 300 lengyel egyetemista tanult a budapesti egyetemeken. Igaz, voltak közöttük olyanok is, akik magyar–lengyel vegyes házasságból születtek, s magyar állampolgársággal és nyelvtudással „egyenes úton” iratkoztak be, de csak néhány ilyen fiatalról tudunk. Feltételezhetnénk, a balatonboglári lengyel középiskolában érettségizettek többsége valamelyik magyar egyetemen tanult tovább. Sajnos az itt érettségizett 112 lengyel fiatal töredéke – mindössze 30 fő – kérte a Bizottság segítségét. A fiúk többsége a harcoló lengyel hadsereghez szökött ki, illetve bekapcsolódott a titkos ellenállás munkájába.

A legnagyobb nehézséget a magyar nyelv ismeretének hiánya okozta, ezért is engedélyezték, hogy a lengyelek egyetemi tanulmányaik első évében bármelyik nyugati nyelven tehettek vizsgát. Ugyanakkor számottevő segítséget jelentett, hogy a Lengyel Intézet tankönyveket is biztosított számukra, valamint magyar nyelvtanfolyamokat szervezett nekik. A Lengyel Polgári Bizottság 1943-ban a lengyel egyetemisták között megalakította a „Bratnik” önszegélyező egyesületet, amely az anyagi támogatáson túl tanulmányaik során felmerült problémáikat is orvosolta. A Bratnik adatai – bár nem teljesek – szerint a legalizált egyetemi tanulmányok kezdetén, 1941-ben 110 lengyel fiatal folytatott tanulmányokat magyar egyetemen, 1942–43-ban újabb 91 iratkozott be, majd az 1943–44-es tanévben 30 jelentkezővel bővült a névjegyzék.

Figyelemre méltó, hogy a lengyel hallgatók melyik egyetemre jelentkeztek: 1941/42-ben 109 lengyel fiatal iratkozott be a budapesti egyetemekre. Ebből 42 fő a bölcsészettudományi karra, 14 az orvosi karra, 3 hallgató a gyógyszerészeti intézetbe és 1 fő az állatorvosi karra jelentkezett, így a Pázmány Péter Egyetemen összesen 60 lengyel hallgatót tartottak nyilvántartásban. Emellett 36 hallgató iratkozott be a Műszaki Egyetemre, ebből 18 a gépész- és a villamosmérnöki karon, 7 fő építésznek és 8 fiatal közgazdásznak tanult. Itt kell megjegyezni, hogy a műszaki és a közgazdasági szakemberképzés egy egyetemen belül, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen történt. Rajtuk kívül tízen a Képzőművészeti Főiskolán és heten a Zeneművészeti Főiskolán tanultak. A bölcsészettudományi karon hallgató lengyel fiatalok elsősorban nyelvszakokon (angol, német, latin és szlavisztika) tanultak, kisebb arányban nyelvészetet, elsősorban magyar nyelvet és irodalmat hallgattak. A természettudományi karon kémiát, fizikát és matematikát tanultak.

Ezeket a karokat csak magyar nyelven volt lehetőség vizsgázni, ami különös erőfeszítést igényelt. A nyelvi felkészülést – elsősorban a bölcsészeti karon – Waclaw Felczak, Mieczyslaw Dabrowski stb. tartották, akik az elmúlt évtizedekben ösztöndíjasként hosszabb időt töltöttek a magyar egyetemen, s kiválóan beszéltek magyarul. Közülük a legismertebb Waclaw Felczak volt, aki tehetséges történészként közvetlenül a háború kitörése előtt Budapesten élt ösztöndíjasként, és aki a világháború éveiben a titkos lengyel ellenállás futárszolgálatát irányította. Számára ez a nyelvtanári tisztség a legjobb konspirációs feladatnak bizonyult.

A Lengyel Polgári Bizottságon belül a magyar egyetemeken tanuló lengyel fiatalokkal Stefan Filipkiewicz professzor, a krakkói Képzőművészeti Főiskola (Akadémia) igazgatója, nagyszerű festőművész foglalkozott, aki különben a magyar Képzőművészeti Főiskola tiszteletbeli tanára lett, hasonlóan Stefan Grzybowskihoz, aki viszont a Zeneművészeti Főiskola zongoraoktatásában vett részt. A Budapesten tanult művészeti hallgatók közül később jeles pályát futott be Stanislaw Krzysztalkowski és Adam Niemczuk, szobrászok, Zygmund Pytel belsőépítész, Krystyna Kuczówna és Halina Filipkiewicz festők. A Zeneművészeti Főiskolán végeztek – többek között – Feliks Matheja és Wladyslaw Siwik, a poznańi ope-

raház kiváló énekesei. Az utóbbi Witold Roy álnéven Krakkó és Budapest között működött titkos futárszolgálat futára is volt. Itt kell említenünk Stefan Zulawa hadapródot, aki az egri katonai táborból jelentkezett a Zeneművészeti Főiskola karmester-zeneszerzői szakára. 1848-ban kapta meg művészeti diplomáját, addig a kőbányai lengyel templom orgonistájaként működött. Hazatérése után előbb a krakkói ferences templom zenekarának vezetője, később a nemzetközi ismertségnek örvendő Mazowsze együttes művészeti vezetője, 1966-tól a varsói Zeneművészeti Főiskola tanára, az Operaház karnagya lett.

Az bizonyos, hogy a lengyel hallgatókkal a magyar egyetemeken nem kivételeztek, valóban keményen kellett tanulniuk és vizsgázniuk. Későbbi pályafutásuk során sokat köszönhettek – elsősorban a műszaki és orvosi karokon végzetek – a magas színvonalú magyar felsőoktatásnak, mivel a magyar egyetemekről kikerülők a lengyel, az európai és az amerikai tudományos élet kiválóságai lettek. A bölcsészettudományi karon nagy segítségnek számított, hogy Divéky Adorján, a jeles polonista és a vilnai egyetem professzora lengyel nyelven is előadott a lengyel hallgatóknak, hasonlóan Jan Dabrowskihoz, aki a háború után a krakkói Jagello Egyetem tanára és rektora lett. A lengyel hallgatók pártfogója volt Kniezsa István, az egyetemi szláv intézet igazgatója, vagy Szabó Dénes, a vilnai egyetem magyar nyelvű lektora. A műszaki egyetemen a lengyel hallgatók felügyelő tanára Békésy György fizika-professzor, a későbbi Nobel-díjas volt.

A magyar egyetemeken tanulmányokat folytatott lengyel fiatalok bizonyos értelemben kivételezett helyzetbe kerültek tanulmányaik során: lengyel földön a német hatóságok betiltották a közép- és a felsőfokú tanulmányokat, bezárták a középiskolákat és az egyetemeket. A hazai lengyel ellenállás megszervezte a titkos („földalatti”) lengyel középiskolai és egyetemi oktatást, amely konspirációs feltételek mellett lakásokon, kolostorokban és a legkülönbözőbb helyeken történt. Az egyetemek állandó „mozgásban” voltak, változtatták az oktatás helyszínét. A legnagyobb csapást mindig a lebukás jelentette, őrizetbe vették a tanárokat, a hallgatókat, többségük koncentrációs táborokba került. Ilyen körülmények között nem lehetett magas színvonalú képzést biztosítani, ez vonatkozott a középiskolai oktatásra is. 1941-ben Edinburghban megnyílt egy emigrációs lengyel tannyelvű egyetem, amely a második világháború után tovább működött, s az angol kormány kérésére szűnt meg 1949-ben. Az Egyesült Államokban – a közel 10 milliós lengyel emigráció önálló intézményeként – már az első világháború után alapítottak lengyel nyelvű egyetemeket, de ezeknek kevés szerep jutott a második világháború után Európában kiformálódott lengyel emigrációs iskolák életében. A lengyel fiataloknak nyújtott magyar egyetemi segítség valóban felbecsülhetetlen a németek által megszállt területeken, hiszen itt nyugodt tanulmányi feltételeket teremtettek, ami később lett jelentőssé: a második világháború után újjászervezett lengyel tudományos és egyetemi életben a magyar egyetemeken diplomát szerzett lengyel fiatalok valóban meghatározó tényezővé váltak. Számos egyetemi tanár, kutatóintézet vezetője, vezető műszaki beosztású szakember vált belőlük.

(Életkörülmények) A lengyelek egyetemi tanulmányainak engedélyezése időszakában többoldalú tárgyalások folytak a magyar hatóságok és a lengyel érdekvédelmi szervezetek között az egyetemisták életkörülményeinek rendezése érdekében. A Lengyel Polgári Bizottság, mint a lengyel kormány képviselője szociális ügyekben Magyarországon biztositókat adott a magyar Belügyminisztériumnak arról, hogy biztosítja a tanulmányok anyagi feltételeit, magyar bankokba érkezett külföldi adományokból. Ez valóban az emigrációs lengyel kormány rendszeres havi támogatását jelentette, amelynek összegét havi 150 pengőben állapították meg. Ezenkívül fizették a hallgatók tanulmányi költségeit (tandíját,

különböző várható és előre nem tervezhető költségeket). Ezeket az összegeket a kormány a Bratniak szervezetén keresztül juttatta el a hallgatókhoz. Ez a hallgatók kötelező tagsággal rendelkező önkormányzati és érdekvédelmi szervezete volt, amely havi ellátmányát a Lengyel Polgári Bizottságtól kapta: a hallgatók havi ösztöndíját 200 pengőre emelték fel, ezenkívül fizették a kollégiumi elhelyezést, a tankönyveket, az egyetemi menzán az ebédet, amely havi 40 pengő volt. Reggeliről és vacsoráról a hallgatóknak maguknak kellett gondoskodni. Az ösztöndíj mértékét jelzi, hogy akkor a magyar átlagkereset 132 pengő volt. Szükség esetén rendkívüli segítyt adhatott a Magyar és a Nemzetközi Vöröskereszt és a Nemzetközi Gyermekvédő Liga is, amelynek vezetője, Vajkai Rózsi különös figyelmet szentelt a lengyel iskolásoknak, beleértve az egyetemi hallgatókat is.

A Belügyminisztérium IX. osztálya anyagilag támogatta a lengyel egyetemisták elhelyezését, amit jelez, hogy a budai Páfrány utcában 40 főt befogadó épületet bérelt (évi 6000 pengőért), míg pénzügyi kiegészítést nyújtott a Lengyel Polgári Bizottság, a Lengyel Lelkészi Hivatal által bérelt lakosoknak, amelyekben több lengyel egyetemista kapott elhelyezést. Ilyen villák voltak Rómaifürdön, Békásmegyeren és Budapesthez közeli településeken. Csillaghegyen viszont egy vízitelepet béreltek, ahol nemcsak vízi sportolásra nyílt lehetőség, hanem ennek panziójellegű vendégházában kaptak elhelyezést a művészeti főiskolán tanulók. Ez a nyugodt környék más szempontból is jelentős volt, hiszen a közeli Leányfalun, majd a környező településekre szétköltözött menekülttáborban pihentették a Varsó–Krakkó–Budapest–London vagy Róma útvonalon mozgó futárokat, így e titkos konspirációs tevékenységbe bekapcsolódott egyetemistákat is – a feltűnés elkerülése érdekében – ezen a környéken helyezték el. A lengyel egyetemisták zöme – közel 70 fő – magyar egyetemi kollégiumokban kapott elhelyezést, általában két-háromszemélyes szobákban, de laktak együtt családjukkal Budapesten vagy a főváros környéki lengyel polgári és katonai táborokban, így Kőbányán, Zúgligetben, Rákoscabán, Pesthidegkúton, Vecsésen és Felsőpakonyban is. Az utolsó három helyen lengyel családos tiszti táborok voltak. Az előbb felsorolt helyeken kívül több olyan kisebb lengyel diákotthon működött, amelyek magyar tulajdonosa tulajdonjoggal együtt átadta az épületet a katolikus egyháznak, amely azt használati joggal tovább adta valamelyik lengyel szervezetnek. Ilyen volt a 20 személyes svábhegyi Mátyás király úti 15. sz. alatti villa, a budai Vadorzó utca 7. sz. alatti villa, vagy Pestszentimrén az István utca 39. Ez is 20 hallgatónak adott otthont.

A sok kis létszámú lengyel egyetemi diákotthon Magyarország német megszállásakor vált „előlnnyé”, mert az itt élők gyorsan elmenekülhettek, az akkor megközelítően 300 fős létszámból mindössze 20 hallgatót tartoztattak le a gestapósok, bár egyes lengyel források közel 50 lengyel fiatal elhurcolásáról szólnak. A megszálló német biztonsági szolgálat pontosan ismerte a diákotthonok címét, az ott élők számát és neveit, így kész névjegyzékekkel érkeztek a helyszínre. Az biztos, hogy csak a Páfrány utcában élő egyetemistákat fogták el teljes létszámban, amire nincs magyarázat. A többség illegális helyeken húzta meg magát, illetve bemenekült a zárt lengyel katonai fogolytáborokba: a megszállók akkor még tiszteletben tartották a genfi egyezményekben rögzített jogokat és védelmi kööttségeket. Ekkor ez a zárt katonai tábor adta a legbiztosabb védelmet az üldözötteknek. 1944 augusztusában ezeket a katonai táborokat a Nemzetközi Vöröskereszt budapesti kirendeltsége védelme alá helyezték, Friedrich Born fődelegátus és Horthy Miklós kormányzó megegyezése alapján. A védett táborokat Born személyesen ellenőrizte, volt olyan eset, hogy maga akadályozta meg emberek elhurcolását. A lengyelek érdekképviselőre a Nemzetközi Vöröskereszt kirendeltségén belül külön szekciót szerveztek Zbiegniew Borówko volt követségi tanácsos irányítása alatt, amely ellátta a menekültek jogvédelmét és biztosította ellátásukat, amen-

nyire erre lehetőség nyílt a háborús körülmények között. A lengyel egyetemisták egy része itt keresett menedéket, illetve magyar ismerősöknél bújt meg.

Erre az időre sok lengyel fiatal már olyan kitűnően megtanult magyarul, hogy az adott egyetemi környezet adta számukra a legjobb feltételeket. Ez történt az orvosi karon tanuló medikusokkal és a Műszaki egyetem lengyel hallgatóival, akik követték tanintézetüket a németországi kitelepülésbe is. A nyilas kormány 1944 novemberében elrendelte a budapesti és a vidéki egyetemeknek előbb Budapestről, majd az ország területéről történő kitelepítését. Az orvosi kar a Saale parti Halléba, a műszakiak pedig Drezdába települtek ki. Mindkét egyetem esetében csak részleges volt a kitelepülés, mert sokan megtagadták vagy egyszerűen „elbliccették” a parancs teljesítését. A hallgatók többsége taktikai okokból fogadta el a kitelepítési parancsot, mert a megtagadókra azonnal frontszolgálat várt, vagy valamilyen kényszerintézkedést alkalmaztak velük szemben. A zárt közösség adta akkor a legnagyobb biztonságot. Igaz átéltek több súlyos bombázást, többen meghaltak, de 1945 elején levizsgázhattak, és a végzősök megkapták diplomájukat. A „halleiek” többsége a háború után visszatért Budapestre, ahol nem ismerték el oklevelüket, a legjobb esetben újból kellett vizsgáznuk, illetve visszavetették őket egy tanévvel. A hallgatók egy része soha nem tért vissza Magyarországra, ahová kerültek, ott elismerték végzettségüket. A medikusok között volt Kazimierz Niemczewski, a krakkói egyetem későbbi professzora, aki Halléből egyenesen Krakkóba tért vissza. Ő a Gestapo letartóztatása elől menekült meg, amikor vállalta a németországi „kitelepülést”.

A világháború befejeződése után budapesti tanulmányaik folytatására, illetve befejezésére 41 lengyel fiatal jelentkezett, Pécsen egyvalaki, Debrecenben ketten iratkoztak újra be. A lengyel egyetemistákat a Lengyel Hazatelepülési Bizottság vette gondozásba, jogvédelmükről a Nemzetközi Vöröskereszt, anyagi ellátásukról az Újjáépítési Minisztérium – elsősorban Antall József államtitkár, majd kiscgazdapárti miniszter – gondoskodott. Központi diákothonba helyezték el őket, általában kétszemélyes szobákban, az infláció és a súlyos gazdasági helyzet miatt először csak központi ételmezésben részesültek, az új forint (1946. augusztus 1.) megteremtése után személyenként havonta 250 forint ösztöndíjat, valamint ingyenes ellátást és diákothonot nyújtottak nekik. 1946 második felében, amikor megnyílt Budapesten a Lengyel Követség, jogvédelmet már a lengyel diplomácia biztosított nekik.

(A lengyel egyetemisták önkormányzati szervezetei) A magyar felsőoktatási intézményekben tanuló lengyel fiatalokról „legmagasabb szinten” a Lengyel Polgári Bizottság Oktatási és Művelődési Bizottsága gondoskodott. Ezen belül működött Az Egyetemistákat Segélyező Tanács, amelynek elnöke Jan Staczek, a Lengyel Lelkészi Hivatal helyettes vezetője, Zbiegniew Zaleski, a Lengyel Intézet vezetője, Henryk Dabrowski egyetemi tanár, míg a hallgatókat Jerzy Oplustil és Jan Pajak képviselte. A Tanács foglalkozott a lengyel egyetemisták legkülönbözőbb ügyeivel: szociális, kulturális, tanulmányi, sport és segélyezési kérésekkel, döntött anyagi ügyekben, a rendelkezésére álló pénzeszközöket valóban pártatlanul használta fel. Rendszeresen beszámolt tevékenységéről Henryk Slawiknak, a Lengyel Polgári Bizottság elnökének. Ez a Tanács volt a Bratnik szervezet háttérintézménye.

A Bratnik egyetemistákat összefogó szervezet 1942 legelején alakult meg, amely tömörítette a magyar egyetemeken tanuló lengyel fiatalokat, ahol a tagság kötelező volt. Első elnöke Wladyslaw Cisek, műegyetemi hallgató volt, aki már érettségi bizonyítványát a balatonboglári Lengyel Gimnáziumban szerezte meg 1941-ben. Sajnos két hónap múlva lemondott tisztségéről, amit ugyan tanulmányaival indokolt, de részt vett a titkos ellenállá-

si munkában, rendszeres futárszolgálatot látott el Budapest–Zakopane, majd a Budapest–Zágráb vonalakon. Tanulmányait a világháború után a wroclawi műegyetemen fejezte be, az egyetemi fizikai intézetben dolgozott tudományos kutatóként. Tagja volt a Szabadság és Függetlenség titkos lengyel ellenállási szervezetnek, 1947. december 15-én letartóztaták, a kerületi katonai bíróság szovjetellenes összeesküvéssel vádolva 1948. június 10-én halálra ítélte, amit július 27-én végrehajtottak. Ma nevét viseli a wroclawi egyetemi elektrotechnológiai kutatóintézet.

Ciseket a Bratnik élén Jerzy Opustil építészhallgató, majd Niemczewski medikus, a krakói egyetem későbbi orvosprofesszora követte. A Bratnik igen széles és összetett tevékenységet fejtett ki: a polgári és a katonai menekülttáborokban megszervezte a kulturális tevékenységet, ismeretterjesztő és nyelvtanfolyamokat szervezett, hozzájuk tartozott az amatőr színházi mozgalom, részt vett a különböző helyi és országos lengyel sajtótermékek szerkesztésében (*Tábori újság*, *Tábori Anyagok* stb.), kiadásában és terjesztésében, ők adták a lengyel cserkészmozgalom cserkésztsíztjeit, foglalkoztak természetjárással, sportmozgalom szervezésével. Nem mellékesen ismeretterjesztéssel, a magyar irodalom jeles alkotásainak lengyelre történő lefordításával (Petőfi Sándor, Arany János, Jókai Mór, Móricz Zsigmond, Ady Endre, Tamási Áron, Herczeg Ferenc; ill. Mickiewicz, Slowacki stb.) is. A Bratnik szervezetnek nagy szerepe lett az 1943. évi budapesti Lengyel Kiállítás megszervezésében, amely a lengyel emigráció kulturális életét volt hivatva bemutatni. Ezen a kiállításon nemcsak a hagyományos magyar–lengyel baráti múltnak kívántak emléket állítani, hanem bemutatták az emigráció kulturális-művészeti életét. Kiemelt szerepet kapott a könyvkiadás, a kulturális élet, és itt mutatkoztak be a közönség előtt a Budapesten tanuló lengyel ifjú képzőművészek, hangversenyt adtak a Zeneművészeti Főiskolán tanuló lengyelek.

Központjuk a budapesti Kálvin téren, a református teológia által rendelkezésre adott kis szobában volt. Ez a helyiség maradt a Bratnik székhelye 1945 után is, amikor hivatalosan megváltoztatta nevét a Lengyel Egyetemisták Magyarországi Képviselőtére, mivel ez lett a magyar földön tanuló lengyel diákok hivatalos szervezete a magyar kormány előtt. A repatriálás befejezése után hivatalosan 42 olyan lengyel egyetemista maradt Magyarországon, akik egyetemi tanulmányainak befejezéséhez egy vagy két esztendő kellett. Az utolsó csoportba már 20 egyetemista tartozott, a szervezet hivatalosan 1948 augusztusában szűnt meg.

(Egyetemisták a németellenes mozgalmakban) A magyar földön menedéket talált lengyel katonai és polgári emigráció szinte megérkezése után azonnal kialakította azokat a földalatti ellenállási szervezeteket, amelyek szoros kapcsolatban álltak a hazai és a nyugat-európai lengyel központokkal. 1939 végén már gördülékenyen működött a megszállt lengyel területen ténykedő ellenállási központok és a Franciaországban újjászervezett lengyel kormány és főparancsnokság között a futárszolgálat, amelynek egyik legfontosabb összekötő bázisa a Magyarországon kiformalódott ellenállási sejtek lettek. E szolgálatot először a Budapesten továbbműködő Lengyel Követség katonai attasé irodája, majd pedig a lengyel főparancsnokság alá tartozó bázisok szervezték. A futárok a Tátrán keresztül Zakopanéba juthattak, egy másik vonal Nowy Saczba vezetett, továbbá működött egy a Beszkidákon keresztül Lupkowoba. Hamarosan kiépült a Budapest–Zágráb vonal is, ahonnan Svájcön keresztül Franciaországba, illetve Rómába vitték tovább a titkos küldeményeket. A lengyel földre vezető futárvonalak – más futárokkal – Varsóba, illetve a legkülönbözőbb földalatti központokba vezettek. A futárszolgálat veszélyes tevékenység volt, mert az elfogott futárra csak halál várhatott. A futárok a „zöldhatáron” át mozogtak, az első futárok katonai szolgálatra behívott egyetemisták voltak (Stanislaw Mikolajczyk, Stanislaw Kot, Herman

Lieberman, Maria Hulewicz, Drodzik, Mariann Mikolajczyk /a későbbi miniszterelnök fia/). Ők később csatlakoztak a francia földön megszervezett lengyel hadsereghez. Az első hetekben mintegy 500 lengyel egyetemista sodródott magyar földre, többségük katona volt, így zömük evakuált, harcoló lengyel alakulatokhoz csatlakoztak. A futárszolgálat szervezője Waclaw Felczak volt, aki a háború kitörését megelőzően Budapesten volt a Pázmány Péter Egyetemen ösztöndíjas, a magyar nyelvet kiválóan beszélő történész. A futárszolgálatban is előnyt élvezett – a megbízhatóság mellett – a magyar nyelv ismerete, a jó fizikum és a találékonyág. E szolgálatban nemcsak férfiak vettek részt, hiszen legendás futár volt Maryla Majgierówna mérnökhallgató és Cecylia Lichon matematika–fizika szakos hallgató, aki később a wroclawi egyetem professzora lett. Az utóbbi kettő Budapesten bérelt lakásban élt, a szomszédok egyetemi hallgatóként ismerték őket, titkos küldetésük senkinek nem tűnt fel. Majgerównát hazatérése után bebörtönözték, csak 1956 tavaszán szabadult, soha nem tudott végzettségének megfelelő munkát találni. Ez vonatkozott a Római parton élő lengyel egyetemistákra is, akik rendkívül közel laktak ahhoz a titkos lengyel bázishoz, akik lakóit itt „pihentettek”, s a környéken úgy tudták, hogy engedéllyel a fővárosban dolgoznak. Az egyetemi hallgatók „természetesen” egyetemre jártak, „mozgásuk” nem keltett feltűnést. A lengyel futárszolgálatban kb. 20 lengyel egyetemista vett részt, akik többsége a háború után nyugatra települt. Őten tértek vissza Lengyelországba: közülük Józef Krzepakowski műegyetemi hallgatót hazatérése után elfogták és Szibériába hurcolták, későbbi sorsa ismeretlen. Hasonlóan járhatott Roman Stramka, aki 1947-ben szenvedett éjszaka cserbenhagyásos motorbalesetet. Falclaw Felczak sorsa is ismert: hazatérése után hosszú börtönbüntetést kapott, csak 1956 tavaszán szabadult, később a krakkói egyetem professzora lett.

A titkos ellenállásba való bekapcsolódás másik formája a titkos Hadapródiskola volt, amely nemcsak katonai és parancsnoki szolgálatra felkészítő ismereteket nyújtott, de adott pillanatban frontszolgálatra vagy a hazai ellenállási tevékenységbe történő bekapcsolódásra küldte a kiképzett fiatalokat. A Hadapródiskola álcázott terepen történő kiképzését a hétvégeken tartotta, amelyen 23 lengyel egyetemista vett részt, „központjuk” a Páfrány utcai lengyel kollégium volt, ahol titkos rádióközpontot is működtettek. Tevékenységük fontos területe a hírszerzés, elsősorban a magyar vasúti hálózatot igénybe vevő német katonai szelvényekkel kapcsolatos adatok gyűjtése, rádiótávíron való továbbítása a londoni lengyel parancsnokságokhoz. A német megszállás után a Páfrány utcában két lengyel fiataalt vettek őrizetbe, hurcoltak Dachaubá, ők szabadulásuk után az Egyesült Államokba mentek.

Érthető okokból a magyar egyetemen tanuló lengyel egyetemisták többsége 1945 tavaszán nem tért vissza hazájába, valamelyik nyugati országba távozott. A többség inkább az Egyesült Államokban telepedett le, főleg azok, akik német területen tartózkodtak és az amerikai csapatok szabadították ki őket fogságukból. Tudták, hogy hazájukban a megszálló szovjethatóságok kegyetlenül fellépnek a Honi Hadsereghez tartozók ellen, és a magyar földön élt lengyel egyetemisták többsége valamilyen formában kapcsolódott a lengyel nemzeti ellenálláshoz. Igazukat bizonyították azok az esetek, amikor a hazatértek hamarosan börtönbe vagy szovjet munkatáborba kerültek. Természetesen voltak kivételek, nem mindenkit börtönöztek be, befejezhették tanulmányaikat, és választott értelmiségi pályájukra léphettek. A magyar egyetemeken tanultak vagy a Balatonbogláron érettségizettek a háború utáni lengyel értelmiség igen értékes rétegét alkották. Ők nyugodtabb körülmények között végezhatték tanulmányaikat, az értelmiségét elveszített Lengyelországban nagy szakmai karriert futhattak be, egyben a magyar–lengyel rokonszenv újjáépítői lettek. Ők alapjaiban ismerték meg a magyar kultúrát, már tudatosan építették a legkülönbö-

zőbb szakmai kapcsolatrendszereket. A szocialista korszakban ez nagy veszélyt jelentett Moszkva számára, hiszen két hasonlóan gondolkodó értelmiségi „társaság” előbb vagy utóbb szembefordul a szovjet típusú rendszerrel. Ez történt 1956 tavaszán-őszén, ennek veszélye fenyegetett az 1980-as években. Ettől függetlenül felépült az államok közötti – igaz, szigorúan ellenőrzött – tudományos és felsőoktatási kapcsolatrendszer, amelynek egyik lelkes szervezője éppen a második világháború éve alatt magyar földön egykor tanult lengyelek voltak.

IRODALOM

- Antall József: *Lengyel menekültek Magyarországon a második világháború alatt*. Bp., 1946.
 Antal József: *Menekültek menedéke. Egy humanista a 20. században. /Emlékirat/*. Bp., Mundus, 1997.
Barátok a bajban. /Emlékiratok/. Bp., Európa, 1985.
 Budzinski, Franciszek: *Lengyel Gimnázium és Liceum Balatonzamárdiban és Balatonbogláron*. Boglárlelle, 1989.
 Budzinski, Franciszek: *Polacy na uczelniach węgierskich w latach II. wojny światowej*. Kraków, 1993.
 Csorba Helena i Tibor: *Ziemia węgierska azylem polaków 1939-1945*. Varsó, 1985.
 Felczak, Waclaw: *Powrót i legenda*. Varsó, 1966.
 Kapronczay Károly: *Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945*. Bp., Mundus, 2009.
 Kapronczay Károly (szerk.): *Magyar–lengyel*. Bp., Gondolat, 1990.
 Kapronczay Károly: *Akkor nem volt Lengyelország...* Bp., Magvető, 1992.
 Kapronczay Károly: *Lengyel katonák magyar földön*. Bp., Zrínyi, 1994.
 Laczkó András (szerk.): *Menekültek a jövőért*. Boglárlelle, 1989.

Kézírtos följegyzés az 1919-es dunapataji ellenforradalomról

A Pataji Múzeum gyűjteményében található egy igen értékes dokumentum, egy személyes visszaemlékezés az 1919-es dunapataji népfölkelésről. A szöveg hat napot, az 1919. június 18-tól 23-ig tartó időszakot mutatja be részletesen, a szemtanú szemével.

Váradai István dunapataji nagygazda visszaemlékezéséről van szó, amit az események után egy évvel, 1920-ban vetett papírra. A szöveg – az eddigi kutatások szerint – csak két helyen maradt fenn: a Dunapataji Községi Gazdakör 1900 és 1935 között vezetett jegyzőkönyvei között, illetve Váradai István személyes jegyzetfüzetében. A Gazdakör jegyzőkönyvei a Pataji Múzeum történeti dokumentációs gyűjteményében 2009.2.1. leltári szám alatt, Váradai jegyzetfüzete pedig unokájánál, Váradai József dunapataji lakosnál található.

A gazdaköri jegyzőkönyvek között az ellenforradalomról szóló rész 26 számozatlan oldalon keresztül részletezi az eseményeket. Váradai István az írás megszületésekor, illetve előtte és utána is évekig a gazdaköri jegyző tisztséget viselte a körben, ezért kézenfekvőnek érezhette, hogy Dunapataji történelmi eseményét a tekintélyes egyesület, a Gazdakör jegyzőkönyvében örökítse meg.

A szöveg hitelességét erősíti, hogy a Gazdakör 1921. évi januári közgyűlésén a jegyzőkönyvbe írt szöveget fölolvasták és azt határozatban el is fogadták. A közgyűlésen 138 kör tag vett részt, közülük számosan olyanok is, akik tevőlegesen részt vettek az eseményekben. A kör vezetőségi tagjai közül például Koller B. Sándor, Keserű Sándor és Váradai István. Őket 1919. június 19-én közfelkiáltással választották meg a község vezetői közé.

Váradai István írásának rövidített változata az 1939-es nagyszabású 20 éves megemlékezésen is elhangzott mint az „Ellenforradalom története” Sárossy Gergely polgári iskolai tanár átdolgozásában és ifj. Váradai István előadásában. A szöveg drámai része, a fegyveres összecsapás és a megtorlás napja (1919. június 23.) az események 90. évfordulója alkalmával jelent meg alkalmi kiadványban és a Pataji Hírlap oldalain.

A szöveg szerzője, Váradai István, a község tehetős nagygazdáinak egyike volt, igazi vezető egyéniség, régi és népes családból származott. 1868. szeptember 6-án született Dunapatajon Váradai István és Varga Mária gyermekeként, négy testvére volt. 1889-től 1892-ig katonaként szolgált, majd 1894. október 26-án megnősült. Felesége Németh Mária volt, hét gyermekük született, tizenkilenc unokájuk. 122 hold földön gazdálkodott, emellett élénk társadalmi életet élt. Az 1900-ban alakult Gazdakörnek alapító tagja, különböző tisztségekben évtizedekig az egyesület vezetője volt. 1924–1936-ig községi bíró volt. Pest-Pilis-Solt-Kiskun-Vármegye általános ismeretítője (szerkesztette F. Szabó Géza, Budapest, 1930) szerint Váradai számos közeleti tisztséget is viselt: református presbiter, törvényhatósági bizottsági tag, a Hangya és Legeltető Társaság felügyelő bizottság tagja, a Tanonciskola, a Hadirokkantak szövetségének és a Testnevelési bizottság elnöke volt. A népfölkelésben tevékenyen részt vett, a mozgalom leverése után Szegedre menekült, ahol a nemzeti hadseregben szolgált. 1942. március 9-én halt meg. (Az életrajzi adatokat Váradai József dunapataji lakos egészítette ki.)

Váradai István művelt és széles látókörű, tekintélyes embernek számított Dunapatajon, nem véletlenül választották meg az említett tisztségekre. Református családjában volt több közép- és nagygazda, akik szintén a település meghatározó személyiségei közé tartoztak. Pontosan följegyzett, szemtanú által megerősített írása az 1919-es kommunista diktatúra elleni fölkelés fontos dokumentuma.

A följegyzés közléte: Schill Tamás, a Pataji Múzeum vezetője.

„Jegyzőkönyv,

Felvételt 1921. évben, mivel ezideig nem volt idehaza jegyzőkönyvünk, mert ez is áldozatul esett a komanista pribékeknek, melynek lefolyásáról és megtörténtéről iparkodok rövid vázlatot írni, az utolsó jegyzőkönyvi határozatok is kénytelenségből lettel feljegyezve, a proletár diktatúra vezetői erős kényszere után, mert hogy milyen érzések között kellett azt az időszakot átélni azt leírni teljes lehetetlen, de az örök időkre emlékeztető Ellenforradalom megtörténtét írom rövid vázlatba

1919 június 18.

Forrón süttött a nap egész estéig, hogy talán még izzóbbá tüzelje az agyon zaklatott község népét midőn már nem tudott alkalmazkodni a naponként meg megújuló proletár diktatúra rendeleteinek, örökös bizonytalanságba vergődött az összes lakosság, a munkás nép, ki munkáját előbb vagy kissé később végezte, hazafelé iparkodott, hogy talán háza táját is rendezhesse, de úton-útfélen már azon hírek jártak szájról szájra, hogy holnap csütörtökön, dacára, hogy Úrnapija lesz, de katonai sorozás lesz, ezen hírsztelés éppen elegendő volt, hogy a naptól perzsel arcú munkás ember össze tömörüljön és határozzon jövő sorsa vagy végzete felett. Szerda esti vacsoráját mindenki gyorsan végezte mintegy önkénytelenül, elhagyta családját és ment a Külső fogadóház, mely már eddig is a proletárok rendes gyűlésező helye volt, itt csoportosult össze a lakosság legnagyobb része. Különösen akiket érintett a diktatúra rendelete, míg a lakosság más része izgatottan várta, hogy mi történhet ezen elkeseredett néppel, holott már katonaságra gondolni senki sem akart, mindenki saját tűzhelyének megalapítására gondolt, mely a 4 és fél éves világháború alatt majdnem teljesen tönkre ment, saját családjának megélhetése és terhek viselése volt legnagyobb gondja, de hogy katona legyen arra gondolni senki sem akart, kivéve azok akik jó zsoldért saját lelki ismeretükön sem bírtak uralkodni, ezek beálltak a kommunista uralom pribékjeinek, hogy akik szorgalommal éltek és vagyontát gyűjtöttek azt elharácsolják, és közös konyhára kényszerítsék a szorgalmas népet, hogy ne mondhasa senki semminek, hogy ez az enyém.

De sok lenne mind azt leírni, amit a proletár diktatúra meg akart valósítani, mert az ép elméjű ember el nem fogadhatja és meg nem is tarthatja, így a veszélyes jövőt sejtve a gyülekező nép azon megállapodásra jöttek, hogy másnap reggeli 6 órára mindenki jöjjön a külső fogadóhoz, és onnan testületileg vonuljanak fel a község házához s sorozó bizottság elé, s mint egy test tiltakozzon a sorozás ellen, mert a diktatúrának legelső kiáltványa is az volt, hogy nem kell többé katona, nem lát többé senki fekete kendős nőt, aki katona férjét sirassa. Most tehát annál is inkább tiltakozott a sorozás ellen, holnap tehát mindenki itt legyen ez volt a jelszó, nehogy mint előző napon is megtörtént, hogy a vörös katonák még a munkából erőszakkal elkísérték a családapát a sorozó bizottság elé és katonának nyilvánították. Most pedig térjen mindenki nyugalomra.

A tömeg oszlani kezdett, s kimenés közben szembe jöttek vörös katonák, akik talán neszét vették a határozatnak, mert volt köztük vállalkozó, hogy másnap fegyveres erővel kényszerítik a népet a sorozó bizottság elé, gorombáskodni kezdtek, hencegtek. A tömeg közé löni akartak, amire a nép pillanat alatt felbőszült, kezükből a fegyvert kicsavarták (névszerint Mészáros Károly, Lehoczki Konrád és Brezovszki András).

S mivel fegyver volt a csoport kezében önkívüli állapotba jutott mindenki, hatalmas csoport ment a csendőrség lefegyverzésére, akik szintén nem voltak éppen hívei a proletár diktatúrának, átadták fegyvereiket, tőlényeiket, mondhatjuk ilyenformán keletkezett az Ellenforradalom, egy másik csoport a vasúti állomáshoz ment s onnan hajtányon a hartai vörös őrség lefegyverzésére

vállalkozott, ami szintén meg is történt, szét zavarták őket, mehettek haza, nehogy fegyvertelenül bent szorítsák őket, mert az utókövetkezményektől féltek. Voltak csoportok akik a vasúti sínek felszedését vállalta magára. Voltak akik féltek az utókövetkezményektől, kimentek a kalocsai szállásokra, inkább segítséget hívni, mert az volt a gondolat, hogy a sorozó bizottság a Benedek község határán állomásozó tüzérséget felhívja segítségnek a sorozás végrehajtása végett. Minden értekezlet nélkül történtek intézkedések, a lakosság folyton nyugtalankodott, nem térhettek nyugalomra, mindenkit bajsejtelem gyötört.

Végre felvirradt június 19-e csütörtök

Úrnapja lenne, de a lakosság nem a templomba, hanem a kinevezett gyülekező helyre tódult, sorakozott, indult a község háza felé folyton zúgva, míg végre a piactéren megállt a Lövinger féle ház előtt, hol a sorozó bizottság kvartélyja volt, községi orvos vendégei is egyúttal, kis zsidó lévén, s ezen ügyeknek nagyszerű előkészítője is volt, itt rögtöni határozat lett: be kell menni a sorozó bizottsághoz és fel kell szólítani őket, hogy adják át megbízó levelüket a sorozásra nézve, úgy szinte előző napon be sorozott ordasi és hartai lakosok névsorát s ezekre vonatkozó irományokat, de nagy meglepetésre a sorozó bizottságnak csak hült helyét találták; Péter János elvtárs elillantak, nem várták be az eredményt pedig megkaphatták volna, míg itt kutatták őket megjelent Bikszegi Sándor direktóriumi tag, hogy a piacra érkező halászok között osztályozza ki mennyi halat vehet vagy kaphat. Különben ő adatott annak akinek akart kénye kedve szerint, de most az egyszer ő kapott olyanokat, hogy a földre rogyott, talán teljesen is agyonverik, de éppen újabb direktóriumi tag érkezik, Deák Sándor, akkor evvel foglalkozik a tömeg: mindegyik nagyobbat akar ütni rajtuk mint a másik, de csak ökölrel, míg végre Kovács S. József kiragadja és bezárásra ajánlja, talán életüket menti meg. A tömeg még mindig a doktor lakása sarkáig állt, mikor egy ordasi kocsí vágatva rohan rajta 5 vagy 6 ember, segítséget kérnek azonnal, mert Géderlakon állomásozó tüzérség lövi a lakosokat és Ordas községet, a tömeg egymásra nézet, de ebben a pillanatban már indult is Ordas felé, a legközelebbi udvarokban pedig kocsikba fogattak és amennyien felfértek rohantak Ordason keresztül, ahol már felfejlődött katonaság állt szemben, jöttek a lövések, mind a két oldalról lettek sebesültek, részünkről Csima János, Simon Sándor pataji, Almási Imre ordasi.

A tüzérség részéről 3 halott lett és sebesült, míg végre a tüzérség fehér zászlót lobogtatott és megszűnt az ádáz harc, a parancsnok előlépett és békés elintézését ajánlott, 7 tagú túszt kért Patajról.

Míg ezek történtek a tömeg itthon maradt része a községháza udvarán türelmetlenül várta a történendőket, közben a direktorium tagjait bezáratta, az agitátorok közül is néhányat, mint fő bűnösöket, mert a lakosság nyugalmanak megzavarását önekik tulajdonították, a közönség nagy része kérte a direktorium azonnali eltávolítását, s újabb rendszer megvalósítását kívánta, felolvastatott Kun Béla birtok reform tervezete, mely éppen ekkor jelent meg, melyben már nemcsak 100 holdasokat leltározza el, hanem 20 holdasok is leltározva lesznek, míg a kisebb birtokok megmaradnak családonként munkálatra, de a terménnyel ők sem rendelkezhetnek, sőt az arató munkások is csak 72 kiló gabonát tarthatnak meg fejenként, vagy miként szűk esztendő mutatkozik a fejadag 52 kilóra le lesz számítva, szabadon nem rendelkezik senki semminemű gabonával, a tömeg némán hallgatta magyarázás nélkül, ökölbe szorult kézzel tett fogadást, hogy a kommunista uralmat minél előbb össze fogják törni.

A közönség legnagyobb része a direktorium azonnali eltávolítását követelte, és új előjárókat akart választani, de senki sem akart reá vállalkozni, s tanácstalanul zsongott a tömeg, végre átmeneti formában megválasztott 7 tagú bizottság, név szerint: Várad István, Benke Sándor, Kovács S. József, Koller B. Sándor, Keserű Sándor, Sukkerth Lajos, Csaba József míg utóbbi egyszer

sem jelent meg, a bizottság első gondja lett volna a nyugodtan lecsendesíteni a közönséget, a nép között békés egyetértést teremteni, de szóhoz sem lehetett jutni, mivel jött a felszólítás, hogy a Benedeki tüzérség a halál esetén 7 túszt követel, mit ha ki nem adunk és el nem bocsátjuk őket béke kötésre dél után 3 óráig, porig fogják lövetni Dunapatajt, a túszo ki lettek nevezve, s el is mentek, ami után a tüzérség részéről is jött 7 tagú küldöttség, s midőn megérkeztek a történetekért felelősségre hívták a direktóriumnak még szabadon levő tagjait és a közönség részéről ajánlott s jelen volt tagjait, akik az ütközetben részt vettek, a tárgyalást gyorsan kellett lebonyolítani, mivel előre kijelentette a tüzérparancsnok, hogy délután 5 órára ha békés elintézésről jelentés nem érkezik vissza Benedekre, az idő letelte után ágyútűz alá veszik Dunapatajt.

A tárgyalás folyamán kiderült, hogy kora reggeli órákban 6 óra tájon ordasi kocsin felfegyverkezett emberek vágattak be Géderlakra felfegyverkezve és ahol vörös tüzér katonát láttak, azokra rájuk lövöldöztek be az udvarokba körülbelül a templomig befutattak s onnan vissza. A katonaságot alarmírozták és fel vonultak rajvonalban, míg ezek felvonultak ez idő alatt rohantak Patajra segítségért, mely már előbb meg lett írva.

Mikor mind ezek a tüzér parancsnoknak tudomására jutott, mintegy megengesztelődve felelt, hogy önekik sem céljuk magyar testvéreinket le gyilkolni, sajnálatát fejezte ki a megtörténtek felett, békességgel távoztak el, s amikor visszaértek a mi általunk elbocsátott túszeit hazarendték.

Várva vártuk őket, a tömeg oszladozni kezdett s nyugalomra szándékozott térni, a be választott bizottság a csend és nyugalom helyre állításán fáradozott. Mikor óriási zsidaj, óriási tömeg lepte el az utcát és a község háza előtti teret, felfegyverkezve mindenféle látható kezebeliekkel, ásó, kapa, fejsze, kasza, vonyigó, bot mindenféle nemeivel, még 2 vagy 3 napi eleséggel ellátva mindegyik, a legelső pillanatban felismertük bennük a kalocsai szállásbelieket félig pityókásan, minden szemben lángolt a régi hazaszeretett, életét és vérért hozta mindegyik, kész feláldozni az enyém szóért, amit magáénak mondhat abból nem enged egy talpalatnyit, érte kész lenne minden kommunistát elgázolni, hangosan követelték, hogy nyissuk fel a börtön ajtajait, hogy élő kommunistát lássanak csak egy percre is, amit persze a legnagyobb küzdelemmel alig bírtunk megtartani, mert a legelső pillanatra talán felkoncolták volna őket, s mire ezen tervükről lebeszélni sikerült őket, tovább tudatták tervüket, hogy azonnal hívassuk össze Pataj népét felfegyverkezve, s induljunk a Benedeki tüzérség megtámadására és lefegyverzésére, amit ha el nem fogadunk, hát ám lássuk a következményeket, mert ők minden áron harcolni akarnak, ha mi nem megyünk a vörösök ellen, akkor ők jöttek mi ellenünk. De még várva várt túszeit sem értek haza, végre megérkeztek s együttesen valahára sikerült őket ezen tervükről lebeszélni. Folyton meg-megújuló követelésekkel léptek elő, hogy miért hívtuk őket, ők jöttek és addig haza nem mennek, míg minden kommunistát ki nem végeznek, készek Budapestig menni és Kun Bélát seregével a Dunába szorítani.

Esteledett mire a tömeg nagy részét ismerősök magukkal hívták áldomásra és azután kit elszállítottak, ki pedig gyalogszerrel fogcsikorgatva indult hazafelé, hogy többet hívhatják a patajiakat őket segítségre, pedig az előbb említett 2 ember magán szavára történt az egész.

Ők most eljöttek, s szégyenszemre haza mennek, de elvárják a Patajiaktól, hogy ha másnap a csorbát ki nem köszöriük, hát tudj Isten mi lesz a régi barátság vége.

A bizottság az őrséget felállította, egész éjjel cirkálva, végre felvirradt

június 20-a Péntek

Reggeli órákban a lakosság egy része rendes napi munkájára indult, de 7-8 óra között jöttek jelentések Hartáról, hogy Tetétlen felől támad a vörös hadsereg. Nyomban kértek a kalocsaiak segítséget Kalocsa felszabadítására a közönség lázas gyorsasággal ragadott fegyvert és kezebeli-

ekkel felszerelve, egyik kocsi Hartára, a másik Kalocsára vitte felfegyverezett népünket, míg az itthon maradottak tétlenkedve a községházán várták a jelentéseket, s újabb újabb tartalék ment Kalocsa és Harta irányába.

Egyszer hír jön, hogy két emberünk, név szerint Antóni Gábor és Andrási József amint a múlt éjjel kint cirkáltak a határban, Ordas község közelében vörös tengerész katonák észrevették őket és elfogták, dunai monitorra hurcolták őket, hogy onnan Paksra a főparancsnokhoz szállítsák, aki a már híresztelt rendszer mellett talán felakasztatja őket. Bizottság lett választva, hogy az érdekeltek nevében kegyelemért folyamodjon, amelynek vezetésére Fekete Lajos kántortanító kéretett fel, míg ezek felett tárgyalunk, V. Szabó János direktóriumi tag, ki ez ideig még szabadon folt Ács János ordinánccsal minden megbízás nélkül elment Ordasra, hogy a hajó parancsnoktól hírt hozzon a két emberünkről, aki Ács Jánost is ott fogta túsznak, s Szabó mint hírt hozó hazajött s névsor mellett vezető embereinket fegyverrel együtt adjuk át.

A küldöttség nem tévőzva indult rögtön embereink után kegyelemért, név szerint Fekete Lajos ... [a további nevek hiányoznak]

Akik szép sikerrel végezték küldetésüket, meghívták a monitor parancsnokot annak jeléül, hogy mi sem, de ők sincsenek ellenséges szándékkal velünk, de 2 emberünk már Pakson van átküldve, azok iránt is megígérte, hogy mindent el fog követni megmentésükre, a Külső fogadó udvarán tartott rövid beszédet és barátságát ajánlotta.

Késő este kaptunk valódi híreket, hogy Kalocsát a kommunista uralom alól felmentették a direktóriumot vörös katonáikkal együtt másvilágra küldték.

Míg a hartaiakat az elbújt vörös katonák a zöld búzából oldalt támadták s egy kocsin ülőket lovaikkal együtt agyon lövöldözték, embereink késő éjjel hulároztak haza, látva, hogy a vörös katonaság hátra húzódott.

Az éjszaka máskülönben csendesnek ígérkezett. Éjfél elmúlt.

Június 21. Szombat

Éjfél után 1 órakor Géderről jön lovas patrul jelentést hoz, segítséget kér, de azonnal, hogy Pataj minden fogható népe induljon a Benedeki tüzérség megtámadására, Kalocsa az előző napi siker után indul Uszód, Foktó lefegyverzésére, s tovább a velünk érőkkel együtt benedeki tüzérség ellen, mi pedig, Bödd irányából, hol a cselédség vagy az ott lakók Galina intéző buzdítására szintén hozzánk csatlakoznak s kereszt támadással kényszerítsük a vörös tüzérséget inkább megadásra mint harcra.

A Géderen bekvártélyozott tüzérség körülbelül megadta magát, mert nem bízott az istentelen kommunista uralom életében, bizonyosság lévén, hogy a jelentést tüzér lovakon hozták, akik a jelentés vétele után elvágattak.

Éjjel volt, előbb egyet, egy tizedet, a tíz száz ablakot zörgetett meg s alig néhány perc vagy negyed óra alatt felfegyverezett sereg indult kocsi háton Bödd pusztá irányában. Géderen állomásozó legénységet rögtön lefegyverezték, akik elbújva menekültek, mint mikor a vércse a gyenge csirkék közé lecsap, mentek benedeki tüzérség ellen, akik látva, hogy körül be vannak kerítve, majdnem lövés nélkül megadták magukat, a vörös katonaság futott ki merre tudott, a raj vonal Duna menti része a dunai monitorra tüzet eresztett, mire gépfegyverrel viszonzott úgyhogy az ágyúk körül foglalatokodó embereink alig bírták felszerelni a tüzérség zsákmányul hagyta teljes felszerelését és municióját.

Osztokodásnál 2 db 15 cm ágyú jutott Patajnak 6-6 lóval, szertárral és teljes hadi felszerelésű kocsikkal lovakkal ellátva.

Mivel többnyire hadviselt egyének voltak mindenki megtalálta saját helyét, hogy fennakadás nélkül hozták haza, nagy bámulatára közönségünknek, mivel ezen a tájon ritka látvány volt ilyen

dicsőségteljes hadjárat, ami által még jobban lelkesült még az aggkorban lévő öreg is.

A municiót a mázsa házhoz ki helyeztük őrség felügyelete mellett, a lovak nagy részét a külső fogadóhoz az ágyúkkal együtt, a többi lovakat pedig egyes házakhoz, de hogy minden időszakban készen legyenek, mert gondolva, hogy most már igazi harc elején lehetünk.

A nép lelkesülve és aggódva tért hazafelé a fejleményeket bírálta, mert felfelé megszűnt minden közlekedés, úgy kifelé szinte el volt tiltva minden járás-kelés, nehogy valaki áruló legyen.

Hírek jöttek Harta felől, hogy vörös katonaság Tetétlen felől húzódik Harta felől.

Az ágyúknak műszerkezete le volt szerelve, a hozzáértők kezdtek felszerelni, miközben a tüzér tisztek is foglyok lettek, kocsii lett értük küldve, hogy segídkezzenek a műfelszereléssel, a további működést a harcos csapat magára vállalta.

Jött telefon jelentés szombaton este, hogy 2 páncélaút befutott Dunavecserére és a direktóriumot helyreállította, az ellenkezőket kímélet nélkül ellenforradalmárnak nyilvánította és felakasztatta.

Esteli nap lement tájban szervezték a katonai osztagokat század felállítását javasoltak, vezetők lettek: vitéz Benke Sándor főparancsnok, helyettese Pintér József, 1. századnál Vendégh József, 2. századnál Váradi János, 3. századnál Horváth Z. József, 4. századnál vitéz Taba János, 5. századnál Városi Gyula, 6. századnál Mráz Lajos.

Június 22 Vasárnap

A felzaklatott kedélyű nép folyton töprengett jövő sorsa felől aggódva, hogy mi is történhetik. 7-8 óra között jön egy telefon jelentés, hogy 2 páncélaút befutott Soltra és akit elfognak kímélet nélkül ellenforradalmárnak tekintik és felakasztják. A hír pillanat műve volt, hogy mindenki tudta, hogy milyen sors várhat reá, ha készületlenül találunk bennünket, alig tudtak keze beliket fogni, mindenki rohant a hartai védgát töltésre, ásókkal, csákányokkal az országutat keresztülsták, hogy első pillanatra az autók be ne roboghassanak, mert négy sarkából 4 gépfegyver szórja a kíméletlen halált, s akit eltalál megdicsőülve száll a mártírok sírjába.

Az ágyúkat is nyomban szerelték, lovaikkal együtt készen állva, pillanat múlva robogtak örkösi úton, előbb a Durrogatóban kezdtek felállítani, de kilátás szempontjából az örkösi domb mellett állították fel ágyúinkat, folyton szemlélve, hogy Harta felől nem-e jön katonaság vagy autó. A hartai országutat biztonság szempontjából fákkal torlaszolta, nem kímélve a százados fákat, mert el volt határozva mindenki, hogy csak holt testén keresztül jöhet kommunista uralom, mindenki utálattal fordult el a Mienk! Hangzatos jelszó mellől, az Enyém! szó volt a szent mindenek előtt, hogy halálig fogja védeni azt a talpalattnyi földet, melyet magáénak mondhat, ahol lehajthatja fejét üdítő álmra, a szorgalmas munka után pihenésre térhet, hogy új erőt gyűjtsön a holnapi munkára.

Jött jelentés, hogy a páncélautók befutottak Hartára, mely hír még jobban lelkesítette a népet, gondolva, hogy most már készületlenül nem fog bennünket meglepni mint a többi községeket.

Megszólt az imára hívogató templomi harangszó, amelynek áhitatos zengését elnémitotta az első ágyúlövés, s a közönség, amely még ilyet soha nem halott, fohászkodott, hogy múltjék el a keserű pohár, amelyet már fenéig képzett üríteni, a proletár diktatúra önkényes rendeletei által, némelyek próba belövésnek mondták, pedig a valóság az volt, hogy Szamuely a főpríbék jött 2 páncélaútjával, gépfegyverekkel felszerelve Kengyeles táján Harta és Dunapataj között a védgát tetején s itt vették célba, még pedig oly jól irányozva, mint később is látható volt a gránát becsapása éppen az úttest szélén esett le, mire az első autó kétségbe esetten fordult vissza és rohant Harta irányában a másik autó a harmadik lövésre fordult vissza, az ágyú lövegek folyton kísérték őket, de véletlenül egyik sem lett valóban találva.

Ekkora telefonunk is ki lett építve az ágyúnk állásához, a jelentést kaptunk, hogy az első üt-

közet meg lett nyerve.

Nem így voltak a hartaiak, ahol már Szamuely néhány szóval már az ítéletet is kimondta, amelyet megmáshíthatatlanul kezdtek végrehajtani. Néhány perc alatt akit ellenforradalmárnak gondoltak, vagy mint ők mondták burzsuj, azt mind kísérték a községházára, ahol minden kihallgatás nélkül akasztásra ítélték. Heten már kint álltak az akácfák alatt, az elsőnek a szék odatéve, amelyre önként fel kellett volna lépni, a kötél a kezébe volt adva, hogy a hurkot is saját maga tegye a nyakára, a többieket a folyosón sorakoztatták, hogy végig kellett volna egyúttal nézniök azt, amire talán emberemlékezet óta nem volt példa, hogy megkérdezés vagy kihallgatás nélkül valakit felakasszanak, s íme a legsebérebb honpolgárokat, akik egyúttal a legjobb hazafinak tartották magukat, állottak az akasztófa alatt.

Az autókat Hartánál tovább látni nem lehetett bár a lövéseket még tovább a töltés tetején helyes irányban adták le.

A tűzmester Bognár János, aki mint hadviselt katona is célba vette a hartai községházát, mert gyanúja az volt, hogy hátha oda befutottak az autókkal, vagy hátra hagyott tartalékjuk ott még gonoszt is mivelhet, ideje is volt, bár az első gránát a szomszéd istálló tűzfalát is vitte magával, a pribékek megrémülve futottak széjjel félben hagyták megkezdett tervüket, így a biztos halálból megmenekültek örökké áldják a dunapatajiakat, akik azután élő szóval adták elő azt a rémes jelenetet, amelyet át kellett élniük.

A vörös katonaság futott Solt és Tetétlen puszta irányába, ezalatt a mi gyalogságunk is rohant utánuk, mert az autós vendégeket élve szerették volna elfogni. Az ágyú dörgő hangja messzire hírt adott, jöttek is a délutáni órákban minden rendű csapatok, először Bencze és Bödd uradalmakból érkeztek, később a kalocsai szállásbeliek, mind elszánt lelkes csapatok voltak, csak azt kérdezték, merre lehet az ellenség, már mentek is. Volt fegyver minden elképzelhető: ásó, kapa, fejsze, csákány, szigony, vonyigó, no meg kiegyenesített kasza, vadász fegyver. Volt ugyan katona fegyver is közbe-közbe, amelyeket bizonyos helyekre és létszámok közé kellett beosztani. A katonai parancs Benke Sándor kezében volt biztosítva, mint eddig is rendíthetetlen embernek ismerték. A többiek is mind kiváló emberek, de neveket nem írok, pedig méltók a dicséretre, hősies elszántságukért és maguk viseletéért.

Községünkben reggel óta kint a fegyver fogható nép, amelyhez folyton csatlakoznak az érkező újabb erők és mennek Hartán túl, Solt és Tetétlen határába, veszik fel a raj vonalat, mivel már estefelé hanyatlik az idő, s hogy nélkülözésnek ne legyen harcos csapatunk kitéve egy szóra egy órahossza alatt annyi kenyeret, szalonnát, sajtot, sonkát, kolbászt, meg mindenféle ennivalót hordtak össze községünket lelkes asszonyai és leányai, hogy kocsiszámra küldhettük a rajvonal különböző pontjaira az ételmet. Az érkező csapatokat előbb megvendégtük és úgy felszerelve indultak azon számítással, hogy talán Budapestig sem állnak meg, mert viszik magukkal a közbeeső községek embereit.

Mindegyik külön maga szerette volna kézre keríteni Kun Bélát, s ha megfoghatja, avval veri a többit agyon.

Az ágyúk is elhagyták helyeiket, mentek előre, mégpedig a hartai temető alá. Itt állították fel őket, készülve, hogy holnap a biztos ellentámadást itt kell felvenni. A vezetőség tudatában volt annak, hogy Szamuely ezt a szégyen kudarcot iparkodik megtorolni. Tehát a telefon hálózat is ki lett építve, mert szakértő volt minden szakmához.

(Csak egyöntetű vezetőség hiányzott.)

A telefon vezeték ki lett építve a Duna szélben is több állomással, mintegy figyelve a dunai monitorokat, hogy nem-e be lönek reánk, mert a múlt éjjel is folyton reflektor világitást adtak le. A telefon estefelé jelenti, hogy Paks irányából jön cirkáló monitor, erősítést kérnek és szorosabb

őrséget, mert ha megáll s ellenünk fel akarja venni a támadást, szemben állhassanak embereinek, mivel azok csak ladikon jöhetnek parthoz a zátonyok miatt. Egy monitor elhaladt, utána a másik, később talán a harmadik az esti órákban.

A nap minden szakában jöttek jelentések az alsó községekből kik is utóbb mind muníciót kértek, a biztonság kedvéért. Talán azt hitték, hogy Benedekről valami sokat elhozhattunk. A hartaiaknak adtunk. De igen kellett számolni az eshetőségekkel, bár népünk hallani sem akart megalkuvásról vagy tán megadásról. Nem is lett volna tanácsos valakinek ilyent ajánlani, mert a népitélet azonnal a direktórium közé sorozta volna – be a dutyiba.

Este van, jön az éjszaka, mindenki szeretne egy okosat mondani, hallani vagy tudni, de a jövőbe nem lát senki, mert a mai napot jó Isten megadta, de a holnapot nem ígérte.

Éjfél tájon kapunk titkos jelentést, hogy ellenünk Nagyabonyból a tengerész terrorcsapat van vezényelve, s hogy csatlakozik a Fülöpszálláson állomásozó vörös hadsereghez, és Tetétlen irányából támadnak.

Az éjszaka hosszú volt, sokaknak utolsó is volt, de hogy milyen napra virradunk azt elképzelni emberi elme nem lett volna képes.

Pakson fogságban lévő két emberünk megszabadult a siralom házból, mivel már ki volt nekik hirdetve, hogy ha felvirrad, kötél általi halál vár rájuk. Ezeket felszabadította Madocsa és szomszéd községek ellenforradalmárai, akik napfelköltre körülfogták Paks városát és a direktóriumot szélnek zavarták. Őtőlük is elhurcoltak vagy 150 embert, tehát ezeknek felszabadítására vállalkoztak, ezekkel együtt szabadultak meg foglyaink.

Elmúlt az éj. A jó Isten felhozta napját mind a jókra, mind a gonoszokra. A nép az előző esti parancs szerint híven gyülekezett a községháza udvarán, teljes felszereléssel. Amint gyülekeznek, aszerint csoportokra osztva már indulnak raj vonalban Harta felé, rendes szanitéz osztagokkal ellátva, ami csak egy rendes hadjáratot megilleti.

Hiány nem mutatkozott, csak muníció és fegyver volt kevés ennyi emberhez képest, de ezt mind elfedezte az a lelkesedés, hogy gyászkerettel kell megjelölni ezt a napot.

Június 23-ika Hétfő

Arra nem ért reá gondolni senki sem, ment mindenki bátran szembe szállni a vörös uralom pribék embereivel. Telefon jelzésünk folyton szólt, jött az értesítés Hartáról, hova futárok adták le a jelentést, hogy milyen erővel jön a terror csapat. Tüzérségünk jónak látta ágyúinkat vissza helyezni a tegnapi állásra az Örkösd-domb mellé, mivel innen nem lehetett kersztül látni a teret. Gyalogságunk pedig Hartán túl járt ugyan, de rajvonalba nem bírt kellően felfejlődni, oly szélességben jött a vörös hadsereg. Gyalogságunk is kénytelen volt visszahúzódni és hartai szakadás táján próbálkozott rajvonalat felvenni. De a vörös hadsereg rajvonala egész a Dunáig tartott. Minden rövid távolságra el voltak látva gépfegyverekkel, úgyhogy a botokkal felfegyverzett seregünk nem bírta itt még fel venni a harcot. Tehát Harta községet nagyon kényelmesen bevették és kezdték a tegnapi félben maradt irgalmatlan gyilkosságot, amelyet talán bővebben majd megír valaki. A községet körülzárták, hogy nyugodtak hajthassák végre ádáz munkájukat.

A harc valóban még most kezdődik, amikor a hartai szakadás tájára értek, itt már ágyúink is felfedezték őket. Amennyire munícióink engedi ugyancsak osztják közéjük. A mi fegyvereink ropogását túlszárnyalja a rettenetes gépfegyver sűrű kattogása, a vörös hadsereg dél felé is hosszan lenyúl, iparkodik ágyúinkat hátba támadni. Kénytelenek embereink a védgát oldalán a község köré gyülekezni, és a Muszaj-akó táján a Kistöltés körül helyet foglalni. Itt tartották rendíthetetlenül magukat, feltartóztatva sokáig a kommün hadseregét, dacára, hogy embereinknek talán 50-iknek volt fegyvere, muníciója pedig alig volt, hogy csak biztos fogásra használhatta fegyverét. Mégis nem bírtak volna előbbre jutni, tartalékunkat ugyan kiadtuk végig, pedig nagy része soha

se látott hadművelet félért, mégis bátran ment, hogy megvédje azt a talpalatnyi földet, amelyet magáénak mondhat, megvédje házárt, amelyet még nem dúlt fel ellenség, megvédje családját, s megmutassa unokáinak, hogy mire képes az apa,

az ősz fürtű öreg atya, a fiatalabbakról nem is lehet szólni, hisz ők pőrére öltözve mindég előre futottak és első sorban álltak és megállták helyüket rendíthetetlen nyugodtsággal és bizalommal, hogy nem lehet magyar testvéreinknek olyan ádáz fajzatja, hogy olyat műveljenek, amit műveltek.

Tartották állásaikat kétségbe esésig az istentelen terroristák ellen, akik előtt nem volt szent sem ember, sem Isten - hiszen hitét is mind megtagadta. Nem tudta községünk lakossága elképzelni, hogy képes legyen magyar fiú emberi mivoltából ennyire kivetközni, és vadállatnál is kegyetlenebbé lenni. A harc elkeseredett volt.

Segítséget kértünk az alsó községektől Kalocsáról, de sajnos alig jött néhány szál ember. Bencze Gábor és Galina böddi intéző kocsin futották be az alsó községeket lelkesíteni, de kevés eredménnyel. Benke Sándor lóháton futtatja körül rajvonalunkat, mindig a legfontosabb helyeket erősíteti. A többi vezető embereink is rettenetes elszántságot tanúsítanak, biztatják, oktatják tanulatlanabb embereinket.

Ágyúink kénytelenek lettek elhagyni örkösi állásaikat, mert a rettenetes gépfegyver-tüzelés már egész közel mutatkozott, mivel a lábán álló zöld gabona kitűnő búvóhely volt a hason csúszó, előbbre-előbbre törő vörös hadseregnek.

Egy időre elcsendesült az ágyúk dörgő hangja, de annál erősebb lett a gépfegyver rettenetes kattogása, amely az előtt fel-felbukkanó embereinket iparkodott leartatni.

Míg az ágyúk elcsendesülésén töprengek, a tüzér tiszt vágatva rohan a község házára és parancsot ad, hogy azonnal vegyem át az ágyúk védelmét fegyveres erővel. Kérem, hol és merre vannak ágyúink, hogy hallgatnak, de ő nem felelve már futott tova. A község házán azt vettem észre, hogy magam vagyok, mivel eddig a telefon mellett ültem, minden pillanatban vártam, hogy szól-e újból a telefon, nehogy egy jelentés is téves legyen. Tehát felvettem kalapomat, felvettem elrejtett karabélyomat, zsebeimet municióval, indultam, hogy ha valahol találok segítő embereket, utasítom, hogy az ágyúk védelmére menjenek. Útban voltam, a Külső sarkán találkozom a rohanó ágyúkkal. Isten bízva családomat, anélkül, hogy házamnál búcsút vegyek, ugrottam fel az egyik ágyú hátsó lépcsőjére, kérdeve, hogy hol az ellenség, s miért futnak vagy hova iparkodnak menni. Csak fejüket vonták, nem tudják, hogy hova vagy meddig.

Jelenleg eddig tudtam megírni a belső történeteket. A később történéseket csak hallás után, kérdezősködés után leszek képes megírni - bár szemtanúk elbeszélése után.

A község alsó részén csendesedtek az ágyúk, a tüzemesterrel rögtön egyet értve felállították ágyúinkat a katolikus temető alján, és onnan vettünk célt és irányt a gépfegyver kattogása szerint. Még 4 lövést leadtunk, és azt vettük észre nincs több 3 db lövegünknel. A Keserű-kobolya felől jött feloszlott rajvonalunk. Egy része nem bírta várni a segítséget, pedig Benke maga futtatott szállásbeli ígérkező emberekért, de minden percben késnek. Jöttek jelentések, hogy körülzárni iparkodik a vörös hadsereg községünket. Gondoltunk utcai harcra, de fegyelmetlenül hadseregünknel erre gondolni is késő. Az ágyúkat felragasztottuk, s épp ebben a pillanatban érkezett meg 2 kocsin, amelyet hajnalban bocsátottam Benedekre, hogy az elrejtett municiót még hozzák el, amelyet egy istállóban találtam meg. Indultunk kalocsai országúton, s mentünk böddi nagymajorhoz, itt állítottuk fel ágyúinkat, míg az első ágyú Zasztóig futott.

Innét vettünk célt és irányt, történéseink volt elég. Visszahívtuk ágyúinkat, a böddi csárdánál felállítottuk. Ekkor a Nagymajortól kihoztuk ágyúinkat az országútra, itt felállítva, s most egymást mintegy védve is, hol egyik, hol másik küldte a gránátot vagy srápnelt. De az volt a legnagyobb szerencsétlenség, hogy jelentés nem jött, sem látni nem lehetett, csak az irtózatosságot

és gépfegyver kattogás után irányítottuk ágyúinkat. Most már kaptunk segítséget, oly lelkeset, az alsó községekből, Kalocsáról, még Fajszról is beláthatatlan hosszú kocsisorokkal, akik hallva a tegnapi és mai ágyúzást jöttek, hogy ők mind agyonverik a vörös hadsereget. Fegyverzetük éppen a mienkhez hasonló: ásó, kasza, kapa, közbe-közbe egy-egy fegyveres ember egy kocsira. A látás új reményt keltett, de reményünk nem sokáig tarthatott. Községünk, szülő házunk, családunk, hitves és árva bekerítve egy istentelen züllött, zsidó bérencekből vásárolt, ámitásokkal hitegetett vörös hadsereg által.

Fegyvereiket utánunk fordítva a böddi Hattyasi-árkokba vették fel rajvonalukat, s az érkező segítségeink itt már nem bírtak szembehelyezkedni. Mondták harclátott emberek, hogy olasz vagy orosz harctéren sem igen voltak tüzezebb ütközetek. Az érkező segítség tehát részben még kocsijáról sem szállhatott le, s fordult vissza nyomban azon kiáltással: Jön az autó! Jön az autó! A por oly nagy volt, hogy minden kétséget kizárva el kellett hinni. A golyók az ágyúk felett is füttyültek, a harcot a mai napra befejezettek láttuk, hiszen a nap lemenő felé volt már. Gondolva azt, hogy vissza megyünk a lelkesült Kalocsáig, s másnap újabb erővel verjük vissza az ellenséget.

Gondoltunk minden elképzelhető rosszat, de hogy ezalatt a körülzárt községben hogy mik történtek, azt csak valóban 7 heti távollét után hallottuk meg.

A községből kiszorított, különben a rajvonalba levők nagy része nem ment be a városba, hanem mindig az ellenség előtt vissza-vissza fordulva fedezte magát. Míg Kalocsára érve néztük a terepet, hol lesz helye a rajvonálnak, hol lesz helye az ágyúknak, addig Kalocsán fél-reverték a harangot. Elképzelhetni azt a lehangoltságot, holott a harc heve között voltak bátor embereink, akik lóra ülve, Totyik József (Mihály) és társa a fogdából a direktórium tagokat egy csoportban Kalocsára kísérte s itt záratta le őket. Akkor már itt alakulni készülő katonai parancsnokság által.

A nap lementét mi még láttuk, de községünknek sok ártatlan, de jó hazafia már nem látta. Ágyúinkat még rendezték Kalocsa szélén, megjelent két repülő felettünk kémlelődni, míg utóbb elhaladtak vissza ahonnan jöttek. Ágyúinkat a Vajas szélén állítottuk fel.

Józan volt a lelkes hangulat, mindenki saját életét áldozta, de hogy kommunista uralomnak tovább szolgáljon: nem soha! Mindenki saját lelki sugallatára hallgatva, nem csoportosulva, de egyenként, midőn megtudtuk, hogy Kalocsa feladta magát, ki-ki a maga módja szerint útnak indult az éj leple alatt. Úgyhogy mikor a nap felkelt újból láttuk egymást, találkoztunk. De hol? A demarkációs vonal mellett, Baja szélén, mert el volt határozva mindenki, bármilyen magyarnak is tartotta magát, képes volt ellenség által megszállt területre lépni, semhogy proletár diktatúra alatt nyögjön.

Most pedig visszatérve szülővárosunkba annak szomorú sorsáról írok még röviden, mert szívem elszorul, a toll megáll kezemben. Nem találok szavakat, nem tudom kifejezni magamat a hallottak felett, hogy kiket nem láthatok többet, mert őket elemészette, tönkre tette, életüktől megfosztotta a terror banda, akiket elhagyott a lelkiismeretük. Azt tartották nagyobb dicsőségnek, aki hamarabb és csúfosabban tudta fegyvertelen embertársát legyilkolni vagy mint a kóbor kutyát agyonlőni, hogy az utca pora itta fel ártatlan véréket. A kiket pedig akasztófa alá hurcoltak ütésekkel torzították és mutogatták az élőknek, biztatva, hogy nemsokára ők is arra a sorsra jutnak. Irtózatos volt a helyzet, mert védekezni szóval nem lehetett, kihallgatás nélkül akasztották fel őket a református paplak mellett lévő gesztenye fákra.

Ilyen szerencsétlen halállal múltak ki név szerint – amint össze lehetett állítani: 1. Máté Gábor 2. Tüzkő Kálmán 3. Nagy Lajos 4. Csizmadia József 5. Kincses József 6. Sass Lajos 7. Tóth András (Résztelek) 8. Sándor Ernő (Budapest) 9. Elkán Lajos (Kalocsa) 10. Herold Sándor 11. Fítális Miklós és 5 ismeretlen. 12. ifj. Dudás József 13. Gábris István.

Golyó által haltak meg. 1 Bán János 2 Bíró Sándor 3 Horváth Mihály 4. Dudka Sándor Fülöpszállás 5. Vendégh József 6. Herczeg József 7. Gábori István 8. Sulyok József 9. Gyöngyösi János 10. Vörös János 11. Sárközi Kálmán (híres cigányprímás) 12. Farkas Sándor 13. Böröcz Sándor 14. Bán Sándor 15. Szél Gy. Sándor 16. Keserű István 17. Vítaris János 18. Váczi Sándor 19. Papp Mihály 20. Biacsi Sámuel 21. Koller István 22. id. Dudás Antal 23. id. Faddi József 24. id. Herczeg Imre 25. Vajda G. István 26. Takács István 27. Iván Gergely 28. Ismeretlen 29. Faragó Gy. István 30. Bogárdi Sándor 31. Stepényi István (Paks) 32. Papp István 33. Vas Imre 34. Bán Imre 35. Nagy István 36. Pollacsek Sándor 37. Klein Vilmos 38. Szajsz József 39. Siroki Richárd 40. Ismeretlen 41. Nagy Gyula 42. Szűcs Sándor 43. Balla Lajos 44. Ribári József akit Kalocsán akasztottak fel 45. Galina Zoltán böddi intézőt szintén Kalocsán akasztották fel 46. K. Szél Sándor 47. 48. még két ismeretlen, akiket a keresztül vágott töltésbe, állítólag Balla Lajossal így hámat, még élve eltemettek. Ezeknek csurgott ártatlan vérük a föld porára, akiknek ártatlan vérük hullásából támadt fel a nemzeti hadsereg.

Ezeknek temetése oly szégyenletes volt, hogy kocsiszámra az utcákon szedték fel őket és vitték a közös temetőbe, s ott közös sírba úgy dobták őket gödörbe, hogy oltott mésszel teli öntötték őket, hova minden részvétel nélkül kísérte néhány hozzátartozója, de sírni nem volt szabad senkinek. Többen a bátrabbak éjszaka ellopták halottjaikat, még a gesztenyefákról is és eltemették a rendes temetőbe.

Apróbb feljegyzések:

Midőn községünk körül lett zárva a vörös hadseregtől, jött a terror csapat, akit a vérszomj sem bírt kielégíteni. Midőn jött befelé a községbe az átkozott társaság, minden házhoz befutottak, s ahol embert láttak, mind elhurcolták a községházára, ahol aztán irgalom nélkül ítélték őket felakasztásra, ahol önmaguknak kellett felállni a székre (amelyet Balla nagytiszteletes úrnak kellett kivinni), s maguknak kellett a kötelet is nyakukba tenni, ekkor ütötték míg a széket el nem rúgta, s így végezték szörnyű munkájukat.

Az agyonlőtték a város minden részéből valók lettek, mert ahol embert láttak s egy szóra nem ment a községháza felé, rögtön agyonlőtték. Így Vendégh Józsefet, ki midőn a felakasztottak felé kísérték, el akart ugrani a paplak sarkától, de a bejárat előtt 23 lövés érte – így kellett neki meghalni. Papp Mihály, aki egyetlen lovát itatta, midőn a terror meglátta, agyonlőtte. Id. Herczeg Imre ki kertjében munkálkodott, agyonlőtték. Id. Faddi János szőlőjében üldögélt – agyonlőtték. Siroki Richárd ki süket lévén kérdésükre nem felelt – keresztüllőtték s egy heti szenvedés után meghalt. Id. Dudás Antalt, aki pincéjéből ballagott fel – agyonlőtték. Faragó Gy. Istvánt kukoricaföldön lőtték agyon – másnap találták meg. Bán János pénzügyőri szemlész, ki nem tudta elképzelni, hogy milyen erkölcsű terroristák lehetnek ezek, nem rejtőzött, hanem elibük ment, mire kísérték a többiekkel, midőn talán irgalomért hátra fordult agyonlőtték.

Bajos lenne minden egyes részletet megírni, még az eltávozottakról néhány szó.

Midőn Baján a menekült csapatot a szerbek átengedték, végre internáltak Szegedre, honnan Röszkén kvártélyoztak bennünket. Ide jött ki gróf Zichy lelkesíteni embereinket, akik lelkesülve a nemzeti szóra, itt született meg a nemzeti hadsereg legelső katonája, akiknek neveik örökre fel lettek jegyezve. Őket vezette Horthy Miklós szürke paripáján Szegedről, a szegedi nők által hímzett fehér selyem zászló alatt a Bűnös Budapestre.”

A drog biológiai és társadalmi hatása

Drog, eszme és társadalom

(Bevezetés) Az ember társadalmi fejlődését nagymértékben a közösségi erő határozta meg. A tudat önfelismerő képessége egyben saját korlátainak felismerésére is képessé teszi az embereket, így a tanulási folyamat fontos állomása a megismerés korlátainak érzékelése. A túlélésben, a gondok leküzdésében a szolidaritás, a közösség kialakítása és megvédése, a csoporton belüli munkamegosztás, tehát a feladatok társadalmosítása a leghasznosabb létforma. Szerencsés esetben ez elősegíti a tervezést és a váratlan helyzetekhez történő alkalmazkodást, amely kreativitást, intelligenciát és empátiát követel. Azokban az esetekben, amikor az egyén nem tudja ezeket a tulajdonságokat alkalmazni, elszigetelődik, szorongani kezd, magányos küzdelemre kényszerül, és előbb-utóbb akár el is pusztul. Tapasztaljuk, hogy a fogyasztói társadalom kitermeli az ilyen elmagányosodott harcosokat, mert látszatmegoldást kínál: a szorongást csökkentő szórakozást, szerencsejátékot, pótcselekvésként cigarettát, alkoholt, drogot, élelmiszereket és élvezeti cikkeket. Ezért folyomodik a ma embere egyre gyakrabban a mesterséges boldogság megidézéséhez, különböző élvezeti szerek, nem utolsósorban a drogok révén.

Az emberiség fejlődése és a technika vívmányai egyre elviselhetőbbé tették a földi élet körülményeit a XX. században, ami ugyan túlnépesedéshez vezetett, de a ma már 7 milliárd ember többsége számára egyre javuló életkörülmények teremtődtek. Megszűnt a mindennapos kiszolgáltatottság a természet erőivel szemben, és a tápanyag is elegendő lenne, ha a gazdag világ önmérsékletet tanúsítva segítené a mostoha körülmények között élő embertársait. A fejlődésért azonban komoly árat kellett fizetni, hiszen a technikai fejlődés és a motorizáció igen nagy erőket szabadított fel a Föld mélyéből, kőolaj, földgáz és szén formájában, ezért a globális felmelegedés folyamata felgyorsult. A kényelem és a jólét megteremtése, a fejlett közlekedés, a házak komfortosabbá tétele, a hűtéstechnika szinte felemészti mindazt az energiát, amit Földünk évmilliárdok alatt megőrzött az ásványkincsekben. A betegségek többségének meggyógyítása, a járványok leküzdése kétszeresére emelte az ember várható élettartamát. Az életkilátások javultak, de az új, főleg öregkorban megjelenő betegségek száma emelkedett. A fogyasztói kosár pezsgős pohárrá vált, ami azt jelenti, hogy az emberiség döntő többsége a megtermelt javaknak csak a töredékéhez jut hozzá. A szegények és a gazdagok aránya 1:35-ről 1:80-ra emelkedett. Ez az egyenlőtlenség nemzetközi feszültségeket okoz, és szinte kilátástalan feladatok elé állítja a nemzetközi segítségnyújtókat a háborúk áldozatainak és sebesülteinek ellátásában. A háborúk egyik következményeként ráadásul a nincstelen menekültek sok helyütt rablóbandákba verődnek, és rettegő városokká változtatják a metropolisokat, ami az erőszak urbanizációját segíti. Az emberiség agressziós szintje megemelkedett. A szervezett bűnözés, a drog és az emberkereskedelem a gyermekeket sem kíméli, terjed a pornográfia és a pedofília. Egyre több erőszakos cselekményt követnek el gyermekek sérelmére a családon belül és kívül, de amint az iskolai erőszak esetei, a kegyetlen beavatási szertartások, vagy az állatkínzásokat ábrázoló videók igazolják, maguk a gyermekkorúak is kiveszik részüket az erőszakos cselekedetekből.

A világon 800 millió ember éheznek, és 2,5 millió gyermek hal éhen évente. Az egyik oldalon a mindennapi élelmiszer megszerzése jelent nehézséget, a másik oldalon a fo-

gyógyúrára költött pénz olyan sok, hogy éves költségéből a Szaharát virágoskertté lehetne varázsolni. Ezt a feszültséget leginkább a fiatalok érzik. A civilizált világ neurózisa, az agresszió, az elidegenedés, a lelkek elhanyagolása teremti meg az alapot a kábítószer, alkohol és a dohányzás terjedésének körükben. A civilizált emberiség szenved a depressziótól, a szív-, érrendszeri és a daganatos betegségektől, míg a fejlődő világban, főleg az afrikai, ázsiai országokban tömegek pusztulnak el az AIDS-től, a tüdőbajtól, a maláriától. A tévécsatornákból napi híradásokat kapunk erről a kontrasztról, ami óhatatlanul sokkolja a fiatalokat, akik – miközben a maguk módján megoldásokat keresnek – sokszor éppen saját magukat teszik áldozattá.

A szorongó ember jó fogyasztó, akinek igényeiről elsősorban a reklámokra összpontosító média segítségével az információs társadalom könnyen tudomást szerez. Ez a posztmodern társadalmi formáció fegyverek helyett évek óta bankkölcsönökkel tartja függőségben az embereket, mintegy felülírva, háttérbe szorítva hagyományos értékeket. A minden mást felülíró fogyasztói szemlélettel szemben a család vagy a kisebb közösségek nyújthatnának menedéket. Ám ezek tekintélyét a (modern) szabadelvű gondolkodás mára már kikezdte, és lassan felbomlanak a védelmet nyújtó baráti és vallási közösségek is. Sokan tehetetlenek a fogyasztás diktátumával szemben. Más fejlődési trendek is arra készítik a ma emberét, hogy megváljon gyökereitől, múltjától és a nagyvárosokban (modern rabszolgákként) vegetáljon egy globális gépezetben. A természetből való elszakadás, a mesterséges környezet kiszolgálása újabb költségeket jelent, amelynek előteremtésén rengeteget kell dolgozni, így nem marad idő a még megmaradt értékek élvezetére.

(A kábítószeres hatásának neurobiológiája) A fejlődés során kialakult emberi agy ideghálózatának kb. 300 milliárd idegsejtje kémiai ingerületátvivő anyagok segítségével létesít kapcsolatot, „beszélget” egymással. A külvilágból érkező ingereket ez a hatalmas ideghálózat dolgozza fel és raktározza, értelemszerűen társítva a korábban elraktározott élményekkel. A középagy egyik területéről kiinduló, dopamint termelő és felszabadító pályák eljutnak a limbikus rendszerhez, az első homloklebeny kéreghez. Itt, az érzelmi életért és reakciókért felelős agyterületen a felszabaduló dopamin elégedettség- és boldogságérzetet vált ki. Ezt a központot boldogságközpontnak nevezhetjük. Ilyen boldogság érzést vált ki a tanulás, a felfedezés és a megismerés, ami elősegíti az élmények elraktározását. Valamennyi idegi akciós potenciál hatására dopamin szabadulhat fel az ideg végkészülékéből. Az esetek döntő többségében a sejtek közötti térben diffundálva fejt ki hatását azokon az idegsejteken, amelyek dopaminra érzékeny jelfogókkal vannak felszerelve. Ez a pálya izgalomba jön, ha finom ételeket eszünk vagy érzéki örömek érnek, például a szexuális izgalom vagy az illatok szintén izgalomba hozzák ezt a „jutalmazási hálózatot”. Mily csodálatos az emberi agy, hogy saját létének és fájának fentartását egy jutalmazási rendszerrel kapcsolta össze! Vajon ez lehet az élet igenlésének neurokémiai magyarázata? A stockholmi Karolinska Intézetben Gulyás Balázs és munkatársai kimutatták, hogy egy magyar emberen a Himnusz hallgatása alatt az érzelmi élet és a boldogság központja, a nucleus accumbens fokozott izgalmi állapotba kerül, amit izotóppal jelzett glukóz fokozott felhasználása igazol.

A dopamin jelfogóin gátlóként ható gyógyszerek, például a fenotiazin típusú nyugtatók az élet jelenségeihez kapcsolódó reakcióinkat csökkentik, gátolják, tehát érzelmileg közömbössé teszik az egyént. Ez igen nagy ár a viszonylagos és átmeneti nyugalomért. A krónikus nyugtatókat, altatókat szedők is hozzászoknak a szerhez és függőség is kialakulhat. A hiperaktív gyermekeknél alkalmazott gyógyszerek is az érzelmi élet elsivárosodásá-

hoz vezethetnek, vagy legalábbis csökkentik az egy-egy élményhez kapcsolódó örömrész erősségét és időtartamát. A drogok többsége is a mesocortico-limbicus dopaminerg rendszert aktiválja, dopamint szabadít fel a nucleus accumbensben, a limbikus rendszerben, az érzelem központjában, a boldogságközpontban, kellemes érzést váltva ki, de egyben ki is meríti ezt a finom visszajelzést, és a fizioiogiás ingerek már képtelenek hasonló hatást elérni. Sőt a rendszer olyan mélyen „átég”, hogy a drog hatásának megismétléséhez is egyre nagyobb mennyiség szükséges, ami megközelítheti a halálos dózist.

(A kábítószer élvezet mint deviancia) A kábítószeres fogyasztói többnyire szeretik csoportosan is élvezni a szer hatását, annak ellenére, hogy az „utazás” alatt többnyire visszahúzódnak belső világukba. A társadalomtól való elkülönülés az egészséges emberek szemében devianciának számít. Veszélyesnek tartják, ha valaki kivonja magát a felelősség alól, és elhárítja a rá váró feladatokat. A deviancia a többségi értékrendtől eltérő viselkedési forma, amit többnyire a jogalkotás is beépít az üldözendő viselkedési formák közé. Különösen nagy a társadalmi feszültség az ideológiai devianciák esetén. Gondoljunk csak a korai kereszténység véres üldözéseire, az ellenreformációra, vagy az inkvizícióra, egészen a holokausztig, vagy a kommunista eszméknek ellenszegülők véres megtorlására. Hasonló devians jelenség volt a különböző egyházak kialakulásának folyamata. Hiszen, ha úgy vesszük, a kereszténység a zsidó vallás egyik „devianciájaként” indult. Csak számos áldozat és mártírhálál után tudta magát elfogadtatni, és vált történelmileg elfogadott egyházzá. A protestantizmus pedig a katolikus egyház „devianciájaként” indult, majd vált önálló református, evangélikus, anglikán, vagy éppen mormon gyülekezeti vallássá. De nem minden deviancia válik normává. Ezért különbséget kell tenni a „pozitív” és „negatív” devianciák között. Ezt a minősítést a társadalom hozza meg, így nem valószínű, hogy az egészséget károsító, vagy a szaporodást negatívan befolyásoló devianciákból valaha is pozitív emberi viselkedési norma lesz.

Durkheim az öngyilkosságról 1897-ben írt, 2000-ben magyarul is megjelentetett könyvében foglalkozik először a témával. A negatív devianciákat anómiának nevezi, és figyelmeztet arra, hogy a társadalmi tudat meggyöngyülése kedvez a devianciák kialakulásának. Más megfogalmazásban, a liberális társadalmakban, ahol a jó és a rossz közötti határ elmosódik, megjelennek az anómiás viselkedési formák, nő a nihilizmus, az agresszió, a bűnözés, a kábítószer fogyasztás, és a családi élet rovására terjed a szabad szerelem. A reformációt követő évszázadokban egyre nagyobb problémát jelentett az emberek Istenbe vetett hitének gyengülése és az ateizmus terjedése. Nietzsche odáig ment, hogy kijelentette, hogy „Isten meghalt, mi öltük meg”. Tehát az ember elengedte Isten kezét és környék nélkül egyedül maradt. A szabályok elértéktelenedése, meggyöngyülése során a viselkedési normák, az erkölcs és etikai szabályok is erőtlenné válnak. Ennek a folyamatnak lehetünk tanúi ma a globalizált világban, ahol a média és internet közvetítésével mindenki számára napi rendszerességgel láthatóvá válik a normavesztett társadalom anómiás viselkedése. Burgess amerikai szociológus az 1930-as években kidolgozta és városökológiai szempontok szerint vizsgálta a deviancia fogalmát. A darwini evolúciós elmélet alapján elemezte a városi övezetek lakóinak viselkedését. Szerinte a viselkedés alapvető meghatározója a családnak a társadalmi hierarchiában elfoglalt helye: mint megállapította, a gazdagok lakta kerületek morális etikai normái eltérnek a peremkerületek lakóinak viselkedésétől. Kimutatta, hogy bizonyos városi kerületek lakóiban fokozott hajlam mutatkozik a szubkultúrák kialakítására. Szerinte a legszegényebb kerületek lakói gazdasági bűnözésre, prostitúcióra, rablásra szövetkeznek, és közösen, nagy „családokba” szerveződve követik

el a bűncselekményeket. Ennek az életérzésnek a terméke lehet a rongálás, vagy az összetartozást jelző graffiti, és a tetoválás a fiatalok körében. Burgess, Chicago szervezett bűnözőinek tanulmányozása során gyűjtötte példáit, mivel a maffia sokáig innen irányította az USA nagyvárosait behálózó bünszervezetét. Leírta azt is, hogy a drogfogyasztással általában együtt járt a drogkereskedelem és -terjesztés, ami mindennapossá tette az utcai erőszakot. Ezért a társadalomra nézve az ilyen szubkultúrák kialakulása igen veszélyes. A kaliforniai nagyvárosok peremkerületeiben az 1980-as évek elején hasonló folyamat zajlott le, amikor a háború elől elmenekült közép-amerikai fiatalok fegyveres utcai bandákba verődve felvették a harcot a kaliforniai afroamerikai bandákkal a területek megszerzéséért. Ezek a csoportok rettegésben tartották a lakosságot, és a média is a bandaháborúk eseményeitől lett hangos. A rendőrség tehetetlen volt a bevándorló spanyol ajkú gengszterekkel szemben.

(Drog, nyomor, prostitúció) Lucchini meghatározása szerint: „drognak nevezünk minden olyan terméket, amely befolyásolja a mentális működést és ítélőképességet, amelynek fogyasztása tiltott, vagy amelyeknek – a nem tiltott anyagok közül – a fogyasztása veszélyes és visszaélésre alkalmas, illetve deviáns.” Minden társadalom maga határozza meg azt, hogy melyik drogot tiltja és melyiket nem. Nálunk legális kábítószer receptre árusíthatnak a patikák, de jelentős forgalma van a szeszesitaloknak és a dohányárunknak is.

Lucchini számos tanulmányt készített a drog és a prostitúció összefüggéseiről. Különösen érdekes az munkája, amelyben a gyermekek utcára kerülését tanulmányozta. Kimutatta, hogy ha nem is kizárólagosan, de legtöbbször az egyedül álló anyák gyermekei szöknek el otthonról, olyan családból, ahol nagy a nyomor, vagy a gyermekeket elhanyagolják. A felnőtt rokonok hiánya miatt ezek a gyermekek viszonylag szabadon élnek otthon, de szeretetet nem kapnak, és ezért menekülnek az utcára. A lányok hamar prostitúcióra adják a fejüket, ez azonban nem szükségszerű következménye az utcára kerülésnek. Ugyanakkor azok, akik prostituáltak lesznek, többnyire nem maradnak az utcán, mert életmódjuk miatt lakásra van szükségük. Az utcán maradó gyermeklányok többnyire csoportokba verődve élnek, kerülik a hatóságokat és vagonokban, elhagyott épületekben, vagy parkokban húzzák meg magukat. Közöttük a drog és alkoholfogyasztás, a promiszkuitás és a bűnözés válik jellemzővé, amitől ritkán tudnak megszabadulni. Ez a gyermeki sors ugyanakkor nem hasonlít a szervezett bűnözői bandák tagjainak életéhez, hiszen alkalmi lopásokon kívül komolyabb bűncselekményeket ezek a gyerekek nem követnek el. Viszont a hétp próbás bűnözők közülük toborozzák a „közkatonaikat”, így életük e szakasza bevezető állomása lehet a komoly bűnözővé válásnak.

(Drog és politika) A politika eszköztárában a tudatmódosító szerek már régóta szerepet játszanak. A nagy diktatúrák a politikai foglyok akarátának megtörésére használták a drogokat. Magyarországon sokan akkor értették meg, mi folyik a Rákosi korszak kirakatpereiben, amikor – nyilvánvalóan a belé erőszakolt kábító anyag hatására – a rádió élő adásában Mindszenty József bíboros „beismerő vallomást” tett. Számos ilyen eset volt az államszocializmus több évtizedes politikai leszámolásai során, elsősorban a Szovjetunióban, de 1948 és 1964 között Moszkva szatellit államaiban is.

Külön említést érdemel, hogy nemegyszer maguk a politikusok is használtak drogot. Már az antik Rómában divat volt az ópiumszívás, különösen a politikusok, hadvezérek és az uralkodók között. A történetírók mellékesen jegyzik meg, hogy pl. Titus császár ópium túladagolásban halt meg. Az ópiumot gyógyszerként és élvezeti szerként egyaránt alkal-

mázták Hadrianus ópiummal lett öngyilkos, de Nerva, Traianus, sőt Marcus Aurelius is rendszeres ópiumfogyasztó volt. Érdekes módon az araboknál Mohamed próféta alkoholtilalmának hatására kezdett elterjedni a kábítószer fogyasztás. Az alkoholtilalom is elsősorban a pálmaborra vonatkozott, mert Mohamed vallásújító igyekezete kiterjedt az életmód megváltoztatására is, így fontosnak tartotta a józanságot ahhoz, hogy a törvényeket a nép be tudja tartani.

Az USA-ban a drogok betiltását megelőzően a Fehér Ház érdekelt volt a marihuána termelésében, mert gyógyszerként alkalmazva stratégiai fontosságot tulajdonítottak a szernek. A XVII. századtól kezdve fontos ipari növénynek számított és előszeretettel termelték Marylandben, Virginiában és Pennsylvaniában. Maga az elnök, George Washington és Thomas Jefferson is termelték „füvet” a farmjukon. A mexikói polgárháborút követő tömeges bevándorlás idején vált népszerűvé a drog, és ekkor merült fel először az, hogy be kellene tiltani. Különösen attól kezdve figyeltek fel a jelenségre, hogy a New Orleans-ban terjedő jazz-zenészek rendszeresen használni kezdték, és a fogalom így összefonódott a kicsapongó életformával, a zenéléssel és a prostitúcióval. Olyan hírességek, mint Benjamin Franklin, Abraham Lincoln, vagy Andrew Jackson, szintén bevallottan használták a marihuánát. Természetesen mindez a „szer” betiltása előtt történt. De azt követően is kiderült néhány elnökről, például az ifjabb George Bushról vagy Al Gore alelnökről, hogy volt időszak az életükben, amikor kipróbálták a marihuánát. A jelenlegi elnök is elfogadhatónak tartaná a marihuána legalizálását, és számos kongresszusi tag támogatja a javaslatot. Vajon miért? Ők is használók, vagy anyagi érdekük fűződik hozzá, netán nincsenek tisztában azzal a veszéllyel, amit a legalizálás jelent? Az amerikai elnököknél maradva közismert, hogy John Fitzgerald Kennedy amfetamin tartalmú fájdalomcsillapítókat kapott a gerincbántalmaira. A Vietnámban szolgáló katonák és parancsnokaik viszont már tömegesen a kemény drogok, így a heroin és a kokain áldozataivá váltak.

(A hazai helyzet) Az ópiumot, a kokaint, sőt a hasist felsőbb körökben, a művészek világában természetesen már a XIX–XX. század fordulóján ismerték nálunk, de a tömeges fogyasztás ekkor még nem okozott problémát. Magyarországon az illegális drogok megjelenése az 1960/1970-es évek fordulójára tehető. Néhány hátrányos helyzetű fiatalok ekkor kezdett el „ragasztózni”, egyes esetekben halálos kimenetellel. A magyar lakosság mind a mai napig főleg az alkoholban keresi a kábulatot. De a gyógyszerek stimuláló vagy éppen nyugtató hatásával is sokan visszaélnek. A 1960/1970-es években a kodein, vagy az aktedrin volt divatban, amit amfetamin tartalmú szerként fogyókúrára használtak. A valódi illegális drogok, így a marihuána (cannabis), az LSD, az amfetamin és származékai meg a heroin használata az 1980-as évek közepén jelent meg Magyarországon. A ragasztó és egyéb inhalánsok alkalmazása, a „szipuzás” még korábban megjelent, de használatuk a 1990-es évekre jelentősen csökkent. Az utóbbi főleg javító-nevelő intézetekben, börtönökben és hajléktalankörében fordult elő. A rendszerváltás során a diszkók elterjedésével megjelentek az ún. diszkódrogok: elsősorban stimulánsok, amfetamin származékok (Ecstasy) és hallucinogén típusú szerek (LSD). Elsősorban nemzetközi példák alapján a kábítószerrel iránti érdeklődés oda vezetett, hogy egyes liberális értelmiségi körök a marihuána legalizálását követelik, mondván, hogy kevésbé károsak az egészségre, mint az alkohol vagy a cigaretta. Ez persze szakmailag nem állja meg a helyét, de a szimpatizáns média által terjesztett propaganda annyira tudatosult az emberekben, hogy ma is könnyű droként tartják számon a marihuánát.

Számos felmérés és kutatás létezik a magyarországi drogfogyasztással kapcsolatban, de pontos adatok nincsenek. Csupán annyi bizonyos, hogy pl. 2006-ben kb. 14 ezer fiatalnak

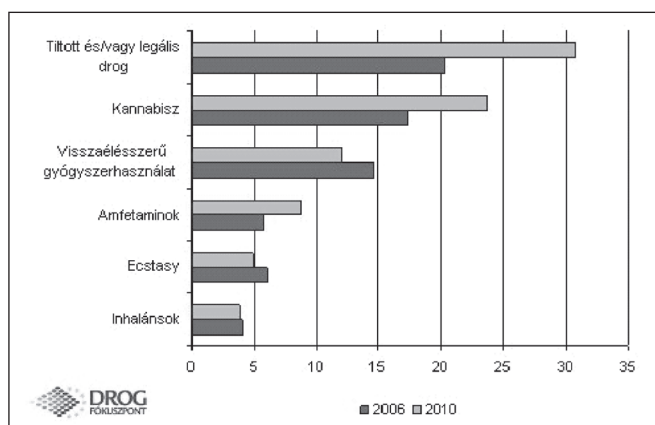
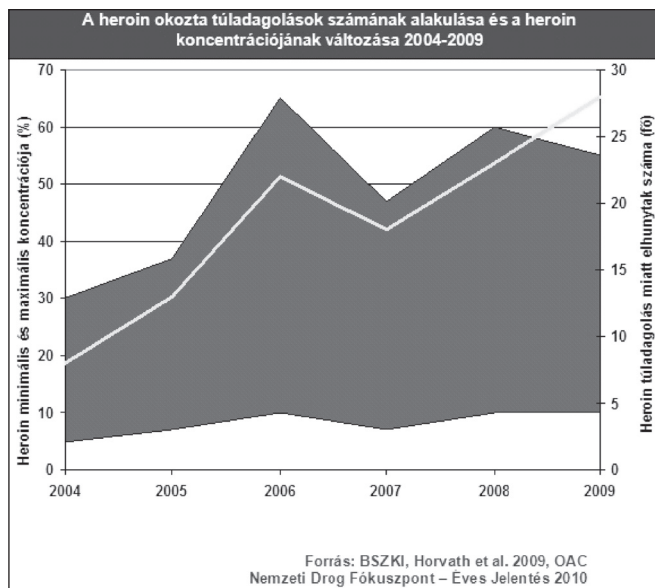
adódtak egészségi problémái a kábítószeresítés miatt, és kerülnek be évente a drogambulanciákra. A problémás esetek számának változását 1997 és 2009 között az alábbi diagram szemlélteti.

A hazai drogfogyasztást, mint mindenütt a világon, a fiatal korosztály devianciára való hajlama tartja életben. A kíváncsiság, a „tiltott gyümölcs” iránti vágy és a gyorsan megszerzhető élvezet igénye sok fiatalat belesodor a drog csapdájába. Először csak vagányságból, majd a gyorsan kialakuló függőség miatt fogyasztják a szert. Pedig a magyarok döntő többsége (86%-a) a Marketing Centrum 2008-as felmérése szerint elutasítja a kábítószeres használatát, így abban lehet reménykedni, hogy a társadalom részéről megmutatkozó elutasítás visszatartó erő lehet a drogfogyasztás terjedésében. A legutóbbi, 2009-es felmérések szerint a 20 év alatti fiatalok 40%-a már kipróbált valamilyen drogot. Az inhalánsok fogyasztása alig változott, míg az amfetaminok élvezete megduplázódott, különösen az ecstasy iránt nőtt a kereslet. A hallucinogének iránti igény is nőtt. Az ópium származékok iránt alig nőtt a kereslet, de a kokainfogyasztás négyeszeresére emelkedett. A marihuána és az amfetamin tartalmú stimulánsok olyan hétvégi kikapcsolódást szolgáló szerré váltak, amelyeket a cigarettázás, alkoholfogyasztás mellett a Nemzeti Drog Fókuszpont adatai alapján a fiatalok 4-5 százaléká rendszeresen használ.

Magyarországban a HIV/AIDS fertőzés még nem jellemző az intravénás droghasználók körében: két HIV-pozitív esetet ismerünk. Viszont a hepatitis C (HCV) fertőzöttség az általános populációhoz képest magas. 1996–97-ben 9,4-17százalék, 2001-ben egy vizsgálat szerint az intravénás droghasználó férfiak között 26%-ban, nők között 20 százalékban fordult elő.

A drog túladagolás miatti halálozás aránya évente nem haladja meg a 20-30 esetet, ami az európai előfordulásnak kb. tizedrésze. A halálozás többnyire az intravénás droghasználók körében fordul elő. Kisebb a halálos szövődmények esélye a szippantás, vagy a szájon keresztül történő bevitel esetén. Az egészségügyi intézményekben kezelt kábítószer-fogyasztók száma 2001-ben csökkent az előző évhez képest. Ezt a tendenciát jelezte már a 2000. év is, amikor a korábban meredeken emelkedő betegszám nem növekedett tovább. A kezelt betegek száma lényegében ma is stagnál. Az egészségügyi intézményekben kezelt kábítószer-fogyasztók száma 2001-ben 12 049 volt, ami átmenetileg 2006-ban 15 ezer-

re emelkedett, majd lassú csökkenést mutatva 2009-ben 13 ezer körül stabilizálódott. Magyarországon a lefoglalt kábítószer (kokain, marihuána, ecstasy) mennyisége 1996 és 2002 között megsokszorozódott, a hasisé csökkent. 2003-ra a kábítószer-fogyasztás struktúrája átalakult: a lefoglalt marihuána és heroin mennyisége ismét nőtt, a kokainé azonban csökkent. A heroin koncentrációja is folyamatosan változott, fokozva a túladagolás veszélyét. Az alábbi diagram a 2006 és 2010 közötti időszak változásait összegzi. Ennek alapján a tiltott droghasználat hazánkban 5-10%-os emelkedést mutatott, ami főleg a marihuána, amfetamin és a dizájn drogok terjedésének tulajdonítható.

(A kokain a XIX–XX. századi drog) Talán kevesen tudják, hogy az európai kokainfogyasztás elterjedésében milyen nagy szerepe volt Sigmund Freudnak. Klinikai megfigyelései során arra

a következtetésre jutott, hogy a kokain alkalmas a morfinizmus gyógyítására, amely abban az időben igen elterjedt volt az értelmiség körében. Ugyanakkor elhamarkodott megállapításait kiterjesztette szegény sorsú depressziós betegeire is. Náluk átmenetileg valóban csodálatos javulást tapasztalt, csak hogy a kokain elhagyását követően betegei még a korábbiánál is súlyosabb depresszióba süllyedtek, és ez sokszor öngyilkossághoz vezetett. Freud olyan lelkesen ecsetelte a kokain gyógyító hatását, hogy az olvasó számára nem kétséges: tanulmányait kokain befolyása alatt írta. Ezért veszíthette el arányérzékét és a tudósokra jellemző kételkedő hangnemét is.

Freud tanulmányai olyan hatással voltak a profitéhes gyógyszergyártókra, többek között a nagyhírű német Merck cégre, hogy a kokaingyártást növelve óriási profitra tettek szert. A kokain előállításának és stabilizálásának problémáját már korábban megoldották, nevezetesen lúgos közegben történő aktiválás után alkoholos kicsapással lehet tartósítani a hatóanyagot (koka-gyanta), így a romlandó kokalevelek helyett ezt az anyagot szállították Közép-Amerikából Európába, és ebből állították elő a tiszta kokaint. A szer iránti igény egyre nőtt, pedig sokan figyelmeztettek a veszélyekre. Albrecht Erlenmeyer például az alkohol és az ópium után az emberiség harmadik legnagyobb csapásának nevezte. Kezdetben, egészen 1903-ig, még a Coca-Cola is tartalmazott egy kevés kokaint, amelyet később koffeinnel helyettesítettek. Ma már bizonyított, általánosan elfogadott tény, hogy a kábítószer használat jelentősen csökkenti az intellektust, az akaraterőt és a függőség kialakulását követően átveszi az irányítást a személyiség fölött. Ilyenkor már nem számít, hogy ki milyen intellektuális szintről indult, mindenki ugyanott végzi: testi-lelki roncsként valamelyik rehabilitációs intézetben.

(*Amfetamin, ecstasy*) A kábítószer-fogyasztás egy sajátos területe az amfetamin és származékainak használata. Amerikai orvosok a második világháború után publikálták, hogy a Luftwaffe amfetamint használó pilótái között jelentősen megnövekedett a pszichózisok száma. Az amfetamin lebírta a pilóták fáradtságát, és így tovább tudtak repülni. Ezzel próbálták az embervesztések miatt kieső személyzetet pótolni. A szer fogyasztásának tragikus hatása csak később jelentkezett.

A diszkókban táncolók közül sokan nem fogyasztanak alkoholt, mivel az amfetamin-származékok jobban oldják a gátlásokat, és jobban felerősítik a testek szavak nélküli kommunikációját. „Előnyös” az amfetaminokra jellemző serkentő dopinghatás is: a résztvevők megállás nélkül végig tudják táncolni az éjszakát, folyamatos révületben. Az álboldogságot kiváltó drogok hatásmechanizmusára tehát az a jellemző, hogy a boldogságpályát izgalomba tudja hozni. Ennek azonban nem lesz olyan emléknyma, amelynek segítségével – az emlék felelevenítésével – újra pozitív érzések lennének úrrá az egyénen. Ehhez megint a droghoz kell nyúlnia.

(*A 27-esek klubja*) Minden zeneszerető fiatal mélységesen megrázott a tehetséges többszörös Grammy-díjas énekesnő, Amy Winehouse 2011. július 23-án bekövetkezett halála, amit egy sikertelen koncertkörút előzött meg, mivel az énekesnő megromlott egészségi állapota miatt már nem tudott színpadra lépni. Sem az alkoholról, sem a drogokról nem tudott lemondani, és a világ szemeláttára, botrányok közepette tette tönkre magát és karrierjét. Elpocsékolta tehetségét, és megfosztotta rajongóit meg nem született dalainak élvezetétől. Amy Winehouse nem az első fiatal énekes, aki éppen 27 évesen vesztette életét az önpusztító életformája miatt. Brian Jones, Jimmy Hendrix, Janis Joplin, Jim Morrison, és Kurt Cobain mellett most már ő is a tagjává vált a 27-esek klubjának.

2012. február elején szintén veszteség érte a világot. A gyönyörű hangú, fekete énekesnő életét oltotta ki a drog, a 48 éves Whitney Houstonét, akinek hangja és személyisége

szemünk láttára vált a semmivé. A drog legyőzte a tehetségét, karrierjét, az életét, amiben sajnos már ő maga volt önmaga legfőbb ellensége.

(*Epilógus*) Hozzávetőlegesen 300 millióra tehető a kábítószer-fogyasztók száma a világon. Ebből 190 millió a marihuána fogyasztó, 50 millió az amfetamin tartalmú kábítószer élvező, 20 millió opiát tartalmú anyagokat fogyasztó és ugyancsak kb. 20 millió a kokain, amfetamin és a partidrogokat élvezők száma. Főleg a fiataloknak gyártanak izgató hatású partidrogokat, amelyek sokszor a hatóságok előtt is ismeretlenek. Mivel ezeket az aktuális „buli szezonra” és ellazulás céljára szánják, dizájner drogoknak is nevezik. Többnyire azért változtatják meg a szerkezetüket, hogy a hatóságok ne tudjanak eljárni velük szemben. A szép új világ minden vívmányát képes a tudat átalakítása lerombolni. Veszélyben vannak a gyermekeink, a fiatalok, mielőtt még tanulmányaikat elkezdhetnék már az időskori elbuktulás szintjére képesek jutni az alkohol és a drogok használatával. Mindent el kell követni azért, hogy a társadalom biztosítson jövőképet a fiataloknak, a szellemi és fizikai képességeik kiteljesedését és a munka által elért eredmények élvezetét. Ebben partnert kell találni az interneten, a médiában, az iskolai oktatásban, és példát kell mutatni nekik emberségből. Ezért kell újra és újra átgondolni azt, hogy az emberi öntudat mire való.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Lucchini, M. (2008): Sociology and behavioural sciences: towards a unified theoretical framework of knowledge. *Sociologica*, n. 3/2008, Doi: 10.2383/28769, ISSN 1971-8853.
- Durkheim, E. [1897]: *Az öngyilkosság*. 3. kiadás. Budapest, 2000, Osiris.
- Burgess, E.: *Urban sociology*. (1967) ed. by E. W. Burgess and D. J. Bogue. Chicago: Chic. U. P., – Phoenix books ; P253.
- Gulyás, B. (2001): Neural networks for internal reading and visual imagery of reading: A PET study. *Brain Research Bulletin*, Vol. 54, Issue 3, February 2001, pp. 319–328.
- Bayer István: *Drogok és emberek. Múlt, jelen, jövő*. Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság, Budapest, 2005, Focus.
- Erlenmeyer, A. [1923]: *On the Treatment of the Morphine Habit*. Nabu Press, 2010.
- Freud, S. [1884]: A kokainról. [Über Coca]. Ford. Gönczy Gabriella. Magyarul először, *Psychiatria Hungarica*. Legújabbban, in Sigmund Freud: *Válogatás az életműből*. (Vál., előszó, ismertető szöveg, jegyzetek, bibliográfiái összeáll. Erős Ferenc). Budapest, 2003, Európa, 38–67.
- Jonathon Green: *Kannabisz*. Bp., 2003, Glória Kiadó.
- Fürst Zsuzsanna: *Farmakológia*. Budapest, 2001, Medicina.

Európa végnapjai

Pokol Béla új könyve Európa és az európai állapotok jövőbeli kilátásait veszi górcső alá a születési ráta igen kedvezőtlen alakulásából kiindulva, amit összekapcsol az élettartam kitolódásával együtt járó keresőképtelen passzív időszak meghosszabbodásával. Ami az európai országok születési rátáját illeti, a szerző szerint ahhoz, hogy egy társadalom tartósan fenn tudjon maradni, a születési ráta arányának legalább 2,1-et kell elérnie. Ezt viszont – Pokol Béla szerint – csak a muszlim vallású Albánia éri el, ill. szárnyalja túl. Ezzel szemben Európa valamennyi államában a születési ráta 2 alatt marad. Ezen a téren a számok alapján még legjobban Franciaország áll, ahol a születési ráta 1,95. Ezt a számarányt még megközelíti az Egyesült Királyság és a három skandináv állam az 1,84-1,90-es születési számarányával, mely utóbbi számot még Norvégia mutatja fel. Ezzel szemben mind a többi nyugat- és kelet-európai országban 1,29 és 1,43 között mozog. Európa nyugati részében a születési arányszám a már említettek kivételével 1,24 és 1,44 között van. A legalacsonyabb a születési arány Ausztriában és Németországban, valamint Olaszországban, ahol az arány 1,32 körüli, Európa közép-keleti részében, vagyis a posztkommunista országokban a születési arány 1,24 és 1,43 között mozog. A legkisebb Szlovákiában, Csehországban, míg a legnagyobb Lengyelországban. Magyarországon a születési arány 1,35, Romániában pedig 1,34.

Önmagukban ezek a számok sem biztatók a jövőt illetően. Még rosszabb azonban a helyzet – miként ezt a szerző kifejti –, ha figyelembe vesszük, hogy Európának a kelet- és középrégiós országaiban a szaporodási rátát a gyermekek utáni segélyből és nem a munkából megélni akaró cigány nők szülési kedve hozza fel erre a szintre. Hasonló problémák állnak fenn Európa nyugati régióinak az államaiban is, ahol a munka világába ugyancsak igen nehezen beintegrálható, szintén alulképzett arab származású, és a hozzájuk viszonyítva fejlettebb, török iszlám közösség szaporodik.

A szerző e jelenséget párhuzamba állítja a Római Birodalom hanyatlásával és bukásával, ahol – ugyancsak a születések drasztikus csökkenése okán – virágzó városok és provinciák ürültek ki, először az Impérium nyugati, később pedig a keleti részében. Már Kr. után a III. századtól kezdve kénytelenek voltak a birodalom határai mögé betelepíteni barbár törzseket, és megegyezni velük, hogy védjék az újabban érkező nomád népektől a limest, és a gazdátlanra vált földeket műveljék meg, hogy a közszállítások útján a Birodalom valamennyi területén az élelmiszerellátás biztosítva legyen. Spengler nyomán von párhuzamot Pokol Béla az ókori római és a mai helyzet között, utalva arra, hogy először a Nyugatrómai Birodalom bomlott fel, majd több évszázaddal később a valamikori egységes Impérium keleti része. A felbomlás okát Spengler „Nyugat alkonya” c. művére utalva, két tényezőre vezeti vissza. Az egyik az eredeti, magasabb kultúrájú római (latin) és görög nyelvű lakosság kisebbségbe kerülése a Birodalom határain belül, a másik pedig a fokozatosan bevándorló barbár törzseknek a római-görög civilizációt és társadalmi/állami szervezetet szétziláló dezintegrációs működése. Ez a Birodalom nyugati részében gyorsabban, míg a keleti részében lassabban és később következett be. A szétesésnek eme időrendbeli kétfázisú jellegét a szerző szintén vonatkoztatja a mai dezintegrációra, utalva arra, hogy a kelet-közép-európai régió esetében ez fáziskéséssel a többi államhoz képest Lengyelországban, a nyugat-európai régióban pedig

a skandináv államok közül Norvégiában, Európa nem kontinentális részében pedig az Egyesült Királyságban következik be. Ha pedig az egész transzatlanti régiót szemléljük, akkor Európához viszonyítva a szétesést Amerika évszázadokkal később fogja megélni, hasonlóan, mint ami Rómához viszonyítva Bizánc esetében történt.

A szerző Spenglernek ezeket az itt bemutatott fejtegetéseit párhuzamba állítva Európa és az európai államok mai helyzetével – sajnos – helytállónak tűnő következtetésekhez jut el. Ahogy a Római Birodalomban a III. századtól kezdve rohamosan csökkent a születések aránya, ugyanez tapasztalható Európa valamennyi államában, kivéve a már említett Albániát. A népességfogyást a Római Birodalomban az ottani kultúrát és társadalom-államszervezeti rendszert szétverő barbár törzsek beáramlásához hasonlóan a közép-európai államokban „belső népvándorlásként” értelmezhető alulképzett és többségében dolgozni nem hajlandó és/vagy nem is tudó nagyszámú cigányság túlszaporodása okozza a feszültséget a társadalomba történő betagozódással és a rendszeres munkavégzéssel szembeni ellenállása miatt. Hasonló problémával küszködik Európa nyugati része is – állítja a szerző –, tekintettel arra, hogy a már bemutatott népességfogyásból fakadó demográfiai űrt ugyancsak az európai nemzeti őslakosságnál alacsonyabb szakképzettségű és más etnográfiai kultúrájú, valamint vallású muszlim közösség egyre tömegesebb bevándorlása tölti ki.

Pokol Béla szerint ez a tendencia mind Kelet-Európában, mind Nyugat-Európában a mai európai kultúrájú társadalmak, állami szervezetek belátható időn belüli széteséséhez fog vezetni. Kelet-Közép-Európában Pokol Béla szerint ezt egyrészt az okozza, hogy az európai társadalmi és erkölcsi renddel, jogi szokással, valamint kulturális és jogi, továbbá gazdasági és munkatevékenységi-jövedelemszerzési beidegződéssel szemben álló és ezért az adott ország nemzeti őslakosságával ellenséges érzületet tápláló cigányság munka nélkül, állami szociális segélyekből akar megélni a társadalom nyakán. Ugyanakkor, részben a globalizáció negatív hatásai, részben a mikro-technikára és az elektrotechnikára épülő új technológiai rendszerek elterjedése következtében beállott legújabb ipari forradalom magas színvonalú általános műveltséget és szakképzettséget igényel a munkavállalók részéről. A cigányság jelentős része viszont – és ezt helytállón látja a szerző – ellenáll annak, hogy saját magát művelje és gyermekeit iskolába járassa. A munkanélküliség növekedése és a szakképzett munkaerő nyugatra vándorlása miatt – mivel az ottani népességfogyás miatt egyre nő a szakemberhiány – a kelet-közép-európai régióból áttelepülni vágyó szakembereket boldogan fogadják. A kelet-közép-európai államok egy részének viszont ilyen lehetőségeik nincsenek. Ennek következtében Pokol Béla álláspontja szerint egy-két évtizeden belül elapad az állam szociális segélyezési és társadalombiztosítási alapja. A nemzeti őslakosság valamennyi közép és kelet-európai államban előregedik és a fiataloknak a nyugat-európai országokba történő kivándorlása miatt az adóforrás egyre szűkülni fog. Ennek következtében az állami költségvetés egyre deficitesebbé válik. Végül pedig szétesik. Képtelen lesz az állam működtetni az intézményeit, a közhivatalnokokat fizetni, és a nyugdíjakat, valamint a munkanélküli és a szociális segélyt folyósítani. Mindez az állam széteséséhez, a közbiztonság megszűnéséhez, éhséglázadásokhoz és totális anarchiához fog vezetni.

A szerző szerint ez leelőször Bulgáriában, majd Romániában fog bekövetkezni. A legnagyobb az őslakossággal ellenséges cigányság aránya Bulgáriában, és ott a legnagyobb a bolgár nemzetiségű őslakosság körében a népességfogyás. Romániában az alacsony életszínvonal miatt a románok igen komoly százezres csoportokban árasztják el Olaszországot, Franciaországot, Spanyolországot és Portugáliát munkakeresés vé-

gett, ahol fogadják is őket. Pokol Béla szerint először ez a két ország esik szét, amit nem sokkal később követ Szlovákia az ugyancsak terjedelmes és egyre szaporodó cigánysága következtében, amely már kirobantott Kelet-Szlovákiában éhséglázadást. Szlovákiában ezen kívül nehezíti a helyzetet, hogy gazdaságilag két részre, egy gazdagabb nyugati és egy egyre elszegényedő keleti részre tagolódik. Ehhez még hozzátenném azt is, hogy nem tesz jót az államnak és csak gyorsítja a szétesést a szlovák politikai elit nemzetiségi ellentéteket szító ultranacionalista politikája. A szerző szerint nem sokkal vészeli túl a hasonló helyzetű Magyarország, amelyre, ha nem is annyira élesen, de szintén érvényesül az ország nyugati és keleti, különösen az észak-keleti régiója közötti gazdasági és életszínvonalbeli különbség az ország nyugati és középső régiója javára. Különösen tragikus a helyzet az alulképzettség és a nagyfokú munkanélküliség okán Borsodban és a Nyírségben, ahol tömegével élnek képzetlen, alig iskolázott munkanélküli, szociális segélyeken élő cigányok, amelyek a közbiztonságot is erőteljesen rontják. Pokol Béla szerint az összeomlás Csehországot sem kerüli el, mivel ott is igen erőteljes a népességfogyás, és ott is igen jelentős az alulképzett és egyre szaporodó segélyekből élő cigányság számaránya. Legjobban áll szerinte – miként már erre utalás is történt – a gazdasági helyzetét, erőforrásait, valamint tartalékait érintően Lengyelország. Ugyanakkor a rohamos népességfogyás itt is komoly problémákat okoz, bár egyelőre munkaerő-utánpótlást kaphat Ukrajnának a II. világháború előtt Lengyelországhoz tartozott területeiről, elsősorban a lengyel nemzetiségűek köréből. Hasonló kedvező helyzet áll fenn Magyarország esetében is, mivel a trianoni békediktátum során elcsatolt magyar területekről jöhet hazánkba munkaerő-utánpótlás. Probléma azonban mindkét országban a bevándorláshoz képest sokkal nagyobb méretű kivándorlás, ami azonban Lengyelországban jóval erőteljesebb.

A szerző a közép- és kelet-európai régió országait követően a nyugat-európai régió országait veszi hasonló módon górcső alá. A szerző legkritikusabbnak Németország helyzetét látja. Thilo Zarrazinnak, Berlin „sikeres pénzügyi szenátorának” (a megállapítás Pokol Bélától származik) 2010-ben megjelent nagy hatású könyvére, a „Németország felszámolja önmagát” címűre utalva megállapítja, hogy a születések drasztikus csökkenése és a Törökországból, valamint a különböző arab országokból érkezett iszlám kultúrájú lakosság első generációja igazodott a németországi viszonyokhoz, azonban leszármazottaik egyre nagyobb követelésekkel lépnek fel saját kultúrájuk mintegy állami szintre emelésére. Az eddig teljesen toleráns és liberális német belpolitikától egyre több jogot igényelnek maguknak, követelve, hogy az állam szinte hozzájuk igazodjon az oktatás- és kultúrpolitikájában egyaránt. Egyre inkább elkülönítik magukat a németektől, akiket ellenségesként kezelnek. Komoly feszültségek jelentkeznek az iskolákban is, mivel nem hajlandók ott sem a német szokásokhoz igazodni. Angella Merkel kancellár a Németországban eddig érvényesített multikulturalizmus kudarcáról beszél. Németországban a szülési kedv már évtizedek óta drasztikusan csökken, és ezáltal csökken a német munkaerőlétszám is. Helyüket egyre inkább törökök és arabok veszik át, jóval lazább munkafegyelemmel, ha egyáltalán átveszik. Szarrazin alapján Pokol Béla arról ír, hogy e folyamat, és Németország rohamos „eliszlámosodása” következtében európai gazdasági csúcshatalmi helyzete 2020-ra megszűnik. A saját németországi, vendégprofesszori időszakom tapasztalatai szerint Németországban egyre terjed az olyan határozott időre szóló élettársi szerződés intézménye, amelyet külön- és azonos neműek egyaránt köthetnek, és amely az időszak lejártával a határozott időre kötött munkaszerződéshez hasonlóan megszűnik, vagy a felek egyetértésével ugyanannyi

időre meghosszabbodik. A házassági szerződés ennél fogva még „rugalmasabb” mint a határozott időre szóló munkaszerződés, mivel az a határozott idő lejártával történő továbbdolgozás esetén határozatlan időtartamúvá válik. Hasonló a helyzet a jelenleg még sűrű népességű Hollandiában is, ahol ma már szintén a gyarmatokról bevándorolt, szintén többségben iszlám kulturális hatás alatt álló lakosság szaporodik. Miközben Hollandia egyre inkább szekularizálódik és óslakossága elvilágiasodik, a bevándorolt lakosság körében egyre erősebben terjed a fundamentalista iszlám irányvonal, ami alól nem mentes Belgium sem, bár ott a helyzet ennyire még nem kiélezett. Ausztriát is hasonló problémák terhelik.

Franciaországban a helyzet szintén nem jobb. A szerző utal a legutóbbi fél évtized eseményeire és arra, hogy a volt gyarmatokról beözönlő arabok és főleg azok gyerekei egyáltalán nem integrálódtak és integrálódnak a francia életmódhoz és szokásokhoz. Elég, ha csak a tüntető jellegű iskolai csador-viselési akció és annak állami tiltása kerül kiemelésre, valamint azok a külvárosi utcai randalírozások, erőszakos cselekmények és kocsigyújtogatások, amelyeket munkanélküli és iskolázatlan, a francia társadalomba egyáltalán be nem integrált arab fiatalok tömegei a fővárosban és a nagyobb vidéki városokban visszatérő jelleggel folytatnak. Itt is a szekularizált államrezon, az állam és az egyház, pontosabban a vallás közéleti szétválasztása áll szemben az iszlám vallás közéletet irányítani szándékozó jellegével. Franciaországban is, a viszonylag jó születési rátát elsősorban az arab származású anyák biztosítják, azonban sem ők, sem nemzőik, sem utódaik sem a francia közéletbe, sem a munka világába nem igen kíváncsognak integrálódni, vagy ha az utóbbiba integrálódnak is, munkájuk kevésbé hatékony. A skandináv államokban lenne talán legjobb a helyzet, itt viszont borzolta és ma is még borzolja a kedélyeket a Mohamed prófétával összefüggő gúnyrajzok és azok sajtó-közreadása, amit botorul a legtöbb nyugat-európai ország sajtója is átvett. Ez olajat öntött az izzó parázsra és a fundamentalista iszlámirányzat egyre agresszívabbá vált.

Pokol Béla megállapítása szerint a radikális és fundamentalista iszlám merényletek és merényletkísérletek ellenére még az Egyesült Királyságban a legjobb a helyzet. Itt a szerző szerint csak London külvárosa és közvetlen környéke a neuralgikus. A szigetország részben földrajzi izoláltsága, részben a schengeni határszerződéstől való részbeni elkülönülése, részben pedig eredményes bevándorlást korlátozó politikája következtében úgy tűnik, még hosszú ideig ellen tud állni a tömeges bevándorlásnak, és meg tudja szűrni, hogy kiket enged be, éppen úgy, miként az USA. Ebből következtet Pokol Béla arra, hogy itt a demográfiai problémákból adódó krízisállapot a többi európai államhoz képest csak jóval később következik be.

Valamennyi nyugat-európai államot érintően Pokol Béla utal arra, hogy általános problémát vet fel, hogy igen sok arab szülő a gyermekeit a származó arab ország iskoláiba küldi vissza tanulni, akik tanulmányaik befejezése után visszatérnek abba az európai országba, ahol szüleik élnek. A származási ország iskolai oktatása viszont a kultúrát, a mentalitást, a világszemléletet és a meggyőződést, valamint a munkához való hozzáállást illetően is, teljesen eltér az európai iskolai oktatástól és neveléstől. Mindez csak még jobban mélyíti az űrt az európai és az arab világ között, ami megnehezíti egymás megértését, tovább növelve a két entitás közötti viszályt és ellenségeskedést.

A szerző Amerikát sem hagyja ki vizsgálatából. Huntingtonra hivatkozva arról ír, hogy az USA századunk 80-as éveire könnyen kettéválhat egy északi és egy déli állammá, mivel a déli államok területeire egyre többen vándorolnak be Mexikóból, valamint a dél-amerikai latin államokból. Ennélfogva a déli államokban a spanyol nyelv egyre

jobban terjed, és már-már kiszorítja a hivatalosan elismert angol nyelvet. Huntington szerint – miként ezt a kérdést már érintettük – e század 80-as éveire két szövetségi állammá válhat az USA, egy protestáns angol nyelvű északira, és egy katolikus spanyol nyelvű délre. Ha ez mégsem következne be, akkor is, a spanyol nyelvűvé váló déli ország részek az USA-n belül autonómmá fognak válni Huntington szerint. A születések csökkenését és az ebből származó munkaerőfogyást hosszú távon ki tudja egyenlíteni az északi ország részben az angol nemzetiségű bevándorlás, a déli ország részben pedig az európai és a dél-amerikai államokból a latin anyanyelvűek bevándorlási készsége.

Az eddigiekből az tűnik ki, hogy a történelmi pagani-zsidó-keresztény/keresztényen kultúrörökségen és világnézetben alapuló euroatlanti civilizáció Európában kiveszik. Kelet-Közép-Európa Pokol Béla víziójában menthetetlenül elcigányosodik és elnomádosodik, míg Nyugat-Európa iszlám kultúrájú államokká válik. Az iszlám az USA-ban és általában egész Amerikában – ide értve északi és déli részét egyaránt – szerinte sem fog gyökeret verni. Közvetve azonban az iszlám terjedése gazdaságilag hátrányosan befolyásolhatja az USA fináncökonómiai jellegű társadalmi folyamatait. Izraelben ugyanis erőteljesen terjed a neológok körében a szekularizáció, aminek következtében a szaporodás a körükben igen csekély. Valamivel jobb a helyzet az ortodoxvallást követőknél. Akiknél a szaporodás aktív, azok az új generációt megtestesítő haredi zsidók, akik az ultraortodoxiát testesítik meg és csak vallási kérdésekkel foglalkoznak. Csakhogy teljesen vallási-teológiai kérdésekkel töltik idejüket. A saját teológiai, vallási és vallástörténeti műveltségük messze átlagon felüli. Ugyanakkor sem a politikai közélet, sem az államügyek, sem a gazdaság nem érdekli őket. Munka és/vagy a gazdasági-üzleti életben való részvétel helyett a vallási elmélyülés és az ima veszi el az idejüket. Annálfogva, hogy sem a közéletben, sem a magángazdaságban nem hajlandók részt venni, a mai aktív idősebb és középkorú generáció kihalásával a harediknak kellene átvenni az izraeli politika, közélet és gazdaság irányítását, amit teljesíteni szemléletváltás nélkül képtelenek lesznek. Márpedig a szerző szerint nem úgy néz ki, mintha szemlélet- és életmódváltásra készek lennének. Ez komoly veszélyt jelent Izraelre, aminek következménye Izraelnek az őt körülvevő arab tenger általi előzőnlése lehet, ami az USA-t és egész Amerikát hátrányosan érintené.

Pokol Béla mindezek alapján egy nagyon pesszimista jövőt vizionál az euroatlanti kultúra és civilizáció számára. Könyvében arra utal, hogy egyrészt a cigányság nagyobb része annyira hozzászokott az évszázadok óta nem változtatott nomád életmódján és ezen nem hajlandó most sem változtatni és nem hajlandó beintegrálódni abba a társadalmi környezetbe, amelyben él, az iszlám pedig egyre radikalizálódik és egyre ellenségesebbé válik az euroatlanti civilizációval szemben. A magam részéről nem látom ilyen pesszimistának a képet. Azt, hogy a helyzet jelenleg ilyen, abban az euroatlanti kultúrára felépülő államok politikája is hibás. A neoliberális globalista politika ugyanis demagóg módon a cigányság elnyomásáról szól, de semmit nem tett a kelet-közép-európai régióban a felzárkóztatásuk érdekében. Csupán a választások idején használta és használja fel szavazati eszközként őket. Elég utalni az elmúlt nyolc év szociálliberális komprádor magyar kormányzásra, amely csak szülési és szociális segélyeket folyósított számukra, de semmit nem tett annak érdekében, hogy rászorítsa a cigány családokat, hogy gyerekeiket iskoláztassák, a szülőket pedig nem ösztönözte, hogy munkát és képzést vállaljanak.

Ezen a téren a jelenlegi magyar polgári kormányzat részéről valami elindult, amit viszont a jelenlegi ellenzék destruktív módon kritizál. Ami elindult az az, hogy a szo-

ciális segélyezést a közhasznú munkában történő részvételhez köti, és ezt december elejétől az új Start programmal és a Kistérségi foglalkoztatási programmal, képzéssel összeköti. Helyes lenne, ha a nemzeti köznevelési politika nem a gyereklétszám csökkenésével összefüggő pedagógus-létszám leépítésben gondolkodna, hanem abban, hogy a cigányság magasabb rendű munkára alkalmassá tétele érdekében műveltségének emelését kiscsoportos oktatási és délutáni foglalkoztatási formában, esetleges bentlakásos formában oly módon alakítsa ki, hogy oda irányítja a felszabaduló pedagógusokat. Az így kialakítandó, iskolaszerűen folyó tanítást pedig egyúttal szakoklevelet biztosító szakképzéssel kellene összekötni. Ezt a képzést pedig a kormányzatnak a cigány önkormányzattal közösen kellene ellenőriznie. Saját felsőoktatási tapasztalataim alapján állítom, hogy a cigányság nevelhető, műveltté tehető, és erre szívós munkával nemcsak nálunk, hanem a többi közép- és kelet-európai országban is törekedni kell. E vonatkozásban a velünk szomszédos Szlovákiát és Romániát nézve, mind a két országban a cigányság szaporodása belső népvándorlást jelent. E három ország a széteséstől csak a cigányság felzárkóztatásával menekülhet meg. Ennek érdekében félre kell tenni minden nacionalizmust és sovinizmust. Köztudott, hogy a cigányság körében a vallási érzület igen erős. A katolikusokat katolikus módon, az ortodoxokat ortodox módon és a saját anyanyelvük szerint szükséges oktatni és képezni. Ez azt jelenti, hogy Romániában az erdélyi magyarul beszélő cigányokat magyarul és vallásuk szerint általában katolikus módon, míg a románul beszélő ortodox vallást követőket az ortodoxia elvei szerint románul lenne szükséges oktatni. Hasonló elvet kellene érvényesíteni Szlovákiában is, ahol a dél-keleti magyarul beszélő cigányságot magyarul, a többségben szlovákul beszélő észak-nyugati cigányságot pedig szlovák nyelven lenne szükséges oktatni és kiscsoportos neveléssel felemelni. Hasonló módon kellene ugyancsak kiscsoportos foglalkozással a többi közép- és kelet-európai állammal is a cigánykérdést kezelni. Ukrajnában hasonlóképpen, mint az itt említett három államban, valamint esetleg még Lengyelországban. Csehországban és Bulgáriában a kérdés annyival egyszerűbb, hogy nem vagy kevésbé szükséges többnemzetiségű társadalmakkal számolni.

Ami az iszlámot illeti, annak radikalizálódásába jelentősen belejátszott a nyugatnak, főleg az USA-nak és az Egyesült Királyságnak a globalizációt kiszolgáló agresszív politikája, ami nemcsak az iszlám vallásnak és az iszlám által irányított arab állami politikának és az arab népnek nem szimpatikus, de a szekularizált euroatlanti államok többségi társadalmának sem. Utalnak erre a globalizációval szemben világszerte megnyilvánuló tüntetések, és az, hogy a nyugat-európai államokban egyre többen térnek át az iszlámra, kiábrándulva a szüleiktől örökölt egyre inkább kiüresedő történelmi vallásokból. Ugyanakkor a szélső jobboldal is erősödik az iszlám és a bevándorlás ellen, és általánosan nő az idegengyűlölet. A megoldás a bevándorlás korlátozása mellett csakis a hivatalos iszlám vallási szervezetekkel való olyan külön megállapodás lehet, amely megakadályozná a radikális imámok működését, valamint az Európában élő iszlám családokat gyermekeik Európában történő taníttatására buzdítaná, a saját hitoktatási lehetőségeiket pedig azokban az országokban, ahol iskolai keretek között folyik a hitoktatás, e keretek között biztosítaná az oktatáspolitikát. Ugyanakkor az iszlám vallást és azok követőit a rendészeti közigazgatásnak a nyugat-európai államokban is éppen úgy meg kellene védenie minden szélsőséges megnyilvánulástól és szélsőjobboldali provokációtól, miként ezt a zsidóság esetében megteszi. Végezetül meg kell említeni még az Izraelben és a világ zsidó közösségeiben Pokol Béla által is jelzett problémaként a haredi zsidóság részéről történő közéleti távolmaradást. Szerintem ez nagyon hasonlít a

múlt század 70-es és 80-as évtizedének hippy jelenségéhez. Az ide tartozó ifjak szintén elfordultak a politikától, és a béke jeléül virágokkal közlekedtek. Ez a mozgalom aztán lecsengett. Belemártották magukat a közéletbe, és talán ők azok, akik ma a globalizáció káros kinövéséi ellen küzdenek és fellépnek a neoliberális igazságtalanságokkal szemben. Valahogy ilyennek látom a haredi zsidóság beintegrálódását is.

Visszatérve magára a könyvre, a szerző korunk egyik legneuralgikusabb problémáját imponáló bátorsággal tárgyalja. Jó lenne, ha mindenki elgondolkozna az általa felveteteken mind a magánéletben, mind a közéletben, és ennek megfelelően felelősen alakulna a politika és a közszolgálat e kérdéseket érintő része. Ezért kívánatos lenne, ha minél szélesebb körökben ismeretessé válna a könyv tartalma.

(Pokol Béla: Európa végnapjai. A demográfiai összeroppanás következményei. Kairosz, 2011, 210 p.)

Apácasorsok a kommunizmusban

A magyarországi szerzetesek szétszórásának 60. évfordulójára, 2010-ben jelent meg *Bögre Zsuzsanna és Szabó Csaba Törésvonalak – Apácasorsok a kommunizmusban* című könyve.

1948 után az állam megkezdte nyílt támadását a Katolikus Egyház ellen. 1950 nyarán a magyarországi kommunista vezetés már nem tűrte meg a szerzetességet, ezért felszámolta. Egyházi kereteken belül csak igen kevesen maradhattak meg. Az üldözöttek ellenére a szerzeteseknek jelentős része hűséges tudott maradni hivatásához, miközben közülük sokan zaklatásoknak voltak kitéve, és börtönbüntetést is szenvedtek. A szerzők a kötetrel emléket kívánnak állítani azoknak a szerzetes nővéreknek, akik az üldözöttek ellenére sem tagadták meg hitüket, és hűségesek maradtak hivatásukhoz.

A kötet elején egy történeti és egy vallásszociológiai tanulmány található, amelyek az élettörténeti módszerrel gyűjtött forrásokból táplálkoznak. A szerzők változatos forrásokat használtak tanulmányaikhoz: élettörténeteket, visszaemlékezéseket, krónikákat és levéltári dokumentumokat.

A kötetben elsőként a történeti tanulmányt olvashatjuk *Szabó Csaba* tollából, *Női szerzetesközösségek Magyarországon 1950 után* címmel. A szerző a tanulmány első részében áttekinti azokat a változásokat, amelyek a II. világháború után következtek be a nők életében, és amelyek egy új női identitás megszületését eredményezték. A továbbiakban a szerző bemutatja azt a folyamatot, amely a szerzetesrendek megszűnéséhez vezetett. A kommunista diktatúra képébe nem fért bele az egyház, éppen ezért az államhatalom az egyház felszámolását tekintette egyik fő feladatának. Az első jelentős lépést a földtulajdon állami kézbevétele és az egyházi iskolák államosítása jelentette. Az utóbbiakhoz az is hozzátartozott, hogy papok, szerzetesek, szerzetesnők nem vállalhattak állást az államosított iskolákban. Számszerű adatokat is közöl a szerző: a katolikus egyháztól 3148 iskolát vettek el, ami összesen 2689 tanítással foglalkozó szerzetest érintett. Mindezek mellett katolikus papokat tartóztattak le, internáltak vagy elítéltek.

A kommunisták mindent elkövettek, hogy megtörjék az egyházat. A kormány folyamatosan szűkítette az egyház működési területét. Végül az Elnöki Tanács 1950. évi 34. számú törvényerejű rendelete vonta meg a szerzetesrendek működési engedélyét. A rendelet 23 férfi szerzetesrendet, és 40 női rendet oszlatott föl, összesen 11 538 taggal. Az állam mindössze négy rend működését hagyta meg, amelyek két-két egyházi iskolát tarthattak fenn. A felszámolt rendeknek többek között olyan feladatokról kellett lemondaniuk, amelyek hozzátartoztak a hivatásukhoz, mint például betegápolás, szegénygondozás, tanítás. A szerzetesnőknek a szocialista munkaerőpiacon kellett elhelyezkedniük, és ezzel együtt beilleszkedniük a szocialista nőtársadalomba. Szabó Csaba rávilágít, hogy az államhatalom hiába követelt el mindent, a szerzetesek nem tűntek el. A szerzetesség a kommunista diktatúrában, az elnyomásban, az illegáltságban is életképes, működőképes tudott maradni, ezzel is megőrizve identitását. A szerzetes nővéreknek a megmaradását segítette elő a közösséghez tartozás tudata, amiből erőt merithettek. Világi ruhát öltve, életükkel, munkájukkal segítették a hitélet ébren tartását.

A szerző sorra veszi a szerzetes nővérek különböző viselkedésformáit, és fölteszi a kényes kérdést, hogy milyen mértékű lehetett körükben a kommunista diktatúrával való együttműködés. A kötetben szereplő nővérek közül két esetben volt nyoma érintettségnek.

Őket megpróbálták beszervezni, de sikertelenül. Azonban a szerző felhívja a figyelmet, hogy az állambiztonsági iratok között találtak olyanokat, amelyek egyesek államhatalommal való együttműködését valószínűsítik. Két esetet meg is ismerhetünk. A kötetben szereplő apácák között voltak, akik börtönt, üldöztetést és különféle zaklatásokat szenvedtek el, és ennek ellenére hűségesek tudtak maradni hivatásukhoz. Voltak, akiknek nehéz világi hivatásukban kellett helytállniuk, elfogadva és becsülettel végezve a nehéz, megalázó fizikai munkát. Megtudjuk, hogy minél jobban helyt tudtak állni, annál szilárdabbá vált hitük.

A kötetben a vallásszociológiai tanulmányt *Bögre Zsuzsanna* írta, *Apácák emlékezete élettörténetek alapján* címmel. A tanulmány első részében a szerző arra keresi a választ, hogy a szerzetes nővérek hogyan tudták megőrizni identitásukat a feloszlítás után. A hatalom célul tűzte ki az egyház fõlszámolását, és ezáltal a megváltozott körülmények között kellett a nővéreknek megtalálniuk azokat a módokat, ahogyan – a korlátozó körülmények között is – megélhetik szerzetesi hivatásukat. Kezdetben meg kellett küzdeniük a vallásellenes terrorral, majd az azt követõ vallási közönnnyel. Személyes helytállásukon múlt, hogy hűségesek tudtak-e maradni hivatásukhoz. Szerzetesi identitásuk egyik fontos eleme a vallásgyakorlásuk módja, amelyet a szétszórás után, rendi keretek nélkül, egyéni erőfeszítések árán kellett kialakítaniuk.

Képet kapunk arról, hogy hogyan mesélnek a nővérek az életükrõl, hogy miben hasonlít, illetve miben különbözik a szerzetesnővérek történetmesélése a történetek általános előadásmódjától. Élettörténeteik legjellemzőbb vonása, hogy a szerzetesi hivatásuk, mint vezértéma köré sűrűsödik elbeszélésük, amit gazdagon tárnak elénk. Egy másik sajátosságra is rámutat a szerző: a szenvedésben és megaláztatásban részesült nővérek történetei az elfogadásról szólnak, és nem magáról a fájdalomról, szenvedésről.

A továbbiakban a hivatás születésével foglalkozik Bögre Zsuzsanna. Itt két életkori csoportra bontotta az emlékezőket. Azokat, akik 1950 előtt léptek be a szerzetbe, „idős öregeknek” nevezte el; azt a csoportot pedig, akik 1950 után léptek be, „fiatal öregeknek”. A két csoport egyrészt abban különbözik egymástól, hogy a szerzetesek két generációját képviselik, másrészt két eltérő társadalmi környezetben döntöttek hivatásuk mellett. A visszaemlékezők többsége az első csoportba tartozik. Akik 1950 után fedezték fel magukban a szerzetesi hivatás iránti vágyat, azoknak megsokasodtak a problémái. A politikai rendszer elzárta az utat a hagyományos szerzetesi hivatások elõl. Nem voltak rendházak, és az eljárók nem tudtak folyamatosan kapcsolatot tartani a jelöltekkel. Ebben a megváltozott társadalmi-politikai helyzetben döntöttek a szerzetesi hivatás mellett. Náluk a szerzetesi életre való felkészülést a külső körülmények határozták meg.

A szétszórás sorseseeményként jelöli a szerző, amely a nővérek életét alapvetően megváltoztatta. Az emlékezők az 1950 előtti időszakot békésnek mutatják be, még ha voltak is nehézségeik. A szétszórás követõen a hétköznapi életüket a civil élet határozta meg. A társadalmi integráció első lépéseként le kellett venniük a rendi habitust, amely korábban kijelölte a nővérek helyét a társadalomban. Alapvetõ volt számukra a munkavállalás. Korábbi életüket a vagyonszövetség és a közös feladatok megosztása jellemezte. A megváltozott társadalmi környezetben kellett megtalálniuk a helyüket úgy, hogy ne adják fel önmagukat. Ez újfajta gondolkodásmódot igényelt tőlük. A 60-as évektõl megkezdõdött a társadalomba való beilleszkedésük, viszont a rendtársakkal való kapcsolattartás egyre veszélyesebb lett. A bebörtönzések, megfélemlítések, zaklatások valós veszélyt jelentettek számukra. Környezetükre, mint missziós területre tekintettek, ahol csupán emberi magatartásukkal jelezheték, hogy szerzetesek.

A kötetben – a két szerző közös munkájaként – egy módszertani tanulmány is található: *Az élettörténeti módszer – lehetőség és kényszer* címmel. Az elemzés során jelentős hangsúlyt kaptak a visszaemlékezések, amelyből kettő önéletrajzi írás nyomán, harminckét interjú pedig magnófelvétel alapján született, melyeket 2006 és 2008 között rögzítettek olyan szerzetesnőkkel, akiknek legnagyobb része a két világháború között kezdte meg a jelöltséget. A másik csoport a II. világháború után lépett be a rendjébe, a harmadik csoport tagjai pedig a szétszórás alatt kapta meg szerzetesi hivatását. A megkérdezetteket egyrészt a hólabdamódszer segítségével találták meg, az ismerősök ismerőseit keresték fel, valamint szerzetes nővérek számára fenntartott idősoththonokat kerestek meg. A kötetben szereplő interjúk kétféle módszerrel készültek el. Egyrészt témaorientált élettörténeti interjúk születtek, amelyek esetében a szerzők az interjúalanyok életére voltak kíváncsiak. A másik esetben oral history interjúkat készítettek, amelyekben a fő hangsúly a rendek feloszlása alatti és utáni történésekre került, valamint feltárták a történelmi események személyes megélését. Az utóbbi esetében a rendek feloszlásához kapcsolódó események összekapcsolódtak az életút történeteivel, éppen ezért nagy különbség nincs a kétfajta élettörténet között.

Az elmondott élettörténetek a szerzetes nővérek önmagukról alkotott véleményét tükrözik. Különböznek egymástól a szerzetes nővérek abban, hogy különböző életkörülmények hatottak rájuk, különféle rendekhez tartoztak, ami befolyásolta az életüket a szétszórás után. De az is megmutatkozik, hogy sok eseményre hasonló módon emlékeznek, hasonlóképpen zajlott az életükben egy-egy esemény. A kutatók dolga, hogy a közös vonásokat kiemeljék, így az elkészült tanulmányok nem csak az életek történetei lettek, hanem a kutatók értelmezéseit is tükrözik.

A továbbiakban elolvashatjuk a harmincnégy interjút, amelyeket a rendek megalakulása szerinti sorrendben lettek csoportosítva. A jobb megértés érdekében jegyzetekkel látták el az interjúkat. 34 életutat ismerhetünk meg, melyeknek célja közös volt: életüket Jézusnak ajánlották fel. A különböző rendekről rövid összefoglalót is találunk, amit szakirodalmi tájékoztatóval egészítettek ki a szerzők. Végül a függelékben egy lelkiismeretvizsgálati kérdőívet találhatunk, amelyet 1971 körül egy ismeretlen jezsuita szerzetes készített a nővérek számára. A kötet névmutatóval zárul.

Értékes könyvet kaptunk a kezünkbe. A szerzetes nővérek élettörténeteinek keresztül közelebb kerülhetünk a hatvan évvel ezelőtti történetekhez: megérint minket annak a kornak a levegője, és megérthetünk valamit abból a csapásból, amit a kommunista rendszer az egyházakra és a szerzetesnővérekre mért. Ők a korszak nagy tanúi, akik üldöztetéseket szenvedtek, és mindezek ellenére hűségesek maradtak Jézushoz, és az evangéliumhoz.

(Bögre Zsuzsanna – Szabó Csaba: Törésvonalak. Apácasorsok a kommunizmusban. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség; Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány; Szent István Társulat, Budapest, 2010, 407 p.)

Pascale Krémer

Párizsi jó modor

„*Magánéletében mi okozza a legnagyobb problémát, stresszt?*” – tette fel a kérdést ezer embernek az Ipsos közvélemény-kutató intézet 2011 elején Franciaországban. A francia közvélemény-kutatók alig akartak hinni a szemüknek, amikor a kérdőíves felmérésben adott válaszokat összesítették. A szokásosnak számító válaszok, mint a „*pénz*”, „*közlekedés*”, „*zaj*” vagy az „*időhiány*” helyett a megkérdezettek 60%-a új zavaró körülményként jelölte meg a „*jó modor hiányát*” és az „*emberek agresszivitását*”.

A társadalom erőszakosabbá vált, az udvariasság eltűnően van, a társas kapcsolatok válságba kerültek: ez az, ami a franciákat leginkább zavarja, vonta le a következtetést a közvélemény-kutató intézet társadalomkutatással foglalkozó osztálya. A jelenség okainak feltérképezésére összehasonlító elemzéseket is végeztek. Az eredmény: nem csak a franciák, hanem a németek, az angolok és az amerikaiak szerint is eltűnően van az udvariasság viselkedés. Ám úgy tűnik, Franciaországban ezt a változást az emberek sokkal rosszabbul élik meg. „*Talán azért, mert a jó modor részét képezi a francia kultúrának, és az emberek szemében mindig is kiemelkedő szereppel bírt?*” – találgatták a cég szakértői. A franciák tehát semmit sem óhajtanak annyira, mint azt, hogy társadalmuk visszanyerje emberközponitú arculatát.

Mindezek alapján nem is meglepő, hogy az RATP, azaz a Párizsi Közlekedési Vállalat udvariasságra buzdító legutóbbi kommunikációs kampánya nagy visszhangot kapott. Júniustól októberig a Párizsi Közlekedési Vállalat 1,2 millió eurót költött arra, hogy

a közösségi közlekedést használó utasokat udvariasabb viselkedésre ösztönözze – amit egyébként már 1997 óta többször is megtett. Ezúttal viszont úgy tűnik, hogy a felhívás nem maradt a metróaluljárókba kiáltott szó.

Egy vállalaton belüli felmérés „*az udvariasság szabályainak megsértésével okozott mindennapi kellemetlenségek feltérképezésére*” volt – mondja el a vállalat marketing és kommunikációs ügyekért felelős igazgatója, Isabelle Ockrent. Egy vállalaton kívüli felmérés pedig a „*mindennapos, csekély jelentőségű sérelmek hatása az utasok közérzetére*” témakörben kutakodott. Ezt követte egy plakátkampány, amely a tömegközlekedést használó állatfejű figurák révén mutatta be az üléseken elterpeszkedő, tolakodó vagy túl hangosan telefonáló személyek viselkedését. Ezt követte az utasok és a közösségi közlekedés dolgozóinak közös vitafórumának létrehozása, amely valójában az együttélés szabályaival kapcsolatos eszmecsere volt. Végül pedig egy közösségi internetes oldal, a Chervoisindettransport.fr [„kedves utastársam”] című honlap létrehozása, amely arra buzdította az érintetteket, hogy humoros formában számoljanak be az elszenvedett incidensekről.

A reklámok nélküli oldalon létrehozta egy üzenőfalat, amelynek népszerűsége várakozásokon felüli volt: 150 000 egyéni látogatót számlált. És nem utolsósorban 1130 leadott történetet. Egyesek kifejezetten szórakoztató üzeneteket hagytak az internetes felületen. Íme egy példa közülük: „*Kedves utastársam, kérlek add át baráti üdvözlőmet Maurice-nak, Antoine-nak, Nathalie-nak és Claire-nek! Nem, én sohasem találkoztam velük... De szinte már nekem is az ismerőseim lettek, miután az egész metrókocsi részt vehetett a velük folytatott telefonbeszélgetésben.*” Nem éreztük már mi is ezerszer ugyanezt?

A közlekedési vállalat felkért két szociológust – *Julien Damon*-t, az egyik párizsi egyetem politológia szakának vendégtanárát, valamint a társadalmi kapcsolatokkal foglalkozó *Pierre-Yves Cusset*-t, hogy elemezzék ki ezeket a zavaró megnyilvánulásokat. Kutatási eredményeiket egy tanulmányban összegezték és 2012 januárjában publikálták a párizsi közlekedési vállalat honlapján (ratp.fr). A „*metró és az RER (expressz metróhálózat) napi tízmillió utasával tökéletesen alkalmas a társadalom viselkedésének illetve a viselkedésváltozásoknak a kutatására*” – állítja *Julien Damon*. *A tömegközlekedési eszközön szerzett mindennapi tapasztalatok teljes mértékben alátámasztják az egyre gyengülő társadalmi kohézióra vonatkozó korábbi kutatásainkat.*” A kutatók elemzéseinek köszönhetően egy másik tendencia is körvonalazódni látszik: az oldal rendkívüli népszerűsége ékes bizonyítéka annak, hogy „*a francia társadalom elvárna, hogy tagjai nagyobb mértékű szabálytiszteletet tanúsítsanak a közösségi terekben, különös tekintettel a közösségi közlekedésre*”.

Köpködés, ülésre feltett lábak, zavaróan hangos telefonbeszélgetések, sétálómagnóból hallatszódó zene, a terhes nők vagy az idősek irányába tanúsítandó előzékenység elhanyagolása, lökdösődés, hangoskodás, falfirkálás, bliccelés, az ajtók automatikus zárásának megakadályozása a társak felszállásának érdekében, a felhajtható ülések elfoglalása csúcsidőben, émelyítő parfüm, vagy épp az ellenkezője: átható izzadságszag... Az internet-felhasználók által elmesélt zavaró viselkedési formák tárháza szinte végtelen, és skálájuk az egyszerű ügyetlenkedésektől a verbális agresszióig át a büntetőjogilag is minősíthető testi durvaságig terjed. „*Kedves útitársam, ismét eszembe jutott, hogy a múltkor úgy szálltal fel a metrókocsira, hogy nem vártad meg, amíg a többiek leszállnak. Ez természetesen mutatja, hogy nem hagyod magad sodorni a tömeggel, ami általában véve valóban dicséretes, de ebben az esetben*

inkább faragatlanságnak számít” – olvashatjuk az egyik bejegyzésben.

Továbbá: „*Kedves útitársam, nagyszerűnek találom, hogy még mindig gyermeki kíváncsisággal turkálsz az orrodban. Botrányosan tiszteletlennek tartom viszont, hogy a végterméket a szomszéd ülésre kented, és elmélyült munkádat még akkor is folytattad, amikor undorral és megbotránykozva már rajtad tartottam a tekintetemet.*”

Az ezernyi véleménynyilvánítást *Julien Damon* és *Pierre-Yves Cusset* tudományos alapon öt kategóriába sorolta be. Az első az emberek mozgásával kapcsolatos, amelyek nagy tömeg esetén megszorodnak. Ezt követik a testi működés olyan megnyilvánulásai (fül- és orrpisztítás, köpködés, evés, körömvágás vagy tüsszentés), amelyeket a legújabb kori civilizáció illetmánya közösségben már általában korlátoz – állítja *Julien Damon*. Harmadik kategória a területi jellegű viták csoportja („*Kedves útitársam, tudomásom szerint a csivava kutyáknak nincs joga elfoglalni egy ülőhelyet. Legközelebb, ha nem rakod arrébb, ráülök.*”), amelyek szintén gyakori velejárói a nagyvárosi életnek. Ezt követik a közösségi terek és az emberi magánszféra közötti határok áthágása (sminkelés nyilvánosan, hangos mobiltelefon-használat), amelyek a társadalom individualizációjának magas fokáról tanúskodnak. A sort a kölcsönösség szabályainak tiszteletben nem tartása zárja: udvariatlanul helyet foglalni, az elnézés-kérés és a köszönet elmaradása.

Vajon ezek a „közösségellenességek” tényleg növekvő tendenciát mutatnak? Ezt elég nehéz kimutatni. A kutatók szerint a „közösségellenes” szót az 1990-es évek elejétől kezdték el használni a kriminológusok, és minden olyan magatartást jelöltek vele, amelyek a társadalmi együttélésben zavart okoznak, vagy amelyek további, súlyosabb jelenségekhez vezethetnek, illetve amelyek jelenléte csökkenti a társadalom biztonságérzetét. Mivel egy viszonylag új fogalomról van szó, a jelentésének körvonalai még túlságosan halványak ahhoz, hogy segítségével

fejlődési irányvonalakat állapíthassunk meg. Mindezek ellenére a felmérés alapján nem vitatható, hogy a franciák szerint az utóbbi években megszaporodtak ezek a közösség-ellenes magatartások. *Julien Damon* szerint egyes szociológusok azt vetítik előre, hogy az erkölcs a közeli jövőben kikerülhet a civilizált társadalmak alapelvárásai közül. *Norbert Elias szociológus a fenti tárgyban írt munkájában ezt egyfajta civilizációs hanyatlásnak nevezi, hiszen a mai civilizációhoz az agresszivitás megszelídítésén és a társadalmi együttélés szabályainak elfogadásán keresztül vezetett az út.*

Vitathatatlan az is, hogy a közösségi terek napjainkra egyre embertelenebbé válnak. Fenntartásukhoz mind kevesebb ember szükséges, és ez szintén minden bizonnyal kedvez a konvenciókat áthágni szándékozóknak. Egyre többet közlekedünk és egyre jobban sietünk, folytatja a szociológus, az emberek idegesek, egyre többen veszik igénybe a tömegközlekedést, ahol tőlünk nagyon különböző emberekkel kell együtt utaznunk, és egyre többet is időzünk ezeken az eszközökön, holott mindnyájan inkább a nyugalomra áhítozunk. Ez egyfajta kényszerű együttélés, ami gyakran vezet feszültségekhez.

François de Singly, a párizsi Descartes Nemzeti Tudományos Kutatóközpont [Centre national de la recherche scientifique Paris-Descartes] társadalomtudományi kutatóintézetének igazgatója, miután részt vett a párizsi közlekedési vállalat vitafórumán, így nyilatkozott: „Úgy beszélünk az udvariatlanságról, mintha általános, »örök érvényű« szabályokról lenne szó. Pedig az illemtörvény rendkívül gyorsan változó szabálygyűjtemény, minden korszakban más és más!” Viszont a család-szociológiával foglalkozó kutató szerint is, az, ha egy anyuka, miután átadták neki a helyet, ahelyett, hogy maga ülne le, inkább öt éves gyermekét ülteti le, ugyanolyan felháborító, mint amikor egy tizenéves hallgatja teljes hangerőn a sétálómagányját.

„Engem még úgy neveltek, hogy a tömegközlekedési eszközökön a gyermeknek kell át-

adniuk a helyüket. Az előzékenység is teljesen eltűnt. Az udvarias viselkedési mód a nyilvános helyeken gyakorlatilag megszűnt. A hatvanévesek már el sem várják a fiatalabbaktól, hogy azok feltétlenül átadják nekik a helyet, ami elég szomorú képet ad az udvariasság jelenlegi állapotáról.” Mivel napjainkban az életkornak, a nemnek vagy a társadalomban betöltött pozíciónak a szerepe, hierarchiája folyamatosan változik, így az udvariassági szabályokat is rendkívül nehéz értelmezni, és alkalmazni. *François de Singly* szerint „*a métó kicsit olyan, mint egy vacsora: egykor még volt ülésrend, most viszont már nem más, mint tolakodás egy büféasztal körül.*”

Az udvariatlanság elleni küzdelemben nem csak a párizsi közlekedés vállalat vesz részt. A Francia Posta, a francia nemzeti vasúttársaság (SNCF), a francia társadalombiztosítási központ (CNAF), a párizsi egészségügyi központ (AP-HP), a párizsi polgármesteri hivatal, a McDonald's gyorsétteremlánc, az Air France légitársaság, a Casino üzletlánc vagy a BNP Bank, azaz körülbelül harminc vállalat, egy évvel ezelőtt úgy döntött, hogy havonta egy alkalommal egyeztetnek ebben a tárgyban. Közös problémájuk az ügyfelek részéről gyakran jelentkező durva, agresszív magatartás. Ez az új vállalatközi fórum azért jött létre, hogy megtalálja a legalkalmasabb módszereket az agresszivitás semlegesítésére, és főleg, hogy megoldásokat keressen annak továbbterjedésére.

„Azért hoztuk létre az egyeztető fórumot, hogy feltárjuk ennek az ügyfélkezelési problémának a valódi okait. Nem vitatjuk, hogy a saját szervezeti működésünknek is lehetnek olyan elemei, amelyek agresszív reakciókat váltanak ki az ügyfelekből” – mondja el a Francia Postát képviselő *Etienne Ignatovitch*, aki egyben a közösségellenes magatartások elleni küzdelemért felelős igazgató is, amely pozíciót 2008-ban hozták létre a vállalatnál. „*Mi egy stratégiát szeretnénk kialakítani a közösségellenességre vonatkozóan, mivel az egyes szervezeti egységek alkalmazottai egyre nagyobb számban tapasztalják a saját*

területükön az egyes udvariatlan magatartási formák elburjánzását. Ez alapvetően megviseli őket, rontja a munkahelyi légkört és a munkavállalók motiváltságát és teljesítményét. A tanulmányok szerint a közvetlen ügyfélkapcsolattal foglalkozó alkalmazottak 16%-a naponta legalább egyszer válik valamilyen közösségellenes magatartás áldozatává.”

Konfliktushelyzetet eredményezhet például egy postai tranzakció végrehajtása is, ha az egy kis technikai várakozási időt igényel, de néha akár már egy nem kívánatos bélyegsín is. Ilyenkor hamar megnő a méltatlankodó megjegyzések száma, ha nem éppen a halálos fenyegetéseké... Az utóbbi két évben a francia posta, hogy erre reagáljon 8000 postai alkalmazottat részesített konfliktuskezelési képzésben. A postahivatalokat „szolgáltató központokká” szervezik majd át, ahonnan az alkalmazottak kijönnek az ügyfelekhez, hogy ezáltal megkíméeljék őket a várakozástól. A közösségellenes magatartások terjedésének minden bizonnyal lesz egy előnyös oldala is Franciaországban. Hatásukra ugyanis a Francia Posta szolgáltatásainak minősége minden bizonnyal javulni fog.

(Le Monde)

Alexandre Léchenet

Jeanne d'Arc, nemzeti hős
és katolikus szent

„Szülőföldemen Jeannette-nek hívtak. Franciaországban Jeanne-nak hívnak amióta ideérkeztem. [...] Egy faluban, Domrémyben születtem.” Ezekkel a szavakkal mutatkozik be Jeanne d'Arc, azaz Szent Johanna a pere során, 1431. január 9-én.

A „körülbelül 19 éves” fiatal lányt végül

halálra ítélik, miután „eretneknek” és „megátalkodottnak” nyilvánítják a Franciaország északi részén vezetett hadjárata miatt, amely azzal a céllal indult, hogy felszabadítsa az országot az angol megszállás alól.

A százéves háború

1412-ben, amikor Johanna alig néhány mérföldre a Szent Német-római Birodalom határától, a Vogézekben megszületik, Franciaország elkeseredetten a százéves háborúban küzd Anglia ellen. 1415. október 25-én Franciaország súlyos veszteségeket szenved az azincourt-i csatában. A harc 1420-ban ér véget a troyes-i szerződés aláírásával, amely Anglia királyát Franciaország királyának, a nagyon beteg VI. Károly örökösének ismerteti el. Mindamellett Franciaország déli részét a trónörökös Károly irányítja még mindig.

Anglia és Franciaország királyai néhány nap eltéréssel halnak meg, 1422. augusztusában és októberében. V. Henrik fiát 10 hónapos korában Franciaország és Anglia királyának kiáltják ki, helyette viszont Bedford hercege kormányozza Franciaországot. A Loire melletti utolsó várost, amely még hűséges VII. Károlyhoz, Orléans-t 1428. október 12-én ostromolják meg az angolok.

Isten hangja

„13 éves voltam, amikor először hallottam Isten hangját, hogy segít nekem jól cselekedni. Először nagyon megijedtem” – idézi fel Johanna a pere során. „A hang hetente kétszer vagy háromszor arra buzdított, hogy induljak Franciaország felszabadítására.” A hang azt is megmondta neki, hogy Orléans-t fel fogja szabadítani az ostromgyűrű alól.

Amikor másodszor találkozik Robert de Baudricourt kapitánnyal, Vaucouleurs-ben (Meuse megye), 1429 februárjában, embereket kér tőle, hogy Chinonba menjen és találkozzon „Bourges királyával”. A trónörökös fogadja őt, majd miután egyházi tanácsnokai megerősítik, hogy Johanna valóban Isten akaratát teljesíti, követni kezdi a sugalmazáson

keresztül kapott iránymutatásait. A trónörökös így Franciaország királyának nyilvánítja magát és hadsereget szervez. Jeanne d'Arc fegyverzetet ölt, az uralkodó további erősítést gyűjt, és Orléans felszabadítására indul. 1429. május 8-án beveszi a várost. Jeanne elkíséri Károlyt Reims-be, aki 1429 júliusában többkevesebb nehézséggel átvág Franciaország megszállt északi részén, annak érdekében, hogy végül Regnault érsek Franciaország királyává koronázhassa.

Börtön és eretnekség

Compiègne városának elfoglalása során, ahol csak egy kisebb királyi csapatot vezetett, elfogták a burgundiaiak. Miután 7 hónapig fogságban tartották, átadták Anglia királyának 10 000 tallér váltságdíj fejében. A párizsi egyetem rektora, Anglia királyának utasítására kiváltotta Jeanne d'Arc-ot a fogságból, majd nekilátott az eretnekség vádjának képviseléséhez. Öt hónapos per után az „orléans-i szűz”-t halálra ítélték eretnekség miatt. 1431. május 30-án, Rouen-ban máglyán megégették, a régi piactéren.

1435-ben VII. Károly békeszerződést ír alá Bourgogne hercegével, Anglia királyának régi szövetségeseivel. 1449-ben, miután VII. Károly király győztesként vonult be Rouenba, tudakozódik a „szűz” haláláról, majd perújrafelvételt kér. Folyamatos győzelmei véget vetnek a Százéves háborúnak.

Jeanne, akit írásában Voltaire kigúnyolt, mert csak egy meggyőződéses királypártit látott benne, a XIX. században nemzeti szimbólummá vált. „Világi szent” a republikánus történész, Jules Michelet számára, ő az a nő, aki összhangba tudja hozni Isten és hazája iránti szeretetét, és végérvényesen beírja nevét a nemzeti legendáriumba. Charles Péguy, a katolikus hitre tért szocialista, írásaiban piederstálra emeli, 1920-ban pedig egyszerre avatja szentté az Egyház és emlékezik meg róla a francia állam, azáltal, hogy egyházi munkaszüneti nap helyett nemzeti ünnepet alapít Jeanne d'Arc halálának évfordulójára.

Alakját azután baloldaliak és jobboldaliak egyaránt felhasználják, azért, hogy ki egy bátor nemzeti hőst, ki egy szent életű nőt, ki egy „Franciaországból idegeneket kiűzőt” teremtsen belőle.

(*Le Monde*)

Ariane Chemin

Kihez tartozik Jeanne d'Arc?

A francia elnökválasztási kampányban az elnökjelöltek kampánystábjá nagy figyelmet szentelt a Jeanne d'Arc évfordulóknak, és néha még kisebb csúsztatásokra is sor kerülhetett az egyes dátumokkal kapcsolatban. Idén, 2012-ben, a tavaszi évfordulókat már télen elkezdték ünnepelni. Anélkül, hogy megvárták volna a májust és a hagyományos májusi „Johanna”-ünnepeket, több politikus megünnepelte az 1412-ben született mitikus „orléans-i szűz” január 6-i születésnapját is.

Az elnökválasztás mindkét jelöltje verseng, hogy előnyt kovácsolhasson a fiatalon – mindössze 19 évesen – kivégzett, de rendkívül mozgalmas életű történelmi alak személyéből, és hogy még hatszáz évvel később is felhasználhassák karizmatikus erejét. Január 6-án, a „Királyválasztás” napján ezt tette Nicolas Sarkozy elnök is, aki mostanában fejezi be nemzeti témájú regényének írását. Több történész kísérte el, köztük a középkortudós Philippe Contamine, a Jeanne d'Arc történelem és szótár szerzője és Colette Beaune, Jeanne d'Arc életrajzának írója (a címe: *Igazság és legenda*).

Január 7-én, Marine le Pen, a radikális jobboldali Nemzeti Front elnöke járult Jeanne d'Arc párizsi szobrához a Pyramides térre, oda, ahol hagyományosan véget szokott érni a május 1-jei felvonulásuk. Sokáig nem május 1-jén, hanem május 8-án Orléans 1429-es visszafoglalásának évfordulóján em-

lékeztek meg a domrémy-i pásztorlányról. De 1988-ban, a Nemzeti Front – az orléans-i szüz kiemelt jelentőségére hivatkozva – áttette az évfordulót május 1-re, a munka ünnepének napjára. Ennek kettős haszna volt számukra: 1988. május 8-án, a François Mitterrand és Jacques Chirac által uralt választási kampány kellős közepén így tudott Jean-Marie Le Pen helyet verkedni magának a vezető hírekben.

Ma, Jeanne d'Arc neve Franciaország hat leggyakoribb utcanévének egyike. Az orléans-i szüz az egyetlen középkori alak, akit minden francia ismer: a sisakos harcosnő szobra csakugyan ott trónol a legtöbb francia város közterén, de számos templomban is. A legnagyobb színésznők tették halhatatlanná a lovon ülő „kis lotaringiaiit”, de készültek róla Playmobil játékok is. Úgy tűnik, ez a posztumusz hírnév már nem tűnik el soha.

Jeanne d'Arc mégis sokáig ki volt zárva a francia nemzeti legendáriumból. A XVII. és a XVIII. században a kis pásztorlány története, aki az angolok elleni harcba szólító isteni sugallatot kapta, még csak egy „szent életének legendája”, emlékezett Bernard Richard, aki nemrég egy összefoglaló művet írt a *Francia Köztársaság jelképeiről*. „Akkoriban nem igazán hittek Jeanne d'Arc valóságos létezésében, mondja a történész. Ezért engedheti meg magának Voltaire, hogy kigúnyolja és parafrazálja őt. Jules Michelet és Franciaország története című műve teremti meg végül a nép leányának alakját és egyúttal a hazafias hősnőt.” A katolikus Jeanne figurájából egy világi szent képe bontakozik ki.

Jeanne d'Arc mint a köztársaság szimbóluma szinte magától kínálkozik az utókor számára. 1982. május 8-án, egy évvel a megválasztása után, François Mitterrand, Orléansba megy, csakúgy mint elődei, Charles de Gaulle és Valéry Giscard d'Estaing – Nicolas Sarkozy viszont nem, ő távol marad – megünnepelni a nemzeti „egység, ellenállás és éberség” jelképét. A frissen megválasztott elnök Péguy-t és főleg Michelet-t idézi a beszéd-

ében: „Ő annyira szerette Franciaországot, hogy Franciaország, meghatódva ettől, szeretni kezdte önmagát.”

A baloldal, sőt a szélsőbaloldal is felhasználja Jeanne alakját: a *Jeanne, a háborúba belefáradva* című műben (1991), Daniel Bensaïd, a trockista filozófus a Forradalmi Kommunista Szövetség (LCR) alapítója, a domrémy-i pásztorlányban egyszer a felszabadítás apostolatát látja, máskor egy népfelkelés vezérét, megint máskor egy népi szentet, aki szembeszáll az Egyház arisztokratikusságával, nem utolsósorban pedig egy feministát, aki élre tör egy férfiak által kormányzott világban...

„Jeanne, ha megengeded, hogy bizalmasan a keresztnedden szólítsalak..., kezdi beszédét Ségolène Royal szocialista képviselő, későbbi elnökjelölt 1998-ban. *A férfiak által irányított világban tragikus kimenetelű eretnokséget követvél el: hadvezér nő, harcos nő, és Isten női szolgálója voltál...*”

A hősnőt újraértelmezni ma már késő és hiábavaló. A XX. század fordulója óta, Jeanne d'Arc egy másik archetípusa is megjelent – a nyers és tiszta nacionalizmus védőszentje, kevesebb népies vonással. A jobboldali pártok 1940 előtt sikeres kísérletet tettek az orléans-i hősnő alakjának felhasználására. „Az 1890 és 1914 közötti évek kulcsfontosságúak voltak ebből a szempontból. Ekkor ugyanis egyszerre zajlott nyíltan és a színpalak mögött küzdelem Maurice Barrès (...) és Jean Jaurès között, aki azért nem támogatta a nemzeti ünneppé nyilvánítást, mert véleménye szerint az túlságosan kedvezne az egyháznak”, foglalja össze Philippe Contamine. 1920-ban emléknapját a szekularizált állam hivatalos ünnepé teszi – a képviselők többségének szavazatával –, az Egyház pedig szentté avatja.

Ezt a békés egyetértést nemskóra megbotjták az utcára vonuló politikai csoportosulások jelszavai. Jeanne d'Arc lesz „a nő, aki kiűzte az angolokat”, mert akkor ők voltak az ország ellenségei, mint ahogy később azok lettek a zsidók és a szabadkőművesek, meséli Bernard Richard. 1924 óta Edouard Herriot

hanyagolja a május 8-ai nemzeti ünnepet; 1937-ben a Népi Front „betiltja”. Az egyik Domrémy-ben kifüggesztett táblán pedig Nicolas Sarkozy buzdít arra, hogy: „*Úzzétek ki a rossz franciákat Franciaországból!*”

„*Ma baloldalinak kell lenni, hogy valóban felszabadítsuk Jeanne d'Arc-ot, mosolyog Bernard Richard. A felszabadított Franciaországban de Gaulle is megpróbálkozott azzal, hogy isteni sugallatot kapott, de ő már nem járt sikerrel!*” Jóllehet már javában zajlik a 2012-es elnökválasztási kampány, a szocialista politikusok nem mutatnak különösebb hajlandóságot arra, hogy újra megpróbáljanak szavazatokat szerezni egy 100 éve elvesztett és 600 éve halott hősnő alakjával. „*Egy egyáltalán nem téma már*”, állítja a szocialista François Hollande csapata, amely 2007-es választási kampányával és a Nemzeti Fronttal szöges ellentétben idén nem készül semmiféle választéssal az elnökjelölt Domrémy-ben tartandó megemlékezésére.

(*Le Monde*)

Chris Skidmore

Rogyadozik az angol társadalombiztosítási rendszer

A szerző kingswood-i képviselő, a brit Közegészségügyi Bizottság tagja

Az angol társadalombiztosítási rendszer (NHS – National Health Service) óriási finanszírozási problémákkal küzd. „Ahhoz, hogy ezt elhárítsuk innovatívabbnak kell lennünk az egészségügy és a szociális szolgáltatások integrálása terén” – mondja Chris Skidmore. Úgy fogalmaz: rogyadozik az angol társadalombiztosítás.

Ahogy Andrew Dilnot mondta, ünneplésre ad okot az a tény, hogy egyre többen élünk hosszabb ideig. De ahogyan a „baby-boomer”

generáció nagyszülői korba ér, az évente három hónappal növekvő várható élettartam mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni a népesedési problémákat. Csak a jelenlegi parlamenti időszakban 1,4 millió ember tölti be a 65. életévét, 2030-ra pedig a 85 év feletti személyek száma megduplázódik. Már ez is jelentős nyomást gyakorol az rendszerre – az elmúlt két évben a sürgősségi osztályokra érkezett 80 év feletti betegek száma 37%-kal nőtt, összesen 1,2 millióra.

Ha szeretnénk elkerülni, hogy az angliai tb ellátás a következő évtizedekben összeomljon, sürgősen megoldást kell találni arra a problémára, hogyan gondoskodjunk az előre-gedő társadalomról. Tetézi ezt a problémát az elhízottság (ez az angliai tb költségvetésének várhatóan 25%-át fogja kitenni 2020-ra), az alkohollal és droggal kapcsolatos beteg-felvételek, a krónikus betegek és cukorbe-tegek számában való emelkedés (ez utóbbi önmagában 11%-át teszi ki az angliai tb költségvetésének), és az orvosi technológia és felszerelések emelkedő árai – így az NHS olyan problémákkal szembesül, amelyekre nincs felkészülve.

A gond az, hogy a rendszer évekig elfedte ezeket a problémákat, mivel a politikusok a szükségletek helyett a szolgáltatásra helyezték a hangsúlyt. Az egészségügyi kiadások 1997-ben 38 milliárd fontot tettek ki, mára ez az összeg már 102 milliárdra rúg. További 12,5 milliárdot fektetnek be 2015-ig bezárólag, és nagy valószínűséggel ez csak emelkedni fog. A jelenlegi előrejelzések szerint az angliai tb ellátási rendszernek 2030-ra 230 milliárd fontra lesz szüksége, ami kétszerese a jelenlegi költségvetésének.

Megszorításokra valóban sort kell keríteni – 20 milliárd fontot kellene a jelenlegi parlamenti időszakban a betegellátásra fordítani annak érdekében, hogy egyáltalán fenntarthassák a működését. De az ilyesfajta módszerek hatékonysága korlátozott: a rendszert nem lehet ennél jobban terhelni.

Inkább arra kell fókuszálnunk, hogy ki veszi igénybe a szolgáltatásokat. A 2007/2008-as

évben az angol társadalombiztosítási rendszeren belül 4,75 millió nem tervezett betegfelvételre került sor. Ezek az angol kórházi betegágyak napi kihasználtságának 65%-át teszik ki. Ezenkívül 60%-ra tehető azoknak a betegágyaknak a száma, amelyeket olyan idős páciensek foglalnak el, akiknek egyébként nem kellene ott lenniük, a helyzet pedig, ahogy a népesség öregszik, egyre csak romlik.

Természetesen Nagy-Britannia nincs egyedül ezzel a problémával; szinte minden nyugati demokrácia hasonló gondokkal küszködik. Tanulnunk kellene abból, hogyan birkóznak meg ezzel a helyzettel máshol. Az Egyesült Államokban, egy egészségügyi-irányító non-profit szervezetnek, a Kaiser Permanente-nek a jelmondata az, hogy „a nem tervezett betegfelvétel a rendszer hibáját jelzi”. Más szóval, azok a betegek, akik ilyen, előre nem tervezett kezelést igényelnek, azért jelentkeznek ismét, mert korábban nem kapták meg a megfelelő kezelést.

Ezt észben tartva a szervezet mindenképp az intézmények integrációjára helyezte a hangsúlyt: a betegeknek lehetővé tette az aktív kezelést folytató kórházak közötti átjárás lehetőségét; közvetlen lehetőséget biztosított olyan egészségügyi szolgáltatásokra, mint például a csípőprotézis műtéteknél; az általános belgyógyászokat, akiket „kórházi mindeneknek” is szoktak nevezni, a fekvőbeteg osztályhoz rendelték. Mindezek mellett fontos tényező, hogy a Kaiser-féle egészségügyi modell a „többségi-szakterület” elvén alapul – amelynek lényege olyan orvosi praxisokban áll, ahol a specialisták az általános orvosokkal dolgoznak együtt. A menedzserek helyett az orvosok vállalják át a vezető szerepet a medikus csoportokban, ilyen módon pedig aktívan járulnak hozzá a sikerhez. Már nemigen létezik az elsődleges és másodlagos ellátás közötti képzeletbeli fal, amióta a Kaiser az állami rendszer szemléletét leváltó integrációs modelljével előny kovácsol ebből a kettősségből. Az eredmény pedig? A Kaiser-rendszer betegei számára az állami rendszer által igénybevett betegágyak

átlagához képest harminc százalékkal kevesebb betegágy szükséges.

A Kaiser az Egyesült Királyságban 2003-ban vezette be a módszert, és alakította ki újszerű programját. Ennek egyik állomása volt a Torbay-i Ellátórendszer Alapítvány, amely vegyítette az egészségügyet a közösségi és szociális szolgáltatásokkal, így le tudta csökkenteni az igénybe veendő kórházi betegágyak számát és az NHS ezzel kapcsolatos kiadásait. Ugyanakkor kiderült, hogy a térség kórházai a közösségi szolgáltatásokra és a szociális ellátásra költött minden 1 millió font után 3 millió fontot takarítottak meg.

Mindazonáltal a torbay-i kezdeményezés kivételes eset. Máshol még mindig megmaradt a kettősség a rendszeren belül, azaz a közegészségügy és a szociális ellátás tekintetében megkettőződik a költségvetés, a vezetőség és a személyzet, mert utóbbi ellátások 1974 óta már a helyi önkormányzatok feladatkörébe tartoznak. Ez a megosztottság hibás elképzelésen alapul. Amit a Kaiser és Torbay eset is szemléltet az az, hogy az angol tb rendszer és a szociális ellátás ugyanannak az érmének a két oldala. Ha az egyiket elhanyagolják, valószínűleg a másik sínyli meg: ha idős páciensek kerülnek a sürgősségi osztályra, elfoglalhatnak olyan kórházi ágyakat, amelyekre szociális gondozottként egyébként nem lenne szükségük.

Míg az angol parlamentben folytatódik a pártok közötti szópárbaj arról, hogy hogyan lehetne gondoskodni az egyre inkább előregerő társadalomról, és hogy hogyan lehetne finanszírozni azt az elkövetkezendő években, az egészségügy és szociális ellátás integrációjának ügye még sohasem volt ennyire sürgető. Jelenleg a források kevesebb, mint 4%-át hasznosítják közös költségvetés keretében. Sürgető feladat, hogy ez mielőbb megváltozzon. Hogy elérjük a célt, gyors változásra van szükség, és arra hogy megértsük a társadalmi ellátások lényegi elemét. Az angol társadalombiztosítás jövője múlik ezen.

(The Telegraph)

Simon Leys

Liu Hsziao-po: aki megírta az igazat a kínai zsarnokságról

The New York Review of Books, 2012. február 9.

Ellenségek és gyűlölet nélkül: Válogatott esszék és versek (No Enemies, No Hatred: Selected Essays and Poems). Szerkesztette: Liu Hsziao-po, Perry Link, Tiencsi Martin-Liao és Liu Hszia. Az előszót írta: Václav Havel. Belknap Press/Harvard University Press, 366 oldal.

„A tömeg helyeslésénél többet ér egyetlen bátor ember tiltakozása!”

Sze-ma Csien (Kr. e. 145–90):
A történetíró feljegyzései

„Az igazság szabaddá tesz benneteket.”

János evangéliuma

Manapság Kína gazdasági felemelkedése a nemzetközi kapcsolatok elsődleges témája. Politikai elemzők és államférfiak szerint Kína lesz valószínűleg 2019-re a világ legnagyobb gazdasági hatalma. Pénzüntézetek szakértői még ennél is korábbi dátumot jelölnek meg: Kína – állítják – már 2016-ra a világ legerősebb gazdaságával rendelkező országa lesz. Ezt a gyors átalakulást joggal nevezik a „kínai csodának”. Kínában és külföldön is többnyire egyetértenek abban, hogy a 21. század „Kína évszázada” lesz. A külföldi államférfiak Pekingbe repülnek, míg az üzletemberek a fejlett világ minden tájáról Sanghajba és más tartományi metropoliszokba sietnek, hogy egyezményeket és üzleteket kössenek. Európa is Kínához fordul, hogy az mentse meg a gyengélkedő eurót.

Minden gondolkodó ember szeretne legalább valamilyen alaptudáshoz jutni arról,

hogy milyen erők húzódnak meg ezen elképesztő mértékű és sebességű átalakulás mögött. Miben rejlik igazi valója és jelentősége? Mennyire életképes és reális mindez? Merre tart a fejlődés? A könyvesboltok tele vannak olyan új kiadványok tömkelegével, amelyek Kínával foglalkoznak. Az összes új könyv között azonban egyetlen olyan van (legalábbis a szerző számára úgy tűnik), melynek elolvasása igazán sürgető és alapvető fontosságú lenne mind a szakemberek, mind az átlagolvasó számára: Liu Hsziao-po írásainak új gyűjteménye, gondosan válogatva, fordítva és szerkesztve olyan kitűnő tudósok által, akiknek munkáját nagymértékben segítette személyes ismeretségük a szerzővel.¹

A 2010-es Nobel-békedíj átadása az egész világ figyelmét Liu Hsziao-po nevére irányította. Liu azonban már jóval ezt megelőzően is jelentős hírnévnek örvendett Kínán belül, mint bátor és tisztán látó közéleti személyiség, aki mintegy 17 könyv (köztük verseinek, irodalmi kritikáinak és politikai esszéinek gyűjteményes kötetei) szerzője.² A kommunista hatóságok akaratlanul is elismerték leírásainak helytállóságát azzal, hogy az 1989. júniusi Tienanmen téri mézárulás óta négyszer tartóztatták le államellenes nézetei miatt. Jelenleg, 2008. decembere óta, ismét börtönben van, s noha egészségi állapota megromlott, különösen szigorú őrizet alatt áll. Ahogy annak idején Pascal mondta: „Én hiszek annak a *tanúnak*, aki igazáért az *életét* is feláldozná.” Erről a tanúról pedig nemcsak ennyit állíthatunk, hanem azt is, hogy más tekintetben is kitűnik a többiek közül; nemcsak tapasztalata és az általa szolgáltatott információk mélyreható jellege, hanem szellemi kvalitásai és erkölcsi szilárdsága tekintetében is.

Az 1955-ben, Északkelet-Kínában született Liu valójában „Mao gyermekeinek” generációjához tartozik, ahhoz a generációhoz, amelynek tagjai közül paradox módon végül a legmerészebb másként gondolkodók és a demokrácia lehangosabb aktivistái kerültek ki – köztük például Vej Csing-seng, az

1978–79-es pekingi demokratikus mozgalmak [Demokrácia Fal] időszakának hőse, aki 18 kemény évet töltött börtönben, mielőtt nyugatra száműzték volna.³ Liu Hsziao-po gyakran emlékszik meg írásaiban ezekről a korai úttörőkről. Még túl fiatal volt ahhoz, hogy a Kulturális Forradalomból kivehesse a részét, de ez a mozgalom – ironikus módon – mégis hatással volt az életére.

Liu szüleit, akik mindketten tanárok voltak, a legtöbb értelmiséghez hasonlóan egy vidéki mezőgazdasági szövetkezetbe internálták. Liu, aki osztozott szülei sorsán, több évig kimaradt mindenféle hagyományos iskolai oktatásból. Visszatekintve hálás volt ezért a hiányosságért, hiszen ezek az iskoláztatás nélkül töltött évek, ahogy egyik helyen írja „szabadságot biztosítottak a számomra”. A maoista pedagógia sulykolásaitól megmenekülve, könyvek teljesen véletlenszerűen kiválogatott óriási garmadáját olvasta el – gyakorlatilag minden nyomtatott kiadványt, amihez csak hozzájutott –, és így született meg benne az a felismerés, amely azóta is életének vezérelve maradt: az embernek kötelessége a gondolkodás.

Mao halálát követően az egyetemek végre ismét megnyithatták kapukat. 1977-ben Liu is ott volt a felsőoktatásba felvett diákok első csoportjában, s előbb a tartományi egyetemen, majd a Pekingi Egyetemen tanult. Kitűnő eredményekkel folytatta kínai irodalmi tanulmányait, és tizenegy évvel később, a doktori fokozatának megszerzése után, oktatói állást kapott ugyanazon az egyetemen. Egyéni gondolkodásmódja, széleskörű intellektuális kíváncsisága és tehetsége révén az írás bizonyult számára a legalkalmasabb foglalatosságnak. Hallgatósága már a kezdeti időkben is túlnyúlt az előadóterem falain, és Liut hamarosan már a kínai kulturális élet fegyvereként ismerték.

Az irodalomról és eszmékről szóló vitákban nézeti üdítő módon mentesek voltak a dogmatikus állásfoglalásoktól; ebben a korai szakaszban viszont még nem foglalkozott politikai kérdésekkel. Életében az 1989. június

4-ei Tienanmen téri mézszárlás és annak utóhatásai jelentették a fordulópontot. Röviddel azelőtt Liu, akit akkor már eredeti gondolkodású eszmekritikusként tiszteltek, külföldi meghívásokat kapott, melyeknek eleget is tett. Mindeközben Pekingben a politikai tiltakozás és demokratikus reformok követelése egyre nagyobb lendületet kapott: diákok és támogatóik, illetve szimpatizánsaik óriási tömege gyűlt össze, majd táborozott le a főváros szívében, a Mennyei béke terén.

Azokban a napokban, Liu Hsziao-po épp New Yorkban volt, nem sokkal azután, hogy elfogadta a Columbia Egyetem felkérését, hogy politikatudományt oktasson a Barnard College-ban. Mint számos kínai értelmiségi kortársa, kezdetben Liu is idealizálta a Nyugatot, bár az Európában, majd az Egyesült Államokban szerzett tapasztalatai hamarosan lerombolták illúzióit. Egy, a New York-i Metropolitan Múzeumban tett látogatása során egyfajta megvilágosodást élt át, és választ kapott az utóbbi évek önazonossági kérdéseire: a régmúlt nagy civilizációi mesés gazdagságának fényében felismerte saját tudásának sekélyességét, és egyidejűleg megértette az emberiség jelenkori problémáira adott kortárs nyugati válaszok alkalmatlanságát. Álma, miszerint a nyugatiasítás felhasználható lenne Kína megújítására, hirtelen éppolyan szánalmasnak tűnt számára, mintha egy „deréktől lefelé béna kinevetné egy négyvégtagi bénulásban szenvedő sorstársát”.

„A nyugati civilizáció idealizálására való hajlamom, abból a nacionalisztikus vágyból ered – ismerte el Liu –, hogy a Nyugat gondolkodásmódját Kína megújítására szerettem volna használni. És pont emiatt nem ismertem fel a nyugati kultúra hibáit... Elfogult voltam a nyugati civilizáció irányában, eltúlozva érdemeit és egyidejűleg eltúlozva a saját érdemeimet is. Úgy tekintettem a Nyugatra, mintha nemcsak Kína megváltása, hanem az egész emberiség természetes és végső célja is lenne. Ráadásul arra használtam ezt a csalóka idealizmust, hogy saját magamra osszam a megváltó szerepét...

Most már látom, hogy a nyugati civilizáció, bár hasznos eszköz lehet napjaink Kínájának megújítása során, általában véve nem alkalmas arra, hogy megmentse az emberiséget.

Ha egy kicsit távolabbról vesszük szemügyre a nyugati civilizációt, láthatjuk, hogy gyakorlatilag megvan benne az emberiség minden hibája...

Ha én, mint olyasvalaki, aki több mint harminc évig élt a kínai autokrata rendszerben, az emberiség végzetén, vagy azon szeretnék elmélkedni, hogy hogyan legyek hiteles személyiség, nincs más választásom, mint egyszerre két kritikát megfogalmazni:

1. eszközként a nyugati civilizációt kell felhasználnom Kína bírálására.

2. saját kreativitásomat kell arra használnom, hogy bíráljam a nyugatot.”

Amíg Liu New Yorkban tartózkodott, a pekingi diákmozgalom tovább erősödött, de senki sem ismerte fel, hogy így közvetlen összeütközésbe kerül majd a kommunista vezetés keményvonalas frakciójával – azzal a frakcióval, amelynek Teng Hsziao-ping végül szabad kezet adott. Liu azonban, aki érezte, hogy hamarosan válságossá válik a helyzet, komoly elhatározásra jutott. Feladva biztonságos és kényelmes New York-i egyetemi tanári állását, visszasietett Pekingbe, és nem is hagyta el a Tienanmen teret a diákok demonstrációjának utolsó drámai napjaiig. Kétségbeesetten próbálta meggyőzni őket arról, hogy a demokratikus politikának „gyűlölet és ellenségek nélküli” politikának kell lennie, és egyidejűleg, miután kihirdették a statáriumot, tárgyalta a hadsereg vezetőivel is abban a reményben, hogy elérheti a tér békés kiürítését.

Beavatkozásának köszönhetően számtalan ember életét sikerült megmentenie, ám a vérontást végül ő sem tudta megakadályozni. Még mindig nem tudjuk pontosan, hogy hány diák, ártatlan nézelődő, sőt a mentésben részt vevő önkéntes segítő tűnt el az utolsó éjszaka vérfürdője során. Liut a mézszárlás után négy nappal vették őrizetbe az utcán és bírósági eljárás nélkül két évig tartották fogva. Más

emberként jött ki a börtönből. Elbocsátották az egyetemről, megtiltották, hogy Kínában kiadja írásait és nyilvános előadásokat tartson.

Az internet jóvoltából azonban (ahogy később mondogatta: „a kínai emberek számára az internet csodás égi ajándék”), a kínai társadalom és kultúra szabadúszó kommentátoraként kezdett dolgozni. Cikkei és esszéi megjelentek számos kínai nyelvű külföldi folyóiratban (leginkább Hongkongban és Tajvanon); és Kínában is széleskörű olvasóközönséghez jutottak el a hivatalos cenzúrát még mindig bosszantó világháló révén. Befolyása és tekintélye a kínai másként gondolkodók között 2008 decemberében ért csúcspontjára, amikor támogatásával megjelent a több száz értelmiségi és aktivista által aláírt *Charta 08*, amelyet a kommunista Csehszlovákiában harminc évvel azelőtt Václav Havel és barátai által kiadott *Charta 77* példája inspirált.

A *Charta 08* a mértékletesség és a józan érvelés mintapéldája: felsorolja azokat az alapelveket és alapjogokat, amelyeken a már régóta időszerű kínai politikai reformnak nyugodnia kell. Ezek: a demokrácia, humanizmus és erőszakmentesség eszméje, melyet intézményileg garantál a hatalmi ágak szétválasztása, a véleménynyilvánítás szabadsága, a politikai pártok közötti szabad és tisztességes verseny és a szövetségi köztársaság létrehozása (ami gyakorlatilag már felbukkant egy évszázaddal ezelőtt is, amikor az első kínai köztársaság megalakult).

Egy ilyen program nem tartalmaz semmi olyat, ami radikálisnak vagy felforgatónak számíthat. Csao Ce-jang – korábbi kínai miniszterelnök (1980–1987), a Kommunista Párt főtitkára (1987–1989), és a Mao halálát követő időszak első reformmozgalmának, ill. a külvilág felé való nyitásnak a vezéralakja – életének utolsó éveiben a *Charta 08*-ban megfogalmazottakhoz nagyon hasonló nézeteket vallott.⁴ Életének végén, kényszerű belső száműzetésében, Csao arra a következtetésre jutott – amit politikai végakaratóban

világosan kifejezésre is juttatott – hogy a kínai politikai rendszert meg kell reformálni:

„A »proletárdiktatúra« egy kisebbség – vagy akár egyetlen személy – zsarnokságát védelmező merev, pusztán formális struktúrává vált. A jövő útja, amely a modernizáció felé vezet, a nyugati típusú parlamenti demokrácia. Ehhez az átalakuláshoz feltehetőleg egy viszonylag hosszú átmeneti időszakra lesz szükség, de – ahogy azt Tajvan és Dél-Korea példája is bizonyítja – megvalósítható...”⁵

Liu Hsziao-po jelen kötetben közreadott esszéi mind a Tienanmen téri eseményektől a *Charta 08* kiadásáig tartó tizenkét éves időszakhoz kapcsolódnak. Ezalatt az idő alatt, bár többször is letartóztatták és ítélet nélkül fogva tartották, Liu szabadúszóként aktívan kivette részét a politikai újságírásból. Bár nem volt állandó munkahelye, írásaival mégis sikerült némi jövedelmet biztosítania magának.⁶

Az írások némelyike egy-egy konkrét eseménnyel foglalkozik, amelyekből a szerző távolabbi tanulságokat von le; mások szélesebb szocio-politikai és kulturális ügyekről szólnak, melyeket aktuális történésekből vett példákkal illusztrál.

Az első csoportba tartozó írásokra jó példa az a cikk, amely feltárja a „Fekete Gyárak” szörnyű esetét. (Később, Liu tárgyalásán ez volt az egyik a hat cikk közül, amelyek „az államhatalom erőszakos megdöntésére” irányuló kísérletét voltak hivatottak bizonyítani.) 2007 májusában Henan tartományban eltűnt gyermekek elkeseredett szülei bátor helyi televíziós újságírókhoz fordultak. Kiderült, hogy a Sanhszi tartománybeli téglacépező művek üzemeltetői kiterjedt gyermekkereskedelmi hálózatot üzemeltettek, hogy ingyenmunkával lássák el a gyáraikat, a helyi hatóságok pedig két tartományban is köztudomásúlag együttműködtek a bünszervezettel.

A rendőrség képtelennek bizonyult arra, hogy felszámolja ezeket a gyalázatos bünszervezeteket: csak kevés gyermeket, a több mint 1000 eltűnt gyerek kb. 10%-át, sike-

rült megtalálni és megmenteni. Az ítéletek, amelyek rendszerint drákói szigorral rendelkeznek, amikor a Párt által képviselt irányvonalától való elhajlás esete forog fenn, most kirívóan enyhék voltak. 95 párttagot és köztisztviselőt gyanúsítottak meg az ügyben, de többségük csak pártfegyelmben részesült és nem emeltek ellenük vádat; a magasabb rangú tisztviselők pedig csupán „szigorú figyelmeztetést” kaptak a Párttól. „A hatalmas kormány, minden előnye és a rendelkezésére álló széleskörű források ellenére – folytatja Liu – nem mutatkozik hajlandónak arra, hogy harcba szálljon a kínai alvilággal.” A Kommunista Párt legfőbb célja, írja, hogy fenntartsa az államhatalom fölötti kizárólagos monopóliumát. Bármilyen szintről is legyen szó, a tisztségviselők kinevezése, előléptetése vagy felmentése kizárólag egy szűk érdekcsoport, a Párt akaratán múlik.

A tisztségviselők legfőbb érdeke mindig az, hogy feljebbvalóikat szolgálják (mivel így valójában saját magukat szolgálják), és nem az, hogy az alájuk rendelt emberekről gondoskodjanak.

Ami az igazságszolgáltatást illeti – amit a Párt szintén arra használ, hogy megvédje hatalmi monopóliumát – a bíróságok nem mutatnak hajlandóságot arra, hogy olyan ügyekkel foglalkozzanak, melyekben felmerül a Párt és az alvilág közötti összefonódás gyanúja is:

Kínában az alvilág és a közigazgatás egymásba fonódott, sőt, összeolvadt. A bűnöző elemek hivatalnokokká váltak, míg a hivatalnokok kriminalizálódtak. Az alvilág vezetőit megtalálhatjuk a Kínai Nemzeti Népi Kongresszus és a Népi Politikai Tanácskozó Testület tagjai között, míg a civil tisztségviselők az alvilágra támaszkodnak, hogy kordában tartsák a helyi társadalmat.

Liu egy másik írása a kínai földkérdéssel foglalkozik. A Mao-korszakban a parasztok elvesztették földjeiket, és szinte jobbágyorsra lettek kárhóztatva a szövetkezetekben. Arra kötelezték őket, hogy olyan földön dolgozzanak, amely már nem volt az övék. A Nagy

Ugrás katasztrofális örülete alatt a parasztok szegénysége már olyan méreteket öltött, hogy nem volt mit enniük és felvenniük. Egyes helyeken még a kannibalizmus is felütötte a fejét. Több mint negyvenmillió ember halt éhen a Mao-korszak alatti nagy éhínség (1958–1962) során. Nem sokkal azután, hogy Mao meghalt, 1976-ban sor került egyfajta „félkész jobbágy-felszabadításra”: a parasztoknak megadták a jogot, hogy, ha nem is válnak tulajdonosává a földnek, de használják azt, amíg a termőföld „népgazdasági hasznosítása” szükségessé nem válik (ebben az esetben a föld visszakerült az állam tulajdonába).

Az állam hatalmát képviselő és a „földnek népi tulajdonába való vételét” kimondó tisztviselők összajátszottak az üzletemberekkel az egész országban... Az ezt követő föld-ügyletek legnagyobb haszonélvezői, minden szinten, a kommunista vezetők és a hatalmi elit voltak... A parasztok a leggyengébbek a gyengék között. Szabad sajtó és független igazságszolgáltatás nélkül, nincs nyilvános képviselőjük, nincs joguk, hogy szervezeteket alapítsanak, és nincsenek jogorvoslati lehetőségeik... Ezért, ha a rendszeren belül már minden érdekérvényesítési lehetőséget elfojtottak, az emberek magától értetődő módon a rendszeren kívüli fellépés eszközeihez folyamodnak...

Az utóbbi években Kínában lezajlott legsúlyosabb összetűzések az állami tisztviselők és a szövetkezetekben dolgozó földművesek között robbantak ki. A legtöbbjük a vidéki mezőgazdasági területeken történt, és általában a föld volt az érdekellentét tárgya. A helyi tisztviselők, a hatalmi elit anyagi érdekeit védve, készek voltak arra, hogy megtorló intézkedések garmadjának felhasználásával – beleértve az állami erőszakszervezeteket és az alvilági elemek igénybevételét is – fojtsák el a felkeléseket.

Az igazságtalanságokról és a hatalommal különböző módokon történő visszaélésekről szóló írásokon túl Liu más cikkei sokkal általánosabb kérdésekkel foglalkoznak: ilyen

például Kína, mint nagyhatalom felemelkedésének jelentősége és ennek közvetett hatásai, amelyek még mindig nagyon bizonytalan kérdések. A piacgazdaság rendkívül gyors fejlődése és az emberek növekvő jogtudatossága a magántulajdon terén együtt jár a nagyobb szabadságra való igénnyel, és mindennek végül hatása lehet Kína nemzetközi pozíciójára is. Másrészt a kommunista kormány azon törekvései, hogy *féltékenyen őrködjön diktatórikus rendszere és a hatalmi elit különleges privilégiumai fölött, váltak a legnagyobb akadályává a szabadság felé vezető mozgalomnak... Mindaddig, amíg Kína diktatórikus, egypártrendszerű ország marad, sosem fog „felemelkedni” és érett, civilizált országgá válni...*

A kínai kommunisták... a gazdaságra összpontosítják figyelmüket, arra törekednek, hogy a globalizáció részévé váljanak és szövetségeseket keressenek a nemzetközi politikában, és teszik mindezt úgy, hogy azzal közben épp az eredeti ideológiájukat tagadják meg.

Hazájukban minden eszközzel védeni igyekeznek diktatórikus rendszerüket, [külföldön pedig] számos más diktatúra fennmaradásához járulnak hozzá támogatásukkal... Amikor egy óriási, rohamosan növekvő gazdasági erő fölött rendelkező diktatórikus állam „felemelkedése” nem találkozik hatásos ellenállással a külvilág felől, csak egyfajta békítő attitűddel a nemzetközi nagypolitika részéről. Ha a kommunistáknak sikerül ismét egy katasztrofálisan téves történelmi útra vezetniük Kínát, az eredmény nemcsak egy újabb kínai tragédia lesz, de katasztrofális hatása lesz a liberális demokrácia világméretű elterjedésére is. Ha a nemzetközi közösség nem akarja megfizetni ezeket az árakat, akkor a szabad országoknak mindent el kell követniük, hogy segítsék a világ legnagyobb diktatúráját abban, hogy az, amilyen gyorsan csak lehet, átalakítsa magát, szabad és demokratikus országgá alakulva.

De mégis mennyi az esély arra, hogy egy

ilyen átalakulásra sor kerüljön? A rendszer maga teljesen rugalmatlan. Több mint húsz évnyi „reform” után a Kommunista Párt még mindig feltétel nélkül kitart a maoista ideológiából megmaradt talán egyetlen elem – a Párt kizárólagos politikai monopóliuma – mellett. Nem tűnik valószínűnek, hogy a közelebbi jövőben bármely politikai szervezet képes lenne arra, hogy elegendő politikai támogatást gyűjtsön össze egy rendszerváltáshoz. Liu így ír erről: „Semmi jel nem mutat arra, hogy a hatalmon lévő eliten belül egy olyan felvilágosult gondolkodású személy bukkanjon fel, mint Mihail Gorbacsov vagy Csang Csing-kuo, akik... a Szovjetuniót és Tajvant a demokrácia irányába fordították.” A civil társadalom képtelen arra, hogy a közelebbi jövőben olyan politikai szervezetet hozzon létre, amely felválthatná a kommunista rezsimet.

Rendszerváltás társadalmi átalakulással [To Change a Regime by Changing a Society] című esszéjében (amelyet bizonyítékként hoztak fel az ellene indult perben is), Liu kifejezi abbéli reményeit, hogy a politikai zsarnokság ugyan megmarad, de az emberek többé nem lesznek már közömbösek; erősödik az igazságtalansággal szembeni szolidaritás és a leplezetlen korrupció, ill. a helyi hatóságok hatalommal való visszaélése által kiváltott közfelháborodás. Előrelépések várhatók a civil kurázi terén is, nagyobb lesz a tudatosság az emberi jogok terén. A nagyobb gazdasági függetlenségnek köszönhetően az állampolgárok szabadabban szerezhetnek és cserélhetnek információkat.

Az internet lehetővé teszi eszmék cseréjét és terjesztését olyan módokon, amelyek jórészt elkerülik a kormány cenzúrájának figyelmét; a kormánynak a gondolatok és közbeszéd feletti ellenőrzése egyre kevésbé hatásos.⁷ Kína számára az egyetlen út, hogy szabad társadalommá váljon, az alapoktól elkezdett fokozatos fejlődés. A társadalom ezen lassú átalakulása végül kikényszeríti majd a rendszer megváltozását is.

Viszont – és ez a fentebb vázolt reményekkel szöges ellentétben áll – Liu szépitetlenül írja le a „poszt-totalitárius” Kína városi kultúrájának szellemi sivárságát is. A hatóságok, írja, teljes hallgatást követelnek meg a közelmúlt eseményei vonatkozásában. A Tienanmen téri mézszárlás emlékét teljesen kitörölték az új generáció elméjéből – míg a nyers nacionalizmust időről-időre felkorbácsolják, hogy elvonják a figyelmet a fontosabb ügyekről. Az irodalom, a folyóiratok, filmek és videók tele vannak szépszel és erőszakkal, tükrözve „a társadalom erkölcsi fertőjét”.

Kína a cinizmus korszakába lépett, amelyben az emberek már semmiben sem hisznek... Még magas rangú tisztviselők és a Kommunista Párt más tagjai sem hisznek már a Párt szólamaiban. A fennen hirdetett eszmék iránti hűséget felváltotta a lojalitás bármihez, ami anyagi hasznot hoz. A Kínai Kommunista Párt ideológiájának könyörtelen belevésése az elmébe... tisztára mosott agyú emberek generációit termelte ki...

A Tienanmen-korszak utáni urbánus generáció tagjainak, akiket úgy neveltek fel, hogy mérsékelten jó életkörülményekre számítsanak [most az a legfőbb célja] hogy tisztviselők legyenek, meggazdagodjanak vagy kivándoroljanak... Egyáltalán nem tanúsítanak megértést azok iránt, akik a kínai történelem során átélt szenvedéseikről beszélnek... A Nagy Ugrás idejének éhínsége? A mindent elsöprő Kulturális Forradalom? A Tienanmen téri mézszárlás? A kormány efféle bírálata és a társadalom „sötét oldalának” feltárása nézetük szerint teljesen szükségtelen. Annak bizonyítására, hogy Kína mekkora fejlődésen ment keresztül, inkább saját szabadabb életmódjukat és a pártvezetés által gyártott történeteket hozzák fel.

Ismerek olyan nyugati liberálisokat, akik a maoista korszak szélsőséges puritanizmusával szembeesülve naivan úgy gondolták, hogy a hosszú elnyomás után előbb-utóbb elkerülhetetlenül jön el a szexuális felszabadulás és

szinte dinamiként robbanva megnyitja az utat egy szabadabb társadalom felé. Most pedig a szex, erőszak és kapzsiság (Liu szavait idézve) „erotikus karneválja” söpör végig az egész országon, de – ahogy Liu leírja – ez a hullám pusztán egy olyan társadalom erkölcsi összeomlását jelzi, amelyet minden értéktől megfosztottak a totalitárius elnyomás hosszú éveit alatt: „Az elmúlt évtizedek politikai forradalom iránti lázas vágyát mára felváltotta a pénz és szex utáni örült vágy.”

Néhány baloldali gondolkodó a jelenkori kínai társadalom szellemi és erkölcsi ürességét a piaci viszonyok és a globalizáció elterjedésének tulajdonítja, s ugyanezeket hibáztatják a Kínában óriási méreteket öltő korrupció miatt is. Liu szerint épp ellenkezőleg, napjaink cinizmusának, hedonizmusának és erkölcsi csődjének mélyebb gyökereit a Mao-korszakra kell visszavezetni. Akkoriban történt, hogy a nemzet szelleme a legeslegszúlyosabb csapásokat elszenvedte, egy olyan időben, amit a balos nosztalgia manapság az erkölcsi tisztaság koraként fest le. *A rezsimerber- és erkölcsellenes volt... A könyörtelen „osztályharc” amelyet Mao zsarnoksága beleoltott az egész társadalomba arra kényszerítette az embereket, hogy egymást taposva adják el a lelkiüket: gyanakodj házastársadra, jelentsd fel apádat, árul el barátodat, mondj bármit, hogy „megbízható” maradj. Mao politikai kampányainak tompa, esztelen csapásai, amelyek vég nélküli áradatként érkeztek, végül megsemmisítették a kínai életet átható leghétköznapibb etikai elveket is.*

Ez a minta elhalványult ugyan a Mao halála utáni években, de korántsem tűnt el. A Tienanmen téri mézszárlás után a kötelező amnézia-hadjárat ismét arra kényszerítette az embereket, hogy hűségük nyilvános megvallása során adják el a lelkiüket. „Ha Kína olyan emberek társadalmává vált, akik saját lelkiismeretüknek is hazudnak, hogyan építhetünk fel egy egészséges társadalmi értékrendet?”

A Mao-korszak embertelensége – vonja le a végkövetkeztetést Liu –, ami erkölcsi zűrzavarba taszította Kínát, a legfontosabb

oka a sokat emlegetett, átfogó „értékváltság”, amelynek napjainkban tanúi lehetünk. Ebben a helyzetben a szexuális szabadosság készséges partnerévé válik egy olyan diktatúrának, amely megpróbál egy egyre virágzóbb társadalom irányítója maradni... A szexuális szabadság eszméje nem támogatja a politikai demokráciát olyan mértékben, amilyen mértékben visszavezetett a császárkori Kína szabad szexuális hagyományaira... Ez viszont teljesen megfelel napjaink diktátorainak. Jól megfér továbbá azzal az erkölcsi hanyatlással és politikai bűnözéssel, amelyek a képmutatás éveit kialakították. Ezen felül pedig a szabadság iránti vágyat egy politikailag ártalmatlan irány felé téríti el.

Az utolsó esszében, amelyet Liu 2008 novemberében vetett papírra, a „Kínai Csoda” hátterét vizsgálja meg. A Tienanmen téren történeteket követően, Teng Hsziao-ping megkísérelte visszaállítani tekintélyét és a rendszer legitimitását, miután mindkettő semmivé foszlott a mézszárlás következtében. Arra törekedett, hogy a gazdasági növekedés révén növelje meg hatalmát. Ahogy a gazdaság virágzásnak indult, számos tisztségviselő számára lehetőség nyílt arra, hogy nagyon rövid idő alatt jelentős mértékű profitra tegyen szert. Az egyéni gyarapodás lelkiismeretlen hajszolása vált az ezt követő gazdasági fellendülés motorjává. A legjövödelmezőbb állami monopóliumok mára nagy hatalmú tisztségviselők kis csoportjainak kezébe kerültek. A Kommunista Pártnak már csak egy elve maradt: minden tett igazolható, ha fenntartja a diktatúrát vagy nagyobb hasznot eredményez.

Összefoglalva, Kína gazdasági átalakulása, amely kívülről nézve oly erőteljesnek és mélynek tűnhet, valójában törekeny és felszínes... A szellemi és anyagi tényezők azon kombinációja, ami az 1980-as években ösztönözte a politikai reformot – szabadgondolkodó értelmiségiek, szenvedélyes fiatalok, etikusan cselekvő magánvállalkozások, a társadalom másként gondolkodói, és a Kommunista Párt egy liberális frakciója – mára már szinte teljesen eltűnt. Helyét átvette az „egyvágyányú”

gazdasági program, amit csak a profit iránti vágy hajt előre.

2008. december 8-án, egy hónappal azután, hogy mindezt papírra vetette, Liut „az államhatalom erőszakos megdöntésére irányuló felhívás” vádjával letartóztatták, noha egyetlen bűne az volt, hogy – ahogy azt mindig is tette – kifejtette nézeteit. Egy szálnalmas látszattárgyalást követően – amely a nyilvánosság kizárásával zajlott – 2009. december 25-én tizenegy évnyi börtönbüntetésre ítélték.⁸ Amikor egy évvel később neki ítélték a Nobel-békedíjat, a kínai hatóságok hisztérikusán reagáltak: feleségét, barátait és ismerőseit mind az önkényes fogva tartás különféle módjainak vetették alá, hogy bizonyosak lehessenek abban, hogy egyikük sem tud majd elmenni Oslóba, hogy Liu nevében átvegye a díjat. Ma felesége, Liu Hszia már két éve házi őrizetben van anélkül, hogy vádat emeltek volna ellene. E drámai intézkedéseknek volt

egy pontos történelmi előzménye: 1935-ben a náci hatóságok hasonló bánásmódban részesítették a bebörtönzött politikai másként gondolkodót Carl von Ossietzky-t.⁹

Az oslói díjátadó ceremónián egy üres széket tartottak fenn a távol lévő díjazott számára. Alig pár órán belül az „üres szék” szavakat letiltották az internetről Kínában – bárhol is jelentek meg, a cenzúra egész gépezete automatikusan mozgásba lendült.

Külföldi hírszerző szervezetek szakértői próbálják felmérni Kína egyre növekvő erejét politikai, gazdasági és katonai tekintetben is. A kínai vezetőknek bizonyára világos elképzeléseik vannak a saját hatalmukról. Ha viszont így van, akkor miért rettegnek ennyire egy bebörtönzött, a külvilághoz való kapcsolattól elvágtott törékeny és tehetetlen költő-esszéistától? Miért estek ekkora pánikba az eurázsiai kontinens másik végén levő üres székének a pusztá látványától is?

JEGYZETEK

- 1 A pontosság kedvéért: valójában két könyv. Egy hasonló (de tartalmilag nem teljesen egyező) francia nyelvű válogatás már megjelent ezt megelőzően 2011-ben: *Liu Xiaobo: La philosophie du porc et autres essais*. Válogatta, fordította és az előszót írta: Jean-Philippe Béja (Gallimard, Párizs). Mivel a két könyv tartalma nem teljesen egyezik meg, érdekes lenne, ha a bennük megjelent írásokat egy harmadik kötetben adnák közre. További információk Liuról – életéről, tevékenységéről, letartóztatásáról és peréről – olvashatók Perry Link: *Liu Hsziao-po üres széke (Liu Xiaobo's Empty Chair)* című könyvében (New York Review Books e-book, 2011).
- 2 Verseinek egy újabb gyűjteménye, Jeffrey Yang fordításában, *Június negyedikéi elégiák (June Fourth Elegies)* címmel jelenik meg áprilisban a Graywolf kiadónál.
- 3 Vej Csing-seng (1950–) a Vörös Őrség tagjaként a Kulturális Forradalom idején bejárta Kínát: utazásai során fedezte fel azt a mélyseges nyomort és sötét kétségbeesést, amelybe a maoista örület taszította a vidéket. Ez a korai felismerés ösztönözte végül arra, hogy *Az ötödik modernizáció: demokrácia (The Fifth Modernization: Democracy)* című nagy horderejű manifestumát 1978-ban közzétegye a Demokrácia Falon. Azonnal letartóztatták (a demokrácia mellett szót emelni Kínában bűnnek számít) és 18 évet töltött börtönben, ahol nagyon durva bánásmódban volt része (többek között kényszermunka és magánzárka formájában). Miután 1997-ben szabadon engedték, száműzetésbe kellett vonulnia, jelenleg nyugaton él. Minderről bővebben lásd Vej Csing-seng: *Az önállóság bátorsága: Levelek a börtönből és más írások (Wei Jingsheng: The Courage to Stand Alone. Letters from Prison and Other Writings)*. Viking, 1997). A könyvről Liu Pin-jen (Liu Binyan) írt recenziót a *The New York Review* 1997. július 17-ei számában.
- 4 Csao Ce-jang ellenezte a közvetlenül a Tienanmen téri mérsárláshoz vezető statárium bevezetését; ennek eredményeként Teng Hsziao-ping felmentette hivatalából, és élete végéig tartó házi őrizetre ítélte (2005). Életének utolsó éveiben Csao titokban magnószalagra mondta emlékiratait. Ezt a felvételt közeli munkatársa és titkára, Pao Tung hitelesítette, látta el bevezetővel és terjesztette külföldön. Lásd az amerikai kiadást: *Az állam foglya: Csao Ce-jang miniszterelnök titkos naplója (Prisoner of the State: The Secret Journal of Premier Zhao Ziyang)*. Kínaiból angolra fordította és szerkesztette: Pao Pu, Renee Csiang és Adi Ignatius. Az előszót írta: Roderick MacFarquhar (Simon és Schuster, 2009). A könyvről Jonathan

- Mirsky írt recenziót a *The New York Review* 2009. július 2-ai számában.
- 5 „...Figyelembe véve napjaink kínai valóságát, egy viszonylag hosszú átmeneti periódusra lesz szükségünk. Más ázsiai nemzetek tapasztalatai is figyelemre méltóak e tekintetben. Például olyan országok és nemzetek, mint Tajvan és Dél-Korea fokozatosan tértek át a régi rendszerről a parlamenti demokráciára, és mindeközben olyan pozitív tapasztalatokat szereztek, amelyek tanulmányozásából mi is tanulhatunk.” Zhao Ziyang: *Prisoner of the State*, 271. oldal.
- 6 „Az internet olyan, mint egy varázspálca – mondta –, melynek segítségével az írásaim úgy törtek elő, mint egy gejzír. Most már meg is tudok élni abból, amit írok.”
- 7 Jelenleg több mint 450 millió internet-használó van Kínában. Ez pedig olyan politikai lehetőségeket hordoz magában amelyek rémülettel töltik el a hatóságokat. „Ma a számítógépem segítségével kapcsolatban állok az egész világgal – mondja Liu –, olyan módon, ami korábban elképzelhetetlen lett volna. A számítógép sokkal könnyebbé teszi
- az információgyűjtést, a másokkal való beszélgetést, az esszék megírását és a kézirataim leadását... Az internet új erőt adott a közvéleménynek... lehetőségessé téve egyfajta ‘gyülekezési szabadságot’ a kibertérben.”
- 8 2011. december 23-án az író Csen Vejti, akit februárban, azt követően tartóztattak le, hogy szólás-szabadságot és más politikai reformokat követelő írásokat tett közzé az interneten, ugyanezzel („az államhatalom megdöntésére irányuló felhívás”) vádolták meg és – kétórás bírósági tárgyalást követően – kilenc évi börtönbüntetésre ítélték.
- 9 Más Nobel-díjasokat is megakadályoztak abban, hogy Oslóban, személyesen vehessék át a díjat. Andrej Szaharovnak, Lech Wałęsának és Aung Szan Szú Kjinnek legalább azt megengedték, hogy képviselőjük részt vegyen a díjátadó ünnepségen, és nevükben átvegye a díjat. Borisz Paszternáknak 1958-ban vissza kellett utasítania a díjat, de így elkerülte, hogy bebörtönözzék. Alekszandr Solzsenyicint nem zárták börtönbe, amikor 1970-ben elnyerte a Nobel-díjat, amit végül 1974-ben vett át – miután elhagyta a Szovjetuniót.

E számunk szerzői

Gereben Ágnes történész, Budapest
Győri Szabó Róbert egyetemi docens, Győr
Iván Tímea szociológus, Nyíregyháza
Kapronczay Károly történész, Budapest
Menyhay Imre egyetemi tanár, Sopron

Prugberger Tamás professor emeritus, Budapest
Rigó Balázs egyetemi hallgató, Tata
Schill Tamás néprajzos muzeológus, Dunapataj
Szigetvári Krisztián építészmérnök, történész, Pécs
Tompa Anna orvos, egyetemi tanár, Budapest

TARTALOMJEGYZÉK

Menyhay Imre: A kultúra, az animális társadalom és a parlagfű-kultúra 1

SZÁZADOK

Szigetvári Krisztián: A Primo de Rivera-diktatúra (1923–1930) ideológiájának tükröződése a korszak tankönyveiben (3. rész) 13

Rigó Balázs: A hivatásrendi gondolat szerepe a portugál *Estado Novo* társadalomszervezési és gazdaságirányítási elveinek kialakításában 26

Györi Szabó Róbert: A brit–ír, protestáns–katolikus ellentét a labdarúgásban 48

Kapronczay Károly: Lengyelek a magyar egyetemeken a második világháború éveiben 72

Schill Tamás: Kéziratos följegyzés az 1919-es dunapataji ellenforradalomról 82

MŰHELY

Tompa Anna – Gereben Ágnes: A drog biológiai és társadalmi hatása. 93

NAPLÓ ÉS KRITIKA

Dr. Prugberger Tamás: Európa végnapjai 102

Iván Timea: Apácasorsok a kommunizmusban 109

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

Pascale Krémer: Párizsi jó modor (112) *Alexandre Léchenet*: Jeanne d’Arc, nemzeti hős és katolikus szent (115) *Ariane Chemin*: Kihez tartozik Jeanne d’Arc? (116) *Chris Skidmore*: Rogyadozik az angol társadalombiztosítási rendszer (118) *Simon Leys*: Liu Hsziao-po: aki megírta az igazat a kínai zsarnokságról (120)

KÉPEK

Károlyi András grafikái

FELHÍVÁS

Kérjük, adója 1%-ával támogassa a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat ismeretterjesztő tevékenységét.

**Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Adószám: 19002457-2-42**

**Köszönjük a múlt évi felajánlását!
Köszönettel: A Kiadó**

2012. február 28-án befejeződött a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) Fejér Megyei Egyesülete A tudás és műveltség megújítása – A társadalom megújítása elnevezésű, TÁMOP 3.2.3.-08/2-2009-0045. számú pályázata.

A projekt 2 komponensből állt.

Az A komponens a KPCM, mely során 180 órában képeztünk 100 kulturális és közművelődési szakembert, oktatási-felnőttképzési kis- és középvállalkozások munkatársait, és művelődésszervező-kommunikáció szakos hallgatókat.

A B komponens keretén belül tehetséggondozó tevékenység valósult meg, mely szakkörök és táborok szervezésére adott lehetőséget.

A tudomány iránt érdeklődő fiatalok növekvő létszámban jelennek meg az azóta is folytatódó szakkörökben.

Kiemelkedő rendezvények – a Magyar Tudomány Ünnepe és a Szkeptikusok Országos találkozója. A MTÜ országos megnyitóját 2010-ben a TIT Székesfehérvár adta a helyszínt, 300 fő létszámmal.

A pályázat felkeltetette a tanulók érdeklődését a természettudományok iránt, mely tapasztalható a szakkörök egyre nagyobb létszámú látogatottságában.

Egyesületünk a jövőben is szeretné folytatni mind a felnőttképzést, mind a tehetséggondozást.

Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Fejér Megyei Egyesülete
8000 Székesfehérvár, III. Béla király tér 1.
E-mail: fejertit@tit-szfvar.sulinet.hu
Honlap: <http://www.tit-szfvar.sulinet.hu/>

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, a Kohéziós Alap társfinanszírozásával valósul meg.

